

A M. TUD. AKADÉMIA
JOGTUDOMÁNYI BIZOTTSÁGÁNAK
KIADVÁNYSOROZATA 4. SZÁM.

BÜNTETÉSTANI PROBLÉMÁK

IRTA

FINKEY FERENC
RENDES TAG

B U D A P E S T, 1 9 3 3

TARTALOM.

Előszó.	— — — — —	Oldal 5
---------	-----------	------------

I. FEJEZET.

A büntetésvégrehajtás mai vezérelvei.

1. <i>A törvényesség</i> — a büntetés tartalma és célja a büntetésvégrehajtási törvényben.	— — — — —	11
2. <i>Az emberiesség</i> — a büntetés a rettegtetés korában — a ker. egyház küzdelme a kegyetlen büntetési eszközök ellen — az újkori európai büntetőjog szigora — az emberiesség előharcosai és apostolai a büntetéstanban — a francia nagy forradalom befolyása az emberies büntetési rendszer megteremtésében.	— — — — —	23
3. <i>Az egyénítés</i> — a bűnelkövetők jellemcsoportjai — az abnormisok — az alkalmi és az erkölcsileg romlott bűnelkövetők, az akaratgyenge és a rosszakaratú, a megrögzött és a keménylelkű büntetettek — a határozatlan időtartamú szabadságvesztés.	— — — — —	38

II. FEJEZET.

A halálbüntetés.

1. A halálbüntetés jogosultsága feletti vita.	— — — — —	54
2. A halálbüntetés a mai tételes jogokban.	— — — — —	71
3. A kivégzési módok.	— — — — —	76

III. FEJEZET.

A szabadságvesztés büntetések.

1. A mai szabadságvesztés-büntetési rendszer alapvetése — a kényszermunka — fenyítőház — a fogság — a modern börtön fogalmának megteremtése, Vilaine, Howard — a börtönrendszerek harca — a szabadságvesztésbüntetés kialakulása a magyar büntetőjogban — a szempci és a szegedi fenyítőház — irodalmi agitatio a börtönügy reformjáért — az 1843-iki börtönügyi törvényjavaslat — a Büntetőtörvénykönyv.	— — — — —	78
2. Börtön vagy deportatio?	— — — — —	117
3. A szabadságvesztés alakjai.	— — — — —	122
4. A szabadságvesztés határai.	— — — — —	125
5. A börtönrendszerek.	— — — — —	132
6. A rabnevelés.	— — — — —	139
7. A rabmunka.	— — — — —	146
8. A szabadságvesztési intézetek.	— — — — —	156
9. A rabok jogi helyzete.	— — — — —	161
10. Közvetítő intézet és feltételes szabadonbocsátás.	— — — — —	169

IV. FEJEZET.

A börtönügy legújabb fejleményei.

1. A biztonsági és javító nevelési intézkedések kialakulása a közveszélyes bűnelkövetők ellen. — — — — —	180
2. A börtönügy nemzetközi codificatioja — a börtönügyi kongresszusok — az 1929-iki Ensemble de règles pour le traitement des prisonniers. — — — — —	185
3. A magyar börtönbüntetések szervei hibái. — — — — —	194

V. FEJEZET.

A dologházak és a szigorított dologházak.

A dologház létjogosultsága — a szigorított dologház jelentősége — a végrehajtási rendszer — a külföldi és a hazai intézetek. — — — — —	198

VI. FEJEZET.

A javító iskolák és a fiatalok fogháza.

1. A javító-nevelő intézetek kialakulása — az amsterdami Tuchthuiz — a San Michele — az angol Reformatory school és a Borstal intézet — az északamerikai Reformatory. —	208
2. A javítóintézetek létjogosultsága. — — — — —	215
3. A javítóintézetek specialisatioja. — — — — —	217
4. A javító nevelés rendszere. — — — — —	221
5. A hazai javító-nevelő intézetek. — — — — —	228
6. A fiatalok fogháza. — — — — —	234
7. A bírói dorgálás és a próbárabocsátás. — — — — —	237

VII. FEJEZET.

A pénzbüntetés.

1. A pénzbüntetés főbb problémái. — — — — —	240
2. A vagyonkobzás. — — — — —	250

VIII. FEJEZET.

Erkölcsei büntetések.

A polgári halál — a hivatalvesztés és bizonyos foglalkozásoktól eltiltás — a botbüntetés — a szegényítő büntetések — a bírói dorgálás. — — — — —	253

IX. FEJEZET.

A patronage ügy.

A patronage jogi minősége — a gyermekvédelem — a rabpatronage. — — — — —	267

X. FEJEZET.

Általános megelőzési problémák.

A bűnügyi politika — fajegészségtani és fajnemesítési (eugenikai) törekvések — az elmebeteg ügy — küzdelem az alkoholizmus ellen — küzdelem a nyomor és a gazdasági visszaélések ellen — küzdelem a társadalmi ferdeségek ellen — a társadalom nevelése. — — — — —	287

ELŐSZÓ.

A büntetési rendszer korunkban — épúgy mint a XVIII. század végén és a XIX-nek az elején történt — világszerte, az összes kultúrállamokban hatalmas átalakuláson megy át. A különbség e két átmeneti korszak között abban áll, hogy míg a XVIII. század végén az átalakulás szinte forradalmiasan ment végbe, a halálbüntetés és a testi büntetések addig uralkodó rendszerének megdöntésével s ezek helyett a *szabadságvesztés büntetésnek* uralkodó büntetési eszközzé emelésével, — addig korunkban az átmenet szinte észrevétlenül, a rendszeres továbbfejlesztés, a fokozatos haladás jegyében indult meg és folytatódik napjainkban is.

A büntetőjog első nagy reformkorszaka, a XVIII. század utolsó tizedei által uralomra emelt nagy eszmék, az *emberi igazság*, az *egyéni felelősség* és az *emberiesség*, egy század alatt annyira megszilárdultak, hogy a XIX. század végén a büntetőjogi tudományok és a kriminológia néven kialakult új bűnügyi melléktudományok útmutatása mellett, a bűnügyi politika új követeléseinek törvénybe iktatását is nagyobb nehézség nélkül ki tudtuk vívni.

Az emberiség eszméjének újabb nagyszerű fejleménye lett a gyermekkorban levő és a fiatalkorú bűnelkövetőkkel szemben a javító-nevelés gondolatának teljes érvényesítése, vagyis ezeknek egészen új, emberiesebb, de egyszersmind gyakorlatiasabb büntetőjogi elbánás alá helyezése. *A fiatalkorúak büntetőjogának* ez a gyökeres átalakítása a XX. század első tizedeinek első nagy vívmánya.

A második hatalmas alkotása korunknak a *közveszélyes büntetéseinek* az eddiginél szigorúbb és hatályosabb kezelés alá vétele. Már a XVIII. század bűnügyi politikusai erélyesen kiemelik az emberiség eszméje mellett *a társadalom védelmének*, az okos megelőzésnek az elvét. A büntetettek veszélyesebb csoportjainak, a munkakerülő, a visszaesők, a hivatásos bűnelkövetők, a kétes elmeállapotúak részéről a társadalmat naponta fenyegető

veszedelmeknek az eddiginél biztosabb megakadályozása iránti törekvés, a társadalmi önvédelem gondolata teremtette meg a XIX. század utolsó negyedében világszerte az ú. n. *biztonsági intézkedéseket*, melyekkel az említett közveszélyes bűnelkövetőket igyekszünk — az emberiesség törvényének sérelme nélkül — céltudatosan és gyakorlatiasan visszatartani az újabb bűncselekmények elkövetésétől. Ezeknek a biztonsági intézkedéseknek a törvénybeiktatása az eddigi büntetési rendszernek egyrészt kiegészítését, másrészt átalakítását jelenti. Az *egyénytés* eszméjének újabb nagy diadala a bűnelkövetők különböző jellemcsoportjainak a megfelelő, sajátos büntetőjogi kezelés alá helyezése.

A harmadik nagy vívmány pedig a *nevelés gondolatának a büntetésvégrehajtási jogban* való teljes érvényesítése. Amit a XIX. század büntetéstana még csak a gyermek- és fiatalkorú bűnelkövetőkre követelt, a *javító-nevelési intézkedéseknek* törvénybeiktatását, azt ma már nyíltan és határozottan követeljük az összes szabadságvesztésre ítélt büntetésének vagy biztonsági letartóztatásának végrehajtásánál. A „javítás” eszméje helyett a mai vezéreszme a „nevelés” (rabnevelés!) lett a büntetéstán egész vonalán. A bírói ítélettel letartóztatottat, bármi okból és bármi alapon lett állami letartóztatási intézetbe beutalva, *nevelési célzattal* kell kezelnünk, mert eddigi viselkedésében valami hiba, kisebb vagy nagyobb kisíklás történt, ami lelki orvoslásra szorul.

Az a nagy átalakulás tehát, ami a büntetési rendszerben napjainkban végbement és végbemegy, nem rombolás, nem radikális rendszerváltoztatás, hanem az eszmék helyes és üdvös evolúciója. A büntetőjog évezredes két alapelvének: az igazságos megtorlásnak és a társadalom védelmének harmonikus összeegyeztetése és helyes irányú továbbépítése.

A mai büntetőjog fenntartja a XIX. század folyamán kialakult emberies büntetési rendszert, elismeri a szabadságvesztés-büntetés uralkodó szerepét mint a súlyosabb büntettek megfenyítésére legalkalmasabb eszközt, de kibővíti a *büntetési* rendszert a *javító nevelési és a biztonsági intézkedések új rendszerével*.

Ennek a helyes fejlődési folyamatnak egyik napirenden levő törvényhozási programmpontja: a börtönügy, illetőleg az egész *büntetésvégrehajtási jog codificatioja*.

A büntetőjog két főága: az anyagi jog és a büntető eljárási jog a kultúrállamok legtöbbjében már századok óta codifikálva

van. A harmadik ágnak, a büntetés végrehajtási jognak a külön codexbe összefoglalása azonban legtöbb helyt még csak napjainkban került szőnyegre. Ennek az egyszerű magyarázata pedig az, hogy addig, míg a kultúrállamok büntetési rendszere is a halál és a testi büntetések változataiból állt, ezek végrehajtásának, a kivégzések borzalmas alakjainak és a botozásnak a részleteit nem tartották szükségesnek (és talán szégyellették is) törvénykönyvbe foglalni. Elég volt a kivégzési módok felsorolása és a botütések számának a meghatározása. Csak a szabadságvesztésbüntetés uralomra jutásával, tehát a XVIII. század végétől kezdve vált szükségessé és lett egy egészen új, nagy büntetőjogi probléma a *börtönügy* rendszerének és részletkérdéseinek törvényhozási szabályozása. A XIX. század büntetőjogának legnagyobb vívmánya a börtönbüntetés rendszerének az emberiség és a javítás vezéreszméi alapján történt kiépítése. De ez a munka sem ment gyorsan és könnyen. Úgy, hogy sok államban még csak napjainkban jöttek létre a börtönügyi, illetőleg büntetésvégrehajtási önálló törvények vagy javaslatok.

Különös érdeklődéssel bírnak a ma tárgyalás alatt levő ilyen munkálatok közül az 1927. évi német birodalmi büntetésvégrehajtási törvényjavaslat (*Amtlicher Entwurf eines Strafvollzugsgesetzes von 1927.*), mely évek óta a legélénkebb vita tárgya a német szakirodalomban és politikai körökben, — valamint a Nemzetközi Börtönügyi Bizottság által 1929-ben közzétett s a magyar igazságügyi kormánynak is hivatalosan megküldött Szabályzat „a rabok kezelésének Alapelveiről” (*Ensemble de regles pour le traitement des prisonniers*). Mindakét munkálat az emberiség, a nevelés és a rabok jogi helyzetének biztosítása vezérelve alapján áll s a börtönügy, illetőleg a büntetésvégrehajtási jog összes modern problémáit felöleli.

Ez a két munkálat áll ma a büntetőjog elméleti és gyakorlati munkásai szellemi csatáinak központjában. Az ezekben foglalt problémák azonban előttünk nemcsak nem újak, vagy idegenek, ellenkezőleg, a magyar büntetőjogi irodalom ezeket szintén régóta tárgyalja, a gyakorlatban pedig — rendeleti és szokásjogi úton — ezek jó részét már meg is oldottuk. A két munkálat közül kivált az utóbbi, a nemzetközi börtönügyi codex mintájának szánt Szabályzat, mely örvendetes bizonyossága annak, hogy a büntetőjognak ezen a leggyakorlatiasabb területén az összes kultúrnemzetek harmoni-

kus összeműködése a háború után is biztosítva van, elodázhatalanná teszi, hogy végre mi is codifikáljuk a büntetés végrehajtás egész joganyagát, vagyis alkossuk meg végre *a büntetőjog harmadik codexét* is, aminek első törvényhozási munkálatát, a híres 1843-iki javaslatot, már közel egy évszázaddal ezelőtt nem kisebb emberek készítették el, mint Deák Ferenc és nagy társai.

Ebben a reményben, hogy a büntetésvégrehajtás annyira fontos kérdései végre nálunk is codifikálva lesznek, s ezzel büntetőjogunk codificatiójára mi is ráhelyezhetjük a zárókövet, ennek a nagy feladatnak az elősegítése céljából láttam időszerűnek *a büntetésvégrehajtást*an, röviden: *büntetéstan* (poenologia) főbb problémáinak bemutatását a jelen dolgozatomban, amellyel kiegészíteni kívánom a „Börtönügy jelen állása és reformkérdései“ c. 1904-ben, a „Fiatalkorúak büntetőjoga Északamerikában“ c. 1912-ben s a „Büntetés és nevelés“ c. 1922-ben kiadott dolgozataimat. Ha pedig a büntetésvégrehajtás külön codex-be foglalása elmaradna is, a büntetési rendszerünkre tett mostani igénytelen megjegyzéseim talán adalékul szolgálhatnak majd a Btk. maholnap elodázhatalan revíziója előkészítésénél.

Örömmel jelenthetem ki, hogy azok a vezéreszmék, melyeket említett igénytelen munkáimban kifejteni törekedtem, *az emberiség és a nevelés* eszméi, ma, a háború vérzivatarai után is közös vezéreszméi a büntetésvégrehajtási jognak világszerte. Ezen a téren tehát nincs szükség a háború előtti elveink és tételeink revíziójára s bátran hirdethetjük e két nagy eszme minél tökéletesebb megvalósítására irányuló követeléseinket.

Budapest, 1933. május hó.

I. FEJEZET.

A büntetés végrehajtás mai vezérelvei.

A büntetés végrehajtás, vagyis a Btk-ben megállapított büntetési eszközök valamelyikének az elítélt egyénnel szemben a bírói jogerős ítéletben megállapított mértékben leendő foganatosítása, szorosan véve nem anyagi büntetőjogi, hanem eljárási, de itt is nem perjogi, hanem perenkívüli, tehát közigazgatási feladat. Talán ez a magyarázata annak, hogy a büntetés végrehajtás problémáival, vezérelveivel és részletkérdéseivel úgy az anyagi büntetőjogi, mint a büntető perjogi tudomány felette mostohán foglalkoznak. Az anyagi büntetőjogi tudományos munkák legfeljebb a halálbüntetés és a börtönrendszer problémáit tárgyalják, a büntető perjogi tudomány művelői pedig csak a büntetések végrehajtásának elrendelésére, félbeszakítására, a kegyelmezési eljárásra vonatkozó alaki szabályokat ölelik fel. De a büntetés végrehajtás szakkérdéseiről, így a végrehajtási szervezetről, a szabadságvesztési intézetek külső és belső szervezetéről, rendtartásáról, a rabmunka, a rabélelmezés, a rabnevelés, a fegyelmezés stb. problémáiról, a büntetés céljának megvalósítása szempontjából oly nagyfontosságú kérdésekről meg sem emlékeznek.

Pedig a dolog érdekét tekintve, a végrehajtás mikéntje, annak jogi szabályai és azok tényleges foganatosítása éppen nem közönyös vagy mellékes kérdések az anyagi büntetőjog és a büntető eljárás által elérni kívánt célok és feladatok megvalósítása szempontjából. Helytelen, oktalan végrehajtás mellett a legjelesebb Btk. is a legrosszabb eredményt fogja felmutatni, s a legjobb perrendtartás, a legkitünőbb bírói kar minden igyekezete hiábavaló lesz. A büntetőjogi tudomány által a leghelyesebben megállapított büntetési célok, a legjogosultabb követelések mind papíron maradnak, ha nincs aki azokat helyesen végrehajtsa, megvalósítsa. S míg a

magánjogi jogerős ítéletek végrehajtásának esetleges hibái csak egyeseket, a végrehajtást szenvedő személyeket érintik kellemetlenül, addig a büntetés végrehajtás tökéletlenségei, hibái vagy mulasztásai az összességre, a társadalomra és az államra is közvetlen veszedelmet jelentenek, a közbiztonság hanyatlását, a közerkölcs súlyedését, a büntettek biztos szaporodását idézik elő.

A büntetés végrehajtásnak ez a nagy jelentősége magyarázza meg, hogy újabban a kultúrállamok egymás után igyekeznek ezt a joganyagot vagy egészen önálló codex-ben vagy legalább a börtönügyi részét külön törvényben szabályozni s ezzel egyfelől megoldani a büntetésvégrehajtás terén felmerülő vitás elvi kérdéseket, másfelől útját vágni annak, hogy ezen a téren az önkény, a végrehajtó szervek és közegek szeszélye, jó vagy rossz akarata, helyes vagy helytelen felfogása legyen az uralkodó. Ha nem épen találó és nem is szerencsés a *Freudenthal*, volt frankfurti egyetemi tanár által hirdetett „fogházi jog” (*Gefängnisrecht*) kifejezés, de annak a követelésének a jogosságát, hogy a rabok jogviszonyai, a szabadságvesztésbüntetés tartalma, célja, annak végrehajtási részletei törvényileg legyenek megállapítva, ma már nem lehet elvitatni.

A büntetés végrehajtás tudományának, a *büntetéstannak* azonban nem ezen gyakorlati szakkérdések részletes kifejtése képezi a feladatát, hanem azoknak a *vezérelveknek* a kitűzése és igazolása, melyek az egész büntetési rendszernek, az összes büntetési eszközöknek és biztonsági intézkedéseknek a szabályozásánál irányadókul és zsinórmértékül tekintendők. Ezeket a vezéreleveket kell aztán az egyes büntetési eszközök, a biztonsági és a javító nevelési intézkedések tekintetében vizsgálat tárgyává tennünk, vagyis a büntetés végrehajtás terén felmerülő nagyobb elvi *problémákat* ezen vezérelvek világánál megoldanunk.

Az egész büntetés végrehajtási joganyag modern szellemű szabályozásánál a ma uralkodó három vezéreszme:

a törvényesség,
az emberiség és
az egyénítés.

1. A törvényesség.

A büntetések végrehajtását foganatosító hatóságokra és közegekre a legelső és legfőbb vezérelv, hogy működésükben sohasem önkényesen, nem tetszésük szerint, hanem mindig *a törvény értelmében*, vagyis mindig a törvény, a törvényes rendeletek és a jogerős bírói ítéletek alapján járhatnak el. A törvényesség elve épen olyan axioma, époly kivételt nem tűrő alaptétel a büntetésvégrehajtás terén, mint az anyagi büntetőjogban a nullum crimen- és a nulla poena sine lege tétel. Ennek az elvnek a hangoztatása különösen azért fontos, mert a büntetés végrehajtás jogilag közigazgatási functio lévén, a közigazgatási tevékenység természetéből folyó hajlékonyság, az esetek különleges körülményeinek megfelelő különleges elbánás, a rendes szabályoktól való eltérés könnyen vezetheti önkénykedésre, kivételes intézkedésekre a börtönügyi tisztviselőket is, amint ezt a börtönügy multja eléggé szomorúan igazolja.

Igaz, hogy épen az egyénítés gondolata, ami a börtönügynék, épúgy mint az egész büntetőjognak a másik vezérelve, egyenesen megköveteli az esetek különlegességeinek megfelelő méltatását, tehát az elítélteknek is egyéniségük különbségeihez képest különleges kezelését, ez az egyénítés azonban mindig csak a törvényesség határain belül érvényesülhet. A büntetéseket végrehajtó szerveknek sohasem szabad a bírói ítéletben, a törvényekben vagy a törvényes rendeletekben foglalt külön rendelkezéseken magukat túltenniök és talán a legjobb szándékból eredő, de a törvényes rendelkezésekkel ellenkező, azokba ütköző intézkedéseket tenniök. „A cél szentesíti az eszközöket“ kényelmes és ruganyos szofizmájával a büntetés végrehajtási jogban sem szabad élni.

Épen ezért is, hogy a végrehajtási szervek mindig maguk előtt lássák az egyes büntetési nemek foganatosításánál a törvény által megengedett, illetőleg elérni kívánt célt vagy célokat, valamint ezen törvényes cél és feladat megvalósítására megengedett eszközöket és módokat, feltétlenül szükséges, hogy a büntetés végrehajtási törvény vagy az azt pótló rendelet félre nem magyarázható világossággal írja elő minden büntetési nem *tartalmát* és *célját*, vagyis világosan tájékoztassa a végrehajtást eszközlő hatóságokat és közegeket ezekről az elméletinek látszó, de a leggyakorlatiasabb jelentőségű kérdések felől is.

A XIX. század folyamán uralkodó büntetőjogi elmélet, az u. n. classicus büntetőjogi iskola dogma gyanánt hirdette, hogy a büntetés lényege, annak úgy tartalma, mint célja a *megtorlás* és csak a megtorlás. A büntetés által az állam a bűncselekmény okozta jogsérelmet visszafizeti, jogilag kiegyenlíti s ezzel a megzavart jogi egyensúlyt helyreállítja. A büntetés így jogi megtorlás, a büntetett által elkövetett jogtárgysértés eszmei kiegyenlítése. A megtorló büntetés eme dogmájával szemben a XIX. század végén kialakult modern büntetőjogi felfogás, a különböző árnyalatú „új irányok“ egyértelemmel elvetik a megtorlást, mint a büntetés tartalmát vagy célját s a büntetést az állam kezében egyszerű célszerűségi intézménynek (*Zweckstrafe*) vagy jogvédelmi eszköznek tekintik, melynek rendeltetése az általános és a különös megelőzés, vagyis egyfelől az emberek visszatartása a bűnelkövetéstől és másfelől az elítélteknek olyatén kezelése, hogy biztosítékot szerezzünk aziránt, hogy újabb bűnelkövetéstől tartózkodni fognak.

E két ellentétes felfogást akarja áthidalni a legutolsó évtizedekben uralomra jutott közvetítő („harmadik“) iskola, mely a megtorlást fenntartja mint elméleti célt, reális cél gyanánt azonban *a társadalom védelmét*, a büntetésnek jogvédelmi, társadalombiztosító jelentőségét (*Schutzstrafe*) hangsúlyozza. Egy másik árnyalata pedig e közvetítő felfogásnak azt hirdeti, hogy a büntetésnek csak a tartalma megtorlás, a célja ellenben a *megelőzés*, illetőleg a társadalom védelme, ami a büntettek különböző csoportjaihoz képest most az elrettentésben, majd a javításban, az ártalmatlanná tételben, végső fokon pedig *a nevelésben* (*Erziehungsstrafe*) áll.

Ez utóbbi felfogás helyes nyomon jár, amidőn megkülönbözteti a büntetés *tartalmát* annak *céljától*, mert a büntetés tartalma alatt annak ismérveit, lényeges, azaz elengedhetetlen jellemvonásait kell érteni, míg a büntetés célja a büntetési eszközöknek s az egész büntetési rendszernek a gyakorlati rendeltetését, az azok által elérni kívánt állami és társadalmi feladatokat jelenti. A megkülönböztetésben, a fogalmak tisztázásában azonban még tovább kell mennünk. A tartalom és a cél mellett meg kell különböztetnünk a büntetésnek is, mint minden jogi fogalomnak az *alakját*, a külső megjelenési formáját is. Így jutunk arra a megnyugtató eredményre, hogy a megtorlásban a büntetésnek csak a rendes jogi alakját, a fogalmi ismervét lássuk s emellett annak *tartalmát*: a

fenyítést és a felemelést s mindkettő mellett a büntetés általános és különös *céljait* világosan megkülönböztessük és szabatosan körvonalazzuk.

A büntetés ősidőktől fogva, mióta és ahol jogilag rendezett társadalmi életet élnek az emberek, mindig *a megtorlás alakjában* jelenik meg. Büntetést csak valamely elkövetett bűncselekmény miatt, mint annak jogi következményét szabtak és szabunk ki. Már a római classicus jogászok *noxae vindicta*-nak, másutt *satisfactio*-nak nevezik a büntetést. Szent Ágostonnak ma is használatos formulázása szerint a büntetés *malum passionis, quod infligitur ob malum actionis* (a büntetés az elkövetett rossz cselekedet miatt kiszabott rossz). Ezt tanítják később *Aquinoi szt.-Tamás* és *Hugo Grotius* is. A *Carolina* (1532), majd ennek leghíresebb commentatora: *Carpzow* rögzíti meg aztán (*Practica nova*, 1635) a megtorlás eszméjét, mint a büntetés legfőbb alapelvét az utolsó három évszázadra kiterjedőleg. A természetjogi és az észjogi iskola a XVII—XVIII. századon mint örök igazságot hirdeti a Grotius és Carpzow megtorlási elméletét, de még a XIX. században is uralkodó a Hegel, a Kant s az új Kantiánusok és új Hegelianusok tanítása, hogy a büntetés lényege, tartalma és célja is csak a megtorlás. A mai írók közül különösen *Birkmeyer* és *Nagler* hirdetik fanatikusan a jogi megtorlás egyedüli helyességét.

A megtorlás gondolatát kiirtani, a büntetés fogalmától elválasztani csakugyan nem lehet. Túlzás azonban ezt tekinteni a büntetés tartalmának vagy céljának. A büntetés fogalmilag, jogi formáját tekintve, tényleg megtorlás, *viszonzása* az elkövetett bűncselekménynek, de tartalma több és mélyebb gondolatot foglal magában, mint a megtorlás. Mit jelent a megtorlás? A viszonzás, a visszatorlás (*Wiedervergeltung*) gondolatát. Legjellemzőbben a Hammurabi és a Mózes „szemet-szemért, fogat-fogért” formulája fejezi ki ezt a gondolatot, ami kétségtelenül megsejtése a büntetés fogalmának, de nem fejezi ki a büntetés igazi, belső tartalmát, annak két leglényegesebb eszméjét. A megtorlás csak a büntettes által okozott külső rosszat, a jogsértést, annak mennyiségét nézi s ennek a visszafizetése, Binding szerint „ellenszolgáltatása” akar lenni. A megtorlási elmélet tehát, bármennyire igyekezzenek azt annak mai hívei szépíteni, csak az elkövetett rossznak hasonló rosszal viszonzását, a „bajjal sujtást”, a talio, a retorsio régi s a mai erkölcsi felfogásunkat ki nem elégítő eszméjét fejezi ki. A mai haladot-

tabb és finomultabb erkölcsi felfogásunk többet és magasabb ismérveket lát az állami büntetésben.

A büntetés *tartalmának* első részlete a bűncselekmény elkövetésében bűnösnek ítélt személy *megfenyítése*, ezzel az elkövetett bűncselekmény helytelenítése. A fenyítés alatt azonban a mai büntetéstannal nem a régi világ durva, kegyetlen felfogását, nem a szenvedésokozást, nem a testi fájdalommal sujtást akarja érteni. A büntetésben foglalt malum, a szigor, a fenyítés a mai helyes erkölcsi felfogás szerint lelki fenyítést jelent, vagyis a büntetettre oly *lélek-tani befolyás* gyakorlását, hogy az elítélt érezze át a közösség, az állam helytelenítését, az állami megtorlás kikerülhetetlen voltát. A büntetés tartalmának első mozzanata ez az *erkölcsi helytelenítés*, a hibás akarat megtörésére irányzott pszichikai behatás. Ez a fenyítés azonban, ami minden büntetésnek első jellemvonása, nem pusztán erkölcsi helytelenítés. Az állam, mikor már a büntetéshez kénytelen nyúlni, nem érheti be az elméleti helytelenítéssel. Még a bírói dorgálás is, ha ez büntetési eszközül használtatik, valamivel több az egyszerű elvi helytelenítésnél, bizonyos erkölcsi megszégyenítést is jelent az elítéltnél. A súlyosabb jellegű büntetési nemekben pedig egyenesen érzékelhető kellemetlenség foglaltatik, ami a tettes lelkében az állami megtorlás komolyságát kézzelfoghatóan igazolja.

A fenyítés, a lelki sujtolás azonban még nem meríti ki a büntetés tartalmát. A büntetés másik oldala, ami a lelki sujtolást kíséri vagy követi, a *bűnhődés*, az elítélt egyén *lelki felemelése*, megtisztítása. A büntetésnek ezt a második, elengedhetetlen tartalmi kellékét, csak a legújabb idők fejlettebb irodalma deríti fel és fejt ki. A XVIII. század végeig nemcsak a gyakorlati, de az elméleti szakemberek is csak a bajjal sujtást, a fenyítési elemet ismerik fel a büntetésben. Hiábavaló volt egyes kiváló nagy elmék, a legnagyobb görög bölcsészek, a római classicus jogászok, az egyházi atyák, majd az újkorban is egyes szellemóriások kritikája, tiltakozása a korokban uralkodó rettenetes büntetési rendszer ellen, a XVIII. század végeig a civilizatio élén haladó európai és északamerikai államokban is a közfelfogás természetesnek, az állami büntetés fogalmából folyónak tekintti a mindennapos halálbüntetéseket, a kegyetlen testcsonkításokat, a botozást, a gályarabságot, a szégyenfához kötést.

Csak a XVIII. század közepén indul meg előbb félénken és szórványosan, majd mind nagyobb erővel az eszmék igazi for-

radalma, mely megtöri a büntetőjogi barbarismus uralmát s meggyőzi a törvényhozásokat is arról, hogy a büntetés akkor tökéletes és üdvös, ha a fenyítés mellett alkalmas az elítélt bűnös embert felemelni, megjobbítani, erkölcsi hibáitól megtisztítani. Ez az új, valóban emberies felfogás viszi be a köztudatba a Platon és a kánoni jog által rég hangoztatott azt a helyes gondolatot, hogy a büntetés lényegéhez tartozik az is, hogy az olyan legyen, mely a büntettest *bűnbánatra* készítse, *megtérésre* indítsa. A büntetési eszközöket tehát úgy kell megállapítani, a büntetési rendszert úgy kell összeállítani, s a végrehajtást úgy kell irányítani és keresztülvinni, hogy a kiszabott büntetés mindig sujtson, de egyszersmind *fel-emeljen*. Az a büntetés, amely csak sujt, csak fájdalmat okoz, amely csak megsemmisíti, fizikailag, anyagilag vagy erkölcsileg tönkreteszi az elítéltet, nem üti meg a helyes büntetés mértékét, mert hiányzik belőle a legmélyebb tartalmi kellék, az erkölcsi elem.

A büntetés tartalmában egyenlően fontos a fenyítő és a fel-emelő elem, a büntetés akkor tökéletes, ha egyensúlyban van benne a sujtolás és a megbánásra készítés, a *szigor* és az *emberiesség*.

A büntetés *célja*, feladata alatt elvi általánosságban nem érthetünk mást, mint a büntetés tartalmának a gyakorlati megvalósítását, valósággá tételét. Mit tekintünk tehát a büntetés céljának, illetőleg céljainak, ezt már a büntetés tartalmára nézve elfoglalt álláspontunk hozza magával. Az összetett elmélet, illetőleg a közvetítő felfogás, mely ebben a kérdésben is egyedül képes megnyugtató eredményre jutni, mindenekelőtt azt tanítja, hogy nem szabad egyetlen célt kitűzni, minden áron *egyetlen jelszóba* összesűríteni akarni a büntetés által elérni kívánt feladatokat. A büntetés is oly összetett fogalom, oly fontos állami és társadalmi feladatok megoldása fűződik hozzá, oly sokágú jelentősége van, hogy ezeket a feladatokat csak minden helyes szempont egybevetésével, összefoglalásával lehet kielégítően megoldani.

Helytelen túlzás, egyoldalúság tehát a classicus és az új-classicus büntetőjogi iskola álláspontja, mely a megtorlást hirdeti egyedüli büntetési célnak, s tiltakozik minden különös cél kitűzése ellen s legfeljebb az *általános megelőzést* (*General prevention*) ismeri el, mint a büntetés természetes célját. Ez a kétségtelenül idealisztikus felfogás, mely öncélnak tekinti a büntetést, figyelmen kívül hagyja azt, hogy mint az egész büntetőjog, úgy a büntetés is a mindennapi gyakorlati élet talaján nőtt ki és áll ma is, tehát az állam,

mely a büntetési rendszert megalkotja s az egyes büntetési eszközöket törvénybeiktatja, azokat módosítja, tökéletesíti, mindig bizonyos felismert gyakorlati célt vagy célokat akar elérni. A megtorlás gondolata ugyan, mint láttuk, elválaszthatatlan a büntetés fogalmától, de nem mint annak célja, hanem mint a jogi formája, épúgy, mint a fenyítés nem cél, hanem tartalom, a büntetés egyik belső jellemvonása.

De épúgy egyoldalúság, illetőleg helytelen beállítás a modern irodalomban népszerűvé lett az a másik felfogás, hogy a büntetés céljául egyedül a jogvédelmet, a társadalom biztosítását hirdessük. A *jogvédelem*, a társadalmi rend és biztonság fenntartása kétségtelenül egyik, az igazságosság mellett a legfőbb alapeszméje az egész büntetőjognak. A jogvédelem vagy a társadalom védelme (a *Ferri* által hirdetett *difesa sociale*, a *Prins* által ragyogóan kifejtett *défense sociale*) felállítható mint a büntetőjogi törvényhozás legfőbb célja, sőt ez a gondolat nemcsak a büntetőjognak, hanem az állami igazságszolgáltatás mindenik ágának elvitathatatlan vezéreszméje, de épen ezért ez a feladat nagyon általános jelszó, mely nem oldja meg világosan és megnyugtatóan a büntetés igazi céljait. A védőbüntetés (*Schutzstrafe*) és a biztosító büntetés (*Sicherungsstrafe*) jelszavak egyrészt tautológiát jelentenek, másrészt époly keveset mondanak a büntetés reális, gyakorlati céljairól, mint a célbüntetés, a Liszt F. által oly népszerűvé tett *Zweckstrafe* kifejezés. A Julius Vargha által hirdetett idealisztikus gyámolító büntetés (*Strafbevormundung*) vagy az Angyal Pál által megpendített „közvéleménybüntetés” pedig lehet igen szép eszménykép a jövő századok számára, de a mai kor gyakorlati igényeit aligha elégítené ki.

A büntetés céljainak világos és szabatos megjelölése és összeállítása végett meg kell különböztetnünk annak *általános* és *különös* céljait. Vagyis meg kell állapítani először a minden büntetési eszközre nézve érvényes célokat, amiket a törvényhozás, az ítélkező bíróság és a végrehajtó hatóságok és közegek valamely büntetési eszköz felállítására, illetőleg kiszabására és alkalmazására által elérni akarnak. Ezek mellett az általános célok mellett azonban meg kell jelölnünk azokat a különös célokat is, melyeket a különböző büntetési eszközökkel külön-külön elérni kívánunk.

Minden büntetési eszköznek közös (*általános*) célja:

1. az általános visszatartás. —

2. az elégtételnyújtás egyfelől az államnak, másfelől a közvetlenül sértett személynek, —

3. a nevelés, az elítéltre való erkölcsösítő behatás.

Különös (relatív) célok pedig:

a) a halálbüntetésnél az ártalmatlanná tétel,

b) a szabadságvesztés büntetés enyhébb alakzatainál (államfogház, rövid tartamú fogház és elzárás) a helyesebb viselkedésre való figyelmeztetés, a szigorúbb alakzatoknál (fegyház, börtön) a jellem átalakítása, a testi, értelmi és erkölcsi edzés,

c) a pénzbüntetésnél és a közjogi jogosítványok időleges elvonásánál a helyesebb viselkedésre való figyelmeztetés.

Az „általános megelőzés“ vagy visszatartás kétségtelenül helyes jelszó a büntetőjog egyik általános céljának, az állam bűnügyi politikai feladatának, a kriminalitás lehető meggátlására vagy csökkentésére irányuló állami feladatnak a jelzésére. Kétségtelen, hogy a Btk., valamint egy-egy új büntetőtörvény meghozatala sok embert visszatart a bűnelkövetéstől. A büntetésnek, illetőleg a büntetéstől való félelemnek ily általános visszatartó hatását eltagadni nem lehet s ezt lekicsinyelni nem szabad. Másfelől azonban helytelen ezt a visszatartó hatást túlbecsülni s a büntetés egyedüli céljául ezt hirdetni.

Ha csupán az általános megelőzést hirdetjük a büntetés céljául, akkor logikusan a Feuerbach lélektani kényszer elméletének belső magvára, az *elrettentés* eszméjére kellene visszatérnünk. Ha a büntetés célja egyedül a minél több ember visszatartása a bűnelkövetéstől, akkor ez a minél szigorúbb büntetési eszközökkel s minél kegyetlenebb végrehajtás által érhető el legbiztosabban. A büntetés igazi célja tehát az elrettentés, a bűnre hajlamos egyéneknek megfélemlítése lenne. Ez ellen azonban az emberiség, de az igazságosság nevében is tiltakoznunk kell.

Igaz, hogy a gyakorlatiaskodó emberektől, különösen angol és amerikai jogászoktól is sokszor hallani azt a rideg kijelentést, hogy a büntetés igazi, reális célja csak az elrettentés. Ez a drasztikus felfogás tartja fenn még ma is Angliában a botbüntetést s ez tette népszerűvé Amerikában a határozatlan tartamú letartóztatás eszméjét s ez motiválta a francia visszaesési törvényben a többszörös visszaesőknek élethossziglani relegatioját. Sőt Liszt, a modern kriminálpolitika atyja is nyíltan hirdeti *egyik* relatív büntetési célul

az elrettentést. A célszerűsködésnek ezt a túlhajtását azonban helyeselni nem lehet.

Az elrettentés, mint büntetési cél megérthető — ha nem is megbocsátható — volt az ókori durva erkölcsi felfogás mellett, amikor az emberek óriási tömegeit rabszolgák, jognélküli páriák gyanánt kezelték az államhatalom birtokosai. Ugyancsak érthető — de még kevésbé megbocsátható — volt az újkor elején is még, hogy az alig megszilárdult abszolút államok a rendi alkotmányt, a kiváltságos osztályok előjogait csak a legkegyetlenebb büntetésekkel vélték fenntarthatni a műveletlen és szegényebb néposztályok, a jobbágyság esetleges lázongásai ellen. Az egyéni szabadságjogok, a törvény előtti egyenlőség elismerése és törvényi biztosítása korában azonban ma valódi anachronismus lenne az elrettentésnek általános büntetési célul hirdetése. Az intelligens és magasabb erkölcsi színvonalon álló emberrel szemben az elrettentésre úgy sincs semmi szükség, a bűnre hajlamos vagy éppen hivatásosan bűnelkövetőkkel szemben pedig teljesen eredménytelen és hiábavaló a legszigorúbb büntetés képzetével való fenyegetés is. A nagyvárosi kétes elemek, akik már tapasztalatból ismerik a mai börtönbüntetést és a dologházat, tisztában vannak azzal, hogy ezt a kis kellemetlenséget el lehet viselni. Sőt régóta ismerős az u. n. fegyházaspiránsok fogalma, akik ősszel azzal a bevallott célzattal követnek el egy-két vétséget, hogy a hideg telet a meleg fogházi casinóban töltsék el. Az ilyen ferde erkölcsi felfogású egyéneket semmiféle büntetés képzele nem rettent el.

Nincs tehát sem elvi, sem gyakorlati értelme az elrettentést büntetési célul felvenni, annál kevésbé, mert ez a gyakorlatiasan hangzó jelszó a régi durvaságok, a végrehajtási kegyetlenkedések visszahonosítását jelentené, amit pedig sem a tudománynak, sem az államnak elősegítenie nem szabad, sőt az igazi műveltség, az emberi kultúra terjesztése és megszilárdítása érdekében minden téren és minden erővel küzdenie kell ellene.

Ne térítsenek el ettől az emelkedett erkölcsi felfogástól a háború utáni sajnálatos visszaesések és kilengések sem. A kegyetlen durva büntetteket fizikai durvasággal, kegyetlen büntetésekkel sohasem fogjuk megakadályozni, végleg kiirtani a lehetőségek sorából. Az pedig tapasztalatilag igazolt tétele, valódi axiomája a büntetéstannak, hogy a durva, emberietlen büntetési eszközök, a végrehajtás hátborzongató testi fájdalmainak a tudata s az ezekkel való

fenyegetés csak az általános durvaságot fokozzák, utánzásra ösztönöznek, az alsóbb néposztályokat demoralizálják, míg az emberies szigor, az igazságos, de okszerűen alkalmazott fenyítés mindenestre jótékony nevelő hatással volt és van úgy általánosságban a büntetésen kívül álló társadalmi rétegekre, mint az egyes bűnelkövető egyéniségekre is. Az igazságos és emberies büntetés fogalmának a köztudatba bevitele feltétlenül üdvösebb hatású, nagyobb fékező erőt képvisel, mint a régi kegyetlen büntetési eszközök visszaállítása vagy és az ezekkel való rettegtetés.

A másik általános büntetési cél — az általános megelőzés mellett — az *elégtétel* eszméje. Minden büntetés által, amikor a bíró a bűnösnek ítélt egyénre azt kiszabja, a mai helyes közjogi felfogás szerint, az állam igazságügyi felségjogát képviselő és gyakorló bíróság első sorban a megsértett törvény tekintélyének helyreállítását, az elkövetett törvénysértés miatti elégtételt, a tettes által okozott tényleges vagy eszmei kárnak, ha lehet tényleges, ha nem, legalább eszmei jóvátételét akarja elérni, a lehetőségig megvalósítani. *Binding* volt az, aki a büntetésnek ezt a közjogi jelentőségét, a büntetésnek ezt a *bírói* közvetlen célját a köztudatba bevészte. Az elégtétel azonban nemcsak az államnak, nemcsak a megsértett törvénynek szól, hanem a büntett által tényleg megsértett fizikai vagy jogi személynek is. A *compositio* (a megváltás) kora, a sértésnek megfelelő pénzösszeggel való megváltása ugyan, ma már lejárt a magát, a büntetést ma világszerte nem magánjogi, hanem közjogi sérelemnek tekinti a tudomány és a gyakorlat, azonban a ma is fennálló magánjogi kártérítés (*obligatio ex delicto*) mellett a büntetés is bizonyos mérvű elégtételt jelent nemcsak az állam részére a megsértett törvény tilalmának a megszegéseért, de a sértett személy részére is az elszenvedett sérelemért.

Az elégtétel, a kiengesztelés, a megtisztulás, a bűnhődés erkölcsi eszméinek az érvényesülése, a büntetés magasabbrendű feladata, a megtorlás fogalmának eszmei tartalommal való megtöltése. Sőt a sértett magánszeméllyel szemben nem csupán eszmei, de reális, anyagi elégtételről, kiengesztelésről is lehet szó. A Sajtótörvény (1914: XIV. t. c. 39. §-a) kifejezetten „*pénzbeli* elégtétel“, az árdrágító visszaélésekről szóló törvény *vagyoni* elégtétel követelését is biztosítja a sértettnek a sajtóbeli közleménnyel okozott „nem vagyoni“ kárért. A Btk. 277, majd ehelyett a Bv. 28. és a St. 43. §-ai pedig a marasztaló ítélet hírlapi közzétételét engedik meg,

mint a sértett részére nyújtott *erkölcsi* elégtételt. De más bűncselekményeknél is, ahol a törvény világosan nem rendelkezik az elégtételről, az okozott sérelemnek a jóvátételét vagy az erre irányuló komoly törekvést a bíróságok rendszerint enyhítő körülménynek veszik a vádlott javára.

A harmadik általános feladata végül a büntetésnek a *nevelés* és pedig két irányban. Az állam a büntetés alkalmazása által általában mindenkit, nemcsak a büntetetteket, de azokat is, akik nem követtek el bűncselekményeket, inteni, figyelmeztetni, tanítani akarja, hogy a bűnelkövetéstől tartózkodjanak. Ez az általános nevelő jelentősége a büntetésnek csak visszfénye az általános megelőzési célnak. Természetesen a kultúra előhaladásával mind nagyobb és szélesebb rétegei a társadalomnak nem szorulnak rá az ilyen értelemben vett nevelésre, de mindenesetre a legfejlettebb társadalomban is mindig akadnak bűnre hajlamos egyének, van egy alacsonyabb színvonalú réteg, melynek tagjait a büntetés tudata, a bűncselekmények kellemetlen következményeinek a tapasztalata tartja csak vissza a bűnelkövetéstől, illetőleg annak ismétlésétől. A büntetésben tehát mindig ilyen példaadó, nevelő elem is van azok számára is, akik még nem követtek el semmiféle bűncselekményt.

De ez a nevelési gondolat, az intés és figyelmeztetés gondolata közvetlen büntetési cél is bizonyos büntetésekre s bizonyos büntetési nemeknél. Az első ízben a bűnelkövetés útjára jutottak, csekélyebb súlyú vétségek vagy kihágások miatt, ha bírói dorgálásra, vagy pénzbüntetésre lettek elítélve, itt a közvetlen végrehajtási cél valóban csak a helyesebb viselkedésre, a bűnismétléstől való tartózkodásra figyelmeztetés.

Az u. n. pillanati büntetettek, akik csak az indulat hatása alatt, a nyomasztó szükségből vagy a kínálkozó alkalomtól elcsábítva követtek el valami kisebb súlyú cselekményt, rendszerint őszintén meg is bánják tettüket s így a huzamosabb és rendszeres javításra nem szorulnak. A csekély súlyú büntetés, amit ily bűnelkövetők ilyen cselekményeik miatt kapnak, épen ezért rendszerint egyszerű erkölcsi intelem, inkább csak névleges büntetés, mellyel az állam elégtételt vesz és ad ugyan, de magát a tettetést nem kívánja fizikailag sujtani vagy megfenyíteni, beéri az erkölcsi jellegű büntetéssel, vagy ha szabadságvesztést alkalmaz is, annak a végrehajtását felfüggeszti.

Nagyobb jelentősége, valódi elsőrangú szerepe van azonban

a nevelésnek, mint *közvetlen* végrehajtási célnak a büntettek legnagyobb csoportjára, a Liszt által u. n. javítható állapot-büntettekre vonatkozólag.

A bűnelkövetőknek ez a főcsoportja olyan egyéniségekből áll, akik a tudatlanság, elhanyagolt vagy teljesen elmaradt nevelés, alkoholizmus, rossz környezet, munkakerülés, rossz szenvedélyek, súlyos erkölcsi hibák hatása alatt kerültek a bűn útjára. Ezekre aztán súlyosabb jellegű bűncselekményeik miatt a bíróság legtöbbször a szabadságvesztés különböző alakjait alkalmazza, aminek a közvetlen végrehajtási célja csakugyan nem lehet más, mint az erkölcsi megjavítás, illetőleg a nevelés.

A „javítási elmélet” ugyan, mely a büntetés általános jogalapjául és mint közvetlen büntetés végrehajtási célt tekintette a *javítást*, ma már túlhaladottnak tekinthető. Mint büntetőjogi elméletnek az egyoldalúsága nyilvánvaló. Tényleg vannak elítéltek, akik nem romlott erkölcsűek, így a javításra a szó valódi értelmében még nem szorultak és vannak köztük más oldalról olyan egyéniségek is, akik pedig szinte erkölcsileg javíthatatlanoknak látszanak. Helyesebb azért a javítást mint az erkölcsi hibákban szenvedő elítéltek nagy csoportjára kitűzendő célt az általánosabb és jellemzőbb *nevelés* szóval helyettesíteni. A „nevelés” kifejezés jobban kidomborítja, hogy a büntetteknek ezt a csoportját nem csupán erkölcsi megjobbítási gyakorlatoknak kívánjuk alávetni, de a szó igazi értelmében nevelni, azaz *testileg, értelmileg és erkölcsileg átalakítani* vagy legalább is az eddiginél helyesebb útra terelni kívánjuk a büntetés által. Az u. n. *rabnevelés*, mint legújabban formulázott börtönügyi jelszó, világosan, szinte kézzelfoghatóan juttatja kifejezésre, hogy a modern börtönökben az elítélteket nem csupán vallási vigaszban és erkölcsösítő kísérletekben részesítjük, hanem a modern börtönügy minden erővel arra törekszik, hogy a börtönre elítélteket mindenekelőtt testileg is megerősítse, betegségeiből, bajaikból kigyógyítsa, s rászoktassa őket a helyes és szükséges testápolásra, a hygienikus életmódra, a testedzésre. De épenígy rendszeres iskolai és munkanevelés alá veti őket, hogy beléjük oltsa az önfegyelmet, a munkaösztönt, a munkás, becsületes életre való törekvést. Így remélhető az elítélt jellemének átalakítása, az illetőnek a helyes társadalmi viselkedésre való képesítése, u. n. *reclassement*-ja.

A nevelés ebben az értelemben valóban általános célnak, az

összes elítéltekkel szemben megvalósítandó feladatnak tekinthető. Vagyis nemcsak a Liszt-féle javítható állapot büntetésekre, de az erkölcsi javításra nem szoruló alkalmi és az u. n. javíthatatlan büntetésekre nézve is. Az alkalmi büntetésekre is bizonyos, hogy a büntetésnek nevelő hatásnak kell lennie, ezekkel szemben azonban csak a nagyobb önfegyelmzésre való intés és hathatós figyelmeztetés az, amit a nevelési cél jelent. Legkritikusabb a nevelési cél a megrögzött büntetésekre vonatkozólag, akiket sok büntetőjogi író egyenesen javíthatatlanoknak nevez.

Lehet-e elvileg *javíthatatlan* egyénekről beszélni, ez a kérdés a bölcsészeti, lélektani és neveléstudományi irodalomnak ma is nyílt kérdése. *Lombroso, Garofalo, Aschaffenburg, Liszt*, és számos gyakorlati szakember nyíltan hirdetik, hogy vannak javíthatatlan büntetettek. Ilyeneknek kell tekinteni egyrészt azokat, akik többszöri büntetés után is újból és újból a bűn útjára térnek, akikben tehát a bűnelkövetési hajlam annyira kifejlődött, hogy azt belőlük kiirtani emberileg lehetetlenség, — másrészt azokat, akik annyira degenerálódtak, hogy semmi ellentállási képességük nincs a bűnelkövetéssel szemben. Ezt a túlhajtott realiztikus, merőben gyakorlatiaskodó álláspontot nem lehet helyeselnünk. Sokkal alaposabb s megnyugtatóbb azoknak az elméleti íróknak és gyakorlati szakembereknek az álláspontja, akik a jellem átalakításának, vagy legalább módosíthatásának az elvét hangoztatják s ez okból tiltakoznak a javíthatatlan büntettes fogalmának a felállítása ellen, ami végeredményében a „született büntettes“ fogalmának az elfogadása lenne.

Bármennyire igaz, hogy a gyakorlati élet szomorú adatai alapján lehet és szükséges beszélni „megrögzött“ büntetésekről, akikre a többszöri börtönbüntetésnek sem volt semmi hatása, úgy elvi, mint gyakorlati szempontból az ilyen megrögzötteket, a más-ként u. n. hivatásos vagy szokásos büntetéseket sem szabad javíthatatlanoknak kikiáltanunk s mint ilyeneket kezelni. Az ezek számára szervezett újfajta „biztonsági letartóztatási“ intézetek célja, feladata is nem egyedül az ide beutalt elítéltek *ártalmatlanná tétele*, hanem emellett ezeknek a kétségtelenül nehezen megjavítható elítélteknek a *nevelése* is. Sohasem szabad még az ilyen bűnözésben nevelkedett, romlott erkölcsű egyénekkel szemben sem feladni azt a reményt, hogy őket is a rendszeres testi, értelmi és erkölcsi edzés útján jobb emberekké, szorgalmas, munkaszerető rendes

egyénékké tudjuk kifaragni. Az említett újfajta intézetekben szerzett tapasztalatok megerősítik ezt a reményt. Az ezekből feltételelesen kibocsátott megrögzött egyéniségek közül is azok jelentékeny része nem vált visszaesővé. Az 1908. évi angol Prevention of crime Act alapján szervezett camp-hill-i „megelőzési letartóztató intézet”-ből 1924-ig kibocsátott 377 egyén közül 250 követett el újabb bűncselekményt. (L. *Horváth* D.: M. Jogi Szemle VII. k. 214. l.) De még a visszaesés sem okvetlenül jelenti azt, hogy az illető valóban javíthatatlan volt. A visszaesésnek is teméntelen különös oka lehet, amiknek a felsorolása elvezetne a jelen kérdéstől. Elég csak a családi összeütközésekre, a munkahiányra, a munkaadóktól, sokszor a rendőrségtől is tapasztalt rideg, kegyetlen fogadtatásra gondolnunk, hogy megértsük a bekövetkezett visszaesést.

S ha valóban akadnak is olyanok, akiken a szigorított dologházban alkalmazott erkölcsi edzés tényleg nem fogott, akiket nem tudtunk jobb emberekké nevelni, ezek a kivételek nem döntik meg az elvet, hogy a legrosszabb erkölcsű, a legsúlyosabb társadalomellenes büntettesből is a huzamosabb gondos és helyes nevelés új embert alakíthat, eddigi erkölcsi hibáit kiirthatja s őt az eddiginél jobb, használhatóbb tagjává teheti az emberi társadalomnak. Ezt az elvet tehát feladni ezen a ponton sem szabad.¹

2. Az emberiség.

A büntetési rendszer története szemléltetően igazolja, hogy mily lassan és nehezen tudott utat törni a büntetőjogban a ker. vallás legmagasztosabb eszméje: az emberszeretet. A bűnelkövetőkkel szemben — egyes magasröptű szellemek a pusztában elhangzott kiáltó szavának ellenére — évezredek át a kegyetlenségig fokozott szigor uralkodik mindenfelé s a büntettes mentő és enyhítő körülményeinek méltánylása, az elítélttel szemben az emberies elbánás csak alig százötven éve, a modern börtön fogalmának kialakulásával és a szabadságvesztésbüntetés uralomrajutásával kezdi meg hódító útját.

¹ L. Fr. v. *Liszt*: Der Zweckgedanke im Strafrecht. 1882., R. *Frank*: Vergeltungsstrafe u. Schutzstrafe. 1908., *Nagler*: Die Strafe. 1918., *Finkey*: Büntetés és nevelés. 1922., M. *Liepmann*: Der Strafvollzug als Erziehungsaufgabe. 1927., H. v. *Hentig*: Die Strafe. 1932.

Mellőzve a büntetőjog *őskorára* visszamenő tapogatózásokat, amikor kétségtelenül a *bosszú*, a szenvedett sérelemért a sértett személy vagy hozzátartozói, esetleg nemzetsége vagy törzse részéről, a fájdalomkitörés, a harag, a szenvedély sugallta ösztönszerű elégtételtevés (innen a *magán-* és a *collectiv* bosszú kora között szokásos, de időrendi tekintetben alaptalan különbségtétel) jelenti a büntetés első, torzalakját, mint a legkezdetlegesebb jogvédelmi eszköz (l. *Hadik Béla: A bosszú mint jogvédelmi eszköz. 1932.*), — az ókori u. n. félkultúrállamokban, majd a tudományok és a művészetek terén a legmagasabb fokra emelkedett régi görög és római világban, sőt a középkorban és még az újkor első századaiban is világszerte a *rettegtetés*, az elrettentés eszméje vezeti a büntető hatalom gyakorlóit. A büntetés célja ott is, ahol már azt jogi formában bírói eljárás útján gyakorolják, a büntetteknek, legalább is a nagyobb gonosztevőknek fizikai kiirtása vagy a fizikai fájdalom okozással, testcsonkításokkal, botozással való megfélemlítése, illetőleg a jog nélküli alsó néposztályoknak, a páriáknak, rabszolgáknak, a jobbágyoknak a minél borzalmasabb kínvallatási eszközök és büntetések által elriasztása a bűnelkövetéstől.

Legnyiltabban az indek szent könyve, *Manu* törvénykönyve fejezi ki ezt az eszmét. Ez a bölcselkedő szellemű törvénykönyv a sok szép emelkedett, ma is helytálló figyelmeztetés mellett (a bírák a motívumok figyelembevételével ítélnének s a büntetést a bűn nagysága szerint szabják ki!) a legridegebben hangsúlyozza, hogy a király igyekezzon véres büntetésekkel megfélemezni a gazembereket és kiirtani a titokban bujkáló gonoszlelkű tolvajokat, különben (ha nem büntetné szüntelenül azokat, akik rászolgáltak), az erősebbek úgy sütnék meg a gyengébbeket, akárcsak nyárson a halat. Ez a kiindulási pont magyarázza meg, hogy ez a törvénykönyv, épenúgy mint *Hammurabi*, babyloniai királynak Kr. e. 2250 évvel kőbevésett híres törvénye, a halálbüntetés és a testcsonkítások legkegyetlenebb alakjaival sujtják a legtöbb bűncselekmény elkövetőjét. A kivégzési módok Manunál: izzó vaságyon elégetés, kutyákkal szétszaggatás, elefánttal agyon tapostatás, borotvával szétdarabolás, hegyes karóbahúzás, pallos, vízbefulladás, — Hammurabinál a testcsonkítás alakjai: nyelvkivágás, szemkitolás, kézlevágás, emlőlevágás, csontösszetörés, füllelvágás, megbélyegzés stb.

Ugyanilyen rettenetes kivégzési és testcsonkítási módokból áll a régi izráelita, görög és a római jog büntetési rendszere is.

Érthető ez különben, hiszen a *római* jog is a rabszolgaság intézményére van felépítve, a rabszolga nem személy, nem jogalany, hanem az állatállományba tartozik, akiket a legkegyetlenebb büntetésekkel kell a lázongásoktól fékentartani. A halálbüntetés végrehajtási módjai: bárd, keresztrefeszítés, vízbesüllyesztés, megégetés, népünnepélyen feláldozás, éhes vadállatok közé dobás, stb. Kivégzés előtt szokás a megkorbácsolás. A császárok legtöbbje is a halálbüntetés eseteinek folytonos szaporításával s a büntető eljárás önkényes kezelésével az elrettentés elvét követi. (*Mommsen: Das römische Strafrecht. 1899.943.*)

Ebben a kegyetlen világban emberieségről beszélni a büntetőjogban valóban időelőtti lenne. Plato-nak gyönyörű mondása, hogy a büntetés a lélek gyógyszere, Aristoteles-nek remek fejtegetései az osztó és a kiegyenlítő igazságról, Paulus-nak, a római *classicus* jogásznak szép mondása, hogy a büntetés az emberek javítására állíttatott fel, a *stoicus* Marcus Aurelius császárnak gyönyörű szállóigéje az emberieségről (*nihil humani a me alienum puto*), ez a sok bölcs axioma csak az azokat kipattantott kivételes nagy szellemeknek az egyéni kiválóságát igazolja, de nem cáfolja meg a fenti általános tételt.

A szabadságvesztésbüntetés, mint az összes ókori félkultúr-államokban, úgy Rómában is ismeretlen. A *Manu* törvénykönyvében itt-ott említett börtön alatt nem szabadságvesztés, hanem a szégyenkalodába helyezés értendő („a börtönöket a király az országút mellé helyeztesse, ahol megnyomorítva és megcsúfítva közszemlére legyenek kitéve a gonosztevők“. *Manu* törvényei. Szánsz-kritból ford. Büchler Pál. Kolozsvár. 1915.) A római *Tullianum* (mely *Mommsen* tanulmányai szerint nem *Servius Tullius*-ról, hanem a *tullius*-nak nevezett régi forrásról, illetőleg az arra épített várkútról nyerte nevét) és a *Carcer Mamertinus* (melyet a Rómát látogató idegeneknek ma is mint a *Forum Romanum* emlékeit kiegészítő nevezetességet mutogatnak), nem a mai értelemben vett börtönök voltak, hanem az utóbbinak mélyen a föld alatti, sötét alsó része kétségtelenül a nem nyilvános kivégzésekre használtatott (*Jugurtha*, *Vercingetorix*, *Catilina* itt végeztettek ki, a hagyomány szerint *Péter apostol* is itt őriztetett), a felső vagy külső rész pedig az eljárás alatti őrizetre szolgált. Erre vonatkozhatik *Ulpianus* ismert mondása, hogy a börtön nem büntetést, hanem őrizetet jelent (*Carcer... ad continendos hominum, non ad puniendos haberi*

debet. Dig. 48., 19., 8., 9.) Ezt támogatja az a tény is, hogy a börtönök felügyelete a tres viri capitales nevű alsóbbrendű tisztviselőkre volt bízva, akik a kivégzéseket is eszközölték (Mommsen: id. m. 298.)

Ismerte azonban a görög és a római jog a száműzést s a későbbi római jog (Tiberius) az elszállítást (deportatio, ha leláncolva történt: relegatio), mely a provinciákra való bányamunkára elítélést jelentette (metallum, opus metalli). Ezek utánképzése az újkori deportatio.

A középkor büntetőjoga sem ismeri az emberiség eszméjét. A compositio rendszere, a bűncselekmények pénzzel való megváltása ugyan kétségtelen haladást jelent az elrettentés elvével szemben, de a megváltás nem volt kivétel nélküli szabály, a törzs elleni árulás, a törzsfő, a hűbérúr iránti hűtlenség épen rendszerint fej- és jószágvesztéssel jár. Ez a kivétel, mely lassanként mind több esetre (közveszélyes emberek, közismert gonosztevők) kiterjesztetik, teremti meg évezredes lassú fejlődés eredményeként az állami vagy közbüntetés fogalmát.

Nagy alapossággal és classicus biztossággal fejti ki *Binding* a közbüntetés előállítását a germán jogban. A *germán* felfogás szerint a büntett elkövetése magával vonta a jognélküliséget. (Friedlosigkeit). A „rossz tett“ (Missthat) elkövetője nem lehet tagja a békés közösségnek, ő maga közösíti ki magát abból rossz tetteivel. A vérbosszú *Binding* szerint nem jog, hanem kötelesség, mely a halottak kultuszával függ össze. Az erőszakosan megölt ember lelke nem juthat be a lelkek birodalmába, bolyong, hogy újra egyesülhessen a halott testtel. Ezért kell a kivégzettet odaszögezni a földhöz, vagy a vízbefojtandónak követ kötni a nyakára. Ezért kötelessége a törzsnek is a vérbosszú, hogy az erőszakosan megölt törzstag lelki nyugalma iránt az isteneket kiengesztelje. A *vérbosszú* elnevezés, ami a középkorban ismeretlen, nem a *véres* bosszút akarja kifejezni, hanem azt, hogy a bosszútálló a meggyilkoltnak a vérének annak gyilkosától visszaveszi. A bosszú így — a *Binding* magyarázata szerint — a jogtalanság elviselhetetlenségének a gondolatán épült fel. Aki bosszút áll, az nem jogtalan dolgot művel, hanem megtorlást gyakorol. (Entstehung der öffentlichen Strafe. 1909. 17—19 l.).

A büntetés közjogi jellegének a felismerése és teljes érvényre jutása csak akkor következik be, amikor a compositiot többé nem

a bosszú megváltásának tekintik, hanem az elkövetett jogsértés törvényes következményének, amikor a törzsi állam átalakul többé-kevésbé jogállammá. Sajnos, ez az állapot az európai népek államéletében is csak jókésőn, a XVI. században áll be. A népvándorlás után még hosszú évszázadokon át egész Európa meg-megújuló harcok, véres viaskodások színtere. Ennek a harcos, véres korszaknak eszmevilágához tartozik a büntetőjog durvasága, kegyetlensége is. Nagy Károly, a hatalmas frank király tud néhány évtizedre rendet teremteni Európa nyugati felében, de utódai alatt is felborul a szépen indult jogrend és igazságszolgáltatás s a bekövetkező hűbéri korban, az „ököljog“ korában csak itt-ott tudnak időnként rendezett jogállapotot teremteni egyes erélyesebb és emelkedettebb szellemű uralkodók.

Ezekben a zord időkben a büntetési rendszer kegyetlenségét a mindjobban megerősödő *ker. egyház* igyekszik céltudatosan enyhíteni és emberiesebbé tenni. A XII. században kialakult *kanoni büntetőjog* a büntetés fogalmára és céljára nézve már emelkedett és emberies állásponton van. Az egyház, melynek *jurisdictio*ja csak a tiszta vallási és a vegyes jellegű bűncselekmények elkövetőire terjedt ki, hivatásához képest azon az elvi állásponton volt, hogy a bűnöst magábaszállás, bűnbánat által kell a helyes útra terelni, azaz megtéríteni. Legelső módja ennek a gyónás alatt kiszabott vallási vezeklés (*poenitentia*), — ha ez nem elegendő vagy nem használ, ezután alkalmazható az egyházi fenyíték s ha ez sem használ, csak akkor veendőek elő a valóságos büntetések, a *poenae vindicativae*, vagyis a világi jogok büntetéseihez hasonló megtorló büntetések. A kanoni jog tehát már céltudatosan megkülönbözteti a büntetés három alakját: 1. a *megtorló* büntetést (*poenae vindicativae*), mely a büntett súlyával arányosan állapítandó meg, ilyenek a nyilvános megdorgálás, az *irregularitas*, *infamia*, az egyházi temetés megtagadása, a javadalom megszorítása, egyházi hivatalra képtelenség, az egyházi rendből kizárás, az érdemetlenek házába helyezés, — 2. a *vezeklést* (*poenitentiae*), ami a lelki vagy erkölcsi büntetésnek felel meg, minők a böjtölés, lelki gyakorlatok, búcsú, — 3. a *gyógyító büntetést* (*poena medicinalis, censura*), ami későbbi keletű (Nagler szerint 1200 körül alakul ki), a tévelygő egyháztagok visszatérítésére irányul, ezek a felfüggesztés, *interdictum* és az *excommunicatio*.

A büntetés fogalmának helyes fejlesztése szempontjából kü-

lönösen fontos a büntetés harmadik alakjának a megkülönböztetése, a „gyógyító“ büntetésnek a felismerése, ami ugyan a fegyelmi büntetéshez hasonlít, de lényegében az *általános megelőzés* gondolatának a felismerését mutatja s jóideig hatásos fegyver volt az egyháztagoknak a tévtanoktól való visszatartására. Gyakorlatilag nagy-jelentőségű a poenitentiáknak a materiális büntetés helyett való alkalmazása is, ami a delicta mixta esetében a világi jogokba is felvételre (a frank Capitulárékba, nálunk Szent István decretumaiba) és jelentékenyen hozzájárult a büntetőjog borzalmainak az enyhítéséhez.

Ezt a jótékony befolyást azonban, amit a kánoni jog a büntetés fogalmának a helyes erkölcsi alapra rávezetésével a középkori világi jogokra gyakorolt, károsan ellensúlyozta az a rideg, a kegyetlenségig menő felfogás, amit a XIV. századtól kezdve az egyház is az eretnek és a boszorkány-üldözés, valamint a tortura rendszerének megszilárdítása terén uralkodóvá tenni segített. A XIV. századtól fogva az egyház maga rendszeresíti az inquisitori állásokat s „az eretnekek kiirtása végett“ (ad extirpandam hereticae pravitatis), majd a boszorkányok megsemmisítésére (VIII. Ince 1484-iki Summis desiderantes c. bullája) rendszeresíti a máglyán elégetést és a torturás büntető eljárást. Ez annak a sajnálatos ténynek a bizonyítéka, hogy a papság jó része is osztozott az akkori idők babonás, durva felfogásában s az igazságszolgáltatás még mindig csak az alaki igazságot, a bűnösnek kikiáltott ember megsemmisítését, minél fájdalmasabb büntetését tekinti hivatásául.

Az *újkori* büntetési rendszer csupán a rendszeresség és egyöntetűség szempontjából áll felette a középkorinak, jelleme, vezérelvei, eszközei, végrehajtási módjai csaknem azonosak azzal. A bűnössel, sőt már a gyanúsítottal szemben *a kérlelhetetlen szigor*, a kegyetlenség, a merev alaki igazság, a formalismus vak betartása, a *fiat justitia, pereat mundus* elv feltétlen alkalmazása az újkori három század büntetési rendszerének a valóságos vezérelvei.

Legmarkánsabban mutatja ezeket a jellemvonásokat az 1532-iki *Carolina*, V. Károly német-római császár híres Btk-e.

¹ L. *Hinschius*: Das Kirchenrecht der Katholiken u. Protestanten in Deutschland; *Lutter János*: Az egyházi büntetőjog története és jelen állása. I. k. 1913., *Lee*: Geschichte der Inquisition, übersetzt von Wieck; I. W. R. *Schmidt*: Der Hexenhammer. 1906.

Ez a gyakorlatilag is legjelentősebb Btk, mely a német jogvidékeken itt-ott közel 300 évig volt életben, bárminő elismerést érdemel szerzője (Joh. *Schwarzenberg*) a büntetőjog rendszerbe öntéseért, a büntetési rendszer tekintetében nem tud felülemelkedni korának kegyetlenségig durva felfogásán. A büntetés a Carolina szerint is a szigorú igazság, a kérlelhetetlen visszatorlás elvén nyugszik. Többször ajánlja ugyan a bíró figyelmébe „az igazság szeretetét és a közhaszon elvét“ (die straff nach gelegenheit ung ergernuss der übelthatt, aus lieb der gerechtigkeit und umb gemeynes nutz willen zu ordnen und zu machen . . . CIV. c.), a valódi emberiség, a büntetés megjavításának, felemelésének a gondolata azonban még ismeretlen a codexben.

A Carolina uralkodó büntetési eszköze is a halálbüntetés, melynek sorrendben hét végrehajtási módját állapítja meg: tűzhalál, kard, felnégyelés, kerékbetörés, akasztófa, vízbefojtás, elevenen eltemetés (CXCII c.); részletesen leírja a kivégzés súlyosbításait (tüzes fogókkal tépés, karózás, kézlevágás). Gyakori még a tagcsontkítás, a nyelv kivágás, szemkitolás, kézlevágás (tolvajokra), ujjak, fülek levágása (CXCVIII. c.). Ismeri az örökös fogságot (ewiger Gefängniss), ami azonban inkább a halálbüntetés egy enyhe módja. Egyetlen esetben fordul elő a börtön (kerker), de csak mint a behajthatatlan pénzbüntetés helyettesítője. A pénzbüntetésnek csekély szerepe van, annál gyakoribbak a szégyenfa és a botozás.

A Carolinának ezt a kegyetlen szigorát lehet mentegetni a kor durvaságával, az addig uralkodott ököljog vadságaival, mint ezt *Stinzing* és *Nagler* teszik, ez azonban nem változtat azon a tényen, hogy a XVI. század legjelesebb Btk-e is az elrettentés elméletének hódol s „az igazság szeretete“ alatt a bűnösnek a legkegyetlenebb halál és testi büntetésekkel sújtását érti. A törvény több helyen a mások számára való *elrettentő példaadást* említi (um grösser Furcht willen) a szigor fokozásának az okául. Bizonyítja ezt „a fiatal tolvajokról“ szóló CLXIV szakasz, mely a 14 évesnél fiatalabb tolvajra is, ha „a gonoszság a kort pótolni látszik“, a vagyoni, testi vagy a halálbüntetést (an gut, leib oder leben zustraffen sei) írja elő. *Nagler*, a Carolina nagy védelmezője is elismeri, hogy a törvény a javítás gondolatát egyáltalán nem ismeri, mert az egyetlen szakasz is, ahol a tettes javulásáról szó esik, (CLVIII., az első ízben elkövetett lopásról), nem mint a büntetés célját említi ezt, hanem „a tekintélyesebb társadalmi állású tettesre, akinek ja-

vulása remélhető“, ezen okból tartja mellőzhetőnek a criminalis büntetést s a helyett ily esetben beéri a római jogi négyszeres kártérítéssel.

Viszont nincs okunk elfogadni *Kohlernek* azt a lesújtó bírálatát, hogy a Carolina „a kegyetlen olasz büntetési rendszer utánzásával“ rettenetes szigorítást és brutalizálást jelent az addigi német joggal szemben. Helyes és igazságos megítéléssel vannak *Bar*, *Holtzendorff* és *Hippel*, akik elismerik a Carolina kegyetlenségét és hogy az semmi újat és üdvöset nem hozott, de kiemelik, hogy a Carolina egészében véve mégis enyhébb, mint az azonkori francia és olasz büntetőjog. (*Hippel*: Deutsches Strafrecht I. 1925. 199. l.; *Holtzendorff*: Handbuch I. 70.; *Bar*: Handbuch I. 121.)

A Carolina felfogása a büntetésről nemcsak a XVI. századot jellemzi, de a következő két századot is. A szakirodalomnak, a fejlődésnek induló büntetőjogi tudománynak sincs lényegesebb kifogása a büntetési rendszer ellen. *Zasius*, *Behrlich*, *Carpzow*, *Gobler*, a Carolina XVI—XVIII. századbeli commentatorai is magukévá teszik a kegyetlen, emberietlen felfogást a büntetés fogalma, tartalma és célja felől. *Carpzow*, a XVII. század leghíresebb német büntetőjogásza (*Practica nova imperialis Saxonica rerum criminalium*. 1635.) kifejezetten az „isteni igazság“ elméletét hirdeti. (A felsőség, mint az istenség organuma köteles a büntetést gyakorolni, különben, ha ezt a kötelességét elhanyagolja, a „haragvó Isten“ maga sujt le büntető karjával). Az „Isten haragjának“ elhárítása végett akkor is kell büntetni, ha ez a javítás szempontjából felesleges lenne. Gyakran hivatkozik a példaadásra, az elrettentésre, a nyilvános kivégzés minden akkori kegyetlenségét helyesli. Egy fanatikus, sötét, korlátolt elme, aki több mint egy évszázadra megméltelyezte a bíróságok lelket. A boszorkányüldözés (sőt az állatbüntetés) és a tortura igazolásával a felvilágosodás terjedését is hosszú időre hátrányosan befolyásolta.

Kétségtelen elfogultság, midőn *Nagler*, hogy a megtorlási elmélet mindenkori híveit dicsőíthesse, érdeméül emeli ki *Carpzow*-nak az „egészséges józan felfogását s a német jogi gondolat érvényrejuttatását és tudományos kimélyítését“. (*Die Strafe*. 248 l.), amivel szemben *Hippel* bátran kimondja, hogy *Carpzow* az ó-testamenti megtorlási világnézet szellemében törekszik megrögzíteni a „kemény“ igazságszolgáltatást, a boszorkányüldözés dolgában pe-

dig a legbornirtabb babonás lelkület vezeti. (Deutsches Strafrecht I. 228.).

Az újkori *francia jog* a büntetési rendszer tekintetében nem tud oly egységes codificatiót felmutatni, mint a német, azonban a bírói gyakorlatról elég adat áll rendelkezésünkre, hogy elmondhassuk, hogy az egy színvonalon állott a Carolinával és a német joggyakorlattal, sőt kegyetlenség dolgában bátran mondhatjuk, hogy egy fokkal lejjebb állott annál.

A forradalom előtti időkben 115 büntett volt halállal fenyegetve egyes Ordonnence-okban. A kivégzésnek leggyakoribb, még a XVIII. században is divatos alakjai: 1. lovakkal négyfelé tépetés (*écartement*) a király elleni merényletek és sértések eseteire, — 2. máglya az isteni felségsértés (Istenkáromlás) esetére, — 3. kerékbetörés az útonálló rablókra, 4. akasztófa a jobbágyra, 5. pallos a nemes emberre. (Az *écartement* borzalmas részleteit a *Damiens*, a XV. Lajos elleni sikertelen merénylet elkövetője kivégzésénél leírja *Ed. Herz: Voltaire und die französische Strafrechtspflege*. 1887.8—9. l.) A kerékbetörést I. Ferenc honosította meg német mintára az elszaporodott rablóbandák megfélemlítésére. A XVIII. században ezek a bandák már kipusztultak, de a szörnyű büntetési eszköz megmaradt. Az 1762-ben kerékbetörtetett *Jean Calas* esete világhírű kultúrbotránya lett a francia igazságszolgáltatásnak. De még 1787-ben is csak óriási erőfeszítéssel sikerült Dupaty-nak, a híres ügyvédnek megmenteni három teljesen ártatlan embert a tényleges kerékbetöréstől.

A halálbüntetés és az azzal összeforrott testcsonkítás mellett legsúlyosabb büntetés számba ment Franciaországban a *gályarabság* (*galère*), mely eleinte rendszerint élethossziglanra szólt, később azonban meghatározott időre is kiszabatott. E szomorú emlékű büntetési eszköz megteremtésére Colbert-nek, XIII. Lajos híres miniszterének az az eszméje szolgált kiindulási pontul, hogy a francia hatalom és dicsőség biztosítására a földközi tengeren egy flottát kell szervezni. Királyi rendelet ment ez okból a parlamentekhez, hogy jövőre a halálbüntetés helyett lehetőleg gályára ítéljék a nagy bűnösöket. Később korholó leírat is ment a bíróságokhoz, hogy nem tartják be ezt a parancsot. A gályarabság embertelenségét, borzalmait nem kell bővebben rajzolni. Hugo Victor költői leírása erről (*Les misérables*) szomorú valóság. Az elítélteket odakovácsolták az evezőpadokhoz (ötöt-hatot egyhez), úgy hogy valósággal élő eve-

zökké lettek, kiteve a hideg, majd a forróság, a viharok, a hajólegénység durvasága okozta gyötrelmeknek.

A szabadságvesztésbüntetés legelső alakja a Hospital-ba bezárás, eleinte csak előzetes letartóztatásul, később, főként csavargókra s fiatalokra büntetésül is. Ezek az Hospital-ok azonban *Servan* leírása szerint (*Discours sur l'administration de la justice criminelle. 1767.*) a valóságban „a legrettenetesebb földalatti helyiségek, melyekbe a napvilágosság soha be nem jött s a leláncolt szerencsétlenek a rothadt levegőben a bűn bacillusait szívják magukba, élő testüket ugyanazok a férgek rágják, melyek hulláikat fogják elpusztítani, — agyon éheztetve, agyonbotozva őreik által“. A párisi Bicètreben télen 4500 embert zsúfoltak össze.

Az újkori francia büntetési rendszer borzalmaihoz hasonlókat mondhatunk el a *spanyol* büntetési rendszer újkori történetéből. Ebben az akkori nagy világbirodalomban, külsőleg előnyös eltérésként a franciától, a büntetőjog elég korán codificaltatik. Már a III. Alfons király által 1256—65. kiadott *Siete Partidas*, melyet XI. Alfons 1378-ban törvényerővel ruház fel, összefoglalja a büntetőjogi szabályokat. Ezt a compilatiót II. Fülöp átdolgoztatja és 1567-ben mint birodalmi Btk-et hirdettet ki. Ez a codex a Carolinával áll egy színvonalon. A halálbüntetés és a tortura kegyetlen rendszerének a leplezetlen törvénybefoglalása. Legnépszerűbb kivégzési mód itt a máglya, mely különösen az eretnekek, a mók és a zsidók uralmának megtörése s ezek teljes kiirtása bevallott célzatával ezer számra szedi áldozatait. *Ballagi Aladár*, aki az 1483-ban véglegesített „spanyol inquisitio“ borzalmait a modern állami rend megteremtésének a gondolatával kísérelte meg mentegetni, maga is kénytelen elismerni, hogy „kegyetlen kínzások emléke fűződik az inquisitiohoz“.

A kínvallatásnál, ami előkészület volt a halálbüntetés kimondásához, az inquisitiót az vezette, hogy a legnagyobb fájdalmat okozza a vádlottnak, de „tagcsönkítés vagy halálveszedelem nélkül“. Persze, ha ez mégis bekövetkezett, arról a bíróság nem tehetett. A spanyol jog ismeri a börtönbüntetést is, de a börtönök rémületesek. Az örök rabság (*carcel perpetua*) nem a mai életfogytiglanra elítélés, hanem állandó letartóztatást jelent, a vizsgálati fogsággal szemben, melyet a bíróság legtöbbször 3 vagy 6 évre ír elő. A *carcel perpetua irremissibile*, a valódi élethossziglanra elzárás alól is 9 év kitöltésével rendszerint megkegyelmeznek

a rabnak, ha addig még el nem pusztult. (L. Ballagi Aladár: A spanyol inquisitio. Akadémiai Értesítő. 1904. 533 l.).

Kegyetlenség dolgában méltán vetekszik a francia és a spanyol újkori büntetési rendszerrel az újkori angol jogé is.

Angliában, épúgy mint Franciaországban, a büntetőjog ezidőben nincs codificálva (sőt itt ma sincs). Régi, több százados eset-törvények (Case law), királyi rendeletek és a bírói gyakorlat alapján állapíthatjuk meg a büntetési rendszer kifejlődését. Alig van bűncselekmény, melyre a halálbüntetés ki nem lenne szabható. A lopásnak legcsekélyebb eseteiben is még a XVIII. században is mindennapos a halálbüntetés. Phillips angol bíró írja, hogy akasztunk mindenért, öt shillingért, 10 shillingért, egy faültetvényért. Mily sűrű lehetett hát a kivégzés a XVI—XVII. századokban, a szörnyű belháborúk, a véreskező uralkodók idején. Angol írók állítása szerint VIII. Henrik király uralkodása alatt 72.000 embert végeztetett ki. De más királyok alatt is ezer számra megy a kivégzettek száma. A kivégzések rettenetes alakjai ugyanazok mint Franciaországban: keréketörés, felnégyelés, máglya, pallos és akasztófa.

A büntetési eszközök sorában Angliát illeti a kétes dicsőség az elszállítás (*transportation*) vagyis az újkori rabszolgakereskedés rendszeresítéseért! Viszont elévülhetetlen dicsősége Angliának, hogy az emberietlen *transportation* mellett itt születik meg először a javítás eszméjére épített szabadságvesztési intézet, a börtön első példánya. A XVI. század közepén, 1550-ben megnyílt Londonban, illetőleg *Bridewell*-ben egy „House of correction“ (javítóház) nevű intézet, mely ugyan első sorban a munkakerülő csavargók, koldusok és erkölcstelen életű nők elhelyezésére és munkára kényszerítésére szolgált, de mindenesetre időileg első mintája lett a későbbi fogházaknak és dologházaknak. Sajnos, ezek az első fogházak az oktalan összezárás, az emberietlen kezelés és a börtönigazgatók (gaoler) botrányos visszaélései miatt két századon át a legszörnyűbb büntenyésztő intézetek lettek. (Az angol börtönrendszer kialakulását l. alább a III. Fej.)

Ugyancsak a humanizmus jelentőségének megsejtése teremti meg Angliában az u. n. *békekezesség* (*surety for the peace*) intézményét, ami abban állt, hogy a békebírák, III. Edward 1361. évi (34. Edward III. C. 1.) törvénye alapján fel voltak hatalmazva, „a nem jó hírű (not a good fame) személyektől“ megkövetelni,

hogy *jóviseletük biztosítékául* néhány kezesst szerezzenek, akik a bíró által megállapított pénzösszegekről kötelezvényt (recognizances) állítsanak ki, melyben a király adósainak ismerik el magukat. Ha a békekezességre kötelezett személy a megállapított ideig békében maradt, vagyis jó magaviseletet tanúsított, a kötelezvény feloldadt, ellenkező esetben a kikötött összeg azonnal behajtatott, a gyanús személy pedig — ha csak nem tudott kezeseket állítani — letartóztatott és egy évig fogságba került. A közbiztonság szempontjából ez az intézmény felette üdvösnek és gyakorlatiasnak bizonyult, úgy, hogy ez tekinthető a XIX. század folyamán kifejtett próbárabocsátás (on probation) történeti elődének. L. *Aschrott: Strafen u. Gefängniswesen in England.* 1887. 98.

Az emberiség eszméjének uralomra juttatása a kultúrvilág büntetőjogában a *francia nagy forradalom* dicsősége. Az 1789-iki nagy forradalom első két jelszava, az *egyéni szabadság* és a *jog-egyenlőség* eszméi kétségtelenül jelentős tényezői lettek az addig uralkodó barbár büntetési rendszer megdöntésének. Az emberek közötti rendi válaszfalak eltávolítása, a felsőbb rendek kiváltságainak megszüntetése, — a törvény előtt minden polgár elvi egyenjogúságának elismerése lehetetlenné tette a büntetési eszközöknek rendi különbségek szerinti megállapítását és kezelését. De mégis a harmadik nagy korszak, a *testvériség*, vagyis minden embernek egyenlő alapjogokkal bíró jogalany gyanánt dekretálása, a „személyiség” fogalmának az ember eszméjével azonosítása, vagyis az *emberiség* gondolata volt az, ami a büntetőjogi barbarizmust, a halál-, a testi- és a becstelenítő büntetések évezredekén át uralkodó rendszerét el tudta seperi. Csaknem kétezer év kellett ahoz, hogy az ótestamentumi bosszúállás, az életet-életért kegyetlen gondolata helyett a keresztyénség legfőbb alapelve, az emberszeretet eszméje a büntetőjogban s annak leggyakorlatibb ágában, a büntetési rendszerben diadalmaskodjék s a bűnhődés, a kiengesztelés, a rossz embernek új emberré nevelése krisztusi tanait ne csak a templomokban és a papíroson, de a büntető törvényekben, a bírói székekben és a büntetés végrehajtásában is valósággá tehessük.

Az emberiség eszméjének első előhírnökei a büntetések terén már a XVI—XVII. századokban megjelennek, de csak a XVII. század második felében lépnek fel az eszme valódi apostolai, akiknek sikerül a kultúrállamokban a büntetési rendszer első

gyökeres *reformkorszakát* megteremteniök s az első modern, emberies büntetési rendszer kialakulását kiharcolniok.

Az előhírnökök közül legnagyobb jelentőségű Thomas Moore-nak (Morus Tamásnak), a szállóigévé lett „Utopia” c. államregény híres szerzőjének nyílt és bátor felszólalása a tolvajok és csavargók halálbüntetése ellen. Ő ostorozza először élesen a korabeli angol társadalmat, mely a szegény embert az éhenhalás és az akasztófa dilemmája elé állítja, amikor nem nyújt neki munkaalkalmat, de a legkisebb lopásért és a kóborlásért vagy koldulásért halállal sújtja. Ő hirdeti nagy gyakorlati életbölcseiséggel, hogy ezek a drákói büntetőtörvények igazságtalanok és haszontalanok s ellenkeznek a ker. vallás szellemével. A nevelésügy elhanyagolásával az állam mesterségesen tenyészt a bűnt, csinálja a tolvajokat.¹

Az emberiség eszméjének s a modern büntetési rendszer megteremtésének igazi apostolai azonban Montesquieu, Voltaire, a francia encyklopedisták s legnagyobb hatással Beccaria és Howard, akik már nyílt hadat üzennek a fennálló *büntetési rendszernek* és felállítják az új, emberies rendszer iránti követeléseket. Ez a nemes mozgalom kétirányú szellemű munkát kívánt. Először ki kellett mutatni a fennálló rendszer helytelen és célszerűtlen voltát, ami a meggyökerezett ósdi felfogással szemben sokáig szizifusi vállalkozásnak látszott. A hivatalos szakemberek, a bírói testületek tagjai, a jogászok, az államférfiak még a XVIII. században is belső meggyőződéssel hirdetik a halálbüntetés és a tortura nélkülözhetetlenségét. Az angol parlamentben még 1810-ben is Ellenborough lord élénken tiltakozik a halálbüntetés megszorítása ellen, mint a közbiztonság fenntartása szempontjából rendkívül veszélyes kísérlet ellen. Hazánkban is még 1776-ban a Hétszemélyes Tábla aggodalmát fejezi ki a tortura tervbevett eltörlése ellen. A botbüntetés

¹ Egész sora állítható össze aztán azoknak a felvilágosodott szellemű íróknak, akik a *boszorkányégetés* rettenetes gyakorlata és a *tortura* borzalmait ellen fel mernek szólalni. H. C. Agrippa von Nettesheim: De occulta philosophia. 1510.; Weyer (De prestigiis demonum. 1563); J. Bodin (Traité de la démonomanie des sorciers. 1580); Reg. Scot (Discovery of witchkraft. 1584); Fr. Spee (Cautio criminalis 1631); Nicolas, dijoni fellebbviteli bírósági elnök, Dissertation morale et juridique etc. (Előbb latinul) 1682; B. Bekker, amsterdami ref. lelkész, De betoverde Wereld. 1691—3., Thomasius (Kurze Lehrsätze v. d. Laster der Zauberei 1704.) L. e munkák részletes ismertetését Soldau-Heppe: Geschichte der Hexenprozesse. I—II. k. III. kiad. M. Bauer-tól 1911..

megszüntetése iránti javaslatok még a XIX. század első felében is mindenfelé hajótörést szenvednek.

Az első feladatot, a fennálló büntetési rendszer helytelen-sége felőli meggyőzést, bámulatos hatással és sikerrel indítja meg C. *Beccaria*, akinek „*Dei delitti e delle pene*“ c. kis könyve (1764) az egész művelt világban napirendre tűzi a halálbüntetés eltörlését. Világosabban és élesebben ma sem lehet ostorozni a halálbüntetés oktalanságát és emberietlen voltát, mint ez a bátor, szókimondó kis könyv teszi. De époly súlyos pörölycsapásokkal kezdi ki a testi büntetések és a tortura fennálló épületét is. Hatalmas fegyvertársat nyer Beccaria a XVIII. század legünnepeltebb felvilágosodott írójában, *Voltaire*-ben, akinek az ártatlanul kerékbe töretett Jean Calas és több más hasonló bírói gyilkosság (Justizmord) esetében írt névtelen röpiratai (*Traité de la tolerance, L'homme aux quarante écus*) egy csapásra megnyerték az ancien régime vissza-éléseitől megirtózott művelt világ szívét. Beccaria és Voltaire mellett azonban a felvilágosodott írók egész serege (*Nicolas, Serpillon, Montaigne, Charron, La Bruyère, Servan*) száll síkra a büntetőjogi barbarismus, a kegyetlenkedések rendszere ellen. Így elég jellemző adat, hogy a fiatal *Robespierre* és *Marat* is értekezéseket írnak a halálbüntetés ellen s *Marat* e tárgyú pályaműve három kiadást ért. Ennek a nagyszabású emberiességi mozgalomnak az eredménye lett, hogy az 1789-re összehívott francia nemzetgyűlésre küldött követeknek adott utasítások, a Cahiers-k csaknem kivétel nélkül viszhangoztatják az éles kifakadásokat a büntetőjogi kegyetlenkedések „örült és ostoba rendszere“ ellen és követelik az emberies reformokat. De ennek az első emberiességi hullámnak reális sikere is lesz. Nagy Frigyes, II. József eltörlik a torturát, utóbbi, valamint testvére, Lipót toscanai herceg a halálbüntetést is. (1786, 1787).

Ezen negatív természetű feladat mellett még fontosabb volt a másik gyakorlatilag nehezebb kérdés: a halál és a testi büntetések helyére az új rendszer megteremtése és kialakítása. Ezen a téren az igazi úttörés művét az északamerikai *Pennsylvania* állam végzi, Európában pedig az igazi apostoli munkát John Howard (1726—1790.) teljesíti. J. Howard nevével függ össze a modern börtönök rendszeres építésének s a szabadságvesztés büntetés rendszerének a megvalósítása Európában. Az ő gyakorlatias észjárása ismerte fel először a letartóztatási helyek elhanyagolásának közvet-

len veszélyeit s viszont a tiszta, egészséges levegőjű letartóztatási intézeteknek, az ezekben meghonosítandó produktív munkának, a rabokkal való emberies bánásmódnak a kézzelfogható előnyeit. Ő tette köztudattá, hogy a munkaösztön, a szorgalom beoltása a rabokba, a legbiztosabb út az erkölcsi jobbulás, a becsületes útra térés felé. Ezért formulázta így a modern börtönügy jeligéjét: *Tegyétek az embereket szorgalmasakká és becsületesek lesznek.* (Make men diligent and they will be honest). Így vezetett ez a gyakorlatias emberszerető észjárás a *börtön* mai fogalmához, mely nem az elítélt testi gyötrését, nem annak lassú és kínos elpusztítását tekinti a szabadságvesztés büntetés feladatául, hanem annak megjobbítását, testi, értelmi és erkölcsi megedzését, egy szóval a helyes életre való nevelését. (L. alább a III. fejezet).

Ez a munka, a közvélemény megnyerése a modern börtönök építésének a szüksége és célszerű berendezése iránt, valamint a leg-helyesebb börtönrendszer megoldása szintén hosszú és fáradságos feladat lett. Csaknem egy század telt el ebben a nemes emberies munkában, míg *uralkodó rendszerré* lehetett emelni a modern *szabadságvesztés büntetést* s annak végrehajtási rendszerét a büntetőjogi tudomány új ágává fejlődött *börtönügyi tudomány* és a börtönügyi szakma kiőrlötte. A XVIII. század utolsó tizede, de különösen a XIX. század első fele a büntetőjognak az a dicsőségteljes korszaka, mely ezt a nagy problémát megoldotta vagy legalább is a megoldás helyes útjára terelte az európai és az északamerikai államokban.

A szabadságvesztés büntetések uralomra emelésével kezdődik a büntetőjogban a büntetési rendszer legújabb, *emberies* korszaka. Az utolsó évszázad céltudatos törekvése minden kultúr-államban eltörli a testi és a becsületvesztő büntetéseket, sok helyt eltörlik a halálbüntetést, másutt is annak körét a legeslegsúlykebbre szorítják és a kivégzési kegyetlenkedéseket megszüntetik. A régi borzalmas tömlöcöket, kaszamátákat, föld alatti eleven sírokat modern, hygienikusan épített és rendbentartott tiszta, egészséges pavillonok váltották fel, melyekben az elítélteknek nemcsak munkáltatására, de a testi és erkölcsi regenerálására is külön szaktisztviselők vezetése mellett nagy gonddal fáradozik az intézet személyzete.

Tagadhatatlan ugyan, hogy a mai modern büntető törvényekben és rendeletekben előírt mindezen emberies intézkedések

mellett még mindig tehetünk panaszt úgy a Btk-ek egyes rendelkezései, mint a gyakorlatban fennálló hibák, visszaélések miatt. Maga a halálbüntetés, itt-ott a botbüntetés fenntartása, a börtönökben a közös hálótermek, az elítéltek összezsúfolása, a durva fegyelmi fenyegetések ma is ellentétben állnak az emberiség elvével. Különösen a háború utáni forradalmak és ellenforradalmak kilengései során az elvadult szenvedélyek sok helyt visszahozták a középkori durva kegyetlenkedéseket, — mindezek az anachronisztikus visszaesések azonban a tudományban és a törvényhozásokban nem döntötték meg az emberiség eszméjének az uralmát. Ezek a borzalmas visszaesések csak arra voltak alkalmasak, hogy minden jóérzésű emberrel megutáltassák a büntetőjogi kegyetlenkedéseket és a végrehajtás durvaságait. Az emberiség mint a büntetőjog és a büntetés végrehajtás vezérelve tehát ma még tisztábban és ragyogóbban áll előttünk.

3. Az egyénítés.

A mai egész büntetőjog ugyan a törvény előtti egyenlőség nagy gondolatán nyugszik, vagyis nem tesz különbséget a büntetés alkalmazása tekintetében az elítéltek előbbi foglalkozása, rendi állása, vagy rangja szerint, de másfelől épen azt az aristotelesi gondolatot igyekszik gyakorlatilag is megvalósítani, hogy a nem egyenlőkkel ne egyenlően bánjunk, vagyis, hogy minden egyes büntettest az általa elkövetett bűncselekmény nagysága, objektív súlya és a saját alanyi bűnösségének a minősége és foka szerint, tehát az osztó és kiegyenlítő igazság szerint érjen a büntetés. Az egyénítés, az *individualisatio*, ily értelemben egyik legfontosabb vezérelve ma a büntető törvényhozásnak és a büntető bíráskodásnak, legközvetlenebbül pedig a büntetés végrehajtásának.

Bármilyen fontos azonban a törvényhozói és a bírói individualisatio is, a törvényhozás és a bíró csak a kereteket rakják le, illetőleg szabják meg a valódi egyénítéshez, az elítélt által tényleg elszenvedendő büntetés miként leendő alakításához, a végrehajtáshoz. A *végrehajtási egyénítés* az igazi, a betű szerinti egyénítés. A törvényhozási individualisatio voltaképpen fogalmi ellenmondás, hiszen a törvényhozás rendszerint általánosít, nem egyes esetekre, hanem az esetek bizonyos csoportjára, tömegére állít fel általános szabályokat és utasításokat. A törvényhozás feladata a büntetés

egyénytése tekintetében csak abban áll, hogy megadja az általános útmutatást, a lehetőséget és a módozatokat a bírónak és a büntetést végrehajtó hatóságoknak és közegeknek az egyénítés keresztülvitelére. A büntettek főcsoportjainak a megkülönböztetése, az egyes bűnelkövető *jellemcsoportokra* vonatkozólag egészen különleges szabályok, önálló törvények (fiatalkorúakra, megrögzöttekre, gyengeelméjűekre) megalkotása által a törvényhozás már maga megindítja a szükséges selectiot s szilárd alapot nyújt a bírói és a végrehajtási individualisationnak, lehetővé teszi, hogy a büntető bíróságok és a végrehajtási szervek a büntetés céljait az egyes felmerült esetekben a törvényhozás intentioinak megfelelően valósítsák meg.

A bírói individualisatio már kétségtelenül megkezdése a valódi egyénítésnek. A bíró előtt már a büntettes *egyén* áll, akivel szemben a bíró feladata épen szabatosan a törvény alapján, de az illető büntettes egyéni bűnösségének kvalitása és quantitása figyelembevételével megállapítani az általa elszenvedendő büntetés nemét és mennyiségét. Itt tehát már tényleg egyénítésről van szó, a bíró mérlegeli a vádlott egyéni bűnössége súlyát s társadalmi veszélyességének a fokát és ehez képest állapítja meg a konkrét büntetés nemét és mennyiségét, tekintettel arra is, hogy a kiszabott büntetésnek minő hatása lesz a társadalom szemében az általános és a különös megelőzés szempontjából is. A bírói döntés bizonyos büntetési eszközökre nézve végleges és teljes megoldása az egyénítésnek, így a halálbüntetésre és a pénzbüntetésre nézve; ellenben más büntetési nemeknél vagy biztosító intézkedéseknél a bírói döntés az elítélt által elszenvedendő büntetés neve és mértéke felől még csak az elrendelése és megindítása a végrehajtási tényleges individualisationnak, illetőleg megindítása annak a folyamatnak, amit az elrendelt büntetési nem természete hoz magával.

A halálbüntetés vagy a pénzbüntetés kiszabása esetén a végrehajtás csak a bíróilag megállapított büntetés fizikai fogatosítása, aminek keresztülvitelénél különösebb egyénítési tevékenységnek nincs tere. A jogerősen kiszabott halálbüntetés végrehajtása szintén időbeli folyamat ugyan, de a mai emberies felfogás mellett — ha ennél a borzalmas büntetési nemnél szabad ezt a szót használnunk — a kivégzésnél mellőzni kell minden súlyosbítást, a fájdalmak fokozását. Itt tehát a szó igazi értelmében vett végrehajtási individualisatióról nincs is szó. Ugyanez az eset a pénzbüntetés

tésnél. A bíró a pénzbüntetés kiszabása esetén köteles gondosan mérlegelni az elítélt személyi, családi viszonyait, vagyoni helyzetét, keresetét, foglalkozását. A pénzbüntetésre nézve tehát a bírói individualizálás az igazi és a végleges egyénítés. A végrehajtás itt is egyszerű foganatosítása a bírói parancsnak. Csak a behajthatatlanság esetében áll elő, a helyettesítő szabadságvesztés alkalmazásánál a végrehajtási egyénítés szüksége.

Annál nagyobb szerepe és jelentősége van a végrehajtási individualisationak a *szabadságvesztés büntetések* és az idői tartamú *biztonsági intézkedések* alakjainál. A szabadságvesztésbüntetésnek a fogalma hozza magával, hogy itt a végrehajtás nem egyszerű mechanikus foganatosítása a bírói parancsnak, hanem az egy hosszabb-rövidebb időtartamú folyamat, melynek a törvény által előírt rendszerben való helyes foganatosításában áll épen ennek a büntetésnek a tartalma és lényege. Érthető azért, hogy a végrehajtási egyénítés eszméje csak ott és akkor született meg, ahol és amikor a mai értelemben vett szabadságvesztésbüntetés kialakult. A gályarabság, a rabszolganak eladás, a büntettek gyarmatosítása mellett még nincs igazi egyénítés, mert itt az elítélteknek csak a fejszáma, a mennyisége a fontos. Az állam csak aziránt érdeklődik, hogy minél több evezős kerüljön a hajókra, minél több rabszolga vagy ültetvényes a gyarmatokra. Csak a modern *börtön*, az emberiesség eszméjére épített *letartóztatási intézetek* megszületésével lesz aktuális és elsőrangú kérdés, hogy miként hajtsuk végre a szabadságvesztésbüntetéseket, ha azt akarjuk, hogy az azok elé tűzött célt elérjük.

Mit jelent az egyénítés a szabadságvesztésbüntetések különböző alakjainak a végrehajtása alatt? Semmiesetre sem azt a képzelenséget, hogy minden egyes elítéltre nézve az ő egyéni sajátosságaihoz képest külön-külön rendszert találjunk ki. Ez nemcsak lehetetlen, de felesleges és a büntetés céljával is ellenkező lenne. Helyesen figyelmeztet *Förster*, hogy épen a paedagogia szempontjából is óvakodni kell az individualisatio gondolatának a túlajtásától. Az egyénítés egyoldalú hangoztatása odavezetne, hogy minden lehető egyéni subjectiv állapotot figyelembe vegyünk, ami pedig ellentétben áll azzal az elvvel, hogy a paedagogia sem nélkülözheti a *szilárd szabályok objectiv rendszerét*. A jó nevelőnek tudnia kell, hogy a legjobb egyéniesítő eljárás gyakran abban áll, hogy „ne legyünk tekintettel az egyéni különlegességekre, hanem kény-

szerítsük az illető egyént az egyén feletti rendhez való alkalmazkodásra“. A nevelés nem pusztán egyénítés, hanem általánosítás is, t. i. az egyéni egyoldalúság (különcködés) és ösztönszerűség korrek-túrája a társas együttlét hajthatatlan akarata által (Förster: Schuld und Sühne. 1911. 17. l.).

Az egyénítés a szabadságvesztésbüntetés végrehajtásában nem mindenik elítéltnak az egyéni különlegességei szerint való külön kezelését jelenti, hanem első sorban az elítéltek helyes csoportosítását, *osztályozását* s a különböző osztályokkal szemben a megfelelő alkalmas elbánást. Bármennyire áll elméletileg a *Wahlberg* tétele, hogy minden egyes ember mint egyéniség egy-egy pszichológiai unicum, de másfelől az is igazság, hogy az egyének úgy az alaptermészet (Naturell), mint a kialakult jellem tekintetében is hasonlóságokat mutatnak s a hasonló jelleműek csoportosíthatók. Az osztályozás, a csoportosítás alatt azonban nemcsak a külső formalisztikus jogi megkülönböztetést kell érteni. A nők elkülönítése a férfiaktól, — a fiataloké a felnőttektől, — az elmebetegek és az abnormális fejlettségűeké a normálisaktól, a hosszabb időre elítélteké a rövid időre elítéltektől, — a visszaesőké az első ízben vétkezőktől — szerencsére már rég elfogadott elemi követelmények. Ezeknek a csoportoknak külön-külön intézetekbe való elhelyezése, vagyis a letartóztatási intézetek ilyirányú *specialisálása* az első, de csak egyik lépés az individualisatio. A csoportosítást, az osztályozást az egy intézetbe helyezetttek körében is folytatni kell.

Az intézetek specialisatioja azonban, amennyire helyes és nélkülözhetetlen lépés az individualisatio keresztülvitelére, még nem jelenti a végrehajtási egyénítés megoldását. Épen az egyes intézetekben az egyes elítéltekkel való külön foglalkozás, az elítéltek egyéniségének alapos kiismerése s a büntetési célnak velük szemben való megvalósítása érdekében azok egyéni befolyásolása, az egyéni különleges rossz tulajdonságok, helytelen jellemvonások egyéni el-lensúlyozása s a helyes irányba terelésre irányuló egyéni suggestio lenne az, amit az igazi individualisálás alatt értenünk kell.

Erre az igazi végrehajtási egyénítésre a magánzárkás intézetek mindenesetre alkalmasabbak, mint a kellő magánzárka nélküliek vagy épen a közös letartóztatási intézetek. Legszebben megvalósítva láthatjuk a fenti értelemben vett igazi individualizálást a belgiumi magánzárkás fegyházakban és fogházakban, melyekben az igazgató, a lelkészek, tanítók és más tisztviselők, valamint a patro-

nage egyesületek illető tagjai tényleg minden egyes elítélttel állandóan, előre megállapított program szerint külön-külön foglalkoznak, mindenik elítélttel szemben *a lélekidomítás*, a helyes irányú befolyásolás egyénileg történik az illetőnek a saját zárkájában. Itt viszont az állandó és gyakran igen hosszú időre terjedő magán-elzárás egyhangúsága az, ami az egyénítés munkáját és sikerét esetleg hatálytalanítja. Nagyobb intelligenciájú elítéltre nézve a hosszabb magán-elzárás nem okoz oly lelki depressiót, mint a mezei munkával foglalkozó vagy másféle, de közösségben végzett munkával foglalkozó s kevésbbé intelligens elítéltre nézve. Ez utóbbiaknál azért még fokozottabban van szükség a minél gyakoribb látogatásokra, a lelki vigaszra és a jóakarató befolyásolásra.

A közös munkáltatásra berendezett intézetekben és a fokozatos rendszerű intézetekben a közös munkáltatás ideje alatt az individualizálási tevékenység első sorban a tanítási órákon s a magánzárkában töltendő pihenési órák alatt történik. Különösen a vasárnapi és más ünnepnapra szabad idő alkalmas e célra. Itt a munkanem helyes megválasztása, az okszerű csoportosítás a munkatermekben vagy a külső munkákon, a jutalmazások és kedvezmények helyes alkalmazása, a munkaösztönnek, a versenykedvnek a felébresztése és erősítése fogják elősegíteni és észrevétlenül belevinni az egyes elítélteket egyénileg abba a lelki állapotba, ami a megjobbulást, az erkölcsi megerősödést, tehát a büntetés céljának az elérését vagy megközelítését jelenti.

Természetesen tisztában kell lennünk azzal, hogy az egyénítés sem öncél, hanem csak egy elv, egy lélektani módszer a büntetés céljának és pedig csak az egyik céljának, a nevelésnek, az erkölcsi jobbátételnek a keresztülvitelére vagy legalább megközelítésére. Az egyénítés elvének a hangoztatásától, a börtönökbe elhelyezett elítéltek egyéni kezelésétől sem szabad valami csodát várni. Ezt feledik el azok a kritikusok, akik az egyénítés elvét modernkedésnek gúnyolják. Az egyénítésnek is megvannak a természetes és szükséges *határai* és *korlátai*. Ilyen természetes határ mindjárt a büntetési időtartam, amit a megtorló büntetés fogalmának megfelelően a bíró előre áthághatatlan maximális beutalással állapít meg az elkövetett bűncselekmény súlya arányában. Igen rövid tartamú szabadságvesztés kiszabása esetén tehát a végrehajtó szerveknek nem áll elég idő rendelkezésükre az elítélt egyén jellemének a kitanulmányozására sem, még kevésbbé *a jellemátalakí-*

tásra, ami épen ezért ily esetben nem is tekinthető büntetési célnak. Az igen hosszú, esetleg életfogytiglanra szóló elítélésnél pedig az életkor haladásával, a sokszor gyorsan előrehaladó előregedéssel párhuzamosan nehezedik a jellem módosításának a lehetősége.

További korlátja lehet az egyénítésnek a különböző szabadságvesztési nemek végrehajtási rendszere, a törvényben megállapított, az esetleg szintén a törvény alapján elrendelt szigorítások vagy különös kedvezmények, a munka alóli felmentés stb. Ily esetekben a végrehajtási egyénítés már előre kötött marsrutával indul meg, ami esetleg elemi akadályja lehet az egyénítés helyes keresztülvitelének. Az ily különös szigorításokat vagy kedvezményeket ezért helyesebb lenne a végrehajtást vezető szervek (igazgató, felügyelő hatóság) rendelkezésére bocsátani, mint a fegyelmezés vagy jutalmazás hathatós eszközeit s ezzel az egyénítéshez szükséges módozatokat.

Érthető azonban és más szempontból, a végrehajtási szervek netaláni önkénykedésétől való aggályból indokolt az a követelés, hogy a szigorítások feltételeit és kereteit a törvény állapítsa meg. Épen itt szükséges szem előtt tartani az emberiség és az igazságos szigor helyes összeegyeztetését. Így méltán kifogásolja *Kriegsmann* a hosszú tartamú börtönre elítéltekre nézve még a XIX. század derekán is divatos időnkénti testi fenyítést (*Willkommen* és *Abschied*), ami itt-ott (a háború előtti osztrák jogban) a legutóbbi időig fennállott. A szabadságvesztés büntetésnek ily durva súlyosítása arra a korra emlékeztet, amikor magát a szabadságvesztésbüntetést is testi büntetésnek tekintették, vagyis annak tartalmát az erre elítéltnak minél kínosabb és hosszadalmasabb megsemmisítésében látták.

A legújabb büntetőtörvényjavaslatok némelyike (az 1912-iki német és osztrák) által felkarolt kemény fekhely és élelem megszorítás, amit a mi 1880: XXXVII. t. cikkünk is ismer, fegyelmi büntetésül vagy a legsúlyosabb büntettek miatt elítéltek büntetésének bevezető szakában alkalmazva, megfelelő megszakításokkal és lehető rövid időre, mint legvégső eszköz, esetleg alkalmas egyénítési eszköz lehet.

Az egyénítés keresztülvitelének a legnagyobb nehézsége azonban abban áll, hogy a szabadságvesztésbüntetés megkezdésekor a végrehajtás vezetője még nem lehet tisztában az elítéltnak jellemével, alaptermészetével, a büntetés iránti fogékonyságával, javulási

képességével. A bírói ítélet ugyan, mely az elítéltet a fegyházba vagy a fogházba küldi, tartalmaz bizonyos támpontokat ez irányban. Így maga az elítélt által elkövetett bűncselekmény misége, a kiszabott büntetés neme és terjedelme, az elkövetés motívumai annyira-amennyire tájékoztatják a börtönigazgatót az elítélt egyénisége felől. De csak nagy vonásokban és nem a legbiztosabban. A börtönigazgatónak magának kell előbb személyesen tájékozódnia az elítélt egyénekről, legelsőben arról, hogy melyik jellemcsoportba sorozza az illetőt, s ehez képest miképen kezdje meg vele szemben az egyénítést.

Az első lépés azért az egyénítési tevékenység sikeréhez, hogy tiszta és határozott álláspontot foglaljunk el a *büntettes jellemcsoportok* tekintetében. Sajnos, e tekintetben a bűnügyi lélektan még ma sem tud kifogástalan, szabatos osztályozást, illetőleg kategorizálást nyújtani a büntettes-jellemekről. Több mint egy évszázad óta foglalkozik a lélektan tudománya, illetőleg annak legújabb iskolái: az *individualpsychologia*, a *charakterologia* és az *orvosi lélektan* a bűnelkövetés lelki tényezőivel s nagyértékű rendszeres munkák jelentek meg a bűnügyi lélektanról, mint a lélektan különös, ill. alkalmazott ágáról, sőt kitűnő monografiák is a büntettes jellemekről, egyes büntettes csoportokról, így különösen a közveszélyesekről, a szellemi határközi állapotban levőkről, a visszaesőkről, a csavargókról, az alkoholistákról, a megrögzöttekről. Külön hatalmas irodalma van a gyermek és fiatalkorú bűnelkövetőknek. Mindennek dacára a kimerítő és biztos csoportosításról még alig beszélhetünk, legfeljebb arról, hogy minő gyakoribb típusokat lehet megkülönböztetni a bűnelkövetők között. (L. e. kérdésről: *Finkey F.*: Adatok a büntettesek jellemcsoportjainak megállapításához. 1933.).

Nagy lökést adott a büntettes egyéniségek tanulmányozásának és szabatos osztályozásának a Lombroso nevével összeforrott kriminológiai tudományok kialakulása.

Így kétségtelen, hogy ha a Lombroso-féle „született büntettes” típusát sem élettani, sem lélektani, sem jogi szempontból nem fogadhatjuk is el, gyakorlatilag nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy vannak büntettesek, akiket testi, szervezeti bajok, a velük született bűnelkövetési rossz hajlam, öröklött *degeneratív tulajdonságok*, értelmi gyengeség, erkölcsi fogyatékoság hajtottak a bűn útjára. Igaz, hogy amennyiben az ilyen kétes elmeállapotú

vagy gyengeelméjű egyének beszámítási képességét és büntethetőségét a jogerős bírói ítélet megállapította, az ily elítélteket is a többiekkel együtt kell a végrehajtás során kezelni, de kézzelfoghatóan jogos követelés, hogy az ilyen degeneratív alapon csekélyebb szellemi értékű vagy erkölcsileg inferioris állapotú egyéneket — ha csak lehet — külön intézetekbe kell elhelyezni, ha pedig ez nem lehetséges, akkor is ezeket külön csoportba kell beosztani s őket az intézeti orvos vagy elmeorvos megfigyelése és javaslatai alapján különlegesen kell kezelni. Egészen bizonyos, hogy az ilyen abnormális vagy annak tetsző egyéneket az egészséges és normális fejlettségű rabokkal összezární és együtt dolgoztatni elhibázott s előreláthatóan eredménytelen vállalkozás lenne.

De az is bizonyos, hogy az ilyen abnormális vagy pathologikus alakok közt is jelentékeny különbségek vannak s ezeket sem lehet egyenlően kezelni. A gyógykezelést igénylőket, a maniakusokat, rabbiatusokat, az iszákosokat, a csendes butaságban szenvedőket, paralitikusokat megint külön-külön kell választani vagy legalább is megkülönböztetett figyelemmel és gonddal lenni az eltérő jellemcsoportokra.

Épen ily elemi követelmény, ami ma már legtöbb helyt meg is van valósítva, hogy a nőket a férfiaktól, a gyermekeket és fiatalokat a felnőttektől mindig külön kell tartani az egész végrehajtás alatt. Vagyis a nők, a férfiak, a gyermekek és fiatalok részére teljesen külön-külön intézetek jelölendők ki. A nők, valamint a fiatalok külön intézeteiben természetesen az elmeállapot szerint fenntebbi megkülönböztetés külön viendő keresztül.

A normális elmeállapotú elítéltek közt különösen két főosztály megkülönböztetése iránt alakult ki már a közfelfogás. Az *alkalmi* vagy *pillanati* bűnelkövetők, akik erkölcsileg romlottnak még nem tekinthetők, mindenesetre megkülönböztetendők és elkülönítendők az u. n. *állapot-büntettesektől*, akik a bűnelkövetésre hajlamosak, tehát erkölcsi javítás szempontjából fokozottabb gondozásra és kezelésre szorultak. Ezt a megkülönböztetést rendszerint már a bíró megteszi, amikor az első ízben bűnöző vagy az alkalmi bűnelkövetőre enyhébb jellegű vagy rövidebb tartamú büntetést mér ki vagy pedig a rövid büntetés végrehajtását felfüggeszti, míg a visszaeső, a hivatásos vagy megrögzött bűnelkövetőt hosszabb szabadságvesztéssel vagy biztonsági letartóztatással sújtja.

A végrehajtási egyénítés szempontjából azonban mindakét

főcsoportban ismét a legkülönbözőbb jellemű egyének lehetnek. A nem romlott erkölcsű alkalmi büntettek is követnek el olykor súlyos büntetteket, amiért a bíró hosszabb szabadságvesztést lát kiszabandónak. S aztán a bíróság is tévedhet. Lehet, hogy a büntetlen előéletűnek vélt elítélt egy kitanult többszörös visszaeső, aki ügyes tagadással megtévesztette a bíróságot. Aztán jelentős különbség van a gondatlanságból vétkező s talán nagyobb intelligenciájú ember és a szándékosan vagy épen célzatosan bicskázó, verekedő erőszakos jellemű között, mely utóbbiak közül kerülnek ki a halált okozó súlyos testi sértést, szándékos emberölést, esetleg gyilkosságot elkövetők is.

Az erkölcsileg romlott, bűnrehajlamos egyéniségek között ismét egész sorozatát lehet megkülönböztetni a különböző jellemeknek, különösen az akaraterő minősége, az antiszociális hajlam és a közveszélyesség foka szerint. Vannak közöttük léha, energiátlan, *akaratgyenge* egyének, akik szellemi fogyatékoság vagy testi gyengeség (öregség) miatt már „nem rendelkeznek a szükséges energiával, hogy a becsületes existenciáért járó harcot felvegyék“. (Kriegsmann, 100.). Ezek az igazi, „szokásszerű“ bűnelkövetők a rendes munkás életpályára nem bírván kellő érzékkel vagy képességgel, a szabad életben lelki furdalás nélkül apróbb-nagyobb bűncselekmények elkövetéséből tartják fenn magukat. Ezek a fogházat, fegyházat már úgy megszokták, hogy annak nincs rájuk különösebb visszatartó hatása, se meg nem szégyeníti, se bünbánatra nem indítja őket. Ezekkel szemben az egyénítés aránylag a legkönnyebb; az illetők a börtönben rendszerint engedelmesek s szorgalmasak, legalább is annyira, hogy a fegyelmi büntetéseket kikerüljék. Viszont ezekkel szemben van legkevesebb remény az erkölcsi jobbátételre.

A másik csoport a *rosszakaratú* (energiás), az „activ antisociális természetű“ büntettek csoportja, akik a társadalom rendje szempontjából a valódi közveszélyes osztályt képviselik. Ezekkel szemben az egyénítés és a lelkhöz férkőzés már nehezebb s gyakran szintén kevés reménnyel kecsegtető feladat. Ezek sem mind egyenlők azonban. Akadnak köztük bánható, kezelhető alakok, akiket csak az elhanyagolt nevelés vagy a nyomor tett hivatásos büntetteké, ezekkel szemben még a hosszú, türelmes, jóindulatú bánásmód ki tudja hozni a bünbánatot, a megtérést vagy legalább is a munkakedvet és a szorgalmat. Vannak azonban tényleg *megátalkodottak*, sőt ezek közül is kiemelkednek a *kemény-*

lelkűek, akik cinikus lélekkel utasítanak vissza minden erkölcsi oktatást és javítási kísérletet, akikkel szemben csak a munkára és fegyelemre kényszerítés a netaláni megtérés eszköze. Az egyénítésnek, a végrehajtási lélekidomító művészetnek legizgatóbb problémája az ilyen, látszólag javíthatatlan büntettesnek a helyes kezelése, az ilyen igazi antisociális jellem megtörése és megjavítása.

Az utolsó félszázad börtönügyi és kriminálpolitikai irodalmának s a különböző nemzetközi kongresszusainak állandóan szőnyegen forgott kérdése a *megrögzött* vagy *hivatásos* büntettek büntetési rendszerének s a velük való elbánásnak a problémája. A *határozatlan tartamú* időre elítélés (*indeterminate sentence*) radikális eszméje ugyan már egy százados multra tekinthet vissza. Már a XIX. század elején hirdeti Röder, a „javítási elmélet“ apostola, hogy ha a javítást elfogadjuk büntetési célul, akkor a szabadságvesztésbüntetés tartamát nem lehet előre meghatározni, mert annak a tényleges megjavulás bekövetkeztéig kell tartania. Egy gyakorlati szakember, Obermaier müncheni fegyházigazgató, az „osztályozási rendszer“ megteremtője szintén úgy nyilatkozik, hogy a szab. veszt. büntetés tartamát ne a bíró határozza meg, hanem annak megszüntetése egy bizottság hatáskörébe utaltassék, mely a fogházigazgató véleménye alapján döntene az elítélt szabadlábra helyezése felett. Ezek a javaslatok azonban egyelőre nem vertek nagyobb port s a classicus büntetőjogi iskola könnyen le tudta szerelni a „bizarr“ eszmét, mint amely teljesen felforgatná a büntett és a büntetés közötti arányosság, a megtorlás eszméit.

Ez a gondolat azonban nagyobb erővel kelt útra pár évtized múlva Északamerikában. Az 1870-iki Cincinnati-i „nemzeti“ börtönügyi kongresszus a modern börtönügy alapelvei közé iktatta azt a tételt, hogy „a határozott tartamú ítéleteket helyettesíteni kell a határozatlan tartamuakkal. A büntetés tartamát nem pusztán időileg kell kimérni, hanem a kiszabadulást a tényleges megjavulás biztos jeleihez kell kötni“. Ez az Elvi Kijelentés csakhamar testet is öltött Északamerikában az 1876-ban megnyílt *Elmira-Reformatoryban* s az ennek mintájára létesült többi Reformatoryban, valamint a szokásos büntettek (Habitual criminals) ellen 1885. óta hozott külön törvényekben. Az északamerikai börtönügyi szakirodalom immár hatvan éve — szinte ellenvélemény nélkül — egyértelműleg követeli, hogy a szabadságvesztés büntetés tartamát a bíró ne szabja meg előre, hanem a bíró csak azt mondja ki, hogy az elítéltet melyik letartóztató intézetbe utalja be, az itt tartás végső

határa, illetőleg a kibocsátás felett pedig a tényleges megjavulás esetében vagy újból a bíróság, vagy egy e célra szervezett felügyelő tanács döntsön. Ezt az elvi álláspontot megkoronázta az 1910-ben Washingtonban tartott VIII. nemzetközi börtönügyi kongresszus, mely az 1900-iki brüsseli kongressusnak a határozatlan büntetést elítélő határozatától eltérően — kijelenti, hogy a határozatlan tartamú büntetés nincs ellentétben sem a büntetésnek, sem a bűnösségnek a hagyományos fogalmával. Majd az 1925-iki londoni kongresszus már mint tudományos elvet is helyeselte azt.

Az európai államok közül a határozatlan tartamú szabadságvesztés gondolatát először az 1885-iki francia visszaesési törvény (*Loi de la recidive*) valósítja meg. A visszaesők, különösen a sokszoros visszaesők ijesztő növekedése Franciaországban bírta rá a francia törvényhozást, hogy nem törődve a classicus büntetőjogászok tiltakozásával és aggályaival, a többszörös visszaeső büntetésekre, mint javíthatatlanokra, az *élethossziglani relegationt* iktatta törvénybe. Ez a merész és kétségtelenül túlszigorú törvény jóideig nem talált utánzásra Európában. Csak az 1902-iki norvég Btk., majd az 1907. évi angol „Büntett megelőzési“ törvény (*Prevention of Crime Act*) s legújabban a magyar II. Bn. fogadták el a szokásos, illetőleg a megrögzött büntetéseknél a határozatlan időre való letartóztatását. Valamint alkalmazzák a határozatlan időre való beutalást a fiatalok bűnelkövetők javító intézeteire és a csavargók vagy a közveszélyes munkakerülők dologházaira.

Mint általános büntetéskiszabási rendszert azonban az európai szakirodalom és a törvényhozások még mindig aggályosnak tekintik a határozatlan tartamú elítélést. Az 1925-ben Londonban tartott IX. nemzetközi börtönügyi kongresszus ugyan nagy határozottsággal azt jelentette ki, hogy: „a határozatlan tartamú büntetés szükségszerű következménye a büntetés egyénítésének és egyik legeredményesebb eszköz arra, hogy biztosítsa a társadalom védelmét a büntetésekkel szemben“, — ezt a szép elvet azonban gyakorlatilag még egyik állam sem merte általános büntetés kimérési szabályul törvénybe iktatni. Az egyéni szabadság oltalma, mint legelső társadalompolitikai vezérelv áll még mindig szöges ellentétben azzal a törekvéssel, hogy a szabadságvesztésbüntetés tartamát ne az elkövetett bűncselekmény súlya, hanem elsősorban az elítélt társadalmi veszélyessége alapján állapítsa meg a bíró.

Úgy az angol *Prevention of Crime Act*, mint a norvég Btk.

és a magyar II. Bn. csak a többszörös visszaeső, illetőleg az u. n. „megrögzött” büntetésekre fogadta el és csak mint a velük szemben elkerülhetetlennek látszó *biztonsági intézkedés* (utólagos letartóztatás, szigorított dologház) alkalmazásának módszerét a határozatlan időre való beutalást. Legmerészebb ezen új törvények közt is a magyar II. Bn., mert míg a két előbbi csak a határozott tartamban megszabott fegyházbüntetés kitöltése után, tehát utólagos póttintézkedés gyanánt írja elő a biztonsági letartóztatást, a mi II. Bn.-ánk a megrögzött büntettekkel szemben bátran levonja az utolsó fél-század bűnügypolitikai követeléseinek a tanulságait és az ily meg-átalkodott bűnös egyéniségekkel szemben mellőzi a büntetés hagyományos fogalmával való kísérletezést s őket, ha ily minőségük bíróilag megállapított, egyenesen a szigorított dologházba utaltatja be. De ez a beutalás mindig és a maximum tekintetében teljesen határozatlan időre szól.

A határozatlan tartamú szabadságvesztésre elítélés eszméjét, mint általános büntetés kiszabási rendszert nézetem szerint csak fenntartással, illetőleg csak a büntettek bizonyos csoportjaira lehet helyeselni és törvényhozási megvalósításra ajánlani. Amennyire helyes és szinte vitán felül álló követelés manapság, hogy az u. n. *biztonsági intézkedések* mindig határozatlan tartamban rendelendők el, mert úgy a kétes elmeállapotú vagy a fiatalkorú, mint a dologkerülő és a megrögzött bűnelkövetőkre a társadalmi veszélyességük alapján és egyenesen megelőzésül alkalmazandó gyógyítási, megakadályozási vagy nevelési intézkedés szükséges mértékét előre meghatározni valóban lehetetlenség és céltévesztett eljárás lenne, — annyira megfontolandó, hogy a szabadságvesztésbüntetés megállapításánál igazságos és célszerű-e minden erre elítélte ezt a rendszert alkalmazni. A szabadságvesztésre elítéltek között kétségtelenül igen sokan vannak olyanok, akik rendszeres és hosszú javításra igazán nem szorulnak, mert vagy erkölcsileg nem romlottak, vagy oly őszinte bűnbánatot tanusítanak (önfeljelentők, saját terhükre fellebbezők) hogy velük szemben a „rabnevelés” szokásos módszerei teljesen feleslegeseknek látszanak. Ilyenek nemcsak a politikai büntettek, akiknek kivételét *Balogh Jenő* igen helyesen emeli ki, hanem ilyenek általában az első ízben elítélt s erkölcsi és társadalmi szempontból menthető motívumból vétkezett alkalmi büntettek is, akiknél a bűnelkövetési hajlamot, vagyis a közveszélyességet megállapítani nem lehet. Sőt a visszaesők körében is, mint erre

Horvátth Dániel mutat rá nagyon helyesen, okvetlenül különbséget kell tenni. Azért mert valaki egyszer-kétszer pl. becsületsértésért, testi sértésért már büntetve volt s újabban az előbbi cselekményétől teljesen különböző jellegű cselekményért ítéendő el, nem szabad supponálnunk a bűnismétlési hajlamot és a közveszélyességet. Erre csak akkor van alapunk, ha az elítélt hasonló jellegű cselekményeket ismét, különösen pedig, ha az üzletszerűség vagy iparszerűség állapítható meg vele szemben.

Odajutunk tehát, hogy a határozatlan tartamú elítélést fenntartás nélkül követelhetjük: 1. a fiatakorúak javító intézetébe, a Reformatoryba, — 2. a kétes elmeállapotúak és gyengeelméjűek gyógyletartóztatási intézetébe, — 3. a közveszélyes munkakerülők dologházaiba, — 4. a megrögzöttek megelőzési letartóztatási intézetébe (a magyar szigorított dologházba) való beutalásnál, — 5. az üzletszerűen vagy iparszerűen bűnöző elítéltek szabadságvesztésbüntetésénél, ha ez utóbbiakra nézve a bírói ítélet megállapította az illető büntettesnek bűnözési hajlamát és közveszélyességét. Ha így nem csatlakozunk is azokhoz, akik a határozatlan időre való elítélés gondolatát feltétlenül helyeslik, vagyis ha a normális, nem közveszélyes bűnelkövetőkre fenntartani véljük is az eddigi határozott tartamú szabadságvesztésbüntetéseket, az bizonyos, hogy a felsorolt csoportokkal szemben elegendő teret biztosítunk a határozatlan időre szóló elítélésben rejlő annak a helyes és szükséges követelésnek is, hogy a valóban társadalomellenes és a társadalmi megjavítás, az átalakító nevelés szempontjából különösen kritikus egyéniségeket az eddiginél sikeresebbnek ígérkező, a tényleges jellemátalakításig, a megjavulásig tartó végrehajtási kezelés alá helyezzük.

Az egyénítés elvének a hatályosabb érvényesítésére ezek szerint a határozatlan időre szóló elítélés általánosságban kétségtelenül nagy és áldásos jelentőségű. A törvényhozás az említett büntettes csoportokra vonatkozó különleges szabályok felállításával, — a bíróságok az ezen csoportokba sorozható elítéltek kiválogatásával és a megfelelő speciális intézetbe való beutalásával, — a végrehajtó hatóságok pedig a beutaltak egyéniségének megfelelő kezeléssel kétségtelenül közelebb juttatják az egyénítés nagy gondolatát a megvalósítás felé. Ha a végrehajtó szerveknek és közegeknek csak a büntettesek egy-egy, hasonló jellegű csoportjával kell foglalkozniok, ha a bűnelkövetésre hajlamos, közveszélyes egyéniségeket előre

szétosztjuk a megfelelő intézetekbe, ezek vezetői, tisztviselői annál nagyobb ambícióval és szakszerűséggel fogják az illető elítélt csoport egyes tagjait gondozásuk alá venni s annál nagyobb sikerre számíthat működésük. A büntetéstan és a bűnügyi neveléstan tehát helyesen tűzte ki *az egyénítést*, mint gyakorlati szempontból is a legnagyobb sikerrel kecsegtető vezérelvet s ennek a helyes vezérelvnek minél helyesebb keresztülvitele és megvalósítása tekinthető még mindig a legközelebbi jövő feladatának.

II. FEJEZET.

A halálbüntetés.

A világháború egyik büntetési eszköz tekintetében sem gyakorolt oly kézzelfoghatóan kultúrellenes hatást, mint a halálbüntetésre vonatkozólag. A háború kitörése előtti években már közfelfogás volt nemcsak a büntetőjogászok közt, de a társadalom intelligens köreiben általában, hogy a halálbüntetés, amennyiben az állam fenntartja is azt, mint legsúlyosabb büntetési eszközt, csak a legeslegnagyobb büntettek, főként a gyilkosság elkövetőire bir jogosultsággal s ezekre is csak akkor, ha valamely kivételesen elvetemedett gonosztevőről, így egy többszörös kéjgyilkosról van szó. A háború előtti évtizedekben Európaszerte tényleg a legritkább esetek közé tartozott egy-egy kivégzés s minden ilyen eset izgalomba hozta a közvéleményt s alkalmat nyújtott az abolitionalista mozgalom meg-megújulására. Több államban pedig a bírói gyakorlat az enyhítési szakaszok alapján teljesen mellőzte annak alkalmazását.

A világháború visszafejlesztette az emberiség eszméjét annyiban is, hogy azóta ismét gyakoribb lett a halálbüntetés alkalmazása csaknem minden államban. Discreditálta az abolitionista törekvéseket, sőt a háború óta több állam, így Magyarország is, kénytelen volt a halálbüntetés eseteit törvényhozási úton is szaporítani.

Ez a fordulat lélektanilag teljesen érthető. A rettenetes emberpusztítás, amit a hosszú háború s az utána, különösen a perverztes államokban előállott forradalmak véghezvittek, alaposan leszállították az emberi élet gyakorlati értékét. Mit kíméljük a nagy gonosztevők életét, mikor annyi becsületes, javakorabeli munkás férfit, köztük a legnagyobb értékű szellemeket is, küldött halálba a gyűlölködő külpolitika, — ez ma a közkeletű jelszó. S ami még

rosszabb, a megtorlás vágya, a „revanche“ gondolata, az ősi vérbosszú új kiadása is ismét erőre kapott a néplélekben. A naturalista és a materialista világfelfogásúak diadalmasan kiálthatnak fel: ime, nekünk van igazunk, az ember ma is vérengző fenevad tud lenni, — a nemzetek ma is oly lángoló gyűlölettel irtják egymást, mint a rég mult századokban, a politikai pártok ma is halálra üldözik az ellennézetűeket, — a halálbüntetés tehát valóban épenolyan elkerülhetetlen rossz kicsiben, mint a háború nagyban.

Ezek a szomorú tények eléggé igazolják, *Tarde*-nak a háború előtt oly szellemesen kifejtett tételét, hogy a halálbüntetés eltörlése analog megjegyzéseket provokál, mint a háború megszüntetése, az örök béke kérdése. Amint az örök béke merő ábránd, de oly szép chiméra, amit meg lehet bocsátani, úgy a halálbüntetés is eltörölhető lesz mindenütt valamikor, a kultúra igazi fejlettebb korszakaiban, de mindig vissza fog térni a durva, erőszakos korokban, a háborúk és forradalmak idején. Hiszen ezt a tételt maga *Beccaria*, az abolitio eszméjének legelső és máig legnagyobb apostola is nyíltan elismerte, midőn azt írja: „kivételes esetekben, midőn a nemzet elveszti vagy visszahódítja szabadságát, vagy anarchia idején, mikor a törvények helyét a féktelenség foglalja el, a polgár halála szükségessé válhatik“, vagyis vannak esetek, amikor a halálbüntetés nem nélkülözhető.

Ugyanígy nyilatkozik *Olivecrona*, a halálbüntetésről eddigelé megjelent legkiválóbb mű szerzője: „Ha a halálbüntetés feltétlenül szükséges a társadalmi rend fenntartására, pl. anarchia idejében s ha az semmi más eszközzel, melynek hatása ismeretes, fenn nem tartható, akkor, de csakis akkor tekinthető jogosnak, törvényszerűnek a halálbüntetés“. Hasonló állásponton van *Liepmann M.* az 1912-iki bécsi német jogászgyűlésre adott véleményében, melyben valódi virtuositással szedi szét a halálbüntetés fenntartása mellett felhozott érveket s az új német és osztrák polgári Btk-javaslatokba a halálbüntetés felvételét a leghatározottabban ellenzi, kivéve a forradalmi kivételes állapotokat, a hadi jogot és a gyarmati viszonyokat (Die Todesstrafe. 198. l.)

Ma, amikor még eléggé érezzük a hosszú háború s a szociális forradalmak utórezgéseit, a halálbüntetés nélkülözhetetlenségét hirdető ez a pessimistikus felfogás eléggé érthető ugyan, de annak egyoldalúsága nyilvánvaló. A háborúk és a forradalmak sem tartanak örökké. A nagy viharok után a természeti világban is új

élet, megújulás, felpezsdülés következik. Így kell lenni a társadalmi életben is. Bármilyen elképzelhetetlennek látjuk ma még a békés nyugodt idők, az alkotó munkás korszak visszatértét, ennek a várva várt fordulatnak is előbb-utóbb be kell következnie. S akkor visszatér majd az emberek szívébe újból az idealismus, a magasabb eszmékért, az eszményekért, az emberi kultúra egyetemes felvirágoztatásáért való lelkesedés s az annak kiépítésére való őszinte buzgalom és együttműködés a ma még annyira ellenségeskedő és gyűlölködő nemzetek körében is.

A halálbüntetés eltörlésének, az abolitionnak az eszméje, ép úgy mint az örök béke, helyesen a nemzetek közötti villongások, érdekösszeütközések nemzetközi bíraskodás útján való kiegyenlítésének az eszméje, nem tekinthető eltemetettnek a háború által. Sőt éppen a szörnyű veszteségek, amiket a háborúban résztvett összes nemzetek szenvedtek, fogják készíteni s az azok megismétlődésétől való irtózat fogja reábirni idővel a vezető államférfiakat és a törvényhozásokat — a háborús paroxysmusban diktált kegyetlen békeparancsok revisioja után — az emberi élet nagyobb megbecsülésére s a hasonló kultúr-katasztrófák ismétlődésének meggátlása iránt az eddigieknél hatályosabb eszközök és módok felállítására. Ennek a nagy emberies idealisztikus törekvésnek egy, talán szűk körű, de a büntetőjog fejlesztése, a büntetési rendszer tökéletesítése szempontjából rendkívül nagyjelentőségű kérdése a halálbüntetés eltörlése.

Egyébiránt hangsúlyozni kell, hogy a halálbüntetés fenntartása vagy végleges eltörlése nem egyszerű büntetőjogi vagy büntetéstani szakkérdés, hanem első sorban jogbölcészeti, illetőleg általános jogpolitikai és kultúrpolitikai kérdés. Ez magyarázza meg azt, hogy a halálbüntetés helyességének, létjogosultságának vagy eltörlésének a problémájával századok óta a bölcészek, teológusok, politikusok is foglalkoznak s ez utóbbiak is rendszerint bölcészeti felfogásuk, világnézetük szerint foglalnak állást.

1. A halálbüntetés jogosultsága feletti vita.

Van-e joga az államnak arra, hogy büntetésül az élet elvételével, a fizikai megsemmisítéssel is sujthassa a bűntettek elkövetőit, ez tényleg nem büntetőjogi, hanem bölcészeti és politikai probléma. Ahol a törvényhozás ezt az ultima ratiót is a büntetési

eszközök közé sorozta, ott annak *de lege lata* jogossága felett nincs helye vitatkozásnak. De fennáll ilyenkor is a bölcsészetnek és a politikának a joga, hogy kritika tárgyává tegye ezt a büntetési eszközt és *de lege ferenda* megvitassa annak létjogosultságát.¹

A büntetéstán tudománya nem gyakorlati törvényhozási kérdés gyanánt tárgyalja a halálbüntetés fenntartását vagy eltörlését. Ily értelemben mindig az adott viszonyok, az illető államnak társadalmi, kulturális és igazságügyi állapotai döntők a kérdés felvetésére. A büntetéstán tisztán elméleti és általános kultúrfejlődéstani szempontból szól az abolitio problémájához.

Az elvi álláspont, a büntetőjog és a büntetéstán tudományának mai vezérelveivel összeférő, illetőleg azokból folyó helyes megoldás nézetem szerint is csak az lehet, hogy *a halálbüntetésnek egy kultúrállam büntetési rendszerében nincs helye*. A halálbüntetés egyfelől ellenkezik a büntetőjog legfőbb vezérelveivel, az igazságossággal és a szükségességgel, másfelől ellentétben áll a mai kultúrtársadalmak legmagasztosabb eszméjével, az emberiességgel, sőt káros erkölcsi hatású, mert durvítja a társadalom általános erkölcsi

¹ A magasabbröptű szellemóriások már századok, sőt évezredek óta elmélkedtek e probléma felett. Már az ókori kínai bölcs, *Laocse* mondása gyanánt szokták idézni: Ki meri kiszabni a halálbüntetést, mikor felettünk a legmagasabb, az Örök Bíró, akinek egyedül van joga halállal büntetni. Majd a keresztény egyházi atyák, *Augustinus* és *Chrysostomus* hirdetik hittétel gyanánt a lélek halhatatlanságát s ennek folyományaként elítélik az életnek büntetésül való elvételét, ami a bűnös belső újjászületését, a bűnbánat által való megjavulást lehetetlenné teszi. Az újkor elején *Bojeto*, olasz író, majd *Morus Tamás* fejtegetik nyíltan és bátran a halálbüntetés elvi és gyakorlati helytelenségét. Azonban csak a XVIII. század felvilágosodott irodalmának, legelső sorban *Cesare Beccariának* az érdeme, hogy az abolitio kérdését, mint emberieségi és büntetőpolitikai kérdést napirendre tűzte, ahonnan az mai napig sem került le.

A XVIII. század végétől a jogbölcsészek és a büntetőjogászok, mondhatni kivétel nélkül, behatóan tárgyalják a halálbüntetés helyességének, fenntartásának vagy eltörlésének a kérdését, ami most már konkrét törvényhozási kérdés lesz minden kultúrállamban. Új Btk. alkotáskor mindenütt egyik ütközőpont, a büntetési rendszer megalkotásának vagy reformjának szinte praepjudicialis kérdése lett a halálbüntetés fenntartása vagy eltörlése. Így hazánkban is az 1843-iki javaslatok készítésekor, majd a mai Btk. javaslatának országgyűlési tárgyalásai alkalmával, valamint Németországban is 1871-ben ez a kérdés keltette a legnagyobb érdeklődést és vitatkozásokat. Sok államban pedig külön, önállóan is felvetik a kérdést. Így Hollandia 1870-ben külön törvénnyel törölte el a halálbüntetést.

érzületét s gyakorlatilag is helytelen, mert lehetetlenné teszi a büntetésvégrehajtás legmagasztosabb céljának, az elítélt megjavításának, a nevelésnek a megkísérlését, — emellett esetleg helyrehozhatatlan bírói tévedésekre nyújt alkalmat.

Részemről tehát ma is fenntartom a halálbüntetés jogosultsága felől a háború előtt kiformált három következő tételemet:

a) *A halálbüntetés ellentétben áll az igazságossággal.*

A halálbüntetés híveinek legerősebb s megdönthetetlen gyanánt hirdetett érve rendszerint az, hogy az igazságosság eszméje, az arányos megtorlás elve elengedhetetlenül megköveteli a leg súlyosabb büntett elkövetőjének a lehető leg súlyosabb büntetését. A közönségesen leg súlyosabb büntettnek tekintett gyilkosság miatt tehát, amikor valaki előre megfontoltan s esetleg különös gonossággal, kegyetlenséggel, aljas indító okból kioltotta embertársa életét, különösen pedig, ha több embert gyilkolt meg, az ilyen emberietlen büntettes úgy az isteni, az erkölcsi, mint az emberi igazság gondolata szerint önmaga játszotta el jogát az életre, tehát megérdemli a lehető legnagyobb büntetést, a halált.

Ennek az érvnek a vizsgálatánál legelőször állapotjunk meg abban, hogy mit értünk az igazságosság eszméje alatt? Hiszen az igazságosság fogalma amilyen világos és egyszerű s amennyire vitán felül áll annak logikai és erkölcsstani értelme minden művelt ember előtt, annyira különböző értelmezésben forog közszájon s oly könnyen hivatkoznak arra a legkülönbözőbb felfogások és törekvések hirdetői.

Sajnos, hosszú évszázadokon, sőt évezredekken át a bölcsészek és a büntetőjogászok nagy többsége, szinte babonaszerűen, az életet-életért, a „szemet-szemért“ axiomaként hangoztatott tételében, mint a *sum cuique* követelményének érvényesítésében látta az igazságosság fogalmát. Theologusok, bölcsészek, köztük a legnagyobbak, egy *Kant* és egy *Hegel* is az igazságosság követelménye gyanánt hirdetik a gyilkosság elkövetőjére a halálbüntetést. „Hat er gemordet, — mondja Kant — so muss er sterben. Es gibt hier kein Surrogat zur Befriedigung der Gerechtigkeit“. *Hegel* pedig dialektikai követelményként állítja fel: „Wenn nun bei der Vergeltung nicht auf spezifische Gleichheit gegangen werden kann, so ist dies doch anders beim Morde, worauf nothwendig die Todesstrafe steht. Denn da des Leben der ganze Umfang des Daseins ist, so kann die Strafe nicht in einem Werthe, den es dafür nicht gibt,

sondern wiederum nur in der Entziehung des Lebens bestehen“. *Stahl* pedig egyenesen nem emberinek és igazságtalannak mondja azt a törvényhozást, mely a gyilkosságot nem halállal, hanem csak szabadságvesztéssel bünteti, mert így azt a törvényt, mely az életet védi, nem tudja teljes szentségében fenntartani.

Hazai íróink közül *Pauler Tivadar*, a magyar büntetőjogi tudomány és a Kant-féle észjogi jogbölcészeti irány azonkori legkiválóbb képviselője, hirdeti félre nem érthető nyíltsággal ezt a gondolatot: „az igazság eszméjével nem ellenkezik, hogy a leg-súlyosabb büntettek az emberi büntetések legsúlyosabbika, a halál alkalmaztassék; áll ez kiválólag az emberi élet ellen megfontolt szándékkal irányzott és létesített merényletnél, a gyilkosságnál, melynél azt, mint a jogban rejlő egyenlőségi elvnek természetszerű folyamányát, az ész elvei igazolják és a nemzetek jogérzülete mindenkor javallotta és helybenhagyta“. (Büntetőjogtan. II. kiad. 1872. I. k. 159. l.)

Bármennyire tiszteletreméltó az észjogi iskola kiindulási pontja, mely a személyiség s az emberi ész (az intelligentia) kultuszára, ennek törvény- és világrendszer-alkotó erejére építi okoskodásait, reális szemmel nézve a világot, ez a felfogás egyoldalú túlhajtás és mint ilyen nem alkalmas a gyakorlati élet kérdéseinek a megoldására. Az észjogi iskola elévülhetetlen érdemeket szerzett az egyéni szabadság és a jogegyenlőség elveinek tudományos megalapozása körül, de naiv túlzásaival, a való élet követelményeinek figyelmen kívül hagyásával sok kérdésben tévútra vezetett. Ilyen irreális, gyakorlatiatlan túlhajtás a talio elvének, a szemet-szemért, életet-életért jelszónak örök igazság, észparancs (kategoricus imperativus) gyanánt való feltüntetése.

Csodálatos, hogy ezek a szellemóriások, nem méltatták kellő figyelemre *Aristotelesnek* az igazságosságról már kétezer évvel ezelőtt hirdetett magasröptű fejtegetéseit. *Aristoteles* már felismeri és részletesen kifejti, hogy az igazság nemcsak oszt, de kiegyenlít, — nemcsak a merev szigort, de a sok és a kevés közötti helyes arányt is jelenti s az igazságosság csak akkor tökéletes, ha azt a barátság (mai keresztyén felfogással a szeretet és a könyörület) hatja át. Szinte érthetetlen, hogy Kant és Hegel s mai követőik is, az ó-*Testamentumi* alaki igazság, a bosszú elvére épített mózesi ideologia kegyetlen és gyakorlatiatlan tételét teszik magukévá, ami ellenkezik a keresztyénség legfőbb törvényével, az emberszeretet-

tel, a megbocsátás és a könyörületesség és már a stoicismus által oly emelkedetten hirdetett emberiesség, a humanitas eszméjével. Helyesen mondja M. *Liepmann*, hogy nincs keresztyénietlenebb felfogás, mint a halálbüntetést a keresztyénség tételeivel igazolni. A keresztyénség legmagasztosabb erkölcsi elve épen a megbocsátás (Isten nem akarja a bűnös halálát, hanem azt, hogy az megtérjen és megjavuljon).

Ebbe a hibába esnek a mai újkantiánus és újhegelianus bölcsészeti felfogású büntetőjogászok is, így *Binding*, *Beling*, *Birkmeyer*, *Kohler*, *Kahl*, akik ha nem védelmezik is a halálbüntetést, de a büntetőjog alapelveivel összeférőnek tekintik azt. Ugyanígy vélekednek a naturalista világnézetű kriminologusok is, *Lombroso*, *Garofalo*. Utóbbi az erkölcsi érzések nélküli u. n. természetes bűntettekre nemcsak logikusnak, de társadalmilag hasznosnak mondja a halálbüntetést.

Meggyőződésem szerint a halálbüntetés nem fér össze az emberi igazságosság fogalmával. Emberek között abszolút igazságról, vagyis arról, hogy a fiat justitia, pereat mundus elvnek megfelelően, a büntetés kiszabásánál ne törődjünk annak gyakorlati jelentőségével, nem lehet szó, illetőleg ez a szigorú igazság nem felel meg a gyakorlati élet reális szemléletének és követelményeinek. Az a gyakran hangoztatott tétel, hogy a gyilkos életbenhagyása (tehát a halálbüntetés eltörlése) esetén az állam nem értékeli eléggé a tettes által okozott objektív sérelmet, t. i. a sértett személy életének jogtalan kioltását, abban a hibában szenved, hogy a büntetés kiszabás idején már nem két emberi élet értékeléséről van szó, hanem pusztán a tettes cselekményének az elbírálásáról. Ha a tettes halálának árán fel lehetne támasztani a megölt személyt, akkor még lehetne beszélni a két élet értékének egybevetéséről és kiegyenlítéséről. Úgyde a befejezett gyilkosság esetében a sértett személy már halott, akinek az élethez való jogáról többé nem beszélhetünk, míg a gyilkos élő személy, akinek halálra ítéltése és kivégzése egy második emberi élet kioltása, ami azonban nem reparálja többé a megölt személy sérelmét s így nem állítja helyre a jogi egyensúlyt.

A kérdés tehát helyesen feltéve az, hogy igazságos-e azért, mert valaki előre megfontoltan embert ölt, őt is okvetlenül megölni. Kívánja-e ezt az igazságosság fogalma, ez-e az erkölcsi és jogi igazságszolgáltatás feltétlen követelménye? Erre határozott nem-

mel kell felelnünk. A mai büntetőjog nem tekintheti többé az igazság követelményének az alaki igazságot, az okozott sérelemnek hasonló fizikai sértéssel való viszonzását. Ez a felfogás még mindig a bosszú gyakorlása lenne, ami a mai kultúrvilágban nem lehet a büntetés vezérelve. A mai büntetőjog ha oly büszkén hirdeti, hogy elfogadta az *emberiesség* elvét s nem isteni, nem örök, — hanem csak véges *emberi igazságot* akar szolgáltatni, akkor a gyilkosság vagy az ezzel hasonló, esetleg még súlyosabb bűncselekmény (felségsértés, hűtlenség) elkövetőinek a büntetésénél is csak abból indulhat ki, hogy milyen *emberies* eszközzel lehet az ilyen legsúlyosabb esetekben is a büntetés céljait megvalósítani. Itt sem szabad eltérnünk a büntetés általános feladatai tekintetében felállított elveinktől. Olyan büntetési eszközt tehát, amellyel lehetetlenség megvalósítani vagy megközelíteni a büntetés mai célját, eo ipso nem lehet igazságosnak tekinteni.

Ha ma már emberietlennek s így igazságtalannak mondjuk a megvakítást, kézlevágást s hasonló testcsonkító büntetéseket, amiket még pár századdal ezelőtt széltiben alkalmaznak, vonjuk le ennek az emberies felfogásnak a következményét a legnagyobb testi büntetésre, a fejvesztésre vonatkozólag is. Az állam kezébe került büntettesnek, még a gyilkosnak a kivégzése, lefejezése, felakasztása, villamos árammal elpusztítása végeredményben még mindig a régi durva korszak kegyetlen, vértszomjazó, tehát torz-igazság fogalomnak a maradványa vagy arra való visszaütés. Az *emberi igazságossággal*, mely egyaránt méltányolja a sértett és a vádlott szempontjait, a közérdeket és az elítélt egyéni érdekét, vagyis a Bp. szavai szerint: a vádlott ellen és mellett fennforgó összes körülményeket, nem egyeztethető össze az élet elvétele büntetésül, amit maga a Btk. a magánosok ellen elkövethető bűntettek legsúlyosabbja gyanánt tilalmaz és büntet.

Hány bűncselekmény van, mely sokszor nagyobb kárt és veszedelmet jelent, mint egy gyilkosság. Gondoljunk csak a gyújtogatás, a vízáradás okozás, robbantás vagy a felségsértés, a hűtlenség egyes eseteire. S a legtöbb törvényhozás mégis lassanként kiküszöbölte ezekre nézve a halálbüntetést. Ha tehát ily súlyos bűntetteknel nélkülözhető a halálbüntetés, vagyis igazságérzetünk beéri a hosszú vagy az életfogytiglani szabadságvesztés büntetéssel, miért tekintsük az igazság követelményének a gyilkosok halálbüntetését. Hollandia, Norvégia, Olaszország, (1889—1930.) s az

abolitionalista más államok példája elég bizonyíték arra, hogy a művelt társadalom bele tud nyugodni a halálbüntetés eltörlésébe s a gyilkosság miatt sem kívánja a tettes halálát.

Amennyire igaz, hogy a törvényhozás az uralkodó társadalmi eszméket s a közfelfogást, a nemzet óhajait, akaratát van hivatva kifejezni és törvénybe iktatni, de éppoly igaz, hogy a törvényhozás tagjai, mint a nemzetnek átlagosan mégis a kiválóbb egyéniségei, hivatva vannak arra is, hogy a nemzet s annak társadalmi rétegei kulturális színvonalát a lehetőségig fejlesszék, emeljék. Azt a primitív erkölcsi tételt tehát, hogy a vérontás újabb vérontást kíván, az életet-életért igazságtalan jelszavát a felvilágosodott törvényhozásnak nem szabad kritika nélkül megrögzítenie s örök igazságként fenntartania. A csekélyebb intelligenciájú és alacsonyabb erkölcsi színvonalon álló társadalmi osztályok emelése, ezek erkölcsi felfogásának helyes irányú nevelése szempontjából is a halálbüntetés kihagyása a Btk-ből mint az igazságosság és az emberiség helyes eszméinek terjesztése — hatalmas lépés az igazi kultúrállam megvalósítása felé.

b) *A halálbüntetés a társadalmi rend fenntartására nem feltétlenül szükséges.*

A másik döntő érv gyanánt szokták felhozni a halálbüntetés mellett, hogy az még mindig nélkülözhetetlenül szükséges a társadalmi rend fenntartására. A mai Btk-ek legfőbb gyakorlatias vezérelve a társadalmi rend fenntartása, a társadalom közös érdekeinek oltalma, a társadalmi védekezés lévén, ennek a gyakorlati feladatnak szomorú, de még mindig szükséges eszköze a halálbüntetés. A szakirodalomban is sokan szoktak úgy érvelni, hogy ők nem barátai, sőt „elvi“ ellenségei a halálbüntetésnek, de a fennforgó viszonyok közt vagy „ezidőszerint még“ nem tudnának hozzájárulni annak eltörléséhez. Az ilyen érvelés csak kibuvó a határozott feleletadás alól, illetőleg leplezett pártolása a halálbüntetésnek.

Meggyőződésem szerint — éppen ellenkezőleg az ilyen érveléssel — a halálbüntetés fenntartása ellen az a legerősebb gyakorlati érv, hogy arra a büntetési rendszerben ma már egy kultúrállamnak nincs szüksége, mert a társadalmi rendet halálbüntetés nélkül is fenn lehet tartani.

A halálbüntetés szükségességét annak hívei rendszerint azzal okolják meg, hogy az élet elvétele kétségtelenül az emberileg elkép-

zelhető legsúlyosabb büntetési eszköz s így ennek van a legerősebb általános visszatartó hatása a legsúlyosabb büntettek elkövetésére hajlamos egyénekre. Az „általános megelőzés“ eszméje követeli tehát ennek a legmagasabb büntetési eszköznek a Btk-ben megtartását, mert enélkül előreláthatóan elszaporodnának a legsúlyosabb bűnesetek.

Ezt a közkeletű tételt az ellenérvek egész tömegével cáfolta meg az abolitionalista irodalom. *Holtzendorff*, *Olivecrona*, *Liepmann* kötetei főként ezzel a kérdéssel foglalkoznak s mindenikük kézzelfogható reális adatokat hoz fel annak az igazolására, hogy a halálbüntetésnek egyáltalán nincs az az általános visszatartó hatása, mit hirdetni szoktak, mert éppen a nagy büntettekre hajlamos egyének vagy nem törődnek a bűncselekményük következményeivel, vagy abból indulnak ki, hogy ki fogják kerülni az igazságszolgáltatás karját. Azoknak az államoknak a példája, melyek a halálbüntetést az utolsó félszázad alatt eltörölték, világosan bizonyítja, hogy a jogbiztonság semmivel sem szállt lejjebb a halálbüntetés eltörlése óta. Úgy, hogy Olivecrona egyenesen úgy képzei el a halálbüntetés megszüntetését, ha az államok egyelőre bizonyos időre, pl. tíz év tartamára, függesztenék fel a halálbüntetés alkalmazását s ha ez alatt az idő alatt nem romlik meg a bűnözési arány, vagyis nem szaporodnak el jobban az addig halálbüntetéssel fenyegetett büntettek, akkor bebizonyítva láthatják, hogy a jogrend és a közbiztonság enélkül is fenntartható.

A kérdésben való állásfoglalás természetesen azon fordul meg, hogy miként vélekedünk a halálbüntetés visszatartó hatásáról. Erre nézve tehát a néplélektani és az egyéni lélektani vizsgálódás és meggyőződés lesz a döntő.

A néplélektani vizsgálódások eredménye azonban ebben a kérdésben meglehetősen kétes értékű. Azt el nem lehet tagadni, hogy a társadalom szemében mindig a halálbüntetés volt a legnagyobb büntetés és ma is ezt tekintik annak. Szerintem is helyesen. Az az okoskodás, amit sokszor olvashatunk, hogy az életfogytiglani fegyház vagy szigorított dologház súlyosabb szenvedést jelent az elítéltre, mert évekig, esetleg évtizedekig tartó kényszermunkát, tehát szenvedést tartalmaz, míg a halálbüntetés végrehajtása egy pár percnyi kínnal jár, nem állja ki a bírálatot. Az bizonyos, hogy a halálra ítélet s ezen ítélet fogatosítása közötti bármily rövid időtartam normális eszű és érzésű emberre oly rend-

kívüli borzalommal és lelki fájdalommal járhat, mellyel az életfogytiglani elítélés gondolata nem ér fel. Hiszen az életfogytiglani elítélés mellett még mindig fennvan a szabadulás lehetősége s a mai emberiesen berendezett börtönökben, még a legszigorúbb rendszerben foganatosított (az olasz ergastolo!) szabadságvesztés is köztudomás szerint elviselhető. Semmi esetre sem tekinthető testi megsemmisítésnek vagy hosszú és lassú kivégzésnek, mint a régi idők földalatti kazamátái. Hiszen nem fellelékzik-e a halálra elítélt, nem újraszületettnek érzi-e magát, ha a legfelső bíróság vagy az államfő kegyelme életfogytiglani fegyházra változtatja át az alsó fokon kiszabott halálos büntetést.

Úgyde nem is itt van a kérdés súlypontja. Hanem ott, hogy van-e szükség arra, hogy a Btk. ezzel a legborzasztóbb gondolat-tal, a kivégzés lehetőségének a kilátásba helyezésével igyekezzék elriasztani az embereket a legsúlyosabb bűntettek elkövetésétől? Bizony, a halálbüntetés fenntartása a Btk-ekben — ha őszinték merünk lenni — ma is csak az elrettentés elvét szolgálja. Az a kérdés tehát, van-e szükség az *elrettentés* elvére a társadalom biztonságának a fenntartása végett. S ez az, amire ma már bátran nem-mel felelhetünk.

A codifikált büntetőjognak több mint kétezer éves története a bizonyosság arra, hogy a halálbüntetés törvénybe iktatásával sehol és soha sem lehetett meggátolni a gyilkosságok vagy más súlyos bűntettek elkövetését. Akkor is, amikor a törvények minden jelentékenyebb bűncselekményt halállal sújtották, — az emberek époly arányban, sőt talán még nagyobb számban követték el a halállal sújtott cselekményeket, mint ma, amikor már csak egy-két cselekményre írja elő a Btk. a halálbüntetést. Hiszen még a XVII—XVIII. században is itt-ott halállal fenyegették a párviadal elkövetését s a párbaj-mánia épen akkoriban virágzott legjobban. Néplélektani megállapítás, hogy a kegyetlen büntetésekkel való fenyegetőzés a törvényekben ritkán ér célt, mert megkeményíti az emberek lelkét, hozzászoktatja a vérontás gondolatához és tényéhez az embereket, különösen a súlyos bűncselekmények elkövetésére elég kemény vagy durva lelkiületűeket.

A halálbüntetés elrettentő hatása különben épen a gyilkosságot elkövetőkkel szemben áll legkevésbé. Az abolitionalista irodalom egész sorozatát szedte össze az érdekes adatoknak, melyek mind azt igazolják, hogy a gyilkosságot, illetőleg szándékos em-

berölést elkövető egyének egyrészt nem mindig a legelvetemültebb büntettek, — másrészt, hogy akik mégis elkövetik ezt a legsúlyosabb büntettet, azok igen gyakran már láttak kivégzést, tehát a halálbüntetés tényleges ismerete, az a kétségtelenül meglevő tudat, hogy a gyilkosság következménye a halál, nem riasztotta őket vissza ily cselekmény elkövetésétől. A halálbüntetésnek tehát tényleg nincs meg az az elrettentő hatása, amit a laikusok és az e problémával felületesen foglalkozók annak tulajdonítanak.

A londoni abolionalista társaság közleményeiből idézi *Liepmann*, hogy az angol alsóház 1909-ben kimutatást kért a gyilkosság miatt elítéltek előéletéről. A jelentés azt a meglepő tényt adta elő, hogy az 1899—1908. közötti decennium alatt 156 gyilkos közül, akik ezen idő alatt ki lettek végezve, 118 még soha nem volt büntetve s 21 csak egy ízben állott ki büntetést. Ugyanezen időszak alatt 127 kegyelmet kapott vádlott közül 110 büntetlen előéletű volt s 7 volt egyszer büntetve.

Miután ma csaknem mindenütt, ahol a Btk. fenntartja is a halálbüntetést, egyedül a gyilkosság büntette miatt alkalmaztatik a halálbüntetés, már maga ez a tény, hogy a gyilkosok legtöbbször büntetlen előéletűek, alapos aggályt kelthet aziránt, hogy van-e szükség ezeknél is a halálbüntetés alkalmazására, hiszen — eltekintve egyes, abnormálisnak tekinthető kéjgyilkosoktól, mint pl. a francia Landru, a düsseldorfi Kürten Péter, nálunk Kiss Béla bádogosmester — ezeknél a gyilkosság elkövetése sokszor csak valamely rendkívüli helyzet által előidézett megtévelyedés eredménye.¹

De ott is, ahol és amikor csakugyan elvetemült, erkölcsileg züllött büntettekéről, egy rablógyilkosról vagy politikai fanatiku-

¹ Legbeszédesebb példa erre az Olivecrona által ismertetett négy francia, illetőleg angol orvos (Palmer, La Pommerais, Pritchard, Lamson) esete, akiket feleségük, ill. szüleik, anyósuk megmérgezése által elkövetett gyilkosság miatt a múlt század második felében kivégeztek, akik tudatában voltak annak, hogy a törvény halállal sújtja az ily cselekményeket, de a sértettek iránti gyűlölet, ill. ezek vagyonának megszerzése iránti törekvés motiválta őket a gyilkosság elkövetésére. Ennek a négy orvosnak az esete azt is kézzelfoghatóan igazolja, hogy még a legmagasabb intelligenciájú embert sem tartja vissza a kivégeztetés lehetőségének a tudata a bűnelkövetéstől. A három utóbbi orvos mindenike bebizonyítottan jól ismerte előzőjének a kivégeztetését, de ez a tudat nem riasztotta vissza őket hasonló büntett véghezvitelétől.

sokról, anarchista vagy kommunista propaganda-tettesekről van szó, ott és akkor is felette kétes, vajjon a halálbüntetés fenyegetésével vissza lehetett volna-e tartani az ilyen energikus jellemeket a gyilkosság elkövetésétől s még kétesebb, vajjon egyáltalán van-e elrettentő, visszatartó hatása a halálbüntetés tényleges alkalmazásának is az ilyen bűntettekre hajlamos egyéniségekkel szemben.

Alig egy félszázaddal ezelőtt általános szokás volt a halálos ítéletek nyilvános végrehajtása, amit az elrettentés kézzelfogható eszközéül, sőt mintegy népnevelési eszközül tekintettek. Hogy ezen a nyilvános kivégzéseken minő utálatos, emberietlen jelenetek fordultak elő (az ügyes hóhér megéljenzése és sadistikus babonáskodások a kivégzett vérével vagy az akasztott kötelével), azokat valóban kár megörökíteni. Szégyenletes bizonyosságai ezek a francia nép kegyetlenkedésre hajló jellemének, amit Voltaire már a nagy forradalom előtt bátor szókimondással vett tolla hegyére. Damiensnek, a XIII. Lajos elleni merénylet elkövetőjének lovakkal négyfelé tépetése borzalmas végrehajtásánál a Grève tér összes ablakai zsúfolva voltak előkelő közönséggel s voltak hölgyek, akik látcsövön élvezték a borzalmas kivégzést. Többször megtörtént, hogy a kerékbetört elítélt élve maradt a keréken s napokig ott hagyták kínlódni és üvölteni. (Ed. Herz id. m. 120.)

Vagy mit szóljunk a Liepmann által idézett németországi adatokra, ahol egy 1805-iki porosz rendelet a halálbüntetés végrehajtásának helye iránt kifejezetten úgy rendelkezik, hogy azt a legtávolabbi nézők is láthassák. Az iskolákban szünnapot adtak s a tanítóknak kötelességük volt kivezetni a gyermekeket a kivégzéshez. (Liepmann. id. m. 43. A zárt helyen való kivégzést először Newyork állam vezette be 1835-ben, utána a német partikuláris Btk-ek, Anglia 1868-ban, hazánk 1878-ban, Spanyolország 1900-ban.) Könnyen érthető tehát, hogy a nép hozzászokhatott a kivégzés látványosságához és annak a tudata nem igen riasztotta vissza az embereket a bűnelkövetéstől. Hiszen figyelembe veendő, hogy akkori-ban nemcsak a gyilkosság, de más, sokkal csekélyebb súlyú bűntettek, így a lopás is halállal volt fenyegetve. S éppen a lopás és a rablás azok a cselekmények, melyeket az erre hajlamosak, vagy a nyomor által erre kényszerített egyének a felnemfedeztetés reményében vagy a büntetéssel egyáltalán nem törődve szoktak elkövetni. Az ilyen cselekmények elkövetői között vannak legnagyobb számmal a szokásos, üzletszerű vagy megrögzött bűnös egyéniségek, akiket csak-

ugyan a kivégzések látása sem képes visszatartani újabb és újabb bűncselekményektől.¹

Reális szemmel nézve tehát a kriminalitas tényeit, egészen biztosan mondhatjuk, hogy a halálbüntetésnek egyáltalán nincs az az elrettentő, visszatartó hatása, amit annak a laikusok tulajdonítanak. Merő önámítás azt hirdetni, hogy a társadalmi rendet normális időkben halálbüntetés nélkül fenntartani nem lehet. De a politikai célzatú gyilkosságok, ahova sorozhatók a nihilista, anarchista és kommunista propaganda-rémtettek is, visszaszorítása érdekében is hiábavaló, sőt egyenesen káros hatású a halálbüntetés, mert az ilyen fanatikus társadalom-reformerek legtöbbször tisztában vannak cselekményük következményével s a halálbüntetést mártyr-dicsfénynek tekintik, ami az elvtársakat gyakran inspirálja a propaganda-rémtett ismétlésére. Ezeknél a fanatikus büntetéseknél a halálbüntetés nem hogy visszatartó, de szinte elősegítő hatással van a bűnelkövetésre.

Mindezekből úgy a logikai okfejtés, mint a gyakorlati élet-felfogás csak oda vezet, hogy a halálbüntetésre nincs szükség. Sem az igazságos megtorlás gyakorlása, sem a társadalmi rend fenntartása végett a kultúrállamnak nincs szüksége többé a régi kegyetlen idők elrettentési elméletére, s ennek legfőbb eszközére, a halálbüntetésre, melynek tudata a nagy büntetéseket egyáltalán nem tartja vissza tervezett büntetteik elkövetésétől, másokra, a bűnelkövetéstől különben is távol álló vagy a csekélyebb súlyú bűncselekményt elkövető egyéniségekre pedig teljesen felesleges, anachronisztikus fenyegetőzés az állam részéről.

Hogy a rögtönítélő bíraskodást elrendelő törvényekben vagy

¹ Olivecrona gazdag adataiból csak annyit idézek, hogy 1856-ban az angol felsőház egy bizottsága által bekívánt fogházigazgatói jelentések szerint a nagy bűnösök túlnyomó része már látott kivégzést. Lombroso szintén megerősíti, hogy a nagy büntetettek érzéketlenségét bizonyítja, hogy a gyilkosok már láttak kivégzést s egy-egy kivégzés után rendszerint gyorsan követtetnek el újabb gyilkosságok. A kivégzés tehát nem hogy elrettentene, de az utánzás törvényének kérlelhetetlen erejével esetleg új gyilkosságokat tenyészt. A magyar gyakorlatból elég a napjainkban közismert tényekre hivatkoznom. A biatorbágyi vasúti merénylet okozta riadalom folytán elrendelt statárium első napjaiban Budapesten a rögtönítélő bíróság halálra ítélt és kivégeztetett egy bankrablót s a kivégzés utáni napokban egymás után nem is egy, de több hasonló merénylet követtetett el Budapesten s volt vádlott, aki a rablás elkövetése alatt kérkedve kiáltotta, hogy tudja, hogy statárium van.

rendeletekben és a katonai Btk-ekben az „elrettentő példaadás” mint a halálbüntetés alkalmazásának a célja, ma is kifejezetten fel van véve, ez nem rontja le a fentebbi megállapításunk igazságát, mert a statáriális eljárás mindig mint *kivételes* eljárási alakzat szerepelt, tehát ott és akkor is, ahol és amikor a rendes eljárásban a halálbüntetés el van törölve. A katonai Btk. pedig szintén kivételnek tekinthető a rendes polgári Btk-vel szemben, amelynek létjogosultságát a fegyveres erő feladatának biztos teljesíthetése érdekében szükséges nagyobb fegyelem és fokozott szigor magyarázza meg.

c) *A halálbüntetés erkölcsileg káros hatású és kultúrellenes büntetési eszköz.*

A harmadik és a legnyomósabb érv végül a halálbüntetés fenntartása ellen az, hogy annak a Btk-be felvétele és gyakorlati alkalmazása az emberi élet értékének lekicsinylését, a büntettes erkölcsi megjavításának, a nevelés gondolatának az elejtését jelenti, — pozitív káros hatása pedig az, hogy az emberölés gondolatát terjeszti s végül alkalmat nyújt helyrehozhatatlan bírói tévedések elkövetésére. Ennyiben tehát a halálbüntetés erkölcsi szempontból helytelen és kultúrellenes büntetési eszköz.

A halálbüntetés hívei azzal szoktak érvelni, hogy a halálbüntetés szükséges és alkalmas eszköz oly büntettek ártalmatlanná tételére, akik társadalmilag javíthatatlanoknak bizonyultak s ezzel eljátszották az élethez való jogukat. A keresztyén erkölcsstan szögéből nézve ez az érvelés nyilván helytelen, mert ellenkezik a ker. erkölcsstan legfőbb tételével, az emberszeretettel s az emberi életnek mint legnagyobb földi értéknek a megbecsülésével. Ha valóban magunkévá tesszük ezt a legfőbb erkölcsi tételt, akkor a bűnös ember, még a legelvetemültebb büntettes életét sem szabad annyira lebecsülnünk, hogy az illetőt nem tartjuk többé méltónak az életre, a megjavítás és új élet megkísérlésére s ezzel bűnének levezeklésére. Az emberiség elvét komolyan elfogadó Btk-nek nem szabad a javíthatatlanság pogány eszmekörében maradnia. Nincs ember, még a legmegrögzöttebb büntettes sem, akinek az élete, tehetsége, képességei, munkája helyes irányítás mellett hasznára ne lehetne a társadalomnak.

A halálbüntetés fenntartása kétségtelenül a collectiv bosszú eszmevilágának a maradványa s mint ilyen egyenesen erkölcsellenes, mert oly jogot követel az államnak, amit csak „az erősebb-hatalma-

sabb“ elve alapján tud igazolni. Egy kultúrállam feladata nem az, hogy bárkit, még a legnagyobb büntettest is kiirtson az élők sorából, hanem az, hogy megvédje az államtagok életét és jogos érdekeit minden jogtalan támadás és veszedelmek ellen. Az állam ezt a legmagasabbrendű hivatását hagyja cserben, ha a büntettest kivégezteti, mert ezzel beismeri, hogy nem képes vagy nem kíván ezen legmagasabb feladatának eleget tenni. Vajjon nem erkölcsösebb és gyakorlatiasabb dolog-e, ha még a legnagyobb büntettesnek, a többszörös gyilkosnak is alkalmat adunk a börtönben, hogy képességeit kiművelje vagy tovább fejlessze és munkájával, esetleg hasznos találmányaival a társadalomnak, az emberiségnek szolgálatot tegyen. A gyilkosság miatt elítélt lehet esetleg kitűnő iparos, gazda, író, aki a börtönben annyi és oly hasznos munkát végezhet, amivel csakugyan hozzájárulhat nemcsak elkövetett bűncselekményeinek expiálásához, de az államnak is kétségtelen hasznára válik. Mindezt kizárja, lehetetlenné teszi a halálbüntetés, a büntettes kivégzése.

De különösen erkölcsellenes a halálbüntetés azért, mert ennek a fenntartása és alkalmazása kétségtelenül ápolja és terjeszti az emberölés gondolatát, tehát bizonyos távoli vonatkozásban bűnelkövetést elősegítő hatású. Az bizonyos, hogy a halálbüntetés tényleges alkalmazása, az elítélt egyén kivégzése nem más, mint egy újabb szándékos emberölés. És pedig szándékos emberölés az államnak erre rendelt közegei által és hivatalos formások között végrehajtva (tuer avec cérémonies, mint már *Montaigne* mondta). Az állam tehát, mely a legnagyobb büntettnak minősíti a szándékos emberölést, maga is utánozza a gyilkost a kivégzéssel s ezzel alkalmat nyújt az ölés gondolatával való foglalkozásra s az utánzás törvényénél fogva újabb gyilkosságok megszületésére. Azt a sokszor idézett szállóigét, hogy: kezdjék a gyilkos urak — egy modern kultúrállamnak éppen megfordítva kell alkalmaznia. Menjen elől az állam jó példával, — ne engedje meg még a gyilkos életének a kioltását sem s ezzel adjon helyes példát az emberi élet védelmére.

Már maga a kivégzés híre, a részleteinek leírása, amivel szenzációt hajszoló hírlapok a közel multban is oly rikító színekkel és sadista kéjjel izgatták olvasóik fantáziáját napokon át, egyenesen erkölcsdurvító hatású. Nem is említve, hogy gyengébb idegzetű egyének akárhányszor idegbajt kaptak egy-egy kivégzésről írt borzalmas riport olvasásától. A hóhér fogalma s annak szomorú

mesterségével összefüggő idegfeszítő ponyvairodalmi termékek csak állandó tápot adnak az alsóbb néposztályok körében az emberöléssel való foglalkozásra. Ezek a bűnözésre motíváló általános tényezők is eltűnnének a halálbüntetés eltörlésével. Elismeréssel állapítom azonban meg, hogy legújabban a komoly napilapok minden részletezés nélkül a legrövidebben közlik, hogy itt vagy ott kivégzés történt.

De a legeslegfontosabb érv a halálbüntetés eltörlése mellett az, hogy annak fennállása alkalmat nyújt *helyrehozhatatlan bírói tévedések* elkövetésére s ezzel az igazságszolgáltatás legnagyobb szégyenére. Az abolitio mellett ennél nyomatékosabb érvet alig lehet felhozni. Ma már bebizonyított tény, hogy a francia nagy forradalom kitörésének egyik nem utolsó tényezője volt az a sok felháborító „bírói gyilkosság” (Justizmord), amit az absolut hatalmú Lajosok alatt a bürokrata francia bíróságok a XVII—XVIII. századok alatt véghezvittek. Ed. Herz-nek „Voltaire und die französische Strafrechtspflege” c. érdekesítő könyve meggyőző erővel állítja eléink azokat a borzalmas eseteket, amikor a politikai vagy vallási fanatizmus hatása alá került bíróságok valóban teljesen ártatlan embereket a legszörnyűbb tortura alatt kicsikart vallomásaik vagy enélkül is egyszerű gyanújelek alapján verpadra juttattak s a legkegyetlenebb kivégzési módok alá adtak.

Sajnos, ezek a bírói gyilkosságok a XIX. században sem tűntek el végképen. Erich Sello-nak *Die Irrthümer der Strafjustiz* (1911.) c. vaskos kötete száznál több feltűnőbb esetről számol be, melyekben a XIX. század folyamán az európai államok bíróságai tévedésből ártatlanokat ítélték el. Ha ezen eseteknek nem mindenike végződött is az elítélt kivégzésével, de annyi bizonyos, hogy a mai modern Bp-ok mellett is, melyek a védelem szabadságát, sőt annak kedvezményezését egyik legfőbb vezérelvül fogadják el, nem tekinthető kizártnak oly súlyos bírói tévedés, melynek eredménye ártatlan ember kivégeztetése lehet. Ha eltekintünk is a politikai bűnperektől, melyek elintézésénél, különösen ha az rendkívüli időkben, kivételes (katonai vagy statáriális) bíróságok által történik, a politikai ellentétek esetleg elhomályosítják a bírák tisztán látását is, de a közönséges bűnügyekben is megtörténhet, hogy súlyos gyilkossági ügyekben a tényállás biztos megállapításának látszata mellett is aggályos a vádlott bűnössége.

M. Liepmann, aki szintén a bírói tévedések lehetőségét

tekinti a legerősebb érvnek a halálbüntetés ellen, nagy buzgalommal cáfolja Bismarck-nak ezzel szemben felhozott azt a híres tételt, hogy a halálbüntetés kiszabásától a Justizmord lehetősége miatti tartózkodás a bíróságok részéről nem egyéb, mint beteges irtózat a felelősségtől, ami semmiképen nem indokolt, hiszen a felelősség erkölcsileg ugyanaz, ha valakit igazságtalanul 8 napra bezáratunk vagy ha az illetőt igazságtalanul halálra ítéljük. Ez az ellenvetés teljesen alaptalan, mert épen az a rettenetes különbség; a szabadságvesztés — és a halálbüntetés között, hogy amaz — még ha igen hosszú időre, esetleg életfogytiglanra volt is kiszabva, az elítélt életében mégis csak reparálható, az igazságtalanul végrehajtott halálbüntetés ellenben semmiképen nem hozható helyre. Ez a kézzelfogható különbség eléggé érthetővé teszi, ha a bíróság, melynek feladata a büntetés végérvényes kiszabása, a halálbüntetés kimondásába csak akkor mer belemenni, ha kétszerkettő bizonyosságával állapította meg a tényállást és a bűnösség iránt sincs a legkisebb aggálya sem és a vádlott ellen a súlyosító körülmények vannak nagy túlsúlyban. Tehát épen nem a felelősségtől való félelem az, ami a bíróságot olykor a halálbüntetés mellőzésére indítja, hanem az említett körülmények lelkiismeretes számbavétele.

Nem szorul azonban hangsúlyozásra, hogy a büntető bírónak egyéni tudományos meggyőződése a halálbüntetés helytelenségéről, vagyis az abolitionalista elvi álláspontja nem ad jogcímet arra, hogy már ez okból a halálbüntetés kimondása ellen szavazzon, ha az adott esetben a fennforgó súlyosbító körülmények miatt s enyhítők hiányában annak alkalmazása nem mellőzhető. A bíró ugyan természetesen legjobb jogi meggyőződése szerint dönthet minden jogi kérdésben, de viszont ő csak a törvény alkalmazója, így ha a törvényes szabályok szerint nincs alap a halálbüntetés mellőzésére, az abolitionalista nézetű bíró is köteles kimondani a halálbüntetést. Épúgy, mint ahogy a hat havi börtönt, mint legvégső minimumot — a törvény által fegyházzal sújtott büntett esetén — kénytelen kiszabni a bíró, ha meg van is győződve arról, hogy az adott esetben ennyi büntetés túlszigorú, úgy a halálbüntetést is, ha a Btk. 90. §-nak az esete forog fenn, a bíróság köteles alkalmazni, ha egyszer a törvény ezt rendeli. A törvény megtartása az ítékezés alfája.

Sajnálatos zavaró körülmény ugyan, hogy ahol az esküdtbíróságok ítékeznek a legsúlyosabb bűnügyekben, ott mindig fenn-

marad az az aggály, hogy az esküdtek, nem lévén felelősek a verdikt kimondásáért, esetleg nem ezeket a helyes jogi szempontokat tartják szemük előtt, hanem a közhangulat, a sajtó, a pártklub és a családtagok befolyása alatt állhatnak. Újabban azonban legtöbb helyt megdőlt az a francia jogi babona, hogy az esküdtszék verdiktje „szent és sérthetetlen“ s a verdikt ellen épen Angliában, a jury hazájában is perorvoslatot engednek, vagy pedig, mint nálunk a II. Bpn (1914: XIII. t. c.) tette, a legfelső bíróságnak jogot adnak a verdikt megsemmisítésére, ha az tévesnek látszik.

A kérdés Achilles sarka azonban ott van, hogy még a leggondosabb bírói mérlegelés s az esküdtek verdiktjének a szakbíró-ság ellenőrzése és revisioja alá helyezése mellett is megeshetik, hogy a bíróságok valóban ártatlan embert ítélnék halálra, vagy olyan személyt, aki kezdődő vagy lappangó elmebaja folytán a helyes erkölcsi és jogi felfogás szerint nem lett volna a legsúlyosabb büntetésre ítélfelhető. Igaz, hogy a bíróságot esetleg a szakértőknek a tévedése vagy az elfogult vagy hibás tanuvallomások vagy a rosszúl felfogott tárgyi bizonyítékok vezethetik tévútra a bűnösség és a büntetés megállapításánál, azonban a dolog lényegén mindez nem változtat. Az bizonyos, hogy bírói tévedések ma sincsenek kizárva s így megeshetik, hogy a leggondosabban eljáró szakbíró-ságok ítélete is ártatlan vagy a beszámítási képességgel nem bíró embert sújt halálbüntetéssel. Ha már most az így kiszabott téves halálos ítélet végrehajtatott, az igazságszolgáltatáson oly szégyenfolt s az elítélten oly sérelem esett, ami csakugyan nem orvosolható.

Ezt az egyszerű igazságot semmiféle érveléssel vagy drasztikus gyakorlatiaskodással megcáfolni nem lehet. Olyan büntetési eszközt, mely alkalmat enged ily helyrehozhatatlan tévedésekre és ily „bírói gyilkosságok“ megtörténte, helyeselni és egy kultúr-állam Btk-ében fenntartani nem szabad. A büntető igazságszolgáltatásnak nincs joga arra, hogy tévedhessen („La justice criminelle n'a pas le droit de se tromper“), mondja *Lailier-Vonoven*, de különösen nem szabad megengedni olyan büntetés kiszabását, melyet a bírói tévedés felismerése után többé jóvátenni, orvosolni abszolút lehetetlenség.¹

¹ Mennyire tévedhetnek a bíróságok még a legbiztosabbnak vélt tárgyi bizonyítékok mellett is, erre az Olivecrona által felsorolt számos eset közül elég legyen csak azt az egyet közölnöm, hogy Angliában 1857-ben felakasztottak egy Blagg nevű munkást egy erdőőr állítólagos meggyilkolása miatt. Az el-

2. A halálbüntetés a mai tételes büntető jogokban.

Az alatt a 170 év alatt, ami a Beccaria fellépése óta eltelt, az abolitio eszméje kétségtelenül nagy eredményeket ért el. Sok helyen, inkább ugyan kisebb államokban, teljesen eltörölték a halálbüntetést, másutt ha nem tudták is teljesen eltörölni, de annak alkalmazását a legszűkebb körre szorították vissza. A legnagyobb eredmény pedig, hogy a kivégzési módok ama rettenetességei, amik még a Beccaria idejében széltiben divatoztak, lassacskán teljesen eltűntek a törvényekből és a gyakorlatból is. Úgy, hogy ma, ott is, ahol a törvény fenntartja a halálbüntetést, annak kiszabását csak egy néhány esetben engedi meg s kiszabása és végrehajtása elé annyi feltételt állít, hogy annak alkalmazása valóban csak kivételes ritka esetté lett.

Legelőször eltörölte a halálbüntetést Toscana 1765-ben. Majd Ausztriában és hazánkban II. József az 1787-iki Btk.-ében. Mindkét helyen azonban csakhamar visszaállítják (1790., illetve 1791-ben) a bekövetkezett politikai fordulatok hatása alatt. A nagy francia forradalom, majd a napoleoni korszak háborús eseményei hosszú időre útját vágják az abolitionnak. Elégge nem méltányolható nagy vívmány azonban, hogy az 1791-iki első modern francia Btk. gyökeresen szakít a halálbüntetési *rendszerrel*, vagyis megszünteti annak uralkodó szerepét, eltörli a kivégzés minden minősített alakját. Az eddigi 115 eset helyett, amire régi rendeletek a halálbüntetést írták elő, az 1791-iki Code mindössze négy esetben

ítélt mindvégig tagadta, hogy ő követte volna el a tettet, a bíróság azonban döntő bizonyítéknak fogadta el a bűnösség megállapítására azt a körülményt, hogy az elítélt csizmája teljesen beleillett a gyilkos által a tett színhelyén hagyott nyomokba. 33 év múlva Északamerikából a new-orleansi lelkes értesítette az angol hatóságokat, hogy egy ott akkor elfogott egyén halálos ágyán bevallotta, hogy ő gyilkolta meg az illető erdőőrt s az elkövetés alkalmával a Blagg csizmáit viselte. Hasonló tévedésbe estek a tárgyi bizonyítékok jelentősége tekintetében hazai bíróságaink is egy Csek János nevű elítélt esetében. Szerencsére a tévedés nem járt ily végzetes eredménnyel. Itt az elítélt — a szándékos emberölés igazi tettesének fenyegetésére — magára vállalta a tett elkövetését, vagyis hamis beismerő vallomást tett, amit megerősített az a való tény, hogy az áldozat csizmája az ő lábán találtatott. Már négy évet töltött Cs. J. a fegyházban a reá kimért 12 évi fegyházból, amikor az igazi tettes lelkiismereti furdalástól hajtva, bevallotta, hogy ő követte el a cselekményt. Cs. J. nem is volt jelen a sértett agyonverésénél s az áldozat csizmáját ő (az igazi tettes) ajándékozta Cs. J.-nak. (Büntetőjog Tára 34. köt. 205 l.)

engedi meg annak kiszabását. A Napoleoni 1810-iki Code ellenben újból a szigorúbb felfogást érvényesíti és 36 esetben megengedi a halálbüntetés kiszabását s visszaállítja az atyagyilkosokra a kivégzés előtti testcsonkítást (kézfejlevágás). Csak 1832-ben szakítanak aztán a franciák „a barbarizmus ezen utolsó tényével“ (*Roux*: I. 397.), eltörlik a testcsonkítást és 12-re szorítják le a halálbüntetés eseteit. Legnagyobb vívmánya pedig az abolitionistáknak Franciaországban, hogy az 1848. febr. 16-iki törvény eltörli a politikai bűntettek halálbüntetését.

A XIX. század derekán megindult újabb s az eddiginél nagyobb szabású abolitionista mozgalom terén az úttörést a mi 1843-iki javaslatunk kezdi meg, melynek anyagi jogi része mellőzi a halálbüntetést. A partikuláris német államok közül Baden követi ezt a példát. A század második felében aztán diadalt arat az abolitio eszméje Romániában (1864.), Hollandiában (1870.), Portugáliában (1867.), Olaszországban (1889.), Norvégiában (1902.), számos svájci kantonban (Genf, Neufchatel, Fribourg, Zürich, Bale-Ville, Bale-Campagne, Tessin, Bern, Thurgovie, Soleure, Vaud, Schaffhausen, Appenzell, Grisons, Argovie, Glaris), mellőzi a halálbüntetést az egységes svájci törvényjavaslat mindenik előmunkálata. (1896, 1898, 1906, 1928.) A legújabb Btk-javaslatok közül kihagyják a halálbüntetést a dán, a finn, a lett és a cseh-szlovák javaslatok.

A háború után eltörölte a halálbüntetést az új osztrák köztársaság 1919-ben és Svédország 1921-ben.

Eltörli a halálbüntetést sok amerikai állam is, így Michigan, Rhode-Island, Wisconsin, Maine, Columbia, Venezuela, Costa Rica, Uruguay, Kansas, Minnesota, North Dakota, South Dakota, Guatemala, Brasilia, Nicaragua, Honduras, Ecuador, Argentína (1921.), Peru 1924.

A nagyobb kultúrállamok többsége azonban még mindig fenntartja a halálbüntetést, mint a legsúlyosabb bűntettek miatt kiszabható legsúlyosabb büntetési eszközt. Fenntartják azt a legújabb Btk-ek közül: az 1928. évi spanyol, görög, kínai, az 1926. évi török, az 1930. évi olasz és az 1932. évi lengyel Btk., a legújabb Btk-javaslatok közül: az 1927. és 1930. német, az 1932. francia javaslat is. Az abolitionisták agitálása ezekben az államokban mindössze annyit tudott elérni, hogy a halálbüntetés eseteit

fokozatosan visszaszorították s a kivégzés kegyetlenebb szabályait enyhítették a törvényhozások.

Különösen érdekes a halálbüntetés alkalmazási körének fokozatos megszorítása Angliában.

Angliában még a XIX. század elején is felette gyakori a halálbüntetés kiszabása és alkalmazása. A különböző régi törvények 222 esetben rendelték el a halálbüntetést. Ez ellen a barbarismus ellen S. *Romilly* jogtudós kezdte meg a harcot, akinek sikerült is legalább a lopás legkisebb eseteire vonatkozólag (már egy shilling ellopása miatt is halál volt előírva) egy 1808-iki törvény által a halálbüntetés mellőzésére felhatalmazni a bíróságokat. De még 1810-ben is egy újabb törvény az 5 shilling értéket meghaladó lopást (kereskedelmi boltban elkövetve) halállal sújtja. (E törvény alapján még 1833-ban is halálra ítélték egy 9 éves fiucska miatt, hogy marék festéknek a boltajtóból való ellopása miatt!) *Romilly* halála után, — *Olivecrona* összeállítása szerint — *Mackintosh*, *R. Peel* és *Lord Brougham* folytatják a harcot a tolvajok halálbüntetése eseteinek további megszorítása érdekében, ami az 1832—35, 1837. és 1861-iki törvények által meg is történt. Úgy, hogy az 1861. évi *Consolidations Act* végre az összes régi törvények eltörlésével csupán öt esetre hagyja meg a halálbüntetést: a hűtlenség, (felony), a gyilkosság (murder), a felségsértés és a hadihajó felgyújtása, a tengeri rablás erőszakos esetei, valamint a korona dockjainak és arsenáljainak a felgyújtása eseteire.

Az abolitionalista mozgalom, mely Angliában kevésbé tudott népszerűsége szert tenni, legújabbán mégis érdekes törvényjavaslat kidolgozására vezetett. 1928-ban *Kenworthy*, majd 1929-ben *W. I. Brown*, munkáspárti képviselő indítványára az alsóház bizottságot küldött ki a halálbüntetés eltörlése kérdésének tanulmányozására és javaslattételre. (Jellemző, hogy az első alkalommal a parlamenti bizottság kiküldése mellett 119, ellene pedig 118 képviselő szavazott). A parl. bizottság 1931-ben tette közzé tanulmánya eredményét és javaslatát. A bizottság főként gyakorlati érveket sorakoztatott fel a halálbüntetés ellen (az elrettentő hatást nem látja alaposnak, mert a legtöbb gyilkos alkalmi, különleges okból követi el a bűntettet, amitől a halálbüntetés tudata sem tartja vissza) s ezek eredményeként — az *Olivecrona* felfogására helyezkedve, — azt javasolja, hogy a törvényhozás kísérletileg 5 évre függessze fel

a halálbüntetés alkalmazását a polgári bíróságoknál. (Zeitschrift f. ges. Strafrechtswiss. 51 Bd. 593.)¹

Franciaországban még mindig 20 esetben áll fenn a halálbüntetés. (A. Roux: Cours. I. 397.) A praemeditatio nélküli gyermekölés miatt az anyára előírt halálbüntetés csak 1901-ben töröltetett el. A szárazföldi hadsereg Btk-e 22, a hadi tengerészeti Btk. 29 esetben írja elő a halálbüntetést. A XIX. században nem kevesebb, mint 12 alkalommal (1838, 1850, 1868, 1870, 1872, 1876, 1881, 1882, 1886, 1894, 1896, 1898.) terjesztettek elő törvényjavaslatot egyes képviselők a kamarák elé a halálbüntetés eltörlése iránt, sőt 1906-ban maga a miniszterelnök (Clemenceau!) nyújtott be ilyirányú javaslatot, hogy a halál helyett életfogytiglani fegyház legyen megállapítható, bevezetésül hat évi magánelzárással. Ez utóbbi javaslat elfogadásának reményében az 1907-iki költségvetési javaslatból a hóhér fizetését ki is hagyták. Azonban az épen akkor tájt elszaporodott durva apache-merényletek (automobilos banditák) hatása alatt a kamara nagy többséggel a halálbüntetés fenntartása mellett nyilatkozott. Azóta az abolitio kérdése csak 1928-ban került szőnyegre egy képviselő javaslata alkalmából.

Németországban az 1871-iki Btk. 4 esetre tartotta fenn a

¹ Tanulságos a halálbüntetés fokozatos megszüntetésének a története *Svédországban* is, amit Olivecrona nagy részletességgel ad elő. Itt a régi törvények és kir. rendeletek különös szigorral írták elő a gyermekölés miatt a halálbüntetés alkalmazását, habár már egy a XVIII. század elején kelt államtanácsai határozat megjegyzi, hogy a tapasztalat szomorúan bebizonyította, hogy a halálbüntetés nem volt képes megakadályozni ezt a borzasztó bűntettet, mely utóbbi időkben ijesztő mértékben elszaporodott. Egy 1779-iki kir. rendelet szorítja meg először a gyermekgyilkosok halálbüntetését s ez a rendelet törli el végképen a boszorkányságra, a lopás kisebb eseteire, a kettős házasságra, a házasságtörésre addig fennálló halálbüntetést. De még 1830-ban is kivégezték egy nőt gyermekgyilkosság miatt. ettől kezdve azonban több mint 30 éven át a király rendszerint kegyelmet adott a gyermekgyilkos nőknek, míg végre az 1861-iki rendelet formálisan is eltörli a halálbüntetésnek gyermekgyilkosság miatt való alkalmazását. (Olivecrona id. m. 38.) A többi bűncselekmények miatt is egymás után törlik el a halálbüntetést, így 1823-ban a hivatali sikasztás, — 1849-ben a lázadás, — 1855-ben a rablás és a becsstelen lopás, 1858-ban a pénzhamisítás, — 1861-ben a gyermekgyilkosságon kívül az emberölés és más erőszakos cselekmények miatt. Megmaradt azonban a halálbüntetés a gyilkosság, rablás, robbantó eszközökkel károkozás és az erőszakos nemi közösülés büntettei miatt. Végül az 1921-iki új Btk. egészen eltörölte a halálbüntetést.

halálbüntetést. (A kérdésben nagy parlamenti harc volt s csak a második szavazásnál sikerült Bismarck ékesszólásának 8 szótöbbséget szerezni a javaslatnak). Az 1912-iki német jogászgyűlésen nagyszabású szellemi torna folyt a halálbüntetés eltörlése felett s az abolitionalisták a büntetőjogi bizottságban csak egyetlen szavazattal maradtak kisebbségben (159—158 ellen), a plénumban már nagyobb többség szavazott a halálbüntetés fenntartására. (476—420 ellen). Az 1925-iki Btk-javaslat ismét alkalmat adott az abolitionista mozgalom erősödésére. A NBE német csoportjának 1931. évi essen ülése 15 kiváló elméleti és gyakorlati szakember (köztük Aschaffenburg, Delaquis, Frede, Grünhut, Goldschmidt, W. Mittermaier, Radbruch, Eb. Schmidt) aláírásával határozati javaslatot tett közzé, mely követeli a halálbüntetésnek a Btk. javaslatból való kihagyását, miután arra a határozatlan büntetés és a biztonsági intézkedések új rendszere mellett szükség nincs.¹

A magyar Btk — a miniszteri indokolás szavai szerint — *elvi-
leg* az abolitio álláspontján áll, vagyis elismeri, hogy „el kell jönni az időnek, amikor ez a középkori borzadalmas büntetés el fog tűnni

¹ Felette érdekes a halálbüntetés eltörlésének s legújabb visszaállításának története *Olaszországban*. 1860-ban Ellero ügyvéd külön folyóiratot alapított a halálbüntetés eltörlésének kivívására (Giornale per l'abolizione della pena di morte), mely irodalmi actio 30 évi harc után diadalt is aratott az 1889-iki Codice Penale-ban. Kivégzés azonban már 1877. óta nem fordult elő. Az olasz irodalom megállapította, hogy a Codice életbe lépte után a gyilkossági és a halállal végződő más büntettek száma a halálbüntetés eltörlése dacára állandóan csökkent így míg 1880—1889-ig ily büntettek átlagszáma 2723 volt. 1890—1895-ig: 2236, 1896—1901: 2011, 1902—1907: 1642, 1908—1913: 1485, 1919—1920: 1028, 1921—1922: 1894, 1925: 1999, 1926: 1903, 1927: 1536. A fasiszta uralom, mint ismeretes, előbb a politikai büntettekre, majd az 1930. évi új Btk-ben más cselekményekre is visszaállította a halálbüntetést.

Szomorúan érdekes a mai *Szovjetország* álláspontja és gyakorlata a halálbüntetés kérdésében. A hatalom új birtokosai több ízben, így már 1917-ben, majd 1920-ban nagyhangú nyilatkozatokban, ünnepélyesen megszüntették a halálbüntetést, a valóságban azonban — nem is említve az 1918—1921. közötti „harci kommunizmus periodusát“ (*Rácz György*: A legújabb szovjetbüntetőjog vázlata. 1931. 14. l.), mely a nagy francia forradalom rémuralmának az utánzata volt, állandóan fenntartotta és fenntartja azt, mint a „szociális védekezés legfőbb intézkedését“. A legújabb, 1927. jan. 1-én életbelépett büntető codex (Ugolownyi Kodex) nem sorolja ugyan a „szociális védelmi intézkedések“ rendes eszközei közé a kivégzést, de egy külön szakasz mint rendkívüli védelmi intézkedést *egyelőre* megengedi az agyonlövés alkalmazását és pedig a codex különös részének 20 esetében.

a törvénykönyvekből“. Azonban a Btk. megalkotása idején, az akkori közbiztonsági viszonyok mellett — tekintettel az akkor még elég sűrűn elrendelt statáriális eljárás szükségére — a törvényhozás nem mert belemenni a halálbüntetés eltörlésébe, dacára azoknak a szép és alapos felszólalásoknak, melyeket az abolitio érdekében a képviselőházban Teleszky István, Komjáthy Béla, P. Szathmáry Károly, a főrendiházban br. Vay Miklós, gr. Cziráky J. tartottak.

Btk-ünk azonban csupán két büntett miatt engedi meg a halálbüntetés kiszabását: a gyilkosság (278 §.) és a király elleni fel ségsértés legsúlyosabb esetei (126. §. 1. p.) miatt. A világháború eseményei késztették aztán a magyar törvényhozást is arra, hogy a halálbüntetés eseteit megszorítsa. Az 1915: XIX. t. c. engedi meg a hadiszállítási visszaélések legsúlyosabb eseteiben (2. §. 6. p., 5., 6. és 8. §.), de csak ha a cselekményt háború alatt követték el s annak következtében a harcban álló fegyveres erő valamely tagjának harcképessége oly mértékben csökkent, hogy emberélet esett áldozatul s ezt az eredményt a tettes előreláthatta. Végül legújabban az új magyar katonai Btk-et életbeléptető 1930: III. t. c. a hűtlenség két esetére (59. és 62. §.) állapítja meg a halálbüntetést. Nem tekinthető új halálbüntetési esetnek az 1921: III. t. c. 2. §-ának a rendelete, mert ennek alapján csak valamely, egyébként halállal sújtott cselekménynek felforgatási célból történt elkövetése büntethető halállal.

3. A kivégzési módok.

A mai Btk-eket, melyek a halálbüntetést fenntartják is, egy világ választja el a XVIII. század végeig uralkodó felfogástól. Ma minden kultúrállam, ha gyakorlati tekintetektől megengedi is a halálbüntetés alkalmazását, ennek az emberietlen büntetési eszköznek a végrehajtására nézve egyértelműen arra törekszik, hogy az elítélt kivégzése minél kevesebb testi és lelki fájdalommal járjon. Valósággal vetélkednek az államok abban, hogy minél gyorsabb és biztosabb kivégzési módot alkalmazzanak.

Ez a gondolat vezette már az 1791-iki francia törvényhozást, amikor eltörölve az addig fennálló hatféle, barbárnál barbárabb kivégzési módot és az előkészítő testcsonkításokat (*instruction préalable!*), a guillotine-t (*Guillotin* orvos javaslatára, majd a *Louis* sebészorvos részletes utasításai szerint) állapította meg egyedüli kivégzési mód gyanánt. Kétségtelenül ez a legbiztosabb és leggyorsabb kivégzési módozat. Ez okból fogadták el ezt Belgium és

Németország is. (A géppel való kivégzést már Nürnbergben a XVI. században és Skóciában a XVIII. században megpróbálták. *Lacassagne*; *La peine de mort*. 123.) A magyar Btk. miniszteri javaslata s a képviselőház és a főrendiház ig. bizottsága is ezt a kivégzési módot („nyaktilóval”) ajánlotta. A felsőházban azonban hosszabb vita után, melynek során szóbahozták egyesek a méreggel, a golyóval, sőt a villanyerővel való kivégzési módot is, ragaszkodtak a kötél általi végrehajtáshoz, mint „szokott” módozathoz s ez jött bele a Btk-be. Nagy vívmány volt azonban az addig szokásos nyilvánosság megszüntetése a kivégzésnél. A Bp. pedig azt a Btk., illetőleg a végrehajtási rendelet által még meghagyott barbarismust törölte el, hogy többek kivégzésénél a később sorra kerülők láthassák, illetőleg kötelesek legyenek előzőik kivégzését végigszemlélni. Ma ily esetben külön történik mindenik elítélt kivégzése és intézkedni kell, hogy az elítélt, akire a sor később kerül, se az előbbi kivégzésnél jelen ne legyen, se az előbb kivégzettet ne lássa. (Bp. 503. §. 4. bek.)

Franciaország még ma is fenntartja a nyilvános kivégzéseket s az atyagyilkosokra azt a súlyosbítást, hogy a kivégzés előtt egy szál ingben, meztelen lábbal s fejüket fekete kendővel befedve kell végighallgatniok a verpadon az ítélet felolvasását.

Az 1930-iki új olasz Btk. a börtönépület belső területén való agyonlövést (*la fuzilazione*) írja elő. A kivégzés nem nyilvános, kivéve, ha az ig. miniszter másként intézkedik.

Mint a guillotine-nál is gyorsabb és kevésbé fájdalmas kivégzési módot egyes északamerikai államok a villamos erővel való kivégzést alkalmazzák. Több esetben azonban kiderült, hogy ez a módozat nem teljesen biztos vagy ismételten kell a feléledő elítéltre az áramot rábocsátani, úgy, hogy emiatt ez a mód nem is számíthat nagyobb elterjedésre.

Részemről, ha már ennél a büntetési eszköznél az emberieségről — *lucus a non lucendo* — beszélni lehet, a gyorsan s fájdalom nélkül ölő méreg beadását tekintem legalkalmasabbnak és legkevésbé drastikusnak. (Hasonlóan *Tarde*: *La philosophie pénale*. 570. és *Vámbéry*: II. 16.) Az elítélt tudtán kívül, az ételében vagy italában magához vett méreggel történő életkioltás az öngyilkosság tudat nélküli elkövetését jelentené. *Tarde*-nak azt a javaslatát, hogy bizzuk az elítéltre a kivégzési mód megválasztását, Nevada, északamerikai állam 1911. évi törvénye fogadta el annyiban, hogy ott

az elítélt választhat a méreggel való öngyilkosság vagy a kivégzés között.

Hazánkban az akasztás (kötél általi kivégzés) eleitől fogva a leggyakoribb módja volt a halálos ítélet végrehajtásának. A rendi világban (1848. előtt) később állandósul, hogy a nemesek pallossal (karddal) a jobbágyok bitófán végzendők ki. (Az akasztás régi és újabb módozatait L. Vajna K.: Hazai régi büntetések. II. 169. s köv. l.) A kegyetlenebb kivégzési módok még Werbőcinél is a szokásos jog szerintiek. Így a rahlókra még a XVII. században is elég gyakori a karózás vagy nyársalás. A XVIII. században ez már csak kivételesen fordul elő, így Biharban 1741-ben, Zalában 1773-ban alkalmaztatik (talán ez az utolsó). A keréketörést, melyet már a selmeci jogkönyv említ és Werbőcy is ismer, szintén alkalmazzák, de csak a legsúlyosabb büntettek esetében. Vajna K. szerint legutoljára a Hóra és Kloska-féle lázadás esetében fordult elő 1785-ben Gyulafehérváron ez a legkegyetlenebb kivégzési mód. (id. m. I. 237.) A keréketörés utáni felnagyeltetésre 1736-ból idézi a valószínűleg utolsó példát Pauler T. A Békésmegyei parasztlázadás négy főcinkosa végeztetett így ki Budán. A vízbefulladás, mely Pauler szerint csak egyháziakra és nőkre volt törvényileg előírva, úgy látszik, rég kiment a divatból. Ellenben a máglyán való elégetés, különösen a boszorkányság miatt elítéltekre, még a XVIII. század elején is elég gyakori. A híres szegedi boszorkányper eredménye gyanánt 1728. július 23-án 12, (illetve egy előbb lefejezett és csak holtan elhamvasztott elítélt hozzászámításával 13) boszorkány égettetett el egyszerre (öt férfi, nyolc nő). De még ezután is számos boszorkányégetésről van tudomásunk, így Marosvásárhelyen 1752-ben, Borosjenőn, Aradmegyében 1756-ban (négy nőn) foganatosított a boszorkányégetés. (Komáromy A.: Magyarországi boszorkánypererek oklevéltára. 1910.)

Btk-ünk életbenléte óta a világháború kitöréseig hazánkban a halálos ítéletek és a kivégzések száma évről-évre lejjebb szállott, ami a fentebbi általános tételeink igazságát bizonyítja. 1880—1887-ig évente átlag 12, 1888—1912-ig már évente csak 1—1 halálos ítéletet hozott a kir. Kúria. Sőt öt éven át, 1905—1909-ig a kir. Kúria a tényleges abolitio álláspontjára helyezkedett és az alsó bíróságok által hozott halálos ítéleteket kivétel nélkül szabadságvesztés büntetésre változtatta. 1900. óta újból évente — nem számítva az 1919—20. kivételes zord időket — egy-két halálos ítélet és még ritkább kivégzés történt.

III. FEJEZET.

A szabadságvesztés büntetések.

I. A mai szabadságvesztés büntetési rendszer alapvetése.

Hogyan alakult ki az utolsó 300 év alatt a rettenetes gályarabságból, a lassú és kínos kivégzést jelentő tömlöcökből és kínzókamarákból a modern javító-fogház és az emberies „börtön” intézménye, — miként jutott diadalra évszázados kísérletek és tapogatózások árán az emberiesség eszméje a szabadság-elvonás, a munkára kényszerítés és a becsületes életre nevelés elveinek összefoglalása és rendszerbe öntése által, ennek a részletes kifejtése a jogtörténet és a művelődéstörténet feladata. A büntetőjogászt és a börtönügy munkásait az újkori művelődéstörténet ezen érdekfeszítő mozzanatai közül különösen az érdekli, hogy miképen differenciálódtak az évszázados összevisszaságból a mai börtön vérszerinti elődei: 1. a kényszermunka, 2. a fenyítőház (javítóház, fegyház, dologház) és 3. a fogság.

A kényszermunka. A nyugateurópai államok a XVI—XVII. századokban — néhol a római jogi „condemnatio ad operas publicas” reminiscentiájaként, másutt attól függetlenül tisztán gyakorlati célszerűségtől vezettetve, lassanként divatba hozzák az elítélteknek különböző közmunkákra való alkalmazását. A gyakori és hosszas háborúk a csavargók és koldusok tízezreit teremtik meg mindenfelé, akiktől való védekezésül meghozzák ugyan a drákói törvényeket (Angliának egy 1570-iki törvénye halállal bünteti a csavargást, spanyol és francia törvények ugyanígy), de „gyakorlatilag mégis lehetetlennek bizonyul egész néptömegek kivégzése” (*Kriegsmann: Einführung in die Gefängnisskunde. 1912. 2. l.*) Egyes német tartományok és városok így honosítják meg a kisebb vétségek miatt botozásra (*fustigatio*) elítélteknek utcaseprésre és más közmunkára való kényszerítését. Nürnberg 1577-ben, Würtem-

berg 1626-ban, Szászország 1661-ben hoz ily törvényt. A súlyosabb bűntettek miatt halálra ítélteket pedig katonáknak állítják, a törökök elleni seregekbe, végvárakba, határőrségekbe osztják vagy várépítési munkákra, sáncmunkákra küldik.

A tenger melletti államok (Francia-, Spanyolország, Vence, Nápoly) a gályák evezésére s más nehéz kikötői munkákra alkalmazzák a halálra ítélteket. A kényszermunka legnehezebb neme lesz így a *gályarabság*. Franciaországban a két fogalom szinte összeolvad. Angliában Erzsébet királynénak egy 1598-iki törvénye hatalmazza fel először a bírákat, hogy a koldusokat és csavargókat halálbüntetés helyett a gyarmatokba való elszállításra, ottani kényszermunkáltatás végett, ítélhessék el. II. Károlynak 1678. és 1682-iki törvényei aztán rendszeresítik az elszállítást (*Transportation*), vagyis a bírónak jogában áll a halálbüntetést bármikor transportationra átváltoztatni s az elítéltet Amerikába való átszállításra, illetőleg ottani gyarmati munkára kötelezni, azzal a figyelmeztetéssel, hogy ha Angliába visszatérne, a halálbüntetés végrehajtatik.

Angliának 1717-iki törvénye azonban az, mely rendes és önálló büntetési eszközzé emeli az elszállítást, azzal a bevallott céllal, hogy a gyarmatokra munkaerők kerüljenek. Ez az új büntetés, a *transportation*, súlyos hűtlenség (felony) miatt szabható ki és pedig 14, — enyhébb esetekben 7 évi időtartamra. Ezen idő kitöltése után, ha az illető visszatér is az anyaországba, elmarad a halálbüntetés. Ez a törvény az első céltudatos alkalmazása a határozott tartamú szabadságelvonnásnak büntetés gyanánt. A francia büntetőjogban is kialakul azonban elég korán ily gyakorlat. Így IX. Károly egy 1564-iki rendelete utasítja a törvényszékeket, hogy a gályára küldést ne 3, de legalább 10 évre szabják ki. A XVIII. században is gyakran szabnak ki 9 évi galère-t a francia bíróságok, szabály azonban még mindig az életfogytiglani elítélés, vagyis a francia *galère* a halálbüntetésnek a legembertelenebb végrehajtási módja, ami az elítéltnak lassú kínos elpusztítására irányul, míg az angol transportation — bár a valóságban nem egyéb, mint rabszolgakereskedés — de már jogilag rendszeresített szabadságvesztés-büntetés.

A fenyítőház. A gályarabsággal egyidőben kél útra a mai fegyház gondolata, melynek első sikerültebb kísérletei a hollandiai *Tuchthuiz* (Raspelhuiz, Spinnhuiz) nevű intézetek. Ezekben a kifejezetten humanitarius célból létesített letartóztatási intézetekben

még megkülönböztetés nélkül forrong a mai javító-nevelő intézet, a dologház és a fegyház gondolata és magva. Időrendileg megelőzi ezeket a börtönügyi írók által rendszerint a legrégibb ily intézet gyanánt tekintett londoni *Bridewell*, mely nevét onnan nyerte, hogy VI. Edward angol király Ridley püspök tanácsára 1553-ban a *Bridewell*-ben levő kastélyát átengedi a csavargók és munkakerülők munkára kényszerítése céljából létesítendő intézet számára. Az intézet „House of correction“ (javítóház) név alatt 1555-ben nyílt meg s inkább a mai dologház ősének, első, felette tökéletlen megvalósításának lehet mondani. Egy 1576-iki törvény hasonló intézetek felállítását rendeli el az összes grófságokban, aminek azonban kevés eredménye lett. (*Hippel: Deutsches Strafrecht* I. 1925. 243.)

A londoni *Bridewell* azonban nem volt befolyással sem az angol, sem az európai börtönügy fejlődésére. Legújabban ugyan v. *Dolsperg: (Entstehung der Freiheitsstrafe. 1928.)* azt igyekszik kimutatni, hogy a londoni *Bridewell* szabályait a hollandiai *Tuchthuiz*-ek szervezői ismerték és figyelembevették, ez az állítás azonban még bizonyításra szorul (*Hippel* is kételkedve fogadja. L. *Bumke: Deutsches Gefängniswesen. 1928. 10. 1.*)

A mai fegyházak és javítóintézetek első igazi mintája, mely az európai jogfejlődésre kétségtelenül jelentős befolyással volt, az 1595-ben megnyílt amsterdami *Tuchthuiz*, melyet a csakhamar meghonosított festék-fa ráspolyozási munka után „*Raspelhuiz*“-nak nevezték el s ezen a néven lett világhírűvé, melynek az 1612-ben megjelent *Miracula San Raspini Redivivi* c. több kiadást ért könyvecske, majd egy 1765-iki újabb útleírás tanúsága szerint hosszú időig csodájára jártak az utazók és a tanulmányozók (Howard is hosszú börtönügyi tanulmányútján a hollandiai javítóházakat találta egyedüli felemelő látványnak). Az amsterdami *Tuchthuiz* és az ugyanott 1597-ben a nők számára megnyitott *Spinnhuiz* kifejezetten azon célból épült, hogy azokban a rossz útra tévedt polgárgyermekeket állandó munkára szorítsák s ezáltal őket jobb életmódra neveljék. 1603-ban ugyanott titkos fenyítőházat létesítenek a tisztességes polgárcsaládok gyermekei részére, akiket a szülők vagy hozzátartozóik kivánságára vesznek fel erkölcsi javítás végett. (Ez a külön fenyítőház tekinthető az első fiataalkorúak fogházának (*Hippel: I. 272. és Vámbéry: Büntetőjog* II. 22.) Az amsterdami *Tuchthuiz*-okban is még összeolvad a fegyház, a javító-

intézet és a dologház fogalma s egyaránt felveszik a büntetteseket, a csavargókat és a rossz erkölcsű gyermekeket, de megvalósul bennük a mai börtön és a javítóintézet közös alapgondolata: az *állandó hasznos munkáltatás által való javítás és nevelés* célzata s ezzel, valamint az emberies és gazdaságos rendszabályok (egészséges épületek, éjjeli elkülönítés, szigorú fegyelem, tápláló ételmezés, a munkajutalom, külön intézeti orvos!) által kétségtelenül ezek az intézetek lettek első követésre méltó és tényleg utánzott mintái a modern börtönöknek.

Legnagyobb jelentősége pedig az amsterdami Tuchthui-zoknak abban áll, hogy ezek létesítése céltudatos szakítás az addigi véres büntetési rendszerrel, különösen a tolvajok halálbüntetésével s bátor felkarolása az emberiség eszméjének a büntettesek kezelése és az elhagyatottak (árvák, szegények és betegek) közsegélyben részesítése tekintetében. (Hollandia ugyanezen időben létesíti az első árva-, szegény- és betegházakat és közkórházakat is). L. mindezekről részletes tájékoztatást *Hippel: Beiträge zur Geschichte der Freiheitstrafe. 1898. és Deutsches Strafrecht. 1925. 242. s köv. l. V. ö. Rosenfeld: Zur Geschichte der ältesten Zuchthäuser. Zeitschrift 26. és 30 k.; Straobant: Le Rasphuis de Gand. 1900., S. van der Aa: The early history of prison reform in Holland. 1910. (Actes de Congrès pénit. in Washington.)*¹

A XVIII. század elején még egy kiváló alkotás létesül, mely jelentős mozzanat első sorban a javító intézet, de közvetve a börtön kifejlődésének történetében is. Ez a XI. Kelemen pápa által 1703-ban alapított *San Michele* intézet, mely 1735-ben lett teljesen

¹ Az amsterdami intézetek mintájára a XVII. század elején nemcsak Németalföldön, de Németországban is több helyen: főként a Hansa-városokban létesítenek hasonló intézeteket. Így *Bréma* 1609-ben külön rendtartást ad ki a *Zuchthaus* részére, *Lübeck* 1611-ben dologházzá alakít egy kolostort szegény elhagyatott gyermekek részére, *Hamburg* 1604-ben árvaházat és kényszerdologházat épít munkanélküli és dologkerülő fiatalok számára, majd 1669-ben fonóházat a tolvaj és nem tisztességes nőszemélyek számára. *Danzig* 1630-ban új fegyházat (*Zuchthaus*) épít fiúk és nők, — 1690-ben külön házat a „grobe Maleficienten“ számára. *Nürnberg* városának 1670-ben újraépített *Spinnhaus*-a (a már 1588-ban kijelölt *Siechhaus* helyére) szintén ilyenfajta javítóintézet, illetőleg dologház volt. Hasonló intézetek létesülnek *Breslau*, *Wien*, *München*, *Frankfurt a M.* *Wächter* gondos összeállítása szerint 1786-ban már több mint 60 ily fenyítőházat lehetett összeszámolni. (Nagy buzgalommal kutatta fel ezek történetét *Hippel* id. h.)

befejezve (megnyílt 1720-ban). Ez az intézet céltudatosan a 20 évesnél fiatalabb és rossz erkölcsű ifjak megfékezése, fegyelmezése és erkölcsi nevelése érdekében alapíttatott. Rendszere szintén a hasznos munkára szoktatás és emellett a vallásos nevelés volt. Az éjjeli elkülönítés, nappal pedig közös munkatermekben hallgatás kötelezettsége mellett állandó munka, a rendszeres oktatás (lelki gyakorlatok) rendszeresítése által ez a szép intézet lett az amsterdamiak után a legközvetlenebb mintája a modern börtönrendszernek.

Kétségtelen tehát, hogy a mai börtön alapgondolatai ott élnek már a XVII—XVIII. század magasabbröptű szellemeinek a lelkében, melyek teljes uralomrajutását és rendszeres kiépítését azonban egyelőre még mindig meggátolják a folytonos háborúk, melyek lábbal tiporják az emberiség eszméjét s folyton táplálják az öldöklés, a rombolás szellemét, s a hollandiai és a Hansa városok üdvös kezdeményezését nemcsak megakasztják, de sokhelyt visszafejlesztik a büntetőjogot a barbarismus korába.

A szabadságvesztés harmadik alakja gyanánt alakul ki nagy lassan a XVII—XVIII. században a *fogság*, vagyis a pusztá letartóztatásra való elítélés. A Carolina által említett *ewige Gefängniss*, ami a halálbüntetéssel egyet jelentett, illetőleg a halálbüntetés végrehajtásának elmaradása esetén jutott az elítélt osztályrészeül, — valamint a *Thurm* és a *Stock*, ami a behajthatatlan pénzbüntetés helyett vagy csekélyebb rendzavarások miatt alkalmaztatott, még nem tekinthetők ennek. Ellenben a XVII. század végétől kezdve a bíróságok csekélyebb súlyú bűncselekmények miatt mind sűrűbben igyekeznek mellőzni a halálbüntetést és a száműzést s ehelyett a tetteket „fogság“-ra ítélik. A XVIII. században pedig ez nyugat- és középeurópában már rendes gyakorlattá válik, anélkül azonban, hogy akár a fogság végrehajtására szolgáló épületekről, akár a fogság tartamáról és rendszeréről gondoskodás történnék. A törvényhozások ügyet sem vetnek a fogság-ügyre. A XVIII. században ugyan már mind sűrűbben előfordul egyes alkalmi törvényekben a fogság mint büntetés is, de rendszeréről szó sincs.

Hollandiát kivéve a fogságra ítélet és annak végrehajtása tekintetében egész Európában a legteljesebb összevisszaság és a legdurvább önkénykedés uralkodik. A fentebb említett fenyítőházaktól és dologházaktól eltekintve, a foglyok elhelyezésére mindenütt a várak, a városházak földalatti helyiségeit, szűk, sötét, nedves,

piszkos, télen fagyasztó hideg odukat használnak fel, melyekben az odakerültek a legszörnyűbb testi elpusztulásra voltak kárhoztatva, ha csak nem sikerült idejekorán megszökniök.

A leghitelesebb és legmegrázóbb képet a XVIII. század közepén levő fogházakról *Howard* nyújtja a saját közvetlen szemléletei alapján. Különösen az angol gaol-okrol és gaolerekről (börtönőrökről) ad leújtó rajzot. Ezekben a gaolokban minden elkülönzés vagy csoportosítás nélkül össze vannak zárva, rendszerint összezúfolva, gyermekek, ifjak, nők, férfiak, az elvetemült gyilkosok, rablók, tolvajok, kéj nők a sokszor ártatlan ifjakkal, szerencsétlen munkanélküliekkel, elmebetegekkel, ártatlanul gyanúsítottakkal, politikai vagy vallási fanatismusból üldözöttekkel, adósság miatt tartóztatottakkal, akikkel rendszerint családtagjaik is megosztják a fogság szenvedéseit. Szellőztetésről, tisztogatásról nincs és nem is lehet szó ezekben a fertelmes pincékben, ami miatt a beutaltak nagy százaléka csakhamar rövidesen be is végzi nyomorúságos életét. Akárhányszor a bíróságok tagjai, a látogatók is megkapják a börtönragályt és tömegesen pusztulnak el az inficiálódás következtében. Az élelmezéssel sem törődnek. A szokásos napi egy font kenyér és víz is gyakran elmarad vagy élvezhetetlen. Ellenben a vagyonosak nagy árakon minden jóhoz hozzájuthatnak a börtönőrök egyike által tartott kázinban, mely rendszeren tömve is van s ott szövök a merészebbek az új rablási, lopási terveiket, sokszor a börtönőrökkel együtt. *Howard* bátran lerántja a leplet a gaolerek visszaéléseiről, akik sokszor maguk bocsátják ki éjnek idején a pajtásokat a megbeszélte új munkára s a nyereségen aztán osztóznak, illetőleg folytatják a dorbézolásokat: E szégyenletes visszaélések ellen már *Howard* előtt is történtek éles kifakadások, így *Geffrey Mynshull* 1618, *Th. Bray* 1699., azonban mindig sikertelenül. *L. P. A. Aschrott*: Straßensystem u. Gefängniswesen in England. 1887. 73—74.)

Hasonló állapotok voltak a francia, a spanyol, a német, az olasz fogházakban és bizony a mi megyei tömlöceinkben is. A fogság az ezenkori felfogás szerint nem kényszermunka, nem is javító- vagy fenytőház, hanem egy enyhének képzelt testi büntetés, mely kevesebb a gályarabságnál, de több a botozásnál. Ezért nem is törődnek a végrehajtással, mint *quantité negligée*-vel, ami úgyis csak a mindennapi botozáshoz szoktatott alsó néposztályokat sújtotta. Ez a felfogás magyarázza meg az adóssági fogság hosszú

uralmát is, mint enyhe büntetést a könnyelmű kölcsönvevőre, ami inkább a gazdagabb rokonok közvetett rászorítása volt a szegény rokon kiváltására.¹

Elősegítette a fogság fogalmának ilyértelmű kialakulását s ezenfelül a szabadságvesztésbüntetés egy további alakját, a ma nálunk u. n. *államfogházat* teremtette meg az ezen korban Európaszerte virágzott politikai absolutismus. A londoni *Tower*, a párisi *Bastille*, Ausztriában a spielbergi, a kufsteini várak tipikus példányai a politikai önkénykedés eszközeinek. De idetartoznak az orosz cárok által ily célból felhasznált szibériai ólombányák is.

Az angol és francia zsarnok-királyok idején elég volt a mindenható államfő vagy valamely kegyencének gyanuja, óhaja, ellen-szenve arra, hogy a veszélyesnek vagy alkalmatlannak vélt egyén szabadságától bizonytalan időre, esetleg örökre megfosztassék. Különösen a *Bastille*, a XIV. században épült királyi vár lett világ-hírű és jelentőségű, ahova a XVII. századtól fogva, gyakran bírói ítélet nélkül, egyszerűen egy titkos parancs (*lettres de cachet*) alapján jutottak be és veszték ott az előkelőbb emberek százai. Ezek a politikai letartóztatások, amennyiben nem valódi felség-sértési esetről volt szó — ami miatt természetesen állásra való tekintet nélkül, bírói úton is könnyű volt valakinek fejét és jószágát vétetni — szintén abból a célból történtek, hogy az illető személyek cselekvési szabadságuktól megfosztassanak. Az ily címen letartóztatott, rendszerint a felsőbb rendekhez vagy a honoratior osztályba tartozó egyénekkal szemben mégis némileg emberségesebb elbánás volt általános, kivéve persze itt is azokat, akiket a hatalom birtokosai különösebben sanyargatni vagy épen mielőbb megsemmisíteni akartak. Így alakult ki a fogság mellett a XVII—XVIII. században a német és osztrák jogban a *várfogság* (Festungshaft), a francia terminologia szerint a „letartóztatás“ (detention), fogalma, mint a politikai büntettek, illetőleg az előkelőbb rendűek cnyhébb jellegű szabadságvesztési intézete.

A modern börtön fogalmának megteremtése. Vilaine és Howard. Ezekből a kezdetleges kísérletekből: a kényszermunka, a fenyítő és javítóházak, a fogság és a várfogság intézményeiből

¹ Angliában még az 1869-iki adóstörvény is fenntartja az adóssági fogságot. 1893-ban és 1909-ben vegyes parlamenti bizottságokat küldtek ki az eltörlés kérdésében, de döntő lépés még nem történt. Legutóbb 1932-ben a felsőházban Sir Ed. Parry követelte az eltörlést.

születik meg a XVIII. század utolsó negyedében a mai *börtön* fogalma, az u. n. *szabadságvesztésbüntetés*, mint a munkakényszerrel összekötött, de az elítélt erkölcsi javítását célzó letartóztatás, az elkövetett bűncselekmény súlyához mért s a bírói ítéletben előre meghatározott tartamú letartóztatás. A börtön ezen új fogalma magábafoglalja és rendszerbe önti az említett koraszülöttekben foglalt összes egészséges vonásokat. Az új büntetési nem első ismervét, a *munkakényszer* gondolatát kétségtelenül a közmunka és a gályarabság szolgáltatták. A *javítás* eszméjét, mint a huzamosabb letartóztatás célját a németalföldi Tuchthuizokból vették át. A fogságból és a várfogságból pedig a letartóztatottak közötti különbségtétel, a súlyosabb és az enyhébb jellegű büntettek különböző kezelésének, az *osztályozásnak* az eszméje vált ki és lett az új börtön egyik legfontosabb tényezője.

Ezt az összefoglaló munkát, a mai szabadságvesztésbüntetés fogalmának és rendszerének első formulázását és programmszerű követelését *John Howard*, angol emberbarát (1726—1790.) teljesíti a maga apostoli lelkű agitálásával a korabeli börtönök nyomorúságainak megszüntetése, s a „munkára nevelés” eszméjére építendő újfajta börtönök megteremtése érdekében.

Howardot azonban időileg megelőzi s a mai értelemben vett börtön első mintáját gyakorlatilag megszervezi XIV. *Vilain*, flandriai vicomte a németalföldi Gand-ban. Vilaine már 1772-ben emlékiratot intéz Mária Teréziához, melyben az elszaporodott büntettek és csavargóknak munkára kényszerítése s ezzel megjavítása érdekében javaslatot tesz a régi (1627-ben alapított) „Zuchthaus” átépítése és célszerű berendezése iránt. (Az emlékirat megjelent 1773-ban: *Mémoire sur les moyens de corriger les malfaiteurs et fainéans a leur propre avantage et de les rendre utiles à l'état*). A királynő engedélyével Vilaine meg is valósítja tervezetét s 1772—1775-ig felépítteti a *Maison de force* nevű hatalmas, *nyolcágú csillagalakú* épületet. Ez a ma is fennálló intézet a mai fegyházak őse, ebben valósul meg először — Vilaine vezetése alatt — a börtönre elítélteknek bizonyos *osztályozás mellett nappal közös munkatermekben* dolgoztatása, *éjjel* mindeniknek *külön zárkába* helyezése, vagyis a római San Michele rendszerének a felnőtt büntettekre alkalmazása. Sajnos, a Németalföldön így megindult börtönügyi reform — az összes provinciákban ily javító fogházak létesítése — csakhamar abbamaradt. Maga II. József, a másként

oly emelkedett szellemű, felvilágosodott absolut uralkodó feleslegesnek találta „a bűnösök dédelgetését”.

A börtönügy igazi reformátora így Howard, s a gyökeres reform színtere Anglia, majd Északamerika lett, ahol a Howard-dal rokon gondolkozású emberbarátok tényleg fel tudták rázni a művelt közönség és a kormányok érdeklődését a börtönreform iránt.¹

Howardnak a legnemesebb emberszeretettől átítatott könyve az első nagyobb irodalmi mű, mely a művelt emberiség figyelmét a börtönügy jelentőségére irányítja és az azonkori fogházak, börtönök rettenetes állapotának bátor és őszinte feltárásával minden emelkedettebb szellemű emberben felkeltette a vágyat az emberiség ezen szégyenfoltjának az orvoslása iránt. Howard, bár könyve túlnyomó részben száraz leírása az általa észlelt nyomorúságoknak és visszaéléseknek, megjelöli a gyökeres reform utait is. Legelső a tiszta, egészséges levegőjű fogházak építése s azokban az elítélteknek munkára szoktatása. A *szorgalmas* ember a *munka* által *becsületessé* válik, — nem szabad tehát az államnak megengednie, hogy a börtönre elítélt ember a börtönben a dologtalanság folytán még rossz-

¹ John Howard-ot egy véletlen élménye tette a börtönügy apostolává. Mint vagyonos és jóérzésű ember 1755-ben a lissaboni nagy földrengés okozta pusztítás megsemmisítése és az ottani nyomor enyhítése céljából oda akart utazni egy postahajón, de útközben egy francia kalózhajó elfogta az egész hajóját s őt több társával együtt fogságra vetették. Így ismerte meg közvetlen tapasztalatból a bresti, majd a morlaix-i börtön rettenetességeit (egy nap 37-en haltak meg az éhség és az összezsúfolás gyötrelmeitől) míg két hónap múlva egy francia fogollyal kicserélték. Ez esemény hatása alatt látogatta végig először Anglia börtöneit s majd mint Bedford grófság megválasztott sheriffje, 1773-ban szent felháborodással a közvetlenül megvizsgált botrányos állapotokon és nemes lelkesedéssel a gyökeres reformok szükségére iránt két javaslatot terjeszt az angol alsóház elé, egyiket az elbocsátott rabok gondozásáról, másikat a letartóztatottak egészségi állapotának javítási módzatairól. Az alsóház nyilvános ülésen fejezi ki elismerését Howard-nak a börtönök javítása iránti buzgalmaért s elfogadja mind a két javaslatát és külön bizottságot küld ki a börtönügyi gyökeres reformok kidolgozására. Hivataloskodásának letelte után Howard beutazza Európa összes államait, mindenütt megvizsgálja a börtönök állapotát s e tanulmányutainak eredménye nagy munkája: *A börtönök állapota Angliában és Walesben*, bevezető megjegyzésekkel és egy néhány külföldi börtön leírásával. 1777. (The state of prisons in England and Wales, with preliminary observations and an account of some foreign prisons. London. 1777. L. Csiky Lajos: Képek a börtönügy történetéből. 1894.)

szababb válják. Howardnak ezen lelkes és gyakorlatias buzgólkodására indult meg Angliában a börtönök építése iránti mozgalom, amit elősegített az az alkalmi indok is, hogy az északamerikai transportationt éppen ezeitől kellett beszüntetni. Az angol parlament egymás után több törvényt hoz a szükséges reformok érdekében, így a fogházi egészségügyről (1773), a felügyelők visszaéléseinek meggátlásáról (1774), a *magánzárásról kemény munkával* (Solitary confinement with hard labour 1779), mely utóbbi törvény az első és legnagyobb jelentőségű a modern börtönrendszerek kialakulási történetében. Ez teremti meg a *javító fogházak* (Penitentiaries) fogalmát az angol jogban s megindítója lett a magánzárkás fogházak, börtönök építésének.

Sajnos, Howard apostoli buzgalma és nagy tekintélye sem volt képes teljesen megszüntetni, még saját hazájában sem, az évszázados hibákat és visszaéléseket, sőt élete végén meg kellett érnie, hogy Anglia nyíltan abbahagyta az általa tört helyes utat, a javítófogházak építését és visszatért az előbbi kényelmes slendrián rendszerhez, a transportationhoz, melyről pedig Howard bátran kimondta, hogy az „nem egyéb, mint gazemberség, kikerülése az állam azon kötelességének, hogy az itthon vétkező polgárai által elkövetett bűntettek következményeit viselje“. Az elszállítás ugyan most, 1789. óta, új megalapozással, új rendszerben történik, t. i. az ausztráliai új gyarmatok benépesítését és munkaerővel való ellátását teszik bevallott céljá, azonban erre az új rendszerre is ráillik a Howard egyszerű igazsága: az állam és a társadalom ki akarnak bujni jogi kötelességük alól. A grófságok szabadulni akartak az új fogházak építésének a költségei alól, az állam maga szintén nem akarta vállalni az építési és berendezési költségeket, így a börtönreform ismét több mint egy félszázadra abbamaradt.

1816-ban ugyan felépül — a Bentham „panoptikum“ terve szerint — a *Millbank-penitentiary* Londonban, mely tényleg mintaszerű kivitele az elméletileg kieszelt magánzárkás börtönnek (8 szárnyú csillagalakú épület). Majd 1842-ben felépül a *pentonville*-i mintafogház (3 szárnyal) s ennek mintájára egész sora a hasonló magánzárkás fogházaknak, azonban csak 1857-ben sikerül az embertelen és célszerűtlen transportationnal való végleges szakítás s a modern szabadságvesztésbüntetés és a *fokozatos* börtönrendszer teljes diadalra juttatása.

A börtönrendszerek harca.

A francia nagy forradalom korszakos büntetőjogi vívmánya a *nullum crimen sine lege* és a *nulla poena sine lege* kettős elv érvényrejuttatása s ezzel az addigi kormányzati és bírói önkény megdöntése a büntetési rendszerben. Ennek a két elvnek a keresztülvitele, vagyis a büntett és a büntetés fogalmainak a törvény uralma alá helyezése pedig a szabadságvesztésbüntetés törvényi szabályozásával lett legbiztosabban eszközölhető. Az úttörő lépést erre a francia 1791, majd az annak új kiadását képező 1810-iki Code Pénal teszi meg, mely a bűncselekmények codifikált alakjai, tényálladéakai s a minősített vagy enyhített esetei mellé szintén törvényileg előírja a büntetések és pedig túlnyomóan a szabadságvesztés büntetések meghatározott alakjainak (*travaux forcés*, *deportation*, *reclusion*, *emprisonnement*) előre meghatározott mennyiségét, a letartóztatás maximumát és minimumát, amely törvényes keretben aztán a bíró az elkövetett bűncselekmény súlyához, a vádlott alanyi bűnösségéhez és személyes körülményeihez képest kiméri az egyénített büntetést.

Ez az új kiindulási pont, a modern büntetőjognak ezek az alaptételei elkerülhetetlenné tették a szabadságvesztés különböző *alakjainak* törvényes megállapítását és azok *végrehajtási rendszérének*, a börtönrendszereknek a szabályozását is. Ezt a fontos büntetéstani feladatot teljesíti a XIX. század első fele, aminek a teljesítése azonban szintén csak lépésről-lépésre, tapogatózva, kísérletezve történt; maga a kérdés feltevése, az egész u. n. *börtönügyi mozgalom* iránya is egyelőre ferde útra tévedt. A Howard által helyesen kitűzött céltól, a munka általi javítás eszméjétől elragadtatva, a mind erősebben virágzásnak induló börtönügyi irodalom a legfőbb kérdésnek a *legtökéletesebb börtönrendszer* megállapítását állította fel. De nemcsak a tudomány, hanem maga az élet, a gyakorlati szükség is előtérbe tolta mindjárt az első modern börtönök építése alkalmával a rendszer kérdését.

a) *A magánzárka rendszer.* A szabadságvesztésre elítélteknek az egymás megrontása érdekében való elszigetelése s e célból állandóan (éjjel-nappalra) vagy legalább éjjelre külön zárkába helyezése már az első hollandiai fenyítőházak építésénél felvetődik. Ezeknél még csak az éjjeli zárkák (a hálófülkék) rendszere érvényesül. A XVII. században *Mabillon*, francia szerzetes — a kánoni bün-

tetőjog által a clericusokra ismert carcer általánosításaul — emlékiratban ajánlja a külön zárkákkal s mindenikhez járuló kis udvarkával, kerttel ellátandó fogházak építését XIV. Lajos királynak. Ugyanekkor (1677.) *Franci* Fülöp, olasz emberbarát Firenzében szervez ily rendszerben egy javító intézetet (casa di refugio) és a San Filippo börtönben létesít zárkákat. A római San Michele és a gaudi Maison de force az éjjeli elkülönítést valósítják meg. Ezek az első kísérletek azonban nem keltettek nagyobb viszhangot. Minden elítélt részére külön zárka, külön udvarka berendezése oly óriási költségnek tetszett, hogy ilyen intézetek létesítése igazi utópiának tűnt fel. Ezt az utópiát azonban csakhamar mégis megvalósította Északamerika legalább két nagyszabású intézettel s ezzel napirendre tűzte „a legjobb börtönrendszer“ kérdését.

Az északamerikai államok közül Pennsylvániát, a XVII. század közepén kivándorolt William *Penn* által alapított quäkergyarmatot, illeti a magánzárka rendszer első megvalósításának a dicsősége. Penn emelkedett szellemét, emberies gondolkozását ékesen bizonyítja az 1682-ben kiadott törvénye, melyben az angol törvényekkel ellentétben a halálbüntetést csupán a célzatos gyilkosságra tartja fenn, a legtöbb büntetetre szabadságvesztést ír elő s ennek keresztülvitelére a hollandiai dologházakhoz hasonló intézetek felállítását rendeli el. Ezt a törvényt azonban Penn halála után az angol kormány mellőzi s a kegyetlen angol rendszert, a mindennapos halálbüntetést állítja be. A függetlenségi harc kezdetével azonban, mindjárt 1776-ban Pennsylvania feleleveníti a Penn humanus törvényét s az 1790-iki új törvény csak a gyilkosságra ismeri a halálbüntetést.

A halálbüntetés helyére egyelőre Pennsylvániában is a nyilvános közmunka lép, ennek a visszásságai ellen azonban a már 1776-ban megalapított Börtönügyi Társaság rögtön felvette a harcot s a megbélyegző nyilvános munka helyett a *magános elzárás*, a külön zárkában végzendő munka erkölcsjavító, bünbánatra készítő jelentőségére hívta fel a figyelmet. E börtönügyi társaság agitálásának az eredménye lett először az 1790-iki börtön-törvény, mely egyelőre kísérletképen, csak a legsúlyosabb büntetésekre, rendeli el a teljes magánelzárást, majd az elhangzott ellenvetések dacára, kieszközlik az 1818. és 1820. évi törvényeket, melyek az állam nyugati és keleti részén egy-egy nagyobbszabású magánzárkás börtön (*Penitentiary*) építésének a költségeit folyósítják.

Igy épült fel előbb a „nyugati börtön“ (*Western Penitentiary*) Pittsburgban, 1826-ban, egy nagy köralakú épület (a zárkák ket-tős körben, egymásnak háttal fordítva), mely azonban csakhamar oly célszerűtlennek bizonyult, hogy 1833-ban egészen lebontották s a bevált „keleti“ börtön mintájára építették át.

A „keleti“ börtön, az egyszerre világhírűvé lett *Eastern Penitentiary*, Philadelphiában épült fel 1828-ban, Edward Haviland építész terve szerint (teljesen befejezve 1836-ban) és pedig csillag alakban. Egy központból kiinduló hét szárnyú épület, mindenik szárnyában két-két sor, egymással szembehelyezett magánzárkával, a szárnyak végén a folyosóból kiinduló, külön falakkal elkerített magános járkáló udvarkákkal. Az 586 magánzárkát magábanfog-laló s a hygienikus tekinteteknek mindenben megfelelő nagyszerű intézet annyira megnyerte a pennsylvaniani közvéleményt, hogy az 1829-iki újabb börtön-törvény elrendelte az összes szabadságvesztésbüntetéseknek magánzárkákban leendő végrehajtását. E törvény rendelete alapján épült még három kisebb fogház a philadelphiai rendszerben.

Ez a philadelphiai „keleti börtön“ lett nemcsak Északamerikában, de Európában is egy pár évtizeden át a legtökéletesebb börtönrendszer vitakérdésének egyik fő tárgya. Dacára, hogy ugyan-ezen időben nyílt meg a londoni ugyanily rendszerű *Millbank Penitentiary* is — mértanilag a legtökéletesebb nyolcszög alakú épület, mely 1896-ig (amikor képtárrá alakíttatott) az európai magánzárkás börtönök legszebb példánya volt, — a szakemberek és a laikus közönség egyik s kétségtelenül a nagyobbik táborában egy félszázadon át az *Eastern Penitentiary* és a „philadelphiai rendszer“ lett a javító-börtön igazi mintaképe, melynek közvetlen tanulmányozása és utánzása képezte a legkiválóbb börtönügyi és büntetőjogi vezérek és politikusok ambícióját és ideálját. Különösen a francia kormány által az amerikai börtönök tanulmányozására kiküldött két szakembernek, *Beaumont*-nak és *Tocqueville*-nek, vonzó leírása és állásfoglalása a magánzárka rendszer mellett, valamint a belga *Ducpétiaux*-nak, hazánkfiái közül *Bölöni Farkas Sándornak* útleírása tette világszerte híressé, másfelől azonban vita tárgyává a philadelphiai, — illetőleg a magánzárka rendszert.

A kétségtelenül jó benyomás és a kézzelfogható gyakorlati előnyök ellenére ugyanis, amit ez a pedánsan tisztán tartott, derült külsejű, kitűnően szellőztethető épület felmutatott, a kritika —

rögtön megnyilta után — erős ostrom alá vette az itt megvalósított magány-, helyesen elkülönítési rendszert. Nemcsak a Philadelphiával vetélkedő Newyork és Boston szakemberei, de magában Pennsylvániában is két, különben ellenkező irányú kifogást emeltek ellene. Sokan emberietlennek, kegyetlennek tekintették a társasághoz szokott embernek hosszú évekig magányra kárhoztatását, ami ellenkezik az emberi természettel s ezért ez a rendszer szerintük egy új, a spanyol inquisitio borzalmainál is nagyobb sanyargatást és lelki szenvedést jelent, mely sok esetben megőrüléshez vagy öngyilkossághoz vezet. Ez lett a laikus kritikusoknak is az ütőkártyája, (így *Dickens* és *Heine*, nálunk br. *Eötvös* József ostorozták élesen e „szívtelen“ rendszert). Gyakorlati szakemberek pedig a költségeség, az építkezés drágasága és a zárkákban teljesített munka csekély jövedelmezősége miatt emeltek az előbbinél alaposabb kifogást.

b) *Az auburn-i hallgatási rendszer.* Ezek a kritikák és kifogások tolják előtérbe a másik, ugyanezen időtájt kialakulóban levő börtönrendszert, melynek prototypusa s a philadelphiaival ellentétbe állított mintaintézete a Newyork államban 1820-ban átépített *auburn-i* börtön lett. Az auburni börtön már 1797-ben felépült s eleinte ebben is a magányrendszert próbálták ki, de a közvélemény nyomása alatt csakhamar felhagytak azzal s nappal közös munkatermekben dolgoztatták az elítélteket s beérték az éjjeli elkülönítéssel. Ez a rendszer nem egyéb, mint a XVIII. századbeli San Michele és a gandi Maison de force-ban alkalmazott rendszer felelevenítése és szigorú keresztülvitele. A közös munkatermekben való beszéd-tilalom sem új, hiszen a San Michele-ben is „Silentium“ volt felírva a munkatermek falaira, de új volt s ez adta meg az auburni rendszer jellegét, a hallgatási kötelezettség drákói szigorral (ostorral, bottal) való fenntartása. Innen keresztelte el a közvélemény és az irodalom is hallgatási rendszer-nek az Auburnben meghonosított rendszert. E rendszer főelőnye, hogy a közös munkatermekben változatosabb, testedzőbb és jövedelmezőbb munkákkal lehetett az elítélteket foglalkoztatni. Különösen az építési költségek alacsonyabb volta és a rabmunka nagyobb hozadéka tette csakhamar népszerűvé ezt a rendszert s nemcsak Newyorkban (az 1825-ben létesített sing-sing fegyházban), de a legtöbb amerikai államban is ebben a rendszerben építették vagy alakították át a nagyobb börtönöket.

Természetesen a hallgatási rendszer ellen is megindult a harc.

A magánzárka hívei nem alaptalanul vetették szemére az auburni rendszernek, hogy a beszédtilalom természetellenességénél fogva csak a legdurvább testi büntetések állandó gyakorlásával tartható fenn (*Lyndts* kapitány, az auburni fegyházigazgató neve egy lett „egy új Torquemada“ fogalmával) s ezzel az erkölcsi javítást teljesen illusoriussá teszi. Ezen alapos kifogás ellenére, az említett jövedelmezőségi előnye miatt a börtönrendszer ezen első nagy vitájában egyelőre az auburni rendszer lett a győztes a gyakorlatban.

A börtönrendszerek felett így megindult elméleti és gyakorlati harc azonban nem egyhamar ért véget. Északamerikában és egész Európában a börtönügy fejlesztése, a modern, emberies börtönök építése körüli örvendetes felbuzdulás a XIX. század közepéig állandóan a magánzárka (philadelphiai) és a hallgatási (auburni) rendszer helyessége, előnyei és hátrányai körül forgott. Érdekes kortörténeti adat, hogy úgy a szak- mint a laikus emberek, publicisták és politikusok többsége a börtönügyi mozgalom ezen második periodusában, határozottan a magánzárka mellett nyilatkozott. Az éjjel-nappali elkülönítés (*system de la separation*) előnyeit s elvi helyességét sokan azok közül is elismerték, akik a gyakorlatban a költségesség miatt ellene foglaltak állást. Az európai börtönügyi vezető államok, Anglia, Hollandia, Baden számos fegyházat és fogházat építenek a magánzárka-rendszer keresztülvitelére. A mi 1843-iki börtönügyi törvényjavaslatunk is az összes szabadságvesztésbüntetések végrehajtására a teljes magán-elzárást fogadja el.

A valóságban azonban a helyzet az volt, hogy a számos mintaintézet mellett a börtönök túlnyomó részében magánzárkák vagy egyáltalán nem, vagy oly csekély számban voltak, hogy az összes elítéltek éjjeli elkülönítését sem lehetett foganatosítani. A beszédtilalom erőszakolása helyett azonban a nappali közös munka keresztülvitelénél sok helyt az elítéltek osztályozására, a közös munkatermekben az elítéltek helyes csoportosítására fektették a főszólyt, úgy, hogy a hallgatási rendszer nevét *osztályrendszerre* változtatják. Így nagyobb hírré jutottak a genfi és a müncheni fegyházak, mint az osztályrendszer mintaintézetei.

c) *A fokozatos rendszer.* A XIX. század második felében a börtönrendszerek feletti vita egyszerre alászáll. Ennek a magyarázata nem a börtönügy iránti érdeklődés megcsappanása, hanem az a körülmény, hogy a szakemberek lassacskán rájöttek, hogy nem a

rendszer üdvözt, vagyis mindenik rendszer csak relativ értékű. Szigorú, következetes végrehajtás mellett mindenik rendszerrel szép eredményt lehet elérni s bármelyik rendszer törvényhozási elfogadásánál és gyakorlati keresztülvitelénél a másik vagy a többi rendszerekben levő helyes vonásokat, a célszerűnek bizonyult részleteket érvényesíteni lehet. Ezt a ma is helyes összeegyeztető felfogást gyakorlatilag is igazolja Anglia példája, ahol a törvényhozás és a gyakorlat a XIX. század derekán, lassú, óvatos kísérletekkel, szinte önkéntelenül, előzetes célkitűzés nélkül egy új börtönrendszert alakított ki, az u. n. *fokozatos* börtönrendszert (progressiv system). Ennek az új, ma világszerte uralkodónak tekinthető börtönrendszernek a kifejlődése kapcsolatos az Angliában addig uralkodott transportation fokozatos beszüntetésével.

A Howard buzgólkodására hozott 1779-iki börtönügyi törvény — mint láttuk — elfogadja a magánzárkás fogházak építésének a gondolatát s mintegy új büntetési eszköz gyanánt állapítja meg a hosszú és súlyos szabadságvesztést, a magánzárkában végzendő kényszermunkával. Alig kezdenek azonban hozzá a zárkás börtönök tervezéséhez, amikor az újonnan felfedezett Ausztráliában új alkalmas terület kínálkozik a transportation-ra. 1789-től 1857-ig tehát tényleg újból visszatér ez a brutális, emberietlen büntetési nem. A nagy különbség az előbbi (amerikai) és az új (ausztráliai) transportation között az, hogy míg az előbbi valódi rabszolganak eladást jelentett, az utóbbi egyenesen gyarmatosítási célzattal indult meg. Az első három évtized alatt a bűnös gyarmatosítás nagyobb nehézség nélkül ment s aránylag sikeresnek látszott. 1822-től kezdve azonban az önkéntes kivándorlás Ausztráliába mind nagyobb méreteket öltött s a megerősödésnek indult gyarmatok megkezdik a tiltakozást a büntettek letelepítése, illetőleg szabadságolása ellen. Ennek a transportatio-ellenes hangulatnak lett az eredménye, hogy a büntettes telepeket fokozatosan beszüntetik s ennek megfelelően az elítélteket az elszállítás előtt mindhosszabb ideig tartják az otthoni letartóztató intézetekben.

A hosszabb időre elítélteket ugyanis elszállításuk előtt bizonyos időre rendszerint a Millbank Penitentiaryben vagy a kikötő helyeken levő régi, kimustrált hajókra (az u. n. hulk-okra) helyezik el, míg egy-egy szállítmány összeszedődött. 1834-ben a kormány két szakembert (Crawford és Russel) küld ki Északamerikába az ottani börtönrendszerek tanulmányozására s tapasztalataik alapján

javaslatok tételére az angol börtönügy reformja iránt. A két szakember jelentésében elismeri a magánzárka rendszer előnyeit, de nem ajánlja azt kizárólagos és korlátlan tartamban való megvalósításra, hanem azt javasolják, hogy a hosszabb időre elítélteket előzetes javító rendszabály gyanánt másfél, legfeljebb két évre helyezték magánzárkába. E jelentés és vélemény alapján jött létre az 1842-iki újabb börtönügyi törvény, mely elrendeli, hogy a transportálandók közül a 35 évesnél fiatalabbak, ha hét évnél nem hosszabb időre szóló transportationra ítéltettek, az elszállítás előtt 18 hónapra teljes magánelzárásba helyezendők. A másfél évi magánelzárás alatt megjavultak aztán Ausztráliába megérkeztek után azonnal *feltételes szabadságot* (Ticket of leave) kaptak, míg a többiek csoportosan közmunkákra alkalmaztattak.

A magánelzárással elért jó eredmény alapján 1847-ben az összes transportationra elítéltekre kötelezőleg előíratott a 18 havi magánelzárás s ugyanekkor a közös kényszermunka lerovására az anyaországban közmunka-fogházak (*Public works-prison*) állíttattak fel négy helyen. Ettől kezdve Ausztráliába már csak a büntetés utolsó harmadára, a feltételes szabadság idejére küldettek az elítéltek (az u. n. ticket of leave-men). Ezzel a fokozatos börtönrendszer három szakasza: 1. a magánelzárás, 2. a nappali közös munka és 3. a feltételes szabadság már világosan és határozottan meg lett rögzítve s az 1853. és az 1857-iki törvények csak azt a módosítást tették még, hogy a büntetés harmadik szakát, a feltételes szabadonbocsátást is az anyaországban kell kitölteni, valamint, hogy a magánelzárás tartama 18-ról 9 óra szállíttatott le.

Az 1857-iki börtönügyi törvény (*Penal Servitude Act*), mely végleg eltörli a transportationt s annak helyére az anyaországban kitöltendő „büntető szolgaságot“ írja elő, két szempontból is korszakalkotó úgy az angol, mint az egyetemes börtönügy fejlődési történetében. Elsőben azért, mert ez *a nyílt bevallása a transportation sikertelenségének* s gyökeres szakítás az emberietlenség elvével a börtönügy terén. Anglia példája kézzelfogható bizonyosság arra, hogy a börtönbüntetés felette áll az elszállításnak s a gyarmatokkal bíró államok is helyesebben cselekszenek, ha az anyaország büntetteseit nem szállítják a távoli gyarmatokra, hanem itthon, a jól szervezett és helyesen s emberiesen végrehajtott börtönökbe helyezik s a helyesen megválasztott börtönrendszer

pontos végrehajtása által igyekeznek a börtönre elítéltekkel szemben a büntetés céljait megvalósítani.

A másik, horderejére nézve még nagyobb jelentősége pedig az 1857-iki angol börtönügyi törvénynek a *fokozatos börtönrendszer* szabatos megállapítása és végleges megrögzítése. A kiválóan gyakorlati érzékű angol nemzet hasznára fordította az Északamerikában a börtönrendszerek terén tett kísérleteket, az ott és Európában lefolytatott vitákat s okulva úgy a magán, — mint a hallgatási rendszer eredményein, mindenikből átvette azt, amit gyakorlatilag helyesnek talált s így teremtetten meg — a saját tapasztalatainak értékesítésével is — a harmadik s ma is leghelyesebbnek tartott börtönrendszert, melyben az előző rendszerek előnyei értékesítve, hátrányai lehetőleg mellőzve vannak.

A magánzárka rendszerből átveszi az új rendszer az elítélteknek a büntetés elején egy meghatározott, de aránylag rövidebb időre való teljes elszigetelését, — az auburni rendszerből pedig azt, hogy a hosszabb időre elítélteknél a büntetés további (a teljes magánelzárás utáni) tartamára elég az *éjjeli* elkülönítés, nappal ellenben a rabok a büntetés főrésze alatt közösen foglalkoztatandók. Az angol gyakorlatias felfogás rájött, hogy a túl hosszú, az évekre terjedő magánelzárás nem gyakorlatias, mert az elítélt a hosszú elszigetelés alatt elveszíti a testi és lelki rugékonyságát. A teljes magánelzárásból elég egy bizonyos rövidebb időszak, ami azonban a hosszabb időre elítélteknél felette fontos, mert ez a legalkalmasabb mód az elítéltet bűnbánatra indítani, a makacsságát megtörni s a munka vágyát felkelteni benne. A börtön főfeladata azonban — a hosszabb időre elítélteknél — nem ez, hanem a hasznos munkára és a társadalomban való helyesebb magaviseletre (*reclassement*) rászoktatás, erre pedig alkalmasabb a társaságban, közös munkatermekben végzett munka, ami az államnak is nagyobb jövedelmet hoz s az elítéltnak is alkalmat nyújt szerény jutalomra, illetve keresetre.

Az angol fokozatos rendszerben azonban nemcsak a két régibb börtönrendszer van összegyurva, hanem két eredeti vonása, illetőleg újítása is van. Egyik az u. n. *jegyrendszer* alkalmazása a közös munka idején, ami a rabok között a versenykedv és a jobb helyzet kiküzdésére való törekvés gondolatát ébreszti fel. A jegyrendszert először *Maconochie* kapitány alkalmazta a norfolk-islandi (Ausztrália) bűnös gyarmaton. Abban áll, hogy a rab szorgalma és

magaviselete után mindennap megfelelő érdemjegyet kap s bizonyos számú jegymennyiség elérése után magasabb fokozatba kerül s ott fokként több kedvezményt szerezhet magának. Ezt a jegyrendszert egy 1864-iki törvény az összes angol börtönökre bevezeti és szabályozza. A másik s még nagyobb jelentőségű új mozzanat a fokozatos rendszerben a *feltételes szabadonbocsátásnak*, (conditional liberation) mint a büntetés utolsó részének az általános szabállyá emelése. Ez a másik, hatalmas sarkantyú az elítéltnak az állandó szorgalmas munkára és az önfegyelmzésre, mert ezzel a saját akaratától függ, hogy büntetésének egy részét már ne a börtönben, hanem kinnt a szabad életben, esetleg családjá körében tölthesse.

Az így kialakult angol fokozatos börtönrendszernek továbbfejlesztése s javított kiadása a Walter Croffton, irországi börtönfőfelügyelő által keresztülvitt négyes fokozatú börtönrendszer, melyet a börtönügyi irodalom *ir-rendszer*-nek nevez. E rendszer specialitása és elvitázhatatlan új előnye a *közvetítő intézet* (intermediate prison) beillesztése a közös munka és a feltételes szabadonbocsátás szakaszai közé. Croffton, aki 1854-ben vette át a teljesen elhanyagolt ir börtönök kezelését, azokat teljesen az épen akkoriban kialakult angol hármass fokozatú börtönrendszer elvei alapján szervezte át. Az elítélteket először kivétel nélkül 9 havi teljes magán-elzárásnak vetette alá, ennek kitöltése után a közös munkafogházakba szállíttatta őket, ahol a jegyrendszer alkalmazásával öt osztályon jöhettek át s a legfelső osztályba jutottak, ha már egész büntetésük kétharmadát kitöltötték, a feltételes szabadonbocsátás előtt, mintegy kipróbálás végett, egy u. n. *közvetítő intézetbe szállíttattak*, ahol a fegyházi szigor mellőzésével mint félig szabad munkások kezeltettek s itteni bizonyos ideig tartó kifogástalan viselkedés után bocsáttattak feltételes szabadságra.

Az ir rendszer a szakemberek körében mint a fokozatos rendszer legsikerültebb alakja tekintetik, mert azt az alap gondolatot, ami az angol hármass fokozatú rendszert létrehozta, még célszerűbben és gyakorlatiasabban viszi keresztül. A közvetítő intézet maga, mint a kiszabadulandó elítéltnak gyakorlatias hozzászoktatása a szabad élet törvényéhez és szokásaihoz, a legsikerültebb modern börtönügyi intézmények egyike. Sajnos, Angliában ez az intézmény nem tudott kellő népszerűsége jutni s az anyaország meg sem kísérelte annak életbeléptetését, az irországi két közvetítő pedig Croffton visszalépése után nem sokára (1864. és 1896.) megszűnt. Érde-

kes azonban, hogy az ir rendszert a maga teljességében először a magyar Btk. fogadta el s a közvetítő intézetek első mintáit az irországiak után Magyarország állította fel (Kisharta, Lipótvár, Vác, a társországi Lepoglava, Gospic, Mitrovica és a boszniai Zenica. G. Langer: Der progressive Strafvollzug in Ungarn, Kroatien und Bosnien, 1904.)

Az angol börtönügy legújabbkori történetéből felette tanulságos a rövidebb tartamú s enyhébb jellegű szabadságvesztés, a *fogság* (imprisonment) végrehajtási rendszerének a kifejlődése.

Howard apostoli munkáját a grófsági fogházak (a county jail-ek) rettenetességeinek ostromozása és a gyökeres reformok sürgetése terén a XIX. század elején Mrs Elisabeth Fry és az 1817-ben alakult *börtönügyi társaság* (Society for the improvement of prison discipline) folytatta. Sajnos, ez az apostoli munka sokáig igen csekély eredménnyel járt. A törvények egész sorát hozzák (1823, 1824, 1835, 1839.), melyek elrendelik a foglyok rendszeres foglalkoztatását, éjjeli elkülönítését, intézkednek a fogházak felügyeletéről, a fogházépítések terveinek belügyminiszteri jóváhagyásáról stb., melyeknek azonban évtizedekig semmi nagyobb foganatja nem volt.

Nagyobb lendületet vett a fogházügy fejlődése a pentonville-i mintafogház megnyitásával, 1842-ben. Ezen, építészetiileg is kitűnően sikerült fogház példájára 1842—1848-ig 54 helyhatósági fogház épült fel 11,000 magánzárkával. Egy 1865-iki törvény az összes fogházakra kötelezővé tette a magánzárkák építését s felhatalmazta a belügyminisztert, hogy az olyan fogházat, mely záros határidő alatt nem orvosolja a kifogásolt hiányokat, azonnal bezárathassa. 1877-ben aztán a lényegében ma is fennálló *Prison Act* teljesen kiveszi a fogházügyet a helyhatóságok kezéből, az összes fogházak igazgatását és felügyeletét a belügyminiszterre ruházza, aki azzal kezdte működését, hogy a modern követelményeknek meg nem felelő 38 fogházat azonnal bezárattott. (Ezt a kiostálást a belügyminisztérium azóta is folytatta, úgy, hogy az 1877-ben még fennállott 113 local prison közül 1925-ben már csak 38 volt használatban. Ennek a nagyarányú leolvadásnak azonban egyéb okai is voltak, így nem utolsó sorban a fiatalokú bűnelkövetők új, modern szellemű kezelése, az ezek részére létesített újfajta javítófogházak, az u. n. Borstal-intézetek. L. Horváth D.: M. Jogi Szemle VII. 200 l.)

A fogság végrehajtási rendszere tekintetében az angol jog

sokáig nem tudott megállapodásra jutni. A teljes (éjjel-nappali) magánelzárást a büntetés egész tartamára — amit Howard és az utána következő börtönügyi apostolok legtöbbje helyeselt, — a fogság végrehajtására hozott törvények közül egyik sem írta elő kötelezően. Átmenetileg a helyhatóságokra bízta, hogy a foglyokat éjjel és nappalra vagy csak éjjelre különítsék el egymástól. Mikor aztán a fokozatos rendszer a hosszú szabadságvesztés büntetésekre kialakult és jól bevált, a fogházügy államosítása után ezt a rendszert vezetik be a fogházakba is. Az 1898-iki újabb Prison Act értelmében teljes magánelzárásban csak a 28 napnál nem hosszabb időre elítéltek töltötték ezt a rövid büntetésüket, az ennél hosszabb időre elítéltek pedig csak az első 28 napot, mely után nappal közös munkára bocsáttattak. Ezidőszerint pedig csak 14 napot kell a kemény munkára elítélteknek teljes magánelzárásban tölteniök, egyébként nappal közösen dolgoznak. Legfontosabb vívmánya azonban a magánelzárás híveinek, hogy az éjjeli elkülönítés (minden fogolynak külön hálófülke) a legszigorúbban keresztül van víve minden fogházban.

A munka tekintetében az angol fogságbüntetésnek két alakja van: a *kemény munkával* összekötött (imprisonment with hard labour) és a kemény munka *nélküli* (imp. without hard labour) fogság. Utóbbi a mi elzárásunknak, illetőleg az államfogházunknak felel meg. Az 1898-iki Prison Act értelmében a behajthatatlan pénz-büntetés helyett fogházba helyezettek is munkakötelezettség alá esnek. A feltételes szabadságban minden fogoly részesülhet, de csak az egy évnél hosszabb fogságra elítéltek bocsáthatók el egy évi kifogástalan viselkedés után.¹

A szabadságvesztésbüntetés kialakulása a magyar büntetőjogban. A szabadságvesztésbüntetést a közép és az újkori magyar büntetőjog sem ismeri. A Werbőczy Hármaskönyvében sincs még szó sem a börtönbüntetésről. A kalodába („lábkaró“) zárás, a szégyenketrecbe helyezés, amiket a közép és az újkorban széltiben alkalmaznak hazánkban (a kaloda a falusi bíró hatalmi jelvénye volt Vajna Károly kimutatása szerint és rendesen annak háza előtt

¹ Az angol börtönügy kifejlődési történetét mesterien írta meg P. F. Aschrott: Strafansystem und Gefängniswesen in England, 1887.; Kiegészítő füzet 1897. A mai angol börtönügyre: E. Ruggles-Brise: The english Prison System. 1924. és Horváth D.: M. Jogi Szemle. VII. k. 1926. 197. p. köv. 1.

állott, a lőcsei híres szégyenketrec a XVI. század elejétől a XIX. elejéig ott állott a városháza előtt: Hazai régi büntetések. II. 99. l.), — egyik sem szabadságvesztésbüntetés, hanem testi és egyúttal szégyenítő becsületbüntetések voltak.

Kétségtelen az is, hogy városainkban és várainkban már a XV. századtól kezdve szokásos volt a bűnelkövetéssel gyanúsítottaknak a városháza, a megyeháza, illetőleg a vár félreeső, földalatti helyiségeibe rövid időre (az eljárás alatt, a kivégzés előtti napokra) elzárása. Azonban ez a letartóztatás szintén nem büntetésül alkalmaztatott és e célra rendelt épületeink nem is voltak egész a XVIII. század utolsó negyedéig. Szabadságvesztést a Corpus Jurisban először az 1723. évi 12. t. c. tartalmaz (a hamis vádaskodókra). Az 1697-iki Kollonics-féle javaslat mint rendkívüli büntetést említi a bebörtönzést bizonyos időre bőjttel vagy anélkül, a kalodába zárást és a közmunkára kényszerítést. Az 1719-iki Novum Tripartitum azonban ennyit sem szól.

Az első világos és céltudatos intézkedés hazánkban a fenyítőházak felállítására a Helytartó tanácsnak 1763-iki körrendelete. A körrendelet kiadására egy gyakorlati eset adott alkalmat. Ugyanis: a bécsi udvari haditanács jelentéséből kiderült, hogy egy, a Biharmegye törvényszéke által „tíz évi közmunkára“ elítélt aszsonyt nincs hova elhelyezni, mert Magyarországon nincsenek fenyítőházak, Győry Ferenc tanácsos indítványára azért, — miután sok hasonló eset fordult elő, hogy az „eszелősöket“ és „a semmirevaló és minden intelmet megvető“ egyéneket nem volt hova elhelyezni, — a Helytartó Tanács körrendeletet intéz a vármegyékhez, hogy ily fenyítőházak az ország mely helyein és mi módon lennének felállítandók. (L. a körrendeletet és az arra adott véleményeket: *Vajna* K. id. m. I. 14. s. köv. l.)¹

Sajnos, az 1763-iki körrendeletnek semmi eredménye nem lett. 1768-ban jelenti a Helytartó Tanács, hogy miután a megyék, a városok és kerületek jelentései a nyilvános fenyítőházakat ugyan

¹ A megyék és városok erre adott jelentései érdekes világot vetnek a börtönök, az akkor u. n. fenyítőházak fogalma és célja felőli felfogásra. *Vajna Károly* összeállítása szerint 29 vélemény nyilatkozik a fenyítőházak felállítására mellett, 31 elodázza a feleletet, vagy az országgyűlésre tartozónak véleményezi az ügyet, 8 pedig egyenesen feleslegeseknek mondja azok létesítését s ajánlja a halálbüntetés sűrűbb alkalmazását. A fenyítőházak felállítási költségeit azonban csaknem valamennyi vélemény el akarja a megyéről hárítani. Van azonban

üdvösnek mondják, de mivel azok létesítésére nincs alap s a különben is megterhelt népre új adót kiróni országgyűlésen kívül nem lehet, ennél fogva „a gonosztevő és semmirevaló emberek” a törvényhatóságok által az eddigi módon fenyíttessenek, a fenyítőházak ügye pedig az országgyűléshez visszautaltassék.

A törvényhatóságok és az országgyűlés nemtörődése ellenére az első országos fenyítőház röviddel az 1763-iki körrendelet után mégis megszületik és pedig egy nemeslelkű főúr apostolkodása alapján. *Gr. Eszterházy Ferenc*, magyar udvari kancellár, később horvát bán, Mária Terézia egyik legkiválóbb magyar tanácsosa, akinek magasröptű gondolkozását és hazafias áldozatkészségét már az 1763-ban tallósi kastélyából létesített árvaház és az ugyanakkor nemes ifjak nevelésére Szempczen alapított földtani iskola (gazdasági tanintézet) is eléggé dicséri, 1770-ben ingyen telket és épületet ajánl fel Mária Terézia királynőnek egy *országos fenyítőház* létesítése céljára. A királynő elfogadja az ajándékot és megbizta Kempelen Nep. János udv. kancelláriai tanácsost az intézet felépítésével és berendezésével. Az építési és berendezési költségeket is a királynő utalta ki különböző címeken.

A *szempczi fenyítőház* (hivatalos címe és pecsétje: *cs. kir. fenyítő és dologház*) 1772. szept. 4-én nyílt meg. Rendszabályait az 1772. ápril. 13-án kibocsátott helytartótanácsi körrendelet állapítja meg, meglehetősen röviden és bizonytalanul. Ide rendelhetik ugyanis a fenyítőházba a köztörvényhatóságok és magánosok (szülők vagy a szülei hatalmat gyakorlók) a „*javíthatatlanokat és kihágókat* s más vétkeikért halálos büntetésre kevésbbé érdemeseket vagy attól kegyelemből felmentetteket”, azon feltétellel, hogy a magánosok az ellátásért és őrzésért napi 3 krajcárt előre kötelesek letenni, a többiekért pedig napi 4 kr. lesz megtérítendő. De felvétetnek a szülők által beküldött gyermekek is, akiknek élelmezéséről és eltartásáról maguk a szülők kötelesek gondoskodni. Az előkelőbb származású ember intézkedhetik a beutalt gyermekének jobb élel-

egy-két egészséges, okos indítvány is a vélemények közt, így *Ruszt* város javasolja négy kerületi fenyítőház létesítését s a felállítási költségekhez a megyék és városok önkéntes hozzájárulását. Rabmunka gyanánt főként a gyapjutépést és posztócsinálást ajánlja, hogy ne kelljen külföldről hozatni be az országba a gyapjut és posztót. *Debrecen* város jelenti, hogy mihelyt adósságaitól valamennyire megkönnyebbül, azonnal hozzáfog a „város területén található javíthatatlanok számára” egy külön fenyítőház felállításához a város költségén.

mezéséről. Az intézet vezetését, az őrizet és a munkáltatás részletes szabályait az 1772-iki 1078 sz. udvari kancelláriai rendeletben foglalt *Szolgálati utasítások* állapítják meg.

Ezekből az Utasításokból, melyek aprólékos gonddal szabályozzák a rabok kézi munkáját, ételmezését, ruházatát, az isteni tiszteleteket, az orvosi gondozást, a ház belső berendezését, a fegyelmet, a személyzet (igazgató, ellenőr, lelkészek, seborvos, felügyelő, nőfelügyelő, ételmezőnő, házi őrség, munkavezetők, tanítómesterek) kötelességeit, — valamint a fenyítőház 8 évi működéséről Vajna Károly által lelkiismeretes buzgalommal összeállított történeti adatokból azt állapíthatjuk meg, hogy ez az első országos börtönünk mindenestre elismerésre méltó kísérlet volt az addigi chaotikus rendszertelenséggel, a megyei tömlöcökben uralkodó önkénykedésekkel szemben az emberiesen berendezett és céltudatosan, *a rendszeres munka által való javítás* elvére fektetett *szabadságvesztési intézet* megteremtésére. Sok, ma is helyes és üdvös intézkedést olvashatunk az Utasításokban, azonban egészben véve az intézet inkább a mai dologház fogalmának felelt meg, illetőleg az amsterdami Tuchthuiz-hoz hasonlóan, differentiálatlan egységbe olvad még benne a mai fegyház, a dologház és a javító intézet.

Legnagyobb elismeréssel kell kiemelnünk, hogy a rabok munkáltatására nézve az Utasítások oly helyes elveket és szabályokat állapítanak meg, melyeket ma is mint uralkodó elveket hirdetünk. Így legelső alapelv, hogy minden rabot olyan munkára kell fogni, amelyre a legügyesebbnek találta, vagy alkalmassá képezhető. A raboknak a munkaszorgalomra való ösztönzése és saját sorsuk javítása iránti törekvésük felébresztése végett nekik munkájuk mennyisége és minőségéhez arányos jutalmat kell adni. Akik szorgalmukkal kitüntették magukat, azoknak nagyobb díjat kell adni, sőt akik kötelességükön felül a legtöbbet dolgoztak fei, negyedévenként még egy forintot s akik a legjobb minőségű munkát készítették, két forintot kapnak.

Az Utasítás mintegy a mai amerikai Reformatorykben divatos jegyrendszer és a saját számlára élés gondolatait valósítja meg, midőn a raboknak a napi 6—7 krajcárt, esetleg még több keresményt biztosít, de ebből kell fizetniük a háznak kijáró napi garast s az ételmezési költséget, a keresetükből fennmaradó összeget pedig nem adja kezükbe, hanem tőkésíti kiszabadulásuk idejére, hogy „kibocsátás esetén a visszaesés és az inség sikamlós útjától megóva legyenek addig is, míg alkalmat találnak arra, hogy magukat tisztességes munkával fenntartsák“. A napi keresményt minden rab hetenként kapja meg, de nem forgalomban levő pénzben, hanem külön rézjegyekben, hogy eleje vétessek a visszaéléseknek, amit a rabok a készpénzzel elkövethetnének. A külön jutalmakat is csak mint követelést írják az illető javára, melyet csak távozásakor fizetnek ki. Akik nem elég ügyesek a kézimunkára, azok házi dologra alkalmaztatnak s ezért a kenyéren és a napi két krajcáron kívül egyéb díjat nem kapnak. Fő munkanem gyanánt a fonást vezették be a fenyítőházba. Szalma-zsák-vásznat, csinvatot, gabonás zsákokat, pokrócokat készítettek, amiket a katonaság részére lehetett értékesíteni.

A rabok legmagasabb létszáma 1777—1780-ig 109 volt. A rabok fele

azonban 1775. óta Bécsből került ki, vagyis az intézetet Mária Terézia és tanácsosai közös intézménynek tekintették (az 50 bécsi rab tartási költségeire Bécs városa 10.000 frt. tőkét kötött le, melynek kamatai azonban csak napi 1—1½ krajcárt jelentettek).

Sajátszerű börtönrendszerrel a szempci fenyítőházban még nem lehet beszélni. Éjjeli elkülönítésre a 10—12 személyes hálószobák nem voltak alkalmasak. Azonban a rendszeres munkáltatás és a helyes házirend és a szigorú fegyelem keresztülvitele folytán ez az első országos intézetünk mindenesetre komoly és követésre méltó példa lehetett volna és alkalmas az igazi modern börtön kifejlesztésére. Sajnos, az intézet alig nyolc évig állott fenn. Megszüntetésére, illetőleg másuvá történt áthelyezésére nem az intézet alkalmatlan volta, hanem ellenkezőleg az szolgált okul, hogy az épületek és az egész elhelyezés igenis egészségesnek bizonyult s ezért a Tallóson 1763. óta működő árvaház, melynek épülete egészségtelenebb volt, 1780-ban az udvari kancellária rendeletéből átköltöztették a fenyítőház épületeibe. Vagyis a tallósi árvaház és a szempci fenyítőház helyet cseréltek.

Tallóson alig öt évig működött a fenyítőház. A rozzant kastélyt ugyanis, melyben az árvaház 17 évig helyet talált, a kis Duna áradásai folyton rongálták s a fenyítőház célszerű és megnyugtató elhelyezése végett nagyobb mérvű építkezésekre lett volna szükség, amire II. József igen helyesen azt határozta, hogy egészen haszontalan és felesleges lenne ilyen helyre mint Tallós, pénzt kiadni s így az 1780. tavaszától Tallóson meghúzódott fenyítőház, miután a komáromi várba való átköltöztetés nem sikerült, 1785-ben Szegedre helyeztetett át.¹

A *szegedi fenyítőház*, mint a szempci és a tallósi első országos intézetünk jogutóda, 1785-től 1832-ig állott fenn. Sajnos, ennek az intézetnek 47 évi életéről igen kevés jót mondhatunk. A fenyítőház Szegeden a Tiszaparti régi várnak a Tisza felé eső fele részében lett elhelyezve. Az összes helyiségek, különösen a rabok lakásául szolgált kaszamaták, egészségtelenek, bogarakkal, patkányokkal telt, nedves helyiségek voltak, a levegő bennök a gyakori áradásoktól megfertőzött volt. Ehez járult még a bogaraktól hem-

¹ Érdekes azonban II. Józsefnek az a megjegyzése is, hogy „a tallósi fenyítőház, amint magam megsejmeltem, sokkal jobb állapotban van, mint a bécsi“. Tallósra is évente 40—50 rabot küldtek Bécsből. Magyarországi rab körülbelül ugyanannyi volt (legmagasabb volt a létszám 1781-ben: 130.)

zsegő rossz ivóvíz, úgy, hogy már 1804-ben az igazgatók, felügyelők, az orvosok, valamint a Helytartó Tanács kiküldöttei állandóan sürgették az intézetnek másuvá, így különösen Pestre való áthelyezését. Nagy veszedelme volt az intézetnek a külső munka hiánya is, úgy, hogy az intézet közel félszázados fennállása eleitől kezdve végig állandó vergődés, és a közeli megszüntetés nyomasztó érzésével telt el.

A rabok létszáma, miután Szegedre csak a magyarországi elítéltek utaltattak be, nem érte el egyszer sem a szempci vagy a tallósi intézet létszámát. Az első évtizedben átlag 40—50, 1799—1812-ig 80—90 volt a létszám, (legmagasabb 1811-ben: 96.), 1813—1818-ig ismét átlag 40—50. 1820-tól aztán rohamosan hanyatlik a létszám, az intézet halálra ítélésével, 1826-ban már csak 10, 1831-ben 3, 1832-ben 2 rab lézengett az intézetben, 1824-ben maga a Helytartó Tanács felterjesztést tesz a céljának egyáltalán meg nem felelő intézet megszüntetése iránt, mely aztán 1831. július 26-án végleg megszűnt azzal, hogy a még ott levő két rabot átszállították a törvényhatósági börtönbe. (A szegedi fenyítőház történetét aprólékos részletességgel írja le *Vajna Károly*: id. m. I. 170—528.) A megszüntetés főoka, a szegedi vár egészségtelen fekvése mellett, a rabtartási díjak tetemes felemelkedése volt. Eleinte Szegeden is, úgy, mint Szempcen napi 4 kr. volt, de már 1804-ben napi hat, 1815-ben 9, 1816-ban napi 18, pár hó múlva 36 kr., 1817-ben pedig már napi egy forint lett, míg aztán 1820-tól kezdve végleg napi 40 kr-ban állapíttatott meg. Ezt a „nagy összeget” pedig a törvényhatóságok nem voltak hajlandók egy-egy rabért fizetni, így lassanként teljesen felhagytak a raboknak a fenyítőházba utalásával.

Egyébként a munkáltatás is sokkal siralmasabban ment mint Szempcen. Eleinte itt is csak gyapjufésülés, fonás, harisnyakötés volt a rabok munkája, ami keveset jövedelmezett. Külső munkára is alkalmazták néha a rabokat, de ez is csakhamar elakadt.

A szegedi fenyítőház tehát, mely az első tisztán magyar állami börtönünk lett volna, sem az épület-viszonyok, sem a rabmunkáltatás, sem a börtönrendszer szempontjából nem jelentett haladást a szempcihez és a tallósihoz képest. Jelentősége azonban — a még rosszabb helyzetben sanyalódó megyei tömlöcök mellett — abban áll, hogy közel egy félszázadon át mégis volt egy országos intézetünk, ahova a hosszabb időre elítéltek el voltak helyezhetők s a papíroson a szegedi fenyítőház lett volna a magva a további börtönügyi fejleményeknek.¹

A szamosújvári tartományi börtön. Kevéssel a szempci fe-

¹ A szegedi vár — a fenyítőház megszűnte után is — egyideig letartóztatási helyiségül használtatott. Ide internált ugyanis 1838-ban a bécsi kormány 200 olasz politikai foglyot, akiknek a száma hamarosan megnövekedett (1846-ban 461-en voltak). 1848. október 10-én a magyar képviselőház Kossuth L.

nyitőház megnyitása után Erdélyben is megnyílt egy hasonló jellegű országos intézet, amely aztán Erdélynek a trianoni békediktátummal történt elszakításáig meg is maradt országos intézetnek. II. József 1785. okt. 20-án kelt udvari rendeletével 1786-ban a szamosújvári régi Martinuzzi, majd Rákóczi-féle várat az erdélyi részek tartományi (provincialis) börtönéüi jelölte ki, s így alakították át 1786-ban az akkoriban kaszárnyául használt régi várat rendes börtönné, melyben a hosszabb időre, illetőleg „súlyos börtönre“ (a Josefina értelmében schwerer Kerker-re) elítélt férfi és nő-rabok helyeztetek el. Hét kaszamáta rendeztetett be a férfiak, kettő a nők részére. Az új tartományi börtön, mely az erdélyi főkormányshézék (Gubernium) felügyelete és igazgatása alá rendeltetett, 1787. január 1-én adatott át a használatnak. 1787—1788. folyamán összesen 151 rabot szállítottak be az intézetbe. A rabok főként posztókészítésel és halinagyártással foglalkoztak s időnként a vidéken mezei munkát is végeztek. (L. Megyery István id. m. 11.) 1831-ben a Főkormányshézék részletes Szabályzatot ad ki a börtön igazgatására nézve.

Ezt a legrégibb börtönünket aztán 1849. után az abszolút kormány is meghagyta országos, ill. tartományi börtönné. Majd 1868-ban az új alkotmányos kormány fegyházzá alakította át, mely az 1878-iki Btk. életbelépte után is ily minőségben szerepelt egész 1912-ig, amikor javító-nevelő intézetté, illetőleg fiatalkorúak fogházává alakíttatott át.

A francia és angol *gályarabság*, illetőleg rabszolgának eladás hazai alkalmazására is vannak adataink a XVII—XVIII. századból. Hazai törvényeink ugyan nem ismerték ezt a büntetést, de Ausztriában a XVI. században jött szokásba, hogy Triestben, Görzben, Gradiskában és Fiumében a testi büntetésre elítélteket a velenicei köztársaságnak evezősök gyanánt való használatra eladták. Ezt a szokást ugyan I. Lipót 1671-ben eltiltja, azonban mikor Ausztria 1707-ben Nápoly birtokába jut, az így megszerzett gályáknak evezősökkel ellátása végett a gályarabság újból divatba jön s egy 1716-iki rendelet egyenesen előírja a gályarabságot, mint a száműzésből önkényesen visszajött és a vesszőzésre elítéltekre alkalmazható biztonsági intézkedést. Ebben a szomorú korszakban eshetett meg, hogy

és Deák F. javaslatára elrendelte a 480 olasz politikai fogoly szabadonbocsátását. (L. Vajna K. id. m. I. 591—607.) Ötven évvel a fenyítőház megszűnte után Szegeden épül fel az új Btk. szabadságvesztés büntetési rendszerének megfelelő első modern börtönünk, az u. n. *csillagbörtön* (1884.)

gályarabságra magyarok is elítéltettek, illetőleg az akkori politikai önkényuralom túlkapásából halálra vagy testi büntetésre elítélt magyarok is elküldettek a nápolyi gályákra.¹

Ausztria 1734-ben újból elveszíti gályáit s erre 1735-ben újból eltiltja a gályarabságot, gyakorlatilag azonban még ezután is alkalmaztatott időnként s csak 1762-ben szűnt meg végleg. A gályára eladás helyett azonban annak egy másnevű új kiadását teremti meg hazánkban II. József 1783-ban, az u. n. *hajóvontatást* a Dunán. Ezen újabb barbár büntetési mód gondolata 1777-ben vetődött fel, akkor, amidőn a tortura hivatalos megszüntetése után a szabadságvesztés súlyosbításáról kezdtek tervezgetni. Az 1783-ban, majd 1784, 1788-ban kiadott udvari rendeletek nagy részletességgel írják le ezt az új testi büntetést, melynek célja kifejezetten az elrettentés volt. A II. József 1787-iki Btk-ében (Josefina) pedig mint a legsúlyosabb szabadságvesztésbüntetés szerepel, mely a halálbüntetést pótolja. Voltaképen az életfogytiglani börtönbüntetés súlyosbítása volt ez a baromi sorsra kárhoztatás, mert az ilyen elítéltek, a II. József saját szavai szerint úgyis eljátszották életüket, így kíméletre nincs igényük. A kemény bánásmódnak, amit a végrehajtási rendeletek előírnak, meg is lett az az eredménye, hogy az alatt a hat év alatt, amíg ez a büntetési nem fennállott (1784—1789.) az erre elítélt 1100 rab közül 721 halt meg, tehát a kétharmadrészüket. Két évnél tovább alig állta ki valamelyik szerencsétlen elítélt a baromi munkát, ami abban állt, hogy övig, néha nyakig vízben, sárban, esőben, hóban s csaknem meztelenül kellett húzniok a Duna partján a vízárral szemben a súlyos búzarakománnyal terhelt hajókat, örökös botozás, ostromozás között és a legsoványabb

¹ Legfelháborítóbb ily túlkapás volt az, amikor 1674-ben a pozsonyi rendkívüli delegált törvényszék a hűtlenség és felségsértés büntette miatt bevádolt 730 prot. lelkész és tanító közül 93-at halálra ítél s ezeket előbb különböző osztrák várak kazamátáiban sanyargatják, majd a még életben maradt 41-et, a mindenható Kollonits kancellár parancsára 1674-ben a nápolyi gályákra küldik, illetve fejenként 50 aranyért eladják őket evezősöknek. Csaknem két évig szenvedtek a szerencsétlen lelkészek és tanítók a nápolyi gályákon, míg végre Welz György és Zaffius Miklós közbenjárására *de Ruyter* Mihály, hollandiai admirális, erélyes közbelépéssel a még életben levő 26 agyongyötört rabot kiszabadította, helyesen kiváltotta az embertelen nyomorúságból. Kell-e ennél kiáltóbb példa az elrettentési elmélet abszurditásának és a politikai önkénykedés visszaéléseinek illusztrálására. L. a magyar gályarabság ezen megrendítő esetének részletes leírását *Vajna* id. m. I. 553 s köv. l.)

élelmezés mellett. Valóban ez az új büntetés súlyára nézve semmi-
ben nem különbözött a gályarabságtól. Az emberies szívű II. Lipót,
mihelyt trónralépett, azonnal intézkedett ennek megszüntetése iránt
(1790. ápr. 29. udv. rend.)

Elismeréssel kell megörökítenünk, hogy magasállású tisztvi-
selők, így a főhajóhivatal vezetője, az udvari haditanács, az er-
délyi kancellária és az államtanács is elleneztek a hajóvontatás al-
kalmazását és többször kifejezték aggodalmaikat II. József előtt, ő
azonban érzében hajthatatlan maradt s a túlszigor enyhítése iránti
javaslatokat rendszerint elutasította. Szinte érthetetlen, hogy a fel-
világosodott uralkodó, aki mint Sonnenfels tanítványa, a halálbün-
tetést és a torturát, mint a büntetőjogi barbarismus maradványait
bátran eltörölte, a büntetés fogalma és célja kérdésében ennyire a
régi kegyetlen felfogás rabja tudott maradni. (II. Józsefnek a bün-
tetések iránti rideg alapfelfogására érdekes adatokat közöl *Fayer*
László: Az 1843-iki bünt. javaslatok Anyaggyűjteménye IV. kö-
tetében).

A XVIII. század utolsó tizede hazánkban is kezdetét jelenti a
régi barbár büntetőjoggal való szakításnak s az emberiesesség diada-
lának a büntetési rendszerben. Az első lépést e téren az 1790—91-iki
reform-országgyűlés tette azzal, hogy a 42. t. cikkel alkotmányosan
is eltörölte a torturát. Ugyanez az országgyűlés a 67-iki t. cikkel
országos bizottságot küld ki a bírói szervezet, a perlekedési rend
javítása és büntetőtörvény kidolgozása iránt. Ez a bizottság már
1792-ben elkészítette a Büntetőtörvénykönyv javaslatát (*Codex de
delictis eorumque poenis*), amelyből nem lett ugyan törvény, de ez
a munkálat nagyértékű adat arra nézve, hogy a magyar törvény-
hozás tagjai megértették a kor szellemét és a francia 1791-iki Code
Pénal alapgondolatait kívánták hazánkban is törvénybe iktatni.

Az 1792-iki javaslat az első bátor kísérlet hazánkban a bün-
tetési rendszer emberiessé tételére. A javaslatnak az Alapelvei (Prin-
cipia) kijelentik, hogy: „a bosszú ne legyen a büntetés vezérelve,
a főcél a bűnös megjavítása vagy ha ez nem lehetséges, ártalmat-
lanná tétele és mások visszatartása“. A jav. fenntartja a halálbün-
tetést, de annak alkalmazását mindössze 6 esetre korlátozza s a
kivégzésre nézve a törvény előtti egyenlőség akkor még forradalmi-
asnak látszó elvét érvényesíti, midőn a nemest és nem nemest
egyenlően karddal (*semper gladius*) rendeli kivégezni, hogy „a halál
minél gyorsabban és biztosabban következze be“. Legnagyobb

jelentőségű a javaslat ama rendelkezése, hogy uralkodó büntetési eszközzé a *szabadságvesztést* emeli, melynek három alakját állapítja meg: a *szigorubb* és az *enyhébb carcer*-t s fiatalok számára a *javítóházat* (domus correctoria.) A börtön legkisebb tartama egy nap, leghosszabb 12 év. Megtartja azonban a jav. a testi fenyítést, mely azonban nemesekre és honorationokra nem alkalmazható s ha kétség támad aziránt, hogy az elítélt kibirja-e a botozást vagy vesszőzést, hatósági orvos által megvizsgálandó s ez állapítja meg az egyszerre kimérhető ütések számát. 100 botütés egy évi, 25 egy havi fogsággal egyértékű. Ismeri a jav. a becsületvesztést (infamia), a nyilvános bocsánatkérést (palinodia), a kitiltást (relegatio) az országból vagy bizonyos helységből és a pénzbüntetést.

Az 1808-iki körrendelet. A szegedi fenyítőház tarthatatlan helyzete s a megszüntetése iránti állandó felterjesztések indították a Helytartó tanácsot arra, hogy 1808-ban ismét körrendeletet bocsát ki a törvényhatóságokhoz aziránt, adjanak véleményt arra nézve, hogy miután a törvényhatóságok a folyton növekvő számú raboknak sem erkölcsi, sem testi fenntartásáról nem képesek kellően gondoskodni, nem volna-e célszerűbb csak a félévinél rövidebb tartamú börtönbüntetésre elítélteket hagyni a törvényhatóságok börtöneiben, a hosszabb rabságra elítélteket pedig mindenik kerület egyik helyére összpontosítani. Hol és mily alapból volnának azért az ilyen kerületi fenyítőházak létesítendőek?

58 törvényhatóság ad véleményt erre a felhívásra. Sajnos, a legtöbben, akárcsak 1763-ban, ezúttal is kitérnek a kérdés érdeme elől, boldogabb időkre kérik halasztani vagy egyenesen feleslegesnek véleményezik az országos intézetek létesítését. (Az 58 véleményt nagy gonddal kivonatolja Vajna Károly id. m. I. 486—514. l.) Számos törvényhatóság ezúttal még ridegebben hangsúlyozza, hogy „a vagyon és személybiztonság megszilárdítására nem kecsegtet reménnyel semmi más fajta büntetés, mint a halál borzalma“. Néhány megye azonban, így különösen Borsod és Szabolcs vármegyék, teljes komolysággal fogja fel a kérdést és részletes javaslatot tesz legalább is négy kerületi fenyítőháznak a felállítása iránt.

A napoleoni hadjáratok után bekövetkezett politikai reactio megakasztotta hazánkban is a szükséges jogi reformokat. Ennek a politikai reactionnak a hatása alatt áll még a nemzeti ébredés első dátumául tekintett 1825-iki országgyűlés által az 1792-iki munkálatok átnézésére kiküldött országos választmány 1827-iki büntető-

jogi javaslat. Ez az új javaslat (Codex de delictis eorumque poenis) a büntetési rendszer tekintetében nem jelent haladást, sőt némi visszaesést az 1792-ivel szemben. A halálbüntetést 9 esetre írja elő s a kivégzés módjára fenntartja a nemes és nem nemes közötti különbségtételt (amaz pallossal, emez bitóval.) Érdekes azonban, hogy ez a javaslat nem ismer életfogytiglani börtönt. A börtönbüntetés leghosszabb tartama 10 év (az 1792-ikiben 12 év).

Annál nagyobb és öröndetesebb haladást jelent a büntetési rendszer fejlesztése szempontjából is az *1843-iki javaslat*, mely egyenesen korszakalkotó lépés a magyar büntetéstörténetében. Ez a kitűnő javaslat ugyan szintén nem lett törvénné, de annyira kifejezi a XIX. század harmincas-negyvenes éveinek demokratikus és humanitárius eszmevilágát, oly fényes bizonyosság az azonkori nagy magyar államférfiak bölcs és nemes gondolkozásáról s törvényszerkesztési nagy hivatottságáról, hogy ez nemcsak „mindenkor büszke emléke lesz annak az óriási haladásnak, amit hazánk egy félszázad alatt a nyugati kultúra eszméinek elsajátítása és fejlesztése terén tett“, de sok tekintetben ma is tanulságos és követendő minta különösen a börtönügyi codificatio szempontjából.

Irodalmi agitatio a börtönügy reformjáért. A büntetési rendszerünk gyökeres reformja iránti mozgalom összeesik a nagy alkotmányreform-törekvéssel, melynek megindítója *Széchenyi István*, a legnagyobb magyar, apostolai pedig a múlt század 30—40-es éveinek azok a nagy államférfiai voltak, akik az 1848-iki nagy alkotmányreformokat előkészítették és diadalra juttatták. A büntetőjog emberesebbé tétele ennek a nagyszabású szellemi mozgalomnak az első látható eredménye. Ezt a nagy eredményt azonban nem törvényalkotásokkal, hanem az említett nagy államférfiak, költők, publicisták irodalmi agitatiojával és társadalmi úton s részben a törvényhatóságok autonom intézkedései által érik el.

Legelőször *Bölöni Farkas Sándor*, erdélyi fiatalember, aki ismeretszerzés céljából 1832-ben Északamerikát beutazta, e tanulmányútjáról 1834-ben kiadott munkájában (Utazás Északamerikában), hívja fel a hazai közvéleményt a megyei börtönök rettenetes állapotára. Ez az éles kritika nyitja fel a szemét sok kiváló emberünknek s teszi őket a börtönügyi reformmozgalom híveivé. Majd *Kölcsey Ferenc* rajzolja költői színekkel a megyei tömlöcök nyomorúságait a „Vadászlak“ c. novellájában. Ez a rajz azonban, sajnos, nem költői nagyítás, hanem a legridegebb valóság volt s viszont a népszerű költőnek ez a megrázó leírása, épúgy mint pár évvel később *br. Eötvös Józsefnek* a „Falu jegyzője“ c. nagy regényében a megyei tömlöcök szörnyűségeiről írt eleven,

szindús képe, többet tett a börtönreform érdekében, mint száz jogtudományi értekezés. Kölcsény különben egyenesen mint tényt írja le egyik megyei tömlöc akkori képét: „A megyei fogháznak három osztálya volt. Egyik az *alsó* tömlöc, egy földalatti pince vagy verem, ahol rendszeren 70—80 rabló, gyilkos, gyújtogató, rothadó nyirok és fojtó gőz közt összetorlaszolva őriztetett. Ide évenként egyszer vagy kétszer, égő fáklyák mellett, fegyveres hajduk kíséretében, halványuló arccal és borzongó kebelrel szállott le a főügyész, széjjelnézendő: van-e még sok közöttük, kiket perbeidézni és megítéltetni elfelejtett“.

Még nagyobb hatása volt *Szemere Bertalan* Ütleírásának (2 köt. 1841.) a nyugateurópai államok új börtöneiről s ő volt az, aki agitatorius hévvel száll síkra a hazai börtönök gyökeres reformja mellett. Komoly, alapos érvekkel ajánlja a magányrendszerű fogházak építését s bátor szívvel felveti az eszmét, hogy ha eddigelé minden munkára a nem-nemes adott pénzt és erőt s csaknem egészen ők építették fel a pompás megyei palotákat, melyekben mi ülünk, itélünk és vigadunk, az igazság, az emberiség és a hazaszeretet parancsolják, hogy a megyepalotával átellenben építendő fogház homlokán — az emberiség haladásának e nagy jegyén — a nemesség neve ragyogna mint építőé és áldozóé. Szemere konkrét tervet is készít Borsodmegyének a magánzárka rendszerű megyei fogház építése iránt. Hasonló buzgalommal és sikerrel foglalkozik a börtönüggyel *br. Eötvös József*, aki úgy a szintén Borsodmegye részére adott „Vélemény a fogházjavítás ügyében“ 1838, mint a *Lukács Móricc*al közösen írt Fogházjavítás c. munkájában Szemerével ellentétben a hallgatási rendszer mellett tör lándzsát. Ez utóbbi munka volt a legjelesebb és legelterjedtebb szakdolgozat a börtönügyi reformok kérdésében.

A börtönügyi kérdések iránti nagy érdeklődés bizonyosságai ezeken felül *Zsoldos Ignác*, veszprémmegyei főjegyzőnek Néhány szó a közbátorságról c. munkája, (1838.), melyben részletesen ismerteti a különböző börtönrendszereket, de fontosabbnak tartja az égető bajok orvoslását, mint a rendszerek feletti vitatkozást, — *Schedel* Ferenc hosszabb tanulmányt ír a Beaumont és Toqueville börtönügyi munkájáról. — *Gorove* István és *Lugossy* György az Athenaeum 1839-iki folyamában cikkeznek a börtönügyi reformokról. *Kossuth* Lajos a Pesti Hírlapban írja a gyújtó cikkeket a büntetőjog és a bűnvádi eljárás sarkalatos kérdéseiről, ezek között a börtönjavításról is.

Ezzel a nemes fellángolással érdekes ellentétbe kerül az egész büntetőjogi reformtörekvések atyja, a nagy Széchenyi István. Egy század távlatából nézve azonban a „Kelet Népe“ feletti vitatkozást, kétségtelen, hogy Széchenyt abban, hogy felemeli tiltakozó szavát „a puhaszívú ábrándozás, a szív-andalgó szép theoriákban elmerült emberek“ reformtervei ellen, így a botbüntetés rögtöni eltörlése, a kényelmes fogházak építése ellen, voltaképen szintén csak a Kossuth radikalismusa miatti aggodalmaskodás és a rohamos reformálásokkal felidézhető megrázkódtatás előérzete vezette. *Br. Eötvös József* és *Kossuth* Lajos a Széchenyi iránti legnagyobb elismerés mellett és nemes, előkelő hangon cáfolják a Mesternek ezúttal valóban alaptalan aggodalmait. (L. *Fayer* L.: Az 1843. javaslatok anyaggyűjteménye I. 74. és köv. l.)

Sajnos, a büntetőjogi s különösen a börtönügyi reformok, a szép előkészítés és az országos nagy fellángolás ellenére, nem kö-

vetkeztek be. Az 1843-iki büntetőjogi javaslatokban összeállított modern és emberies büntetési rendszer csak javaslat maradt. Ez az európai hírre emelkedett javaslat azonban fényes emléke lesz minden időkre a XIX. század 30—40-es éveiben szerepelt nagy jogászaink és politikusaink emberszeretetének és ideális liberálismusának. De néhány reális alkotás is megörökíti ezt a dicsőséges korszakot.

Legelső ezek közt az Arad vármegyében *Almásy* Pál főispán javaslatára és *br. Forray Andrásné*, szül. gr. Brunswick Juliánna különös buzgósága és „segedelmezése” folytán 1821. január 1-én megnyitott „Rabok dolgozóháza”, mely nem külön intézet, hanem a megyei fogház külön munkaháza volt. 48 rab foglalkozott itt gyapjúszővéssel és posztókészítéssel. A második ugyanilyen jellegű „rabdolgozó intézetet” Borsodmegye állítja fel 1835-ben Miskolcon. Itt cserép- és zsindelykészítéssel s vályogvetéssel foglalkoztatták a megyei fogházba utalt rabokat.

Az első modern, a javító-fogház új fogalmának megfelelő önálló megyei fogházat Komárom vármegye létesíti 1840-ben. Ez a szép új intézet egyenesen a Szemere Bertalan által Borsod megye számára készített tervezet alapján épült fel a magánzárka rendszer megvalósítására. Az épület annyira megnyerte a közvéleményt, hogy az udvari Cancellária az osztrák börtönök építésénél egyenesen ezt ajánlotta követendő mintául. Még nagyobb szabású intézet lett a Nógrád megye által 1845-ben Balassagyarmaton megnyitott új megyei fogház. Ez az intézet a Bentham-féle panoptikus rendszerben (köralakban) elhelyezett 168 magánzárkával épült fel s abban az időben mint az eszményi börtön legtökéletesebb mintáját magasztalták. Sajnos, a tapasztalat csakhamar bebizonyította az épület célszerűtlenségét, a kellő szellőztetés lehetlenségét. Az intézet ma is fennáll. 1845-ben 528 rab volt benne. Ugyanezen évben nyílt meg Pozsonymegye (Pozsonyban) és Bihar megye (Nagyváradon) új magánzárkás fogháza, előbbi 60, utóbbi 150 magánzárkával. Torontálmegye 1846-ban állít fel hasonló intézetet 120 rab számára.

Az 1843-iki börtönügyi törvényjavaslat. Az 1843-iki javaslatoknak anyagi jogi része állapítja meg az új büntetési rendszert, melyet a javaslat készítői az akkori művelt világ összes büntetőtörvényeinek a leggondosabb áttanulmányozása és higgadt, bölcs kritikája alapján hazánk viszonyai között legalkalmasabbnak és a saját jogi felfogásuk és emberies érzésük szerint helyesnek véltek.

Csak csodálattal és tisztelettel emlékezhetünk meg az anyagi jogi javaslat készítőiről, akik oly bölcsen és gyakorlatiasan alkották meg ezt az új büntetési rendszert, hogy azt ma is mint az eszményi tökélyű büntetési rendszer mintáját tekinthetjük. Egyszerűség, igazságosság, célszerűség, az igazi emberiesség dolgában a javaslatnak ez a része felette áll igen sok modern büntetőtörvénykönyv büntetési rendszerének. Ha a kriminalitás mai újabb alakulatai s a büntető jogtudomány óriási haladása és az újabb tapasztalatok és kísérletek számos kérdésben túlszárnyalták is a 43-iki javaslatot, viszont vannak kérdések (így a börtönbüntetés nemei, tartama, a bírói dorgálás), melyekre nézve a 43. javaslat ma is mint követelés áll előttünk.

Az anyagi jogi javaslat büntetési rendszere hatféle büntetési nemet különböztet meg a következő sorrendben:

1. életfogytig tartó rabság,
2. határozott ideig tartó rabság,
3. fogság (arrestum simplex),
4. közhivatalnak ítélet által kimondott elvesztése,
5. pénzbeli büntetések,
6. bírói megdorgálás.

A szabadságvesztés büntetésnek a jav. szerint csak két alakja van: *rabság* és *fogság*. A rabság terjedelme életfogytig vagy egy naptól 24 év, — a fogságé egy naptól egy év. Mindkettőnek végrehajtási rendszerét a külön börtönügyi törvény állapítja meg.

Maga a *börtönügyi* javaslat a *magánzárkarendszer* szigorú és következetes keresztülvitelére van építve. Úgy a fogságra, mint a rabságra ítélték kivétel nélkül *magánkamrácskákban* töltik egész büntetési idejüket. Ugyanez áll a vizsgálati foglyokra, akikről a javaslat külön fejezetben rendelkezik. Nagy részletességgel írja elő a javaslat a „magány-kamrácskák“ berendezését, a rabok egyenruházatát, fehérneműit, ételmezésüket, a rabok napirendjét, a munkáltatást, a fegyelmi büntetéseket, a főigazgatók, a többi tisztviselők és az őrszemélyzet kötelelességeit stb.

A javaslat értelmében kétféle szabadságvesztési intézetek voltak építendőek: 1. *törvényhatósági* fogházak és börtönök, 2. *kerületi*, vagyis *országos* börtönök. A fogházakba a vizsgálati foglyok és a fogságra ítélték, a megyei börtönökbe a félévénél rövidebb tartamú rabságra elítéltek, a kerületi börtönökbe pedig a félévi vagy ennél hosszabb rabságra elítéltek. Mindenik fajta intézet ugyanannyi magány-kamrácskával látandó el, amennyi a befogadási képessége. Egy magány-kamrácska hossza és szélessége két öl két láb, magas-

sága egy öl négy láb. Mindenikben külön árnyékszék. Külön sétaterecskék nem lettek volna építendőek, de külön alkalmas területek voltak kijelölendőek, ahol a foglyok és rabok a törvény által megengedett esetekben és a megkívánt elővigyázati intézkedések mellett szabad levegőn sétálhassanak.

A törvényhatóságoknak megengedettett, hogy két vagy esetleg több törvényhatóság társulhasson fogház vagy börtön építése és közös fenntartása iránt. Ehez, valamint általában a fogház vagy börtön tervek helybenhagyásához a Helytartótanács jóváhagyása volt szükséges. A tíz kerületi börtön (melynek székhelyeit is a törvény állapította meg: Léva, Keszthely, Buda, Kassa, Nagykároly, Nagyvárad, Szeged, Arad, Miskolc, Pozsega) mindenike, egyenként 500 befogadási képességgel, „azon egy mód és terv s jelesen az országgyűlésileg megvizsgált és Ő Felsége kegyelmes jóváhagyásával is elfogadott minta szerint“ lett volna felépítendő. Az Országos Választmány két budapesti építésztől kért tervrajzokat, különösen arra nézve is, hogy a magánrendszer elveinek feláldozása nélkül, hogy lehetne módot találni arra, hogy a rabok a misét cellájuk ajtajából láthassák.

A fogházak és börtönök állapotáról az egyes intézetek igazgatói évenként kimerítő jelentést voltak kötelesek tenni a Helytartó Tanácsnak.

Részletesen és nagy gonddal szabályozza a javaslat a börtönfelügyelet kérdését is. Az egész börtönügyre való főfelügyelet a Helytartótanács kötelessége. A Helytartótanács ecélből külön Középponti Biztosságot alakít, (hat tanácsossal) mely biztosság hetenként egy-, szükség esetén több ülést tart, ezenkívül 4 tagja évenként az ország egy-egy kerületében levő összes törvényhatósági és kerületi börtönöket — mindenkor váratlanul — gondosan megvizsgálja, a rabokat egyenként meglátogatja, panaszaikat, kéréseiket meghallgatja s tapasztalatairól évenként táblás jegyzéket készít. A Helytartótanács e jelentések alapján az összes fogházakról és börtönökről s számadásaikról „táblás jegyzéket“ terjeszt a kir. Felség elé s azt nyomtatásban a törvényhatóságokkal is közli. Érdekes, hogy az országos Választmány 16 tagja külön véleményt terjesztett elő aziránt, hogy a Helytartó Tanács a börtönök mibenlétéről minden országgyűlésen is kimerítő tudósítást tegyen.

A törvényhatóságok fogházainak és börtöneinek a felállítási és fenntartási költségeit a törvényhatóságok összes kebelbeli nemes és nem nemes tagjai viselték volna, — a kerületi börtönök felépítésének és első felszerelésének költségeit pedig, mint a közállományt illetőket, a királyi pénztár.

Az 1843-iki büntetőjogi javaslatokból szintén nem lett törvény. Az anyagi jogi javaslatot a halálbüntetés eltörlése miatt a főrendi Tábla visszautasította. A büntető eljárási javaslat első szövegét maga az alsó Tábla sem fogadta el, miután ez az u. n. első javaslat mellőzte az esküdtszéket. Az alsó Tábla határozata alapján a megbízott tagok által készített második, 1844-iki javaslat pedig, mely az esküdtszékre lett felépítve, épen emiatt bukott meg a felső Táblán. A börtönügyi javaslatot úgy az alsó, mint a felső Tábla elfogadta, ennek a szentesítését pedig az udvari Kancel-

lária gáncsolta el. Hogy mi okból, azt ma sem lehet eléggé megérteni. A magánzárka rendszert akkoriban annyira a legtökéletesebbnek tartották szakemberek és laikusok, hogy az emiatti aggályok semmi esetre sem voltak igazi rúgói a szentesítés megtagadásának. Annál kevésbbé, mert a komáromi megyei fogházat épen az udvari Kancellária ajánlotta minta gyanánt az ausztriai intézetek részére is. Valószínűbb az a feltevés, hogy a Kancellária a kerületi börtönök építési és berendezési költségei miatt gátolta meg a javaslat törvényerőre emelkedését.

A javaslat végleges szövegét az 1844. nov. 5-iki országos ülés terjesztette fel, a nádor és a prímás aláírásával, szentesítésre. Az udvari Kancellária a javaslatnak administratív részét szentesítésre ajánlotta ugyan a Felségnek, de az u. n. elméleti részt a legközelebbi országgyűlésre kívánta utalni. A király pedig 1844. nov. 7-én kelt elhatározásával az egész javaslattól megtagadta a szentesítést, azzal az indokolással, hogy a javaslat legnagyobb része „a végrehajtó hatalom szférájába tartozik“, miért is a Helytartó Tanácsot utasítja, hogy az e tárgyban szükségesnek látszó intézkedések iránt előterjesztést tegyen.

Nem lehet eléggé fájlalnunk, hogy ez a nagybecsű első börtönügyi törvényjavaslatunk örökre csak javaslat maradt. A szentesítés megtagadása ettől az emberies, a politikától teljesen távolálló üdvös reformtól érthető lehangoltságot keltett országszerte s az oly lelkesen megindult börtönügyi mozgalmat hazánkban hosszú időre eltemette.

Az 1848-iki hatalmas alkotmányreformok megalkotói nem értek rá a büntetőjogi javaslatok átdolgozására és törvényerőre emelésére, sőt a börtönügy terén annyira kíváncsok administratív intézkedésekre sem. Az 1849-iki események után ránk szakadt absolutismus teszi meg aztán a legégetőbbben szükséges lépéseket. 1854-ben egy osztrák ig. miniszteri rendelet intézkedik a fogházak nemeiről, szervezetéről és a foglyokkal való bánásmódról. Ugyanekkor rendeli el az absolut kormány öt országos fegyház (Zuchthaus) felállítását: Illaván, Lipótvárrott, Vácott, Munkácson és Márianosztrán. Erdélyben pedig 1857-ben Nagyenyeden állítanak fel egy női fegyintézetet. Mindezek az intézetek régi várak vagy más célra épült helyiségek felületes átalakítása lévén, modern börtönrendszerről, megfelelő számú magánzárkákról szó sem lehetett bennök. Egyedüli haladás a munkakényszer pontos és szigorú keresz-

tűlvitele s a rabok rendes élelmezése. Az osztrák Btk. (1803., 1850. majd 1852.) büntetési rendszere, mely hazánkra is rá oktroyáltatott, úgy jogászai, mint emberiségügyi szempontból határozottan visszaesést jelent az 1843-iki javaslatunkkal s az ennek alapján kialakult gyakorlattal szemben. Az osztrák börtönügy pedig, amit az abszolút kormány Magyarországra is zsinórmértékül kívánt tekintetni, a valóságban még a mi megyei tömlöceinknél is lejjebb állott (L. Pulszky-Taufner: A börtönügy múltja, elmélete, jelen állása 1867. 260—262).

A *Büntető Törvénykönyv*. Börtönügyünk és egész büntetési rendszerünk így az 1867-ben visszaállított alkotmányos kormányzat elején a legchaotikusabb állapotban volt, melyen végre elodázhatatlan lett a gyökeres reformálás. Ezt vitte keresztül az 1878-ban megalkotott Btk., mely a ma is fennálló büntetési- és börtönrendszerünket megteremtette.

A 67 utáni első alkotmányos kormány igazságügyministerének, Horváth Boldizsárnak az volt a terve, hogy az 1843-iki nagyértékű büntető javaslatokat a szükséges változtatásokkal törvényerőre emelteti. Megbízást is adott a megfelelő átdolgozásra egyes szakférfiaknak. Ezek a munkálatok azonban nem kerültek törvényhozási tárgyalás alá. A hetvenes évek legelején Csemegi Károly államtitkár nyert megbízást új Btk. javaslat kidolgozására. Csemegi az 1843. óta hazánkban is bekövetkezett hatalmas alkotmányreformokra, a büntetőjogi tudomány nagyszerű fellendülésére és a külföldi codificatio legújabb kitűnő alkotásaira (1867-iki belga, 1871-iki német Btk., az osztrák és olasz javaslatok) való tekintettel nem találta kielégítőnek a 43-iki javaslatunkat s egészen új munkálatot dolgozott ki. A börtönrendszeréről Csemegi nem készített külön javaslatot, hanem a Btk-nek a büntetési rendszerről szóló fejezetébe illesztette be a szabadságvesztési büntetésekre, mint uralkodó büntetési eszközre vonatkozó legfontosabb rendelkezéseket, melyeket a törvényhozás magáévá is tett. Így megtartotta a halálbüntetést, a szabadságvesztés-büntetéseknek öt nemét vette fel. u. m.

1. a *fegyház*at (életfogytig vagy 2—15 évig),
2. az *államfogház*at (egy naptól 15 évig),
3. a *börtönt* (hat hónaptól 10 évig),
4. a *fogház*at (egy naptól öt évig),
5. az *elzárást* (3 órától 2 hónapig). A börtönrendszerre nézve az akkor uralomra jutott *fokozatos rendszert* kívánta meg-

honosítani hazánkban, melyről, különösen az akkor legkiválóbbnak elismert *ir rendszerről*, a még Horváth Boldizsár által kiküldött két kitűnő szakemberünk, *Csillagh László* és *Tauffer Emil* a legkedvezőbb jelentést tettek.

Btk-ünk eszerint különösen három sarkalatos kérdésben tér el az 1843-iki javaslattól a szabadságvesztés büntetési rendszerünk kialakításánál. Elejtette a 43-iki javaslatnak a szabadságvesztési nemek tekintetében elfoglalt egyszerűsítési gondolatát s a belga Btk. komplikált rendszerét iktatta törvénybe, melyet 52 év alatt sem tudtunk gyakorlatilag megvalósítani. Nem fogadta el a büntetés leszállítás kérdésében a 43. javaslat humánus rendszerét, mely a szabadságvesztési nemeknél se általános, se különös minimumokat nem ismert (a rabság 24 évi maximumáról is joga lett volna a bírónak a végső egységre, egy napra lejönni). Ehelyett a Btk. a fegyháznak és a börtönnek általános minimumát is túlságos magasra (2 év, illetve 6 hó) tette, a Btk. különös részében pedig az egyes bűncselekményeknél legtöbbször külön és szintén túl magas speciális minimumokat ír elő. Amennyire alapos kifogás alá esik ez a két eltérés, annyira helyes viszont a harmadik: a magánzárka rendszer elejtése és a fokozatos rendszer mellett való határozott állásfoglalás. Ez tekinthető Btk-ünk büntetési rendszere egyik legnagyobb érdemének és dicsőségének.

Igaz, hogy pénzügyi nehézségek miatt Btk-ünk szabadságvesztési rendszerét meglehetősen lassan kezdtük meg valóra váltani. Új börtönépületek helyett jóideig csak régi letartóztatási intézetek átalakítására tellett. Csak a 90-es években sikerült legalább a fegyházakat kellő számú magánzárkákkal ellátni. A soproni fegyház (1884.), a szegedi börtön (1884.), az országos gyűjtőfogház (1896.) és több új törvényszéki fogházépület mellett, melyek tervszerűen büntetésvégrehajtás céljaira létesültek, a régibb fegyházépületeink is a háború előtti években már kielégítő állapotba kerültek, lassanként néhány közvetítő intézetet is sikerült felállítanunk (Kisharta, Lipótvár, Vác, Nagyenyed, Márianosztra) úgy, hogy legalább a fegyházbüntetést a Btk. börtönrendszerének megfelelően lehetett végrehajtani. (Börtönügyünk jelen állapotának részletes adatait l. az igazságügyminisztérium 1929. évi hivatalos kiadványában és feldolgozva: *Szóllósy Oszkár*: Magyar börtönügy. 1930. kitűnő művében). Külföldi szakemberek is sokszor a legnagyobb elismeréssel emelték ki, hogy a fokozatos börtönrendszer megvalósítása

tekintetében a magyar börtönügy a legelső minták között áll. (L. különösen G. Langer: Der progressive Strafvollzug in Ungarn, Kroatien und Bosnien 1904.) Annál sajnálatosabb, hogy a börtönügy egészének a codifikálását egy félszázad alatt sem tudtuk tető alá hozni. (Btk-ünk börtönrendszerének eredeti szervi hibáiról, a részletek bírálatáról és börtönügyünk legújabb fejleményeiről l. alább a IV. Fejezetet).

2. Börtön vagy deportatio?

A XVIII. század végétől fogva teljes egyetértés van a büntetőjogi szakemberek között arra nézve, hogy a nagyobb súlyú bűncselekmények megtorlására és a bűnelkövetésre hajlamos egyének elleni védekezésül legalkalmasabb, legemberiesebb és legsikeresebb büntetési eszköz a *szabadságvesztés*. Az igazságos mértékben kiszabott és megfelelő gyakorlatias rendszerben foganatosított szabadságvesztés által lehet a büntettek kritikusabb és veszélyesebb csoportjaival szemben a büntetés elméleti és gyakorlati céljait legbiztosabban megvalósítani vagy megközelíteni.

Az európai Btk-ek anyakodexe, az 1810-iki francia Code Pénal azonban fenntartotta s ma is ismeri a szabadságvesztés, — az u. n. *börtönbüntetések* mellett az *elszállítást* (deportatio), a régibb irodalom által u. n. *szabadságkorlátozó* büntetést is és pedig részint mint a legsúlyosabb szabadságvesztés (a travaux forcés) végrehajtási módját (*transportation*), részint mint a politikai bűncselekmények sajátos büntetési eszközét (*deportation*). Az elszállításnak egy harmadik alakját pedig már napjainkban iktatja törvénybe Franciaország, t. i. a többszörös visszaesők elleni biztonsági intézkedésül alkalmazott *relegation*-t. Anglia ellenben — amint láttuk — a XIX. század derekán végleg szakított a transportation-nel, Spanyolország, Portugália és Oroszország viszont fenntartják napjainkban is a börtönbüntetés mellett az elszállítást is.

Ez a tény szükségessé teszi legelőször annak a problémának a megvitatását, hogy valóban a börtönbüntetés-e a helyesebb és alkalmasabb büntetési eszköz, avagy az elszállítás, illetőleg lehet-e s van-e szükség arra, hogy a börtön különböző alakjai mellett az elszállítás egyes alakjait, akár mint a szabadságvesztés egyik-másik alakjának végrehajtási módozatát, akár mint azt helyette-

sító vagy utólagos biztonsági intézkedést fenntartsuk, esetleg életre-
keltsük. Annál inkább kötelességünk ezt a problémát megvilágítani,
mert a szakirodalomban a XIX. század végén egész iskolája támadt
az *elszállítás* híveinek, akik a börtönbüntetés hiányainak, állítóla-
gos sikertelenségének orvoslásául követelték az elszállítás meghono-
sítását. Ennek a követelésnek a hatása alatt tűzte ki a Nemzet-
közi Büntetőjogi Egyesület 1897-ben nemzetközi pályakérdésül,
hogy a deportatio a mai viszonyok között alkalmazható-e gya-
korlatilag büntetési eszközül? A pályadíjat A. Korn műve (Ist
die Deportation — als Strafmittel praktisch verwendbar? 1898.)
nyerte el, melyben a szerző alaposan kimutatja a deportatio hát-
rányait és gyakorlati hasznavehetetlenségét.

De nagy viták hangzottak el a stockholmi (1878.), a szent-
pétervári (1890.) és a párisi (1895.) börtönügyi és a lissaboni (1897.)
nemzetk. bünt. egyesületi kongresszuson is a deportatio helyessége
felett. S míg a stockholmi kongresszus nagy többsége határozottan
ellene nyilatkozott, a többi kongresszus már mellette foglalt állást,
azonban csak a társadalmilag javíthatatlanoknak minősített bün-
tetésekre vonatkozólag.

Mindenekelőtt tisztáznunk kell azt, hogy az elszállítás
alatt — mint a francia példa mutatja — háromféle szabadságbün-
tetés érthető. Egyik az *egyszerű deportatio* vagy *bellebbezés*, azaz
bizonyos, leginkább politikai büntetéseknél az anyaországból
való eltávolítása. Ez a régi világ száműzésének felel meg, illetőleg
a magyar Btk. által is ismert az *országból való kiutasítás*nak.
A mai francia jog *deportationja* két alakban hajtatik végre: vagy
mint „bekerített helyre” való elszállítás és ott őrzés (Deportation
dans une enceinte fortifiée), ennek helye az 1872-iki törvény értel-
mében az újcaledoniai Ducos sziget, egy 1895-iki törvény alapján
pedig az Üdv szigetek (les îles du Salut), melyek egyikén, az
Ördögszigeten őriztetett 1895—1899-ig Dreyfuss kapitány, —
vagy „egyszerű” deportálás (Deportation simple), azaz egy kis
szigetre való bellebbezés, (1872. óta az újcaledoniai Pins és Maré).
Munkakényszer egyik alaknál sincs.

Az elszállítás másik alakja a *gyarmatosítási célú* deportá-
lás. A francia transportation-nak, az orosz katorgának s a régi
angol transportation-nak kétségtelenül a gyér népességű gyarmatok
betelepítése volt egyik főrugója.

Mindkét alakzat ellen a legerősebb kifogások tehetők.

Könnyű alkalmat nyújt embertelen kegyetlenkedésekre — költségesebb, mint az itthon foganatosított börtönbüntetés, — a végrehajtás ellenőrzése rendkívül nehéz. Hatása felette bizonytalan, egyik elítéltre a legfájdalmasabb, másiknak öröm, hogy megszabadul a gyűlölt régi hazájától. Az angol példa legjobban bizonyítja pedig azt, hogy a gyarmatok felvirágzását a büntettek deportatioja nem hogy elősegítené, de egyenesen hátráltatja és veszélyezteti.

A harmadik alakzata a deportationnak a megrögzött büntettek *biztonsági letartóztatásául* alkalmazott elszállítás, aminek tipikus példája a francia *relegation*, ami lényegében nem egyéb, mint a gyarmaton — gyilkoló hőségű területen — foganatosított fegyház, illetőleg őstermelési kényszermunka. Ennek a célszerűtlenségét is eléggé bebizonyította az immár közel 50 évi gyakorlat, ami a francia szakemberek legnagyobb részét is ez intézmény nyílt ellenzőivé tette. Legtöbben első sorban a költségesség miatt kifogásolják, valamint az ellenőrzés fogyatékosága miatt. Az állandó kedvezőtlen jelentések és a lesujtó kritikák (a Société générale des Prisons 1906. évi vitája is általában elítélő volt) hatása alatt a francia kormány rég tervbe is vette és meg is kezdte a *relegation* fokozatos megszüntetését. A nők *relegation*-ját már 1907-ben abbahagyták. A. Roux legújabbban (Cours de droit criminel français. 1927. I. 449.) megállapítja, hogy a *relegation* nem apasztotta a criminalitást, másfelől *relegation*nal nem lehet colonizálni. (L. még Vámbéry R.: A *relegatio* eredményei és büntetési rendszerünk reformja. 1898.)

Az elszállítás — nézetem szerint — bárminő alakban valószínűsítjük meg azt, nem vetekedhetik a börtönbüntetés vagy a biztonsági letartóztatás előnyeivel.

Azok a kifogások, amiket Mittelstädt és Bruck a börtönbüntetés ellen pár évtizeddel ezelőtt forgalomba hoztak, ma már teljesen meg vannak cáfolva. Az a hangzatos jelszó, hogy a szabadságvesztés csődöt mondott, mert a börtön se nem javít, se el nem rettent, tehát töröljük el a fegyházakat (*Fort mit den Zuchthäusern!*), valóban nem volt egyéb, mint nagyhangú, de alaptalan csatakiáltás a deportationnak a német büntetőjogba behozatala érdekében. A szabadságvesztésbüntetés csődjének hirdetése üres frázisnak bizonyult, melyből csak annyi volt reális, hogy a szabadságvesztési rendszernek is kétségtelenül vannak hiányai és fogyatkozásai, tehát ezeknek megszüntetésére kell törekednünk.

Az bizonyos, hogy a börtönbüntetéseknek immár több mint egy százados uralma nem irtotta ki a társadalomból a bűnelkövetést, sőt az is vitatható, vajjon kevesbitette-e a büntettek számát. Az is sajnálatos statisztikai tény, hogy a börtönökből kikerülteknek jelentékeny százaléka visszaeső lesz, tehát a börtönbüntetésnek, különösen a rövid tartamú fogház vagy elzárás büntetésnek nincs biztosan kiszámítható visszatartó hatása. Úgyde a kriminalitásnak — a kriminalaetiologia helyes megállapítása szerint — annyi és egymást keresztező tényezője van, hogy valóban naivság kell hozzá, hogy a fogház vagy börtönbüntetéstől a bűnelkövetés teljes megszűnését vagy azoknak biztos apadását várhassuk. Viszont kétségtelen tény, hogy Angliában a nagy kriminalitás évtizedek óta lassú, biztos apadásban van, aminek kézzelfogható bizonyysága, hogy a fegyházak számát fokozatosan le lehetett szállítani. 1878-ban még 13, 1886-ban 10, 1896-ban már csak 6 s 1925-ben mindössze 4 convict prison (fegyház)-ra volt szüksége Angliának. De kérdés, hogy Angliában is egyedül a jól berendezett és mintaszerű vezetés és ellenőrzés alatt álló börtönöknek kell-e tulajdonítanunk a nagy kriminalitás ezen apadását. Számba kell ugyanis vennünk, hogy Anglia ezen idő alatt szervezte meg a Borstal intézeteket és a Preventive Detention-t, amelyekben szintén elég súlyos bűnelkövetők vannak más név alatt, de mégis csak szabadságvesztés alatt.

A börtönbüntetés, mint azt a büntetési célok vizsgálatánál láttuk, első sorban nem megelőzési, hanem megtorlási eszköz az állam kezében, amelynek kétségtelenül kell és van is megelőző hatása, vagyis úgy az általános, mint a különös megelőzést, visszatartást is szolgálja, de a kriminalitás stagnálását vagy a kis kriminalitás világszerte constatálható növekvését egyedül a börtönbüntetés sikertelenségére visszavezetni, teljesen alaptalan egyoldalú beállítás. A börtönbüntetés egyik főcélja az erkölcsi javítás, a rabnevelés ugyan, de ez sem azt teszi, hogy a börtönökből okvetlenül kifogástalan erkölcsű és példás magaviseletű embereket bocsássunk vissza a társadalomba. Hiszen, kik kerülnek a börtönökbe? Bizony, túlnyomó részben a társadalmi szabályokhoz nem alkalmazkodó, rossz erkölcsű, cinikus, durva lelkületű egyének, akikkel szemben nagy feladat, ha őket ezektől az erkölcsi hibáiktól meg tudtuk szabadítani, ha *annyira-amennyire* jobb viseletű, szorgalmasabb, fegyelmezettebb embereket tudtunk belőlük faragni. A társadalmi életre alkalmasabbá tétel, a *reclassement*, egyik legfontosabb börtönügyi

feladat ugyan, de hogy ez minden esetben sikerüljön, ezt nagyképüsködés lenne követelni a börtönbüntetéstől.

Úgyde ha a börtönből kikerültek közül sokan tényleg nem javultak is meg, ha sokan csak számításból, a kedvezmények elérése s a feltételes szabadság elnyerése végett alkalmazkodtak is a börtön szabályokhoz, viszont nagy igazságtalanság eltagadni a börtönbüntetés általános jótékony hatását, a rabnevelés által elért kétségtelen sikereket. Az bizonyos, hogy a börtönökből kikerült egyéneknek egy *igen jelentékeny része* valóban megjavult, törvénytisztelő, szorgalmas, munkás életet él. A szigorú fegyelem, amit a börtönben az elítélt kénytelen megtanulni és megszokni, ha egy bizonyos huzamosabb ideig tartott, feltétlenül jótékony hatással lesz az elítéltre a szabad életben is. Sok elítélt csak a börtönben tanul meg rendesen viselkedni, fizikai erejét, szellemi képességeit okosan felhasználni és kiművelni. Az ily egyéniségekre a rabnevelésnek feltétlenül kézzelfogható eredménye van.

Ez a le nem tagadható üdvös eredmény, amit a jól berendezett és helyes vezetés, ellenőrzés alatt álló börtönök felmutatnak, fényes bizonyíték a börtönbüntetés létjogosultsága és ügyelméleti, mint gyakorlati helyessége mellett. Ha nem akarunk a régi idők barbár büntetési eszközeihez, a halálbüntetés sűrűbb alkalmazásához, vagy a testi büntetésekhez visszamenni, valóban el sem tudunk képzelni okszerűbb, emberiesebb és nagyobb sikerrel biztató büntetési eszközt a nagyobb súlyú bűncselekmények megtorlására s ezek elkövetőinek társadalmi jobbátételére. A börtönbüntetés által lehet a nagyobb büntetésekkal szemben a büntetés helyes céljait legbiztosabban megvalósítani. Mindenesetre sokkal biztosabban, mint az elszállítás által.

De mint minden kritikából, úgy a börtönbüntetés ellen felhozott kifogásokból is el kell vonnunk a szükséges tanulságokat. Azt senki sem vitatja, hogy a börtönbüntetések mai rendszere csálhatatlan tökéletes lenne. Nagyon is igaznak bizonyult a büntetőjogi reformereknek, Lisztnek és a Nemzetközi Büntetőjogi Egyesületnek a rövid tartamú szabadságvesztés büntetések elleni támadása. Épúgy alapos volt a büntetettek legveszedelmesebb csoportja, a megrögzött büntetettek elleni hatályosabb védekezés érdekében ezeknek a börtön helyett egy különleges *biztonsági intézkedés* alá helyezése iránti törekvés. Így ez a különben túlhajtott és alapjában elhibázott kritika a benne rejlő részigazságot érvényre juttatta.

Sőt a bűnös gyarmatosításnak közgazdasági és népesedéspolitikai szempontból annyira téves kísérletéből is a börtönügy tudománya kivonta az abban található egészséges magot, t. i. azt, hogy a börtönre elítélteket nem feltétlenül szükséges kizárólag *ipari* munkával foglalkoztatni. Az elítélteknek, különösen azoknak, akik elítéltetésük előtt mezőgazdasági, őstermelési munkákkal foglalkoztak vagy erre alkalmasak, a szabadságvesztés büntetését úgy kell berendezni, hogy ennek tartama alatt is ilyen munkákat végezheszenek. A *rabgazdasági telepek* létesítése, ami különösen Olaszországban és hazánkban már régibb időtől meg van honosítva, érvényesíti a bűnös gyarmatosítás gondolatában foglalt relatív igazságot is. (L. alább 6.)

3. A szabadságvesztés alakjai.

A szabadságvesztésnek uralkodó büntetési eszközzé emelésére egyik fontos érv gyanánt hozták fel a XIX. század elején, hogy a halálbüntetéssel ellentétben ez a büntetési eszköz az, amely osztható, hajlítható, vagyis különböző alakzatban állapítható meg s így a bűncselekmények kisebb-nagyobb súlyához s a büntetett egyéniségének különbségeihez képest megfelelő nemben és mennyiségben szabható ki. Ennek a felfogásnak felelt meg, hogy már a francia Code Pénal a szabadságvesztésbüntetési nemeknek egész skáláját iktatta törvénybe. Ennek a nyomán aztán a francia-német jogvidék Btk-ei egyértelemmel négy-öt nemét állítják fel a szabadságvesztés büntetésnek. A magyar Btk. is ezt a felfogást tette magáévá s az 1843-iki javaslat egyszerűbb és gyakorlatiasabb álláspontjának (kétféle szabadságbüntetés: *rabság* és *fogság*) figyelmen kívül hagyásával a belga Btk. mintájára ötféle szabadságvesztést állapít meg: u. m. *fegyházat, börtönt, államfogházat, fogházat és elzárást*.

Ezzel a complicált rendszerrel szemben az angol jog ma is mindössze kétféle szabadságvesztésbüntetést ismer, egy súlyosat, aminek a transportation eltörlése után, 1857-ben, a régi rabszolgaságra emlékeztető *penal servitude* nevet adták és egy enyhébbet, az u. n. fogságot (*imprisonment*). Az újabb Btk-ek közül az 1881-iki *hollandiai* és az 1902-iki *norvég*, és az 1907-iki *japán*, az 1932-iki lengyel Btk. szintén csak kétféle szabadságvesztést ismernek. Lényegileg ugyanez az álláspontja az 1889-iki *olasz* Btk-nek

is, bár ez a fegyház és fogház (*reclusione* és *detenzione*), mint két rendes szab. v. büntetés mellett a halálbüntetést pótló *ergastolo*t, az *arresto*-t (a kihágásokra) és a *confino* nevű szabadságkorlátozó büntetési nemet is megkülönbözteti. Az új, 1930-iki Codice csak *ergastolo*t és *reclusione*-t ismer s kihágásokra az *arresto*-t. Az 1896-iki bulgár és az 1928-iki görög Btk-ben szintén csak háromféle szabadságvesztés van.

E két ellentétes felfogás közül feltétlenül az utóbbit kell helyeselnünk úgy elméleti, mint gyakorlati szempontból. Ha eltekintünk a deportatiótól és a szabadságkorlátozó biztonsági intézkedések egyes alakjaitól (belebbezés, kiutasítás), — a szabadságvesztésnek, mint büntetési eszköznek helyesen csak két alakját lehet megkülönböztetni: egy szigorúbbat és egy enyhébbet. Megfelel ez az álláspont annak, hogy a bűncselekmények is, melyeknek százait ismerik a mai Btk-ek, alapjában véve két főkategoriába sorozhatók s a szabadságvesztésre elítélt büntettek is, bármennyire különböző egyéniségekből állanak, a büntetés végrehajtás feladatát s a büntetés célját tekintve, két főcsoportra különíthetők el, t. i. a szigorúbb elbánást igénylő nagyobb és az enyhébb kezelés alá eső kisebb büntettek csoportjába.

Semmi komoly alapja nincs annak a kategorizálásnak, hogy a büntettek és a vétségek elkövetőit, ha a bíróság szabadságvesztésre méltóknak ítélte őket, cselekményeik súlya és jogi elnevezése szerint két-két külön nevű szabadságvesztési intézetbe való beutalásra ítélhessük. Különösen áll ez a megjegyzés a magyar Btk-nek a fegyház és börtön nevű két, csaknem egyenlő súlyosságú szab. veszt. büntetésére, melyek egyaránt a „büntettek“ elkövetése miatt szabhatók ki, a valóságban azonban a végrehajtási rendszer szempontjából csaknem teljesen azonosak. Úgy hogy a „börtön“ nevű szab. vesztési nemnek az elhagyása a Btk-ből régi óhaja minden büntetőjogi szakembernek. A gyakorlati élet nagy elégtételt szolgáltatott azoknak, akik a magyar Btk. javaslatának a tárgyalása során erélyesen tiltakoztak a Csemegi doktrinár felfogása ellen és a börtön nevű papíros büntetési nem kihagyását kívánták (Szilágyi Dezső, Horváth Lajos, Hammersberg Jenő, Horánszky Nándor, Chorin Ferenc). A Btk-ünk revisioja alkalmával okvetlenül egyszerűsíteni kell a szabadságvesztésbüntetési nemeket, aminek első követelménye a mai fegyház és börtön egybeolvasztása — „börtön“ név alatt.

Az 1930-ban Prágában tartott X. nemzetközi bört. kongresszus egyik kérdése gyanánt már egyenesen az volt kitűzve, hogy nem lenne-e kívánatos a szabadságvesztésbüntetés különböző alakjait eltörölni s egy *egységes szab. büntetéssel* helyettesíteni? A vélemények azonban erre nézve még oly élesen állottak szemben, hogy a kérdésben való állásfoglalás a köv. kongressusra halasztatott. Nézetem szerint a szigorúbb jellegű *börtön* mellett egy enyhébb jellegű szabadságvesztés, a *fogház* megkülönböztetése sokképen indokolt és gyakorlatilag is szükséges. A szabadságvesztés végrehajtásának a berendezésénél, az erre szolgáló intézetek szervezetének, rendtartásának a megállapításánál lényegbevágó különbséget tesz, hogy a nagyobbfokú szigort vagy annak kisebb mértékét tartjuk-e szem előtt. A fogháznak, mint a még erkölcsileg nem romlott, tehát könnyebben javítható elítéltek befogadására szánt enyhébb jellegű szabadságvesztési intézetnek a külön névvel megkülönböztetése elméletileg és gyakorlatilag is alappal bír.

A fogház mellett az *államfogház* és az *elzárás* név alatt ismert, még enyhébb jellegű szabadságvesztési intézeteknek külön büntetési nemek gyanánt való megkülönböztetése már elvileg nem igazolható. Angliában nem is tekintik ezeket külön büntetési nemeknek, hanem a fogság végrehajtási szabályai ismerik a „kemény munkával összekötött” és az enélküli kitöltést. A mi 43-iki javaslatunk sem ismerte sem az államfogházat, sem az elzárást, mint külön büntetési nemet. A középeurópai államokban még ma is uralkodó felfogás az államfogházat (*Festungshaft*) a politikai és a sajtóvétségek, valamint a párbaj elkövetőire való tekintettel tartja szükségesnek. A politikai és a sajtóvétségekre vonatkozólag azonban ez az érvelés már elvesztette jelentőségét, miután sok politikai bűncselekményt, úgy a súlyosabbakat, mint az enyhébb jellegűeket is nem államfogházzal, hanem fegyházzal vagy fogházzal büntetünk, viszont az államfogházba esetleg nem politikai bűncselekmények elkövetői is elítélhetők (amerikai párbaj). Büntetéstani szempontból mindenesetre indokolt lenne az államfogháznak mint külön büntetési nemnek a mellőzése, ami gyakorlatilag sem jelentene valami nagy változást, mert az államfoglyok nagy része ezidő szerint is fogházban, t. i. valamelyik törvényszéki fogház elkülönített szárnyában, illetőleg kijelölt szobájában tölti ki a reá mért államfogház büntetést. Az államfogház teljes eltörlése mellett foglalt állást

legújabbán *Magyar István*, koronaügyész is. (Bűnösség, minősítés, büntetés. 1932.)

Ép ilyen alaptalan az „elzárás” néven külön büntetési nemet állítani fel a kihágások elkövetőire. Bármiként vélekedjünk a kihágások jogi természetéről, az bizonyos, hogy a közigazgatásellenes bűncselekmények is lehetnek oly súlyos jogtalan cselekmények, melyeket igazságos és szükséges szabadságvesztéssel fenyeíteni. S ha aztán a bíróság a fennforgó bűnösségi körülmények alapján valóban azt alkalmazza (nem szállítja le azt pénzbüntetésre), ez esetben semmi alapja nincs annak, hogy az ilyen, rendszerint rövid tartamú szabadságvesztést más névvel illessük, mint a csekélyebb súlyú vétség miatt kiszabott hasonló tartamú szabadságvesztés-büntetést.

A börtön és a fogház megkülönböztetése mellett azonban mindenesetre szükséges, ha a végrehajtási szabályokban különbséget teszünk az elítéltek egyes csoportjai között, vagyis *a végrehajtás belterjessége szempontjából* mindeniknek több lehetőségét különböztetünk meg. Úgy a rabnevelés, mint a rabmunka keresztülvitele úgyis feltétlenül szükségessé teszi az elítéltek egyes csoportja szerint a végrehajtási szabályok differentiációját. Nincs tehát akadálya annak, hogy a *tiszta* politikai és a sajtóvétségek vagy a párviadal elkövetői általában *külön fogházakba* helyeztessenek el és megfelelő foglalkoztatásban és elbánásban részesíttessenek. De még gyökere-sebb megoldás a börtönnek és a fogháznak *párhuzamos* (alternatív) büntetések gyanánt való felállítása. (L. a köv. 4.).

4. A szabadságvesztésbüntetés határai.

A börtönbüntetés második elvi kérdése annak a terjedelme, alsó és felső határai, illetőleg ezen büntetés kiszabásának a rendszere. E részben szemben állnak egymással a relative határozott vagy relative határozatlan tartamban való kiszabás mai uralkodó rendszere és az északamerikai *határozatlan időre elítélés* radikális új eszméje.

Ez a két ellentétes rendszer a büntetőjog legsarkalatosabb alapelvének, a büntetés egyénítésének a kérdésében való állásfoglalással együtt áll vagy esik. A ma Európaszerte uralkodónak mondható bírói büntetéskiszabás rendszere kétségtelenül a megtorlás és az alanyi bűnösség eszméin épült fel. A büntettes csak az

általá elkövetett bűncselekmény objectiv súlya és az elítélt személy bűnösségének minősége és foka arányában büntethető. Pusztán a megelőzés céljából vagy a megjavulás bekövetkezésétől függően valakit szabadságától megfosztani és a börtön kényszerének alávetni, ellentétben áll az egyéni szabadság, sőt az igazságosság elveivel. A büntettek egyes csoportjaival, így a fiataalkorúakkal és a megrögzöttekkel szemben helye lehet a bűncselekmény súlya szerinti büntetéskiszabás elejtésének, de a felnőtt, normális büntettekre nézve a mai társadalom közfelfogásának, igazságérzetünknek és az egyéni szabadság iránti tiszteletünknek *a bírói büntetéskimérés* rendszere felel meg.

A határozatlan időre elítélés rendszere mint fentebb láttuk, *a közveszélyes* büntettek elleni *hatályosabb védekezés* gondolatából és a társadalmi megjavítás eszméjéből indult ki. Ezt jelenti ki legfőbb vezérelvül már az 1870-iki cincinnatii Declaration of Principles. Hogy ez a kiindulási pont, gyakorlati szemmel nézve a büntetőjog feladatát, helytálló, sőt üdvös és egészséges gondolat, azt eléggé bizonyítja az a tény, hogy a művelt világ minden államában a fiataalkorú bűnelkövetőkre és a megrögzött büntettekre a határozatlan időre való beutalás a javítóintézetbe, illetőleg a megelőzési letartóztatásba, az utolsó évtizedekben uralkodó rendszerre lett.

Nagy kérdés azonban, hogy a büntettek zömére, a megrögzötteknek még nem mondható felnőtt és normális elmeállapotú büntettek helyénvaló lenne-e a határozatlan időre való beutalás a börtönbe. Hiszen el nem tagadható, hogy a súlyos büntettek elkövetői, a gyilkosok között is vannak büntetlen előéletűek, illetőleg olyanok, akik alapjában véve erkölcsileg teljesen romlottaknak nem tekinthetők, tehát rendszeres nevelésre nem szorultak. Mint Garçon mondotta, lehetnek közöttük olyanok, akikkel szívesen fogunk kezet vagy nyugodtan merünk velük egy szobában aludni. Ezeket tehát határozatlan időre beutalni a börtönbe, nem lenne igazságos, sem a társadalmi védekezés szempontjából ez nem is szükséges.

De vannak aztán olyan büntettek is, akiket az elkövetett bűncselekmény objective csekély súlya (magánlaksértés, testi sértés. rágalmazás stb.) miatt szintén elvi alapon sem lenne jogosult személyes szabadságuktól bizonytalan hosszú időre megfosztani s a végrehajtás esetleges önkényének kitenni. Ugyanez áll a csekélyebb

súlyú politikai vétségek, a sajtóvétségek, a gondatlanságból elkövetett bűncselekmények miatt elítéltekre is.

Ha tehát végignézzük a Btk. különös részét, tulajdonképen csak a vagyon és a szemérem elleni súlyosabb büntettek elkövetőire nézve s ezekre is csak ismételt elkövetés, illetőleg az üzletszerűség (esetleg a folytatólagosság) vagy a megrögzöttség fennforgása esetében látszik jogosultnak a határozatlan időre való beutalás a szabadságvesztési vagy a biztonsági letartóztatási intézetbe. Ezekre nézve a magyar II. Bn. meg is mutatja a helyes utat, amikor ezeket, a szabatosan előírt feltételek fennforgása esetén határozatlan időre — büntetés alkalmazása nélkül — szigorított dologházba engedi beutalni. Ennél tovább menni s a határozatlan időre elítélést az említett enyhébb jellegű büntettes csoportokra is kiterjeszteni, túlhajtott kívánság. Alig is hihető, hogy az európai, sőt az észak-amerikai kultúrállamok is belemenjenek ily kiterjesztésbe.

A mai tételes jogi állapot alapján, mely a büntettesek zömére fenntartja a bírói mérlegelés rendszerét, vagyis a szabadságvesztés-büntetés tartamának előzetes bírói kiszabását, a további elvi kérdés a bíróilag kiszabható szabadságvesztés-büntetés alsó és felső határának a törvényi megállapítása.

A Btk-ek e részben ma is a legtarkább összevisszaságot nyújtják. Nem is szólva a kuriositas számba menő spanyol (1871.) Btk-ról, mely 24 alakját különböztette meg a szabadságvesztésnek, több európai Btk. ma is 4—5—6-féle szabadságvesztési nemet ismer. Mindeniknek az általános terjedelme különbözően van megállapítva. Hogy csak a magyar Btk-nél maradjunk, az ötféle szabadságvesztésbüntetés általános keretei a következők: elzárás: 3 órától 2 hónapig, fogház: egy naptól 5 évig, börtön: félévtől 10 évig, államfogház: 1 naptól 15 évig, fegyház: 2 évtől 15 évig, illetőleg életfogytig. A határozott tartamú súlyosabb alakzatok felső határa más Btk-ekben jóval magasabb, így a francia, a belga, a hollandiai és az osztrák Btk. 20, — az angol jogban 25, — az 1928-iki spanyol és az 1930-iki olasz Btk. szerint 30 év.

A szabadságvesztés büntetések nemeinek s ezek terjedelmének a megállapítása természetesen attól függ, hogy a törvény készítői szorosan az elkövetett bűncselekmények objectiv súlyát tartották-e szem előtt s ezért a bírói önkényt akarták-e korlátozni az általános minimum és maximum pontos meghatározásával, vagy ellenkezőleg a bírónak nagyobb szabadságot óhajtottak nyújtani az egyes

esetek, különösen az elítélt társadalmi veszélyessége elbírálásánál. Elvi szempontból ma mindenesetre az utóbbi felfogás látszik helyesebbnek, hiszen a mai kultúrállamokban teljesen meghaladott az a felfogás, mely a bíróság túlszigora, az egyéni szabadság önkényes csorbítása miatt aggodalmaskodik. A büntető bíróságok ma mindennütt oly magas színvonalon állanak úgy erkölcsi, mint tudományos képzettség dolgában s a bírói függetlenség is oly erősen körül van bástyázva, hogy a büntettek egyéni szabadságának önkényes korlátozása ma szinte kizártnak tekinthető.

Úgy, hogy ma nyugodtan tárgyalhatjuk a szabadságvesztés-büntetés alsó és felső határainak a kérdését tisztán a tudomány és a gyakorlati élet követelményei szerint. Ez a kettős szempont pedig egyaránt a párhuzamos büntetések gondolatára vezet, amit az 1889-iki olasz, az 1902-iki norvég és az 1907-iki japán Btk-ek már meg is valósítottak, mikor az enyhébb és a szigorúbb jellegű szabadságvesztés terjedelmét egyenlően állapítják meg. Az 1889-iki olasz Btk. szerint a *reclusione* és a *detenzione* egyaránt 3 naptól 24 évig, halmazat és visszaesés esetén 30 évig terjedhet, (az 1930-iki új Codice Penale szerint a *reclusione* 15 naptól 24 évig, halmazat esetén 30 évig, az *arresto* 5 naptól 3 évig terjed), a norvég Btk. szerint pedig a fogház és az elzárás terjedelme egyaránt 21 naptól 20 év; a japán (1907.) Btk. szerint a fegyház és a fogház egyaránt 1 hónaptól 15 évig (esetleg 20 évig), illetőleg életfogytig szabható ki. A hollandiai Btk. szerint ellenben a fogház egy naptól 15 (esetleg 20) évig, vagy életfogytig, az elzárás egy naptól egy évig terjedhet. A legújabb 1932-iki lengyel Btk. értelmében a fogház 6 hónaptól 15 évig (ill. életfogytig), az elzárás egy héttől 5 évig terjed. Az 1925-iki német bir. javaslat háromféle szab. vesztsést ismer: *Zuchthaus* 1—15 évig, *Gefängniss* 1 héttől 5 évig és *Einschliessung* egy héttől 15 évig.

Nézetem szerint úgy elméleti, mint gyakorlati szempontból leghelyesebb lenne, ha a törvényhozások általában csak két szabadságvesztésbüntetést különböztetnének meg. Ezek általános terjedelme azonban nem szükséges, hogy épen egyenlő legyen. Az enyhébb jellegű „fogház” ugyanis kétségtelenül a *menthető indító okból* elkövetett cselekmények tetteseire lévén kiszabható, ezekre nézve ritka eset, hogy 10 évinél hosszabb tartamú szabadságvesztés kiszabása lenne szükséges. A súlyosabb jellegű „fegyház”-nál (vagy „börtön”-nél) már okvetlenül gondoskodni

kell a legsúlyosabb büntettek szigorúbb büntethetéséről, azért itt a 20, esetleg 24 évi maximum indokolt lehet. Gondolni kell arra, hogy ez a szabadságvesztés a gyilkosság vagy a felségsértés, ami legtöbb helyt halállal is büntethető vagy a súlyos halmazat eseteiben alkalmazandó.

Nagy megfontolást igényel a szabadságvesztés büntetések *általános minimuma* is. Liszt F. és iskolája teljes joggal vette fel a harcot az igen rövid tartamú szabadságvesztésbüntetések ellen. Ha a bíróság valakire szabadságvesztés kiszabását látja igazságosnak és szükségesnek, akkor ennek a büntetésnek kell valameiyes érezhető súllyal birnia a pénzbüntetés vagy az egyszerű erkölcsi büntetés felett. Ezt pedig az egy-két napos fogház- vagy államfogház büntetés valóban nem jelenti, sem a közönség, sem az elítélt szemében. Igaz, hogy egy napi fogház kiállása is gyakran megbélyegző jelentőségű lehet egy intelligensebb vagy vagyonosabb egyénre nézve, de ilyenkor az egy-két napi fogháznál bizonyára okszerűbb és gyakorlatiasabb lesz a nagyobb összegű pénzbüntetés alkalmazása.

Gyakorlati okokból pedig különösen fontos az igen rövid tartamú szabadságvesztés megszüntetése azért, mert ezzel a fogházakban lehetővé tennők a legtöbb helyt még ma is fennálló zsúfoltság kiküszöbölését s a fogházbüntetésnek, — legalább *a három hónál rövidebb tartamban* kiszabottaknak, — *magánzárkában* való végrehajtását, ami a legfontosabb börtönügyi követelmény.

A fogház, valamint az ezzel börtönügyi szempontból egy tekintet alá eső elzárás és államfogház büntetés általános minimumát ezért ajánlatos lenne *15 napban* megállapítani. Ily tartamú szabadságvesztés már mindenesetre elég jelentékeny kellemetlenséget és veszteséget jelent az elítéltnél s ennek teljes magánelzárásban való kitöltése elég alkalmat adna az elítéltnél a magabaszállásra és az újabb bűnelkövetéstől való tartózkodás megfogadására. A fogház, elzárás és az államfogház ezzel — még az általános minimum kiszabása esetén is — megszűnnék névleges büntetés lenni s annak alkalmazása úgy a társadalom, mint az elítélt szemében a mainál fontosabb és súlyosabb büntetést jelentene. Megszűnnék ezzel a fiatalok és felnőttek tekintetében a Bn. óta fennálló — laikusok által nehezen megérthető az a különbség is, hogy a felnőttre a fogház legkisebb mértéke ma egy nap, fiatalokra pedig 15 nap.

További, ugyancsak alapos megvitatást igényel a speciális

minimumok és a törvényes büntetési tételek mai rendszere. A Btk. különös részében előforduló *speciális* minimumok és a felette szűk keretű büntetési tételek (2—5, 5—10 év) méltán hívták ki a kritikát úgy a szakirodalomban, mint a gyakorlati bírói körökben.

A magyar 1843-iki javaslat szerkesztőinek nagy gyakorlati érzékét és bölcsességét mutatja, hogy sehol nem írtak elő speciális minimumot, vagyis a bíró kezét nem kötötték meg az enyhítésben, a törvényes maximumról való leszállásban. Ez az u. n. „relative határozatlan büntetési tételek” rendszere bölcs megoldása a határozatlan büntetés mai reformkérdésének is. A mai Btk-ünk speciális minimumai annál inkább kifogásolhatók, mert a törvény — az ötös szám iránti különös előszeretetből — sok helyt felette magas minimumot (5—10 év) ír elő, amit a bíróságok kénytelenek gyakran a rendkívüli enyhítés erőszakolt igénybevételével áthágni. Így a közveszélyű rongálás vétségére a Btk. 438. §-ában megállapított két évi fogház minimumot a bírói gyakorlat rendszerint egyszerűen figyelmen kívül hagyja. Épen olyan törvény mellett, mely a bírónak megadja a rendkívüli enyhítés jogát, vagyis megengedi a büntetési nemek leszállítását, valóban semmi értelme nincs a speciális minimumok előírásának. A bírói szabad mérlegelés rendszerében nem szabad a bíró kezét ily közbeeső korlátokkal akadályozni. Akárhányszor megesik ma is, hogy a legfelső bíróság sem tud segíteni az áthághatatlan 6 havi börtönös végső minimumon, pedig az eset jelentéktelensége vagy az elítélt mellett szóló igazán rendkívül sok és nyomós enyhítő körülmények mellett azt bántóan szigorúnak ítéli.

Egyébiránt épúgy vitatható, hogy van-e szükség a speciális maximumok előírására is az egyes tényálladékok mellett. Ha a törvény megszabja a fogház és a fegyház általános maximumát, a felső határt, amit a bíró sohasem léphet át — csupán bűnhalmozat esetében —, akkor a bírói szabad mérlegelés elvének logikus kiépítése az lenne, ha az egyes külön tényálladékok mellett a törvény csak azt írná elő, hogy mely esetekben kell fogházat, melyekben fegyházat alkalmazni. A német Btk. s több újabb Btk. és javaslat sok esetben így rendelkezik.

A szabadságvesztésbüntetés legvégső határával kapcsolatban fontos kérdés még az *életfogytiglani fegyházra* elítéltek büntetésének végrehajtása. Az „életfogytig tartó” fegyház fogalma nem egyöntetű a különböző Btk.-ekben. Az olasz (1889.) Codice Penale

ergastolo-ja, ami bevallottan a halálbüntetést helyettesítő büntetés gyanánt lett törvénybe iktatva, (hét évi bevezető teljes sötét zárkában tartás után további teljes magánelzárás, örök hallgatással egybekötve) egészen másat jelent, mint a magyar Btk. által megállapított életfogytig tartó fegyház, melynek végrehajtási rendszerét a törvény úgy állapította meg, hogy az erre elítélt *tíz évet tölt a fegyházban* (magánzárkában itt is csak egy évet) s aztán jóviselet esetén közvetítő intézetbe juthat s innen ötévi jóviselet után feltételes szabadságra bocsátható.

Mindkét felfogás bizonyos túlzást jelent. Ha a törvényhozás eltörli a halálbüntetést, akkor ennek pótlásául nem szabad embertelenül kegyetlen szabadságvesztést, tehát lassú és hosszú kivégzést iktatnia törvénybe. Ha nem tartjuk igazságosnak és szükségesnek a halálbüntetést, akkor a legsúlyosabb esetben is úgy kell büntetnünk az elítéltet, hogy az illetőt ne mielőbb megsemmisíteni, de a szenvedés és fenyítés mellett felemelni, jobb emberré nevelni igyekezzünk. Az olasz (1889-iki) Codice-nek ezt a túlszigorát az 1930-iki új Codice mellőzi is és az *ergastolo*-ra elítélt most csak 3 évet tölt feltétlenül magánzárkában, ennek kitöltése után nappal közmunkára (*lavoro all aperto*) alkalmazható vagy az ig. miniszter által kijelölt gyarmatra vagy más tengerentúli birtokra küldhető. Elvileg a magyar Btk. álláspontja jobban megfelel úgy az igazságosság, mint az emberiesség elvének.

Viszont a magyar Btk. kelletén túl humanus volt az életfogytiglani fegyház végrehajtási szabályainak megállapításánál. Akkor is, ha a törvény fenntartja a halálbüntetést, számolni kell azzal, hogy az életfogytiglani fegyházat a bíróságok gyakran *a halálbüntetés helyett* szabják ki. Az „életfogytiglanra“ elítéltek rendszerint a legsúlyosabb büntetést követték el, amelyre a törvény esetleg halált rendelt, de a bíróság emberiességi okokból mellőzte annak kimondását. Ilyen nagy büntettesekre adott esetben túl enyhének tekinthető, hogy mindössze tíz évet kötelesek a fegyházban tölteni. (L. ez iránt még alább a 9. p.)

5. A börtönrendszerek.

Amily élénken vitatott problémája volt a börtönügynek egy évszázaddal ezelőtt a börtönrendszerek kérdése, annyira elintézettnek tekinthető ma ez a kérdés.¹ A hosszú elméleti harcok során kiörlődött mindenütt az a helyes kiegyenlítő felfogás, hogy nem szabad egyik vagy másik rendszert csálhatatlannak hirdetni s a többiektől a létjogosultságot eleve megtagadni. A ma uralkodónak tekinthető *fokozatos* rendszer voltaképen szerencsés összeolvasztása az előbb egymást kizárónak vélt különböző rendszereknek, illetőleg azok egészséges elemeinek. Érvényesül benne a magánzárka, a közös munka alatti hallgatás, — az osztályozás, — a jegyrendszer, de mindezek csak mozaik részletek gyanánt vannak beillesztve abba az alapgondolatba, hogy a börtönre elítéltet fokozatosan kell felszabadítani a börtön szigora alól és arra kell ránevelni, hogy engedelmesség, szorgalom és megfeszített iparkodás által maga vívjon ki magának mind több és több kedvezményt és szabadságot s így önmagától jöjjön rá a szabadság helyes használatára, az önfegyelmzésre.

A magánzárka rendszernek ma is vannak hívei s gyakorlatilag is fennáll ez a rendszer Belgiumban. Az bizonyos, hogy ennek a rendszernek vannak elvitázhatatlan előnyei. Így minden más rendszerrel szemben ez a rendszer gátolja meg legbiztosabban azt, hogy a rabok egymást elrontsák. A teljes magánelzárás mellett a még nem romlott erkölcsű, javulékony rab nincs kitéve a cinikus gonosztevők gúnyjának és csábításának s így a javulásra fogékony vagy őszinte bűnbánattal eltelt rabot nem alacsonyítjuk le a romlottabbak közé s nem akasztjuk meg a javulás útján. De a magánzárka rendszer teszi lehetővé azt is, hogy a rab, még a megrögzött gonosztevő is, önmagába szálljon, büntetését megutálja s a javulás útjára lépjen. Ez a rendszer nyújt legkönnyebb módot az elítélteknek helyes irányú befolyásolására, az igazgató, tanító, lelkes és a patronage egyesületek kiküldötteinek jóindulatú tanácsai,

¹ Érdekes igazolása a magyar Btk. bátor állásfoglalásának a fokozatos börtönrendszer mellett, hogy a német írók ma, ötven év után foglalnak sorra állást a fokozatos rendszer mellett. L. *Frede* u. *Grünhut*: Reform des Strafvollzuges. 1927. és *Bumke*: Deutsches Gefängniswesen. 1928. Az 1923-iki börtönügyi rendelet, valamint az 1927-iki Amtlicher Entwurf eines Strafvollzugsgesetzes is elvileg a fokozatos rendszert kívánják meghonosítani.

erkölcsi támogatása, vigasza itt érvényesülnek legbiztosabban, a négy szemközti beszélgetés útján.

Ezeket a kétségtelen előnyöket azonban semlegesítik e rendszer súlyos hátrányai. A magánelzárás hatása az elítéltek egyénisége szerint felette különböző. A hosszú időre terjedő magánelzárást intelligens ember könnyebben viseli el, mint a kevésbé intelligens. Szobai foglalkozásból élő egyénre nem nagy változást jelent a börtön cellában végzendő munka, míg a földművesre, napszámosra, vagy a vándorcigányra könnyen és gyorsan végzetesen romboló hatása lehet. Igaz, hogy az ilyen egyéneket fel lehet menteni a nappali magánelzárás alól, de már maga ez aggodalomba ejthet e rendszer általános alkalmazása iránt. Különösen oly államban, ahol az elítéltek nagy része a szabad életben mezőgazdasági munkákkal foglalkozott, a magánzárka rendszert általánosan kötelezővé tenni már ezekből sem ajánlatos.

Bármily nagy elismeréssel legyünk az 1843-iki büntető javaslatunk felől, a börtönrendszer tekintetében a magánzárka rendszer melletti elvi álláspontja e javaslatnak ma csakugyan túlhaladottnak tekinthető. A javaslat készítőinek ezen elvi állásfoglalását azonban megmagyarázza az a körülmény, hogy akkor a tudományos világ és a gyakorlati szakemberek nagy többsége fenntartás nélkül a magánzárka rendszert tartották a legtökéletesebbnek. Anglia, Északamerika ebben a rendszerben építették fel a legszebb mintaintézeteiket. Megemlítésre méltó azonban, hogy a javaslat tárgyalása során sokaknak, így *Deák Ferencnek* aggályai voltak e rendszer ellen s ő maga javasolta, hogy előbb próbáljuk ki ezt is és a másik versenyképesnek látszó hallgatási rendszert s pár évi eredmény alapján döntsünk végleg a rendszer kérdésében. Br. Eötvös József pedig elvileg is síkra szállt a magánrendszer ellen. (Érdekes és felette gyakorlatias indítvány tétetett a bizottságban az iránt, hogy a rabok részére államilag kijelölendő pusztákon *dolgozó gyarmatok* állíttassanak fel, tehát a mezőgazdasági munkával foglalkozó elítéltekre a magánelzárás helyett a mai *rabgazdaságok* eszméjét már e javaslat készítői felvetették).

De legnagyobb hátránya a magánzárka rendszernek az, hogy a társas életre való helyes irányú ránevelést, a szabad életben való önfegyelmézést és önuralmat, vagyis a rabnevelésnek a legfontosabb célját, a társadalmi *reclassement* lehetővé tételét ebben a rendszerben nagyon nehéz vagy épen lehetetlenség keresztülvinni.

A mai börtön még az életfogytiglanra elítéltekkel és a megrögzöttekkel szemben is azt tekinti legfőbb feladatának, hogy az elítélteket helyesebb viselkedésű, hasznosabb, szilárdabb jellemű egyének gyanánt bocsássa vissza a társadalomba. Már pedig a hosszú évekig vagy csak hónapokig is teljes magánelzárásban tartott embertől épen ezt nem várhatjuk. Aki ily hosszú időt egyedül, négy fal között kénytelen eltölteni, bármennyi üdvös tanácsot, vigaszt, szellemi szórakozást nyert cellájában a hivatalos látogatóitól, nem gyakorolhatta bele magát az önfegyelmezésbe, az emberek között való helyes viselkedésbe, érintkezésbe s így az ő társadalmi javulása megakadt, félúton abbamaradt.

A *fokozatos rendszer* épen ezen a ponton bizonyult gyakorlatiasabbnak és életképesebbnek, mert egyenesen arra fekteti a főszúlyt, hogy az elítélteket hozzászoktassa az önuralomhoz, az önfegyelmezéshez, az emberek között való mindennapi érintkezéshez, a közös munkához, a versenyhez s ezzel a börtönbe a szabad élet leghatékonyabb tényezőjét, *a munka által való boldogulás* gondolatát hozza be. Ez a fokozatos rendszer gerince. A fokozatos rendszer elfogadja a magánzárka rendszerből is az abban levő helyes magot, azt t. i. hogy az elítéltet a börtönbe belépte után először a magábaszállásra kell rászorítani. Ez a bevezető szak egyzersmint arra való, hogy az igazgató az elítélt egyéniségét kitanulmányozza s képességei, hajlamai felől tájékozódjék, hogy a megfelelő munkát részére kijelölhesse, illetőleg arra rábeszélje.

A bevezető magánelzárás idejét az angol börtönökben fokozatosan rövidebb időre szorították. A XIX. század derekáig szokásos 18 hónapot az 1857-iki Penal Servitude Act leszállította 9 hónapra. Majd a XX. század második tizedében 28 napra, míg 1924-ben már — *Horváth* Dániel közvetlen tapasztalatain alapuló adatai szerint — mindössze 14 napra szorították le. Ezt a túlságos leszorítást, amit az elítélt munkaerejének minél nagyobb kihasználására való törekvéssel lehet megmagyarázni, részemről aggályosnak tartom. A három hónapot meg nem haladó szabadságvesztés, amelynél a büntetés célja kétségtelenül csak az elítélt erőteljes meglec kéztetése, mert az illetőnek rendszeres javítására nincs szükség, legalkalmasabban és legsikeresebben mindig teljes magánelzárásban lenne végrehajtandó. De az egy évinél hosszabb időre elítélteknél is a büntetés első három hónapját mindig kívánatos lenne magán-

zárkában végrehajtani az említett magábaszállásra kényszerítés és az elítélt jellemének alaposabb kitanulmányozása végett.

A japán börtönökben a hosszabb időre elítéltekre szabály a hat havi bevezető magánelzárás. (M. Miyake: An Outline of the Japanese Judiciary and the Administration of Prisons in Japan. 1930. 28. l.)

A magánzárka rendszerből ezenfelül átvette a fokozatos börtönrendszer az *éjjeli elkülönítést* is. Minden jól berendezett modern börtönben egyik legfontosabb követelmény, hogy minden beutaltnak okvetlenül *külön hálófülkéje* legyen. A közös hálóterem minden börtön méregfoga. Sajnos, talán még mindig Anglia az egyetlen ország — a magánzárka rendszert megvalósító Belgium mellett — ahol ez a követelmény tökéletesen keresztül van vive. Hazánkban egyedül a soproni fegyházban és a kőbányai gyűjtőfogház fegyházi és börtön-szárnyaiban van megfelelő számú hálózárka.

A fokozatos börtönrendszer főrésze a *nappali közös munka* szakasza. Ez a szak *a rabnevelés* keresztülvitelére szánt idő. Ez alatt kell az elítéltet megfelelő munkára kitanítani vagy ha a kitanításra nincs szükség, abban gyakorolni s a fizikai, szellemi és erkölcsi edzés minden eszközét felhasználni arra, hogy 1. az elítéltet megszabadítsuk erkölcsi hibáitól vagy egyéb rossz szokásaitól, — 2. rávezessük képességeinek felismerésére vagy azok helyes kihasználására és kiművelésére, — 3. rászoktassuk, ha szükséges, kényszerítsük az intézeti rend pontos megtartására, az egészségügyi, tisztasági, foglalkozási, szórakozási szabályok szigorú követésére. (A rabnevelés és a rabmunka kérdéseiről l. a köv. pontok alatt).

A közös munka szakasza a rendszer alapgondolata szerint úgy rendezendő be, hogy az elítéltet ez alatt módszeresen belevigyük a rendes, munkás élet szeretetébe. Ennek az elérésére szolgál az elítéltek osztályozása, a fokozatos kedvezmények és jutalmazások rendszere, a jegyrendszer és az okszerű fegyelmezés.

Az elítéltek *osztályozása* itt nem a büntettek jellemcsoportjai szerint való megkülönböztetést jelenti, amit a letartóztatási intézetek specialisatiójával már a végrehajtás megkezdése előtt elvégez a büntetés végrehajtását vezető hatóság. Az osztályozás az egy intézetbe utalt elítélteknek erkölcsi állapotuk és javulásuk foka szerint való csoportosítása. Újabban csaknem mindenütt uralkodó lett e tekintetben az angol börtönökből és az északamerikai refor-

matorykból átvett az a rendszer, hogy az elítéltet bejövetele után először a *semleges* (középső) osztályba helyezi az igazgató s innen aztán megfelelő érdemjegyek elnyerése után, illetőleg bizonyos időnek kifogástalan kitöltése után juthat valaki a *felsőbb* osztályba vagy osztályokba, ahol fokenként több kedvezmény és előny vár az illetőre, — míg rossz viselet, hanyagság esetében degradáltatik az *alsóbb* (harmadik) osztályba.

Az elítélttel az igazgató ezeket a szabályokat a megfigyelési időszak alatt részletesen közli, sőt ezek minden zárkában a falon ki vannak függesztve, hogy az elítélt folyton szeme előtt lássa, hogy jóviselet és szorgalom esetén előre mehet, sorsát könnyítheti, sőt hamarabb kiszabadulhat a börtönből, míg rossz viselet és lustaság által érzékelhetően rosszabb helyzetbe sodorja magát.

Hány ilyen osztályt, illetőleg fokozatot állapítsunk meg, ez az intézet népességétől, a beutaltak általános jellegétől s az igazgató programjától függ. Nagyobb népességű és különböző jellegű beutaltak esetén kívánatos az említett három főosztályon belül alosztályokat is felállítani. Az angol nagy börtönökben (convict prison) az első osztályból a legjobbakat és legszorgalmasabbakat külön, u. n. csillagosztályba (*star class*) csoportosítják. Ezek a legtöbb előnyben részesülnek, bizalmi feladatokat is biznak rájuk s így már a szabad emberhez hasonló életre készülhetnek elő. Ez a rendelkezés mintegy helyettesíti a mi közvetítő intézetünket.

Sajnálatos, hogy a fokozatos rendszernek ezt a legérdekesebb és sikerebb intézményét, a *közvetítő intézeteket* az angol törvényhozás többszöri javaslat ellenére nem fogadta el. Másutt sem tudott ez a közbülső fokozat népszerűvé válni. Ellenben belekerült ez az életrevaló intézmény a mi Btk-be s ma is egyik üdvös hatású részlete a fokozatos börtönrendszerünknek. Az első ily intézetünket, a Kishartán 1884-ben megnyitott közvetítőt, ugyan 1919-ben országos letartóztatási intézetté alakította át az igazságügyi kormány, a lipótvári és a nagyenyedi közvetítőink pedig a trianoni békediktátummal leszakadtak a magyar állam testéről, azonban így is van még két közvetítő intézetünk, egyik a váci fegyház, másik a márianosztrai női orsz. let. intézet mellett.

Sőt alaposan mutat rá Szöllősy O., hogy a kishartai orsz. let. intézet, mely voltaképen egy nagyarányú *rabgazdaság*, amelyben az 1919-iki rendelet értelmében a fegyházrendtartás szabályait csak „megfelelően“ kell alkalmazni, a gyakorlatban odafejlődött,

hogy az ideküldött rabok általában a közvetítő intézet enyhébb szabályai szerint kezeltetnek. Ez a fejlődés börtönügyi szempontból, mint a fokozatos rendszer továbbfejlesztése, csak örvendetes, azonban a törvényesség szempontjából kifogásolható, mert így olyanok is egyszerre a Btk. fokozatos rendszerének harmadik fokozatába jutnak, akik még nem töltötték ki a törvényben előírt két-harmadát a büntetési idejüknek. Megszívlelendő azért *Szóllósy* azon kívánsága, hogy törvényben vagy rendeletben ki kellene mondani, hogy aki 3 évi vagy ennél hosszabb szabadságvesztésre van elítélve, csak akkor bocsátható a gazdasági munkára, ha büntetéséből két (szerintem egy) évet már kitöltött. (Magyar Börtönügy. 1930. 213. l.)

Az angol börtönökben újabban szokássá vált az elítéltet a kibocsátás előtt két hétre ismét magánzárkába helyezni, hogy újból elmélkedjék sorsa felett és többi rabtársaitól teljesen elkülönítve készüljön a szabad életre. Ez az intézkedés voltaképpen szintén csak a közvetítő intézetet van hivatva pótolni. Kétségtelen, hogy ott, ahol közvetítő intézet nincs, ez az utólagos magánelzárás is üdvös hatású lehet s mindenesetre helyesebb így eresztetni az elítéltet a maga útjára, mint közvetlenül a közös munkateremből. De ennél sokkal egészségesebb és gyakorlatilag is nagyobb sikerrel biztató berendezkedés lenne, ha minden fegyház és börtön mellé szerveznénk megfelelő nagyságú közvetítő intézetet s csak az itt sikeresen kiállott legalább hat havi s legfeljebb egy évi próbaidő után bocsátanók ki az elítélteket a feltételes szabadságra. A közvetítő intézet óriási előnye, — amint ezt W. Croffton nagy gyakorlati bölcseséggel elgondolta — hogy minden elítéltet gondosan készítsünk elő és pedig ne magánzárkában, ne csupán bölcs prédikációkkal, hanem gyakorlatiasan, egy félig a szabad életnek megfelelő külön intézetben, a polgári szabadság okos használatára. Az eddigi közvetítő intézetek kitűnően be is váltak, nincs tehát semmi ok és alap ezek visszafejlesztésére. Ellenkezőleg, azok rendszeres kiépítése a fokozatos börtönrendszer tökéletesítése lenne.

A fokozatos rendszer utolsó stádiuma, a *feltételes szabadonbocsátás* intézménye, nemcsak Angliában, de mindenütt, ahol ez az intézkedés életbelépett, igen üdvösnek és sikeresnek bizonyult. Annak a tudata, hogy az elítélt, ha kifogástalanul viselkedik és szorgalmasan dolgozik, a börtön büntetésének egy jelentékeny részét szabadlábbon töltheti el, tehát a bírói ítéletben kiszabott időnél hamarabb kiszabadulhat a börtönből, kivétel nélkül minden

elítéltre, az intelligensre épúgy, mint a kevésbbé műveltre, a javulékonyra épúgy, mint a megátalkodottra kétségtelenül csábító és serkentő hatású. Ez magyarázza meg, hogy a fokozatos börtönszisztemnek ezt a részét azok az államok is elfogadták, amelyek nem alkalmazzák a fokozatos rendszert. Így Belgium és Németország. S az is ez intézmény életrevalóságát és sikerét bizonyítja, hogy a feltételes szabadság idejét, amit az angol jog eredetileg a büntetési idő egy negyedében állapított meg, más államokban lassanként kiterjesztették, úgy, hogy néhol már a büntetés kétharmadának vagy a felének kitöltése után az arra érdemesnek bizonyult elítélt elnyerheti ezt a kedvezményt, mint a kifogástalan magaviselet és a kitartó szorgalom legnagyobb jutalmát. Ezt bizonyítja még az is, hogy a feltételes szabadonbocsátás, illetőleg kísérleti kihelyezés újabban nemcsak minden szabadságvesztés büntetési nemnél, de a biztonsági intézkedéseknél (a dologházaknál és a javító iskoláknál) is széltiben alkalmaztatik.

A feltételes szabadságra bocsátás intézménye, az elítéltre gyakorolt serkentő hatásán felül annyiban is kitűnő gyakorlati intézkedés, mert ezúton lehet az elítélteket a szabad életbe való visszatérésük első, legkritikusabb szakában hatályosan ellenőrizni és a visszaesésben lehetőségig meggátolni. A feltételesen szabadon bocsátott egyén ugyanis a feltételes szabadság idején állandó rendőri felügyelet alatt áll, tehát a rendőrségnek joga van, sőt kötelessége őt nemcsak általános közbiztonsági szempontból, de egyénileg különös megfigyelés alá venni. De ennél a rendőri felügyeletnél még fontosabb, hogy minden szabadonbocsátott személy okvetlenül egy *pártfogó* vagy *pártfogó tisztviselő* egyéni oltalma és jóakarátu támogatása alá kerüljön. A visszaesésnek, — ami sajnos, ma is gyakori mindjárt a börtönből kiszabadulás utáni hónapokban — legbiztosabb ellenszere, ha a kibocsátott elítélt a hivatalos színezetű s emiatt sokszor nem épen barátságos jellegű rendőri felügyeleten kívül kap egy igazi őszinte jóindulatú segítő barátot, aki nem az ő multját nézi, hanem egyedül erkölcsi jobb jövőjét, társadalmi elhelyezkedését, megélhetését, volt családtagjaival való kibékítését, szóval a tisztességes úton megmaradását munkálja. (L. még alább a 10 p.)

6. A rabnevelés.

A szabadságvesztés büntetéseknek ma minden vitán felül uralkodó központi kérdése a rabnevelés problémája. A XIX. század első felének javítási elmélete, melyet e század végén s a XX-nak az elején általában mint naív, gyakorlatiatlan követelést igyekeztek feltüntetni és eliminálni a börtönügyből, ma új név alatt, de ugyanazon nemes és most már elismerten gyakorlatias törekvés gyanánt áll a szakemberek többségének a szeme előtt, mint a börtönbüntetés igazi feladata. A javítás jelszavát azonban el kellett hagynunk, egyrészt azért, mert tényleg vannak sokan a börtönökben, akik rendszeres erkölcsi javításra nem szorulnak, a „nevelés” kifejezés azért jobban adja vissza az összes szabadságvesztésre elítéltek tekintetében a végrehajtás elé tűzhető azt a célt, hogy a börtönbe beutalt büntettes ne úgy kerüljön ki onnan, mintahogy oda bement, hanem a börtönben átélt szigorú fegyelem által megtisztulva s akinek szüksége volt rá, testileg, szellemileg és erkölcsileg megerősödve, a helyes erkölcsi úton maradás szilárd elhatározásával. Ezt a helyes célt a *rabnevelés* jelszóval fejezhetjük ki legtisztábban és legerőteljesebben.

Reális szemmel nézve a börtönre elítélteket, kétségtelen, hogy úgy a javításra nem szorulóknak, mint a társadalmilag javíthatatlanoknak tekinthető megrögzöttek aránylag mindenütt csekélyebb számban vannak. A börtönre elítéltek nagy többsége tényleg igen is rászorul az utólagos nevelésre. A büntettek nagy része a kevésbbé művelt, szegény s gazdaságilag gyengébb, esetleg nyomorral küzdő rétegekből vagy alkalmilag nyomorba jutott vagy az erőszakos természetű, rossz erkölcsű egyének közül kerül ki. Kézzelfogható igazság tehát, hogy az elítéltek zömét nagyon is kívánatos és szükséges nevelni, helyesebb életre, a társadalmi és állami szabályok, az erkölcsi kötelességek megtanulására és követésére kitanítani és azokba őket belegyakorolni. Ez a gyakorlat, az erkölcsi tréning azokra is csak üdvös hatású lehet, akik erkölcsileg romlottaknak még nem mondhatók, akiket valamely egyéni sorsfordulat, rossz alkalom, mások csábítása vitt a bűn útjára. De szükséges és pedig fokozottan szükséges ez az erkölcsi tréning azokra is, akiket ellenkezőleg társadalmilag javíthatatlanoknak, fékezhetetlen rossz erkölcsűeknek kell tekinteni.

Miben áll a rabnevelés s minő módjai és eszközei vannak

annak, ennek a kifejtése képezi ma a büntetéstani tudomány legfontosabb tárgyát. Az útmutatást, a helyes programot ugyan erre nézve megadta már az 1870-iki északamerikai nemzeti börtönügyi kongresszus, melynek „Elvi kijelentései“ (Declaration of Principles) rövid szabatos tételbe foglalva összegezik a modern börtön feladatát, ami nem más, mint az elítélt átalakítása (*the reformation of criminals*), eszköze pedig a vallás, „ami az emberi szívet és életet irányítja“ és a nevelés, ami „éltető ereje a reformálásnak“ s ezért a börtönökben a legszélesebb terjedelemben viendő keresztül. Az értelmi nevelésen kívül különösen hangsúlyozzák az erkölcsi nevelést (moral training) és a munkára nevelést (industrial training). Ezt az egészséges programot legcéltudatosabban a Reformatory nevű új intézetekben (először az *Elmira-reformatory*-ban) valósították meg, melyekben kibővítették azt a testi nevelés (rendszeres tornázás, katonai gyakorlatok) gondos keresztülvitelével is. Átvette ezt a programot hamarosan Anglia is, melynek állami börtöneiben, valamint a Reformatory mintájára szervezett Borstal intézetekben kifejezetten a testi, értelmi és az erkölcsi tréning a végrehajtás célja.

A középeurópai államok börtöneiben a legújabb időkig csupán a *munkára nevelés* eszméje tudott tért hódítani. Ezt is első sorban finansiális szempontokból, a rabtartási költségek behozatala s a börtönügyi általános kiadások fedezete végett látták elkerülhetetlennek. Az *értelmi* neveléssel, még kevésbé a *testi* neveléssel sokáig édes-keveset törődtek. Az értelmi nevelés leginkább az alfabétáknak írni-olvasni tanítására szorítkozott. A testnevelésről ellenben a nagyobb börtönökben egyáltalán nem esett szó.

Annál örövendetesebb, hogy a háború után a *testnevelés* iránti általános nagy érdeklődés, a sport különböző ágainak nagyarányú felkarolása a rabok testi nevelésének a kérdését is szőnyegre vetette. A javító intézetekben, már a háború előtt is, majd a fiatalok fogházaiban meghonosított testgyakorlatokat lassanként kezdik a börtönökben is alkalmazni, ami kétségtelenül rendkívül üdvös hatású lesz a rabok testi erejének, tehát munkaképességének a növelésére is. A test ápolása már az egészség fenntartása, a betegségek elkerülése érdekében is feltétlenül szükséges közegészségügyi követelmény, amit a raboktól nem szabad sajnálni, sőt épen arra való tekintettel, hogy azok nagy része a szabad életben a legegységesebb egészségügyi szabályokkal sem törődött, ezeket rendszeresen rá kell

szoktatni, nevelni a testápolási, tisztasági és a testedzési szabályokra. Ez nem fényűzés, nem szentimentalizmus, hanem a nevelés első, elemi szabálya.

Legújabbban nagyobb gondot fordítanak a mi börtöneinkben az *értelmi nevelésre* is. A rendszabályok szerint ugyan csak a 30 évesnél fiatalabb fegyenc és rab iskolaköteles, azonban óhajlására vagy az igazgató rendeletére az idősebbeket is oktatásban kell részesíteni. Természetesen azokat, akik a szabad életben, börtönbejutásuk előtt rendes iskolákat végeztek s a rabiskola anyagát teljesen ismerik, illetőleg kellő műveltséggel rendelkeznek, nem kell a rabiskolába beosztani, ezeknél a megfelelő hasznos olvasmányok fogják az értelmi művelés további eszközét képezni és ismereteik gyarapítását elősegíteni.

Tekintettel az értelmi nevelés óriási jelentőségére, a félműveltségből vagy a ferde irányú kitanításból származó rendkívüli veszedelmekre, mindenesetre kívánatos, hogy a rabok oktatásával az eddiginél sokkal intenzívebben és a mai heti 5—8 óránál jóval több órán foglalkozzanak az ezen feladatra alkalmazott tanerők és szakemberek. A helyes irányú értelmi fejlesztés, a hasznos ismeretek közlése és különösen a közgazdasági és erkölcsstani igazságokra való módszeres rávezetés egyik leghatalmasabb tényező lesz az elítéltek csekélyebb képzettségű többségénél a visszaesés meggátolására. Ha meggondoljuk, hogy minő lélekrombolást és kultúrellenes aknamunkát végeznek a titokban mindenütt működő mai kommunista agitátorok (agitátorképző iskolák), nem lehet eléggé hangsúlyoznunk, hogy minden téren, tehát a börtönökben is mindent el kell követni a kommunista tévtanok ellensúlyozására, a helyes közgazdasági eszmék és tanítások, valamint a komoly erkölcsi elvek megszilárdítására. Ez különösen nagyjelentőségű a börtönbe került egyénekekkel szemben, akiknek jórésze épen alacsonyabb műveltségénél fogva könnyen megnyerhető az említett tévtanoknak s helyzetéből kifolyólag a bujkáló agitátorok által könnyen behálózható.

Nagyon helyes, hogy újabban a mi börtöneinkben is rendszeresítették a vasárnapi külön előadásokat és felolvasásokat a rabok részére. Kívánatos lenne, hogy ezek az előadások minél gyakoribbak, minél alaposabbak és gyakorlatias irányúak legyenek és ne ötletszerűen választott tárgyakról szóljanak, hanem előre el-

készített program alapján öleljék fel a gazdasági élet minden fontosabb és aktuális kérdését.

Az értelmi képzés másik eszköze a jól megválasztott, helyes irányú olvasmányok. A jó *rabkönyvtár* s annak célszerű felhasználása egyik igen fontos tényező a börtönök összes lakóinak a lelki felüdítésére és felemelésére. A kevésbé műveltek a jó könyvekből tanulják meg és pótolják a szükséges ismereteket, a műveltebbeknek pedig igazi lelki vigasz lehet egy-egy megfelelő tudományos, szépirodalmi vagy szakmunka elolvasása vagy beszerzése sajátjuk gyanánt. Mondani sem kell, hogy a rabkönyvtárba nem szabad felvenni, s még az intelligensebb raboknak sem szabad kezébe adni oly munkákat, melyek erkölcsi szempontból vagy az állami rend és a társadalom nyugalma szempontjából aggályosak vagy épen veszedelmes irányúak. Itt már igazán jogosult a legszigorúbb censura gyakorlása az igazgató, illetőleg a felügyelő hatóság által. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a raboktól elzárjuk a modern irányú újabb tudományos vagy szépirodalmi műveket. Épen jó, ha ezek felől is tájékoztathatjuk őket, azonban csak ha az illető művek nem esnek az említett kifogások alá.

Az európai szakemberek, még inkább a laikusok körében eleinte nagy visszatetszéssel találkozott az északamerikai Reformatorykba már régebben bevezetett ujságolvasás megengedése és a lassanként divatba hozott külön *börtön-ujságok* szerkesztése. Az Elmira Reformatory első nagyérdemű igazgatója, Z. R. Brockway indította meg az első önálló fogházujságot: *The Summary* (Összefoglalás) címmel, a reformatoryba beutaltak szellemi nevelésére irányzott célzattal. Ez a heti lap, az igazgató szerkesztése alatt, céltudatos program szerint a közérdekű, tudományos, szépirodalmi cikkeken felül, tájékoztatja a beutaltakat a világesemények felől is. Maguk az elítéltek is küldhetnek be cikkeket vagy kérdéseket, melyekre az igazgató vagy valamelyik intézeti tisztviselő felel. A fogházujság olvasása mint különös kedvezmény, illetőleg jutalom, csak az első és esetleg a második osztályú beutaltaknak van megengedve. A fogházujság gondolata az ujságolvasáshoz annyira hozzá szokott amerikai társadalomban egyszerre nagy népszerűsége jutott s ma lehet mondani minden intézet vagy saját ujságot készít és ad az arra érdemes beutaltak kezébe vagy megengedi bizonyos, az igazgató által approbált ujság olvasását.

Kétségtelen, hogy az ujságolvasás általában s a külön fog-

házujság készítése és a rabok kezébe adása szintén igen alkalmas eszköze lehet a rabok értelmi fejlesztésének, ismereteik bővítésének, másrészt különösen az intelligensebb rabokra nézve a szellemi felüdülésnek és lelki rugékonyságuk fenntartásának. A mai szédületesen elterjedt ujságolvasás korában az elítélteknek a megszokott ujságjuk olvasásától való eltiltása époly lelki szenvedést és lehangoltságot jelenthet, mint a dohányzástól vagy más megszokott kényelmi és élvezeti cikkektől való megfosztás. Ezért ennek az újból megengedése lelki örömet és jutalmat képvisel, ami szintén csak sarkallani fogja őket a jóviseletre és szorgalmas munkára, amivel ezt az engedélyt elnyerhetik vagy biztosíthatják maguknak.

Ennek a belátása alatt végre napjainkban megtört az európai szakkörök bizalmatlansága is a börtönújság gondolata és az ujságolvasás ellen és ma már sok helyen meghonosították. Hazánkban egy lelkes patronage-hölgy, Nagy Emilné, *Göllner Irén* buzgálkodása teremtette meg 1929-ben az első fogházi ujságot: „Bizalom” címmel. (A váci fegyházban nyomtatják maguk a fegyencek a kitűnően szerkesztett ujságot). Csak üdvözölni lehet ezt a helyes kezdeményezést, melynek az értelmi és erkölcsi nevelés szempontjából feltétlenül jó hatása lesz. Nagy jelentőségű nevelési eszköz az ujságolvasás a javító intézetekben s a fiataikorúak fogházában is, amelyeken a rendes ifjúsági lapoknak és folyóiratoknak a beengedése — megfelelő censura mellett — kevesebb veszedelemmel s még több erkölcsi haszonnal járhat.

Az értelmi fejlesztés és nevelés eszközei gyanánt szintén üdvös hatásúak a zene- és énekgyakorlatok és a rádió-előadások. Felvont szemöldökkel ezek ellen is lehet kifogásokat emelni, de ha az emberiesség elvét nemcsak számon hordozzuk, hanem a gyakorlatban is érvényesíteni akarjuk, akkor épen mint a lelki felüdülés s ezzel az értelmi és erkölcsi nemesbülés egyik leghathatósabb tényezőjét, feltétlenül bevezetendőnek fogjuk tekinteni a börtönökbe is. Az énekkarok és zenekarok alakítása a börtönökben egyik legokosabb módja az elítéltek lelki nemesbitésének és a javulás megindításának. A rádió-előadások hallgatása az olvasmányok és előadásokkal azonos tekintet alá esik s pusztán a modern módozat miatt aggályoskodni époly alaptalan és oktalan eljárás lenne, mint az egészségügyi modern találmányok (vízöblítéses klozetek, villanyvilágítás) elleni kifogások. Helyesen jegyzi meg *Szóllósy*, hogy azok a laikusok, akik a börtönök modern berendezéseit vagy az említett

szellemi szórakozási és ismeretterjesztési módozatokat hyperhumánus túlhajtások gyanánt gúnyolják, azok a börtönre gondolva, mindig csak a megrögzött, javíthatatlan gonosztevőket látják maguk előtt s nem ismerik az alkalmi büntettek, a menthető okokból bűnözők és az elhanyagolt nevelés áldozatainak különböző kategóriáit. (id. m. 190. L. még az 1930-iki prágai kongresszus iratait.)

Az erkölcsi nevelés eszközei a vallási tanítások és gyakorlatok, a jegyrendszer s jutalmazások, kedvezmények és a fegyelmi intézkedések sorozata.

A *vallásnak* óriási társadalmi és politikai jelentőségét a világháború is eléggé bebizonyította. A háború alatt s azután szem-melláthatóan megnövekedett az emberek nagy tömegeinek tudat alatti vágyódása az elérhetetlen és felfoghatatlan legfelsőbb lény, az Istenség fogalma felé. Az igazán vallásos szellemű ember a leg-erősebben van felvértezve a testiség ingerei s a vallástalan, rossz erkölcsű és rossz akaratú embertársai izgatásai és csábításai ellen. Ez a régi igazság érthetővé teszi, hogy a vallás szolgái ősidőktől fogva egyik fontos feladatuknak tekintették a *börtön-missiót*, vagyis a börtönbe került hitsorsosaiknak vallási vigaszban részesítését s a hitetlen vagy cinikus lelkiületű raboknak a vallás fegyvereivel való megtérítését és a javulás útjára vezetését. Már az őskeresztény egyház intézményesen gondoskodott a rabok lelki vigasztalásáról és gondozásáról. (l. alább a VIII. Fej.)

A XIX. század során ez a helyes felfogás annyira uralkodó lett a kultúrállamokban, hogy a börtön rendtartások mindenütt részletesen intézkednek a rabok vallási szükségletének helyes és rendszeres ellátásáról. Ma már minden börtönben államilag kinevezett külön *fogházi lelkészek* látják el a nagyobb számú felekezetek hívei körül ezt a szolgálatot. A modern állam tehát maga is tetteleg elősegíti a rabok vallásosságának az ápolását, abból a meggyőződésből, hogy a vallás szolgái az erkölcsi megjavítás nagy és nehéz munkájában a leggyakorlatiasabb módon támogatják a börtön-tisztviselők ily irányú fáradozását. A börtönrendtartások mindenütt gondoskodnak a rabok részére az istentiszteletek idejéről és rendjéről s a lelkészek vagy más egyházi kiküldöttek szolgálatának beosztásáról.

A lelkészek tevékenysége mellett a leghatékonyabb erkölcsi-erősítő tényező a börtönrendtartásban megállapított *osztályokba* vagy *fokozatokba* való előmenetel gyakorlatias alkalmazása. Az an-

gol börtönökben és Borstal intézetekben, valamint az északamerikai Reformatorykban ennek a keresztülvitelére régóta a *jegyrendszer* van gyakorlatban, ami az eddig legkitünőbbnek bizonyult módszer a munkaösztön és a versenykedv észrevétlen elsajátítására s az elítéltek véérébe való átvitelére. Lényege abban áll, hogy az elítélt a közös munka megkezdésekor érdemkönyvet kap, melybe minden napról a magaviselete és szorgalma által kiérdemelt bizonyos számú jegy beíratik (8—7—6, a magaviselete és a munkaszorgalom foka szerint). A felsőbb osztályokba vagy fokozatokba való előmenetel már most bizonyos számú jegy kimutatásához van kötve s így az elítélt maga minden nap meggyőződhetik, hogy mennyire haladt a felsőbb osztályok, vagyis a több kényelmet, nagyobb kedvezményeket, jobb kosztot s korábbi kiszabadulást biztosító magasabb osztály felé. A jegyrendszer kitünő módot nyújt a fegyelmi büntetésre (bizonyos számú jegy elvesztése) s jutalmazásra (az elvesztett jegyek visszaadása) is.

A jegyrendszernek ezt a munkára és önfegyelmzésre nevelő jelentőségét rögtön felismerték az amerikai szakemberek is és a jellemátalakítás, a „reformatory rendszer“ egyik legfőbb tényezője gyanánt alkalmazzák csaknem minden intézetben. Sőt a Reformatoryk némelyikében a jegyrendszert odáig fejlesztették, hogy az elítélt az érdemkönyvében kimutatott jegyeinek (a magaviseletből, a munkaszorgalomból, a tanulásból) pénzértéke alapján maga gondoskodik ellátásáról, (megfelelő összeget fizet a kosztjáért, ruhájáért), tehát megszokja az önálló háztartás vezetését s a takarékoskodást is.

Hazai börtöneinkben ezt a praktikus rendszert nem alkalmazzák, azonban az abban rejlő helyes alapelveket, az elítélteknek munkára és önfegyelmre serkentését a *munkajutalmak*, *külön jutalmak* és különböző *kedvezmények* rendszeresítésével igyekeznek megvalósítani. Igaz, hogy minden módszer relativ értékű s az ügyes kiviteltől, a végrehajtó szervek gyakorlati érzékétől függ, azonban meg vagyok győződve, hogy az angol és amerikai jegyrendszer meghonosítása nálunk is csak a legjobb eredménnyel járna.

7. A rabmunka.

A börtönügynek legtöbbségű, épenezért legbonyolultabb s legtöbb vitás kérdést tartalmazó részlete a rabmunka. A börtönügyi szakirodalom is ezzel a kétségtelenül hálás kérdéssel foglalkozik legszívesebben.

A rabmunka létjogosultsága ma már vitán felül áll. Efelett többé nem is szükséges eszmét cserélni. Hiszen a börtönök története épen azt igazolja, hogy a mai börtönbüntetés a kényszermunka régi kezdetleges és kegyetlen alakjaiból fejlődött ki. (L. fentebb 1.) A modern börtönbüntetés történeti előzményei, a hollandiai Tuchthuiz-ok, a római San Michele, a gandi Maison de force, a mi első fenyítőházaink (Szempe, Tallós, Szeged) pedig beszélő bizonyosságai annak, hogy amikor már bizonyos elítélteket nem szántak halálra, de mégis súlyosan akarták őket büntetni, a *nehéz munkára* kényszerítés gondolata oly természetesnek tűnt fel, hogy annak jogossága felől senkinek nem merült fel aggálya.

A Howard által megteremtett modern börtönnek fogalmilag velejáró ismérve a rabok munkára kötelezése. Azonban a Howard magasröptű jelszavának megfelelően, többé nem a testi sanyargatás vagy épen a lassú kivégzés, az elpusztítás célzatával, hanem a legalapvetőbb erkölcsi kötelességekre, a szorgalomra és a becsületes-ségre való ránevelés határozott programjával. A mai börtönökben alkalmazott *munkakényszer* nemcsak összefér az emberiség elvével, de épen annak okos és célszerű megvalósítását szolgálja. A munka az, ami az embert az állatvilág fölé emeli, testi, értelmi és erkölcsi képességeinek felismerésére, kihasználására és értékelésére rávezeti. A munka nemcsak „nemesít“, de a kultúrembernek oly lelki és becsületbeli kötelessége, aminek elhanyagolása vagy elkerülése a legsúlyosabb erkölcsi hiba.

Ennek a modern felfogásnak megfelelően a börtönre elítélteket, akiknek nagy része ennek az erkölcsi kötelességnek az elhanyagolása, a munkakerülés, lustaság, kényelemszeretet s az ebből származó egyéb erkölcsi hibák miatt tévedt a bűnelkövetés útjára, ezen erkölcsi hibáikról való leszoktatás végett kell munkára fogni s amennyiben képességeiknek megfelelő hasznos munkával eddigelé nem foglalkoztak, erre őket kitanítani, akik pedig addig is foglalkoztak ilyennel, azokat ezen munkában gyakoroltatni és lehetőleg tökéletesíteni. A rendszeres hasznos munka megszokása

és megszeretése, a munkakedv és a szorgalom módszeres belecsepegtetése az elítélt lelkébe, egyfelől jótétemény az elítélttel szemben, mert rávezeti az illetőt saját képességeinek felismerésére és okos felhasználására, tehát a börtönből való kiszabadulása esetére megélhetésének biztosítására, — másfelől a legbiztosabb út az elítélt lelkiületének, jellemének olyan átalakítására, hogy kibocsátás esetén ne kelljen többé a bűnbe való visszaesésétől tartanunk.

De a hasznos munkával való állandó foglalkoztatása a börtönre elítélteknek a börtönigazgatás szempontjából is nagy jelentőséggel bír, mert ez teszi lehetővé a börtönökben a rend és biztonság fenntartását. *Tóth Lőrinc* írja (A rabmunka. 1888. 6. l.), hogy midőn 1848-ban Franciaországban a „droit au travail“ hangzatos jelzőnek a hatása alatt a kormány a börtönökben beszüntette a rabmunkát, egy hó alatt a clairvaux-i központi börtönben zendülés tört ki s egy hónap múlva a kormány kénytelen volt visszaállítani a munkakötelezettséget az összes börtönökben s erre a zavargások rögtön megszűntek. Az amerikai jail-ek, melyekben néhol sok száz elítélt vagy vizsgálati fogoly van egy helyiségben munka nélkül, ma is bátran nevezhetők bűnös-iskoláknak, mint a Dickens, Kölcsey és br. Eötvös József által remekül leírt azonkori angol és magyar megyei tömlöcök.

A mai börtönügynek tehát axiomája, hogy a szabadságvesztésre elítélteket hasznos munkával kell foglalkoztatni s munkakötelezettség alól csak a munkaképtelen betegeket lehet kivenni, valamint ahol a törvény világosan eltiltja a munkára kényszerítést. Ily kivételes jellegű szabadságvesztés a mi államfogházunk, mely csak a személyes szabadság elvesztését jelenti, de az *államfoglyok* — a Btk. 35. §-ának kifejezett tilalma szerint — „munkára nem kényszeríthetők“. A szakirodalom méltán kifogásolja ezt a kivételt s fenntartását nem is lehet mással menteni, mint az enyhébb politikai büntettek és a párviadal iránti társadalmi előítélettel. Egyébként maga a Btk. azzal igyekszik szelidíteni ezt a tilalmat, hogy odateszi utána, hogy „szabadságukban áll azonban az államfoglyoknak is valamely az intézet viszonyainak megfelelő, általuk választott munkával foglalkozni“. A legtöbb államfogoly tényleg foglalkozik is valamely kézimunkával.

Ha az államfogház, mint külön büntetési eszköz megmaradna is a Btk. revisioja alkalmával a büntetési rendszerben, annak végrehajtási rendszerét minden esetre oly módon kell majd

reformálni, hogy az államfoglyok is köteleztessenek valamely általuk választott munkával foglalkozni a megállapított napi munkaidő alatt. A mai állapotot, mely megengedi, hogy az államfogolyurak a két-három napi büntetésüket semmittevéssel, látogatók fogadásával és pezsgőzéssel töltsék, valódi paródiája a büntetésnek s nem méltó az igazságszolgáltatás komolyságához. Nem okosabb, célszerűbb ilyen nevetséges büntetés-parodia helyett megfelelő nagyobb összegű pénzbüntetés?

Általában mindenütt nyugvópontra jutott az a nagy vita-kérdés is, mely a XIX. század derekán *a rabmunkának a szabad munkával való versenye* tekintetében felmerült és nagy élénkséggel folyt évtizedeken át. Az 1885-iki római börtönügyi kongresszus már teljes határozottsággal állást foglalt az ellen a közkeletű hangzatos harcielszó ellen, hogy a rabmunka veszélyezteti a szabad ipart.

A szakemberek alaposan kimutatták, hogy a rabmunkások száma aránylag mindenütt felette csekély a szabad munkásokéval, közelebbről az iparosokéval szemben. Komoly concurrentiáról legfeljebb akkor lehetne szó, ha az állam az összes rabokkal egyetlen iparágat végeztetne, amikor az illető iparág szabad művelőinek érdekét esetleg valóban sérthetné, ha az állam a rabok által készített iparcikket olcsó áron dobna a piacra. Ilyen eset azonban sehol nem fordult elő, sőt épen minden államban a börtönügyi hatóságok céltudatosan arra törekszenek, hogy a börtönökbe minél többféle munkákat vezessenek be, hogy így a rabok mindenike lehetőleg a képességének és hajlamának megfelelő munkára legyen fogható, ami úgy a munkanevelés erkölcsi szempontja, mint a munka jövedelmezősége tekintetéből is a leghelyesebb megoldás. De a concurrentia veszedelmét azzal is le lehet szerelni, hogy az állam a rabok által készített iparcikket nem bocsátja piacra, hanem állami intézmények (hadsereg, rendőrség) számára készített szükséges tárgyakat vagy végeztet nélkülözhetetlen munkát. Így rendkívül ügyes és sikeres gondolat volt, hogy nálunk a váci fegyházban a nyomdaipart régóta erősebben felkarolták és az összes igazságügyi nyomtatványokat itt állítják elő a hatóságok számára. Épenily helyes gyakorlat mondhatni mindenütt, hogy a börtönügyi, katonai, rendőrségi egyenruházatok s felszerelési cikkeket lehetőleg rabmunkásokkal állíttatják elő.

Mint minden kritikából, a rabmunka ellen felhozott bírálata-

tokból is le kellett vonni a szükséges tanulságokat. A rabmunkának a szabad iparral való versenye feletti vitatkozásokból is elvontuk azt a tanulságot, hogy egyoldalúság volt a modern börtönök felállításakor és azok első berendezése alkalmával abból indulni ki, hogy minden rabot ipari munkával kell foglalkoztatni. Ez a magánzárka rendszer iránti előszeretetnek volt a természetes következménye. Csak nagy lassan jöttek rá a börtönügyi szakemberek is arra, hogy az ipari munka kizárólagos alkalmazása nemcsak igazságtalan elbánásra vezet, hiszen a szabad életben iparral foglalkozó elítéltekre, ha ugyanezt az iparágat folytatja a börtönben, ez a változás a munkanevelés szempontjából igen csekély jelentőségű lesz, ellenben mezőgazdasági napszámost vagy gazdálkodó embert fogni ipari munkára reá nézve lényeges helyzetváltozást jelent nemcsak a szabadlevegőtől való eltiltás és négy fal közé kényszerítés, de a reá szokatlan, esetleg alig elsajátítható kézügyesség hiánya miatt is.

De a rabnevelés eredményét is kétségessé teszi a kizárólagos ipari foglalkoztatás, mert az erre képességgel és hajlammal nem bíró elítéltek ipari oktatásával esetleg felesleges időt és erőt pazarlunk s az eredmény csak az, hogy kontár mesterembereket termelünk belőlük. Így vetődött fel a raboknak a *szabadlevegőn* teljesítendő s különösen a *mezőgazdasági* munkákkal való foglalkoztatásának az eszméje a börtönügyi irodalomban. Majd a gyakorlatban is kísérletek tétettek ily irányban. Különösen Olaszországban (Sardiniában már 1875. óta) és hazánkban, mint par excellence földművelő országokban már évtizedek óta elkezdtek, előbb szórványosan, így nálunk a filoxera által elpusztított szőlőterületek rekonstrukciója alkalmából, majd rendszeresen azoknak az elítélteknek, akik a szabad életben mezőgazdasággal foglalkoztak, a börtönbüntetés tartama alatt is ily munkákra alkalmazását. Az eredmény meglepően üdvösnek és anyagilag is jövedelmezőnek bizonyult. A mezőgazdasági telepeken foglalkoztatott munkások egészségi állapota, munkaköreje, munkakedve és munkájuk hozadéka oly kézzelfoghatóan jó eredményt mutat fel, hogy az említett két országban az igazságügyi kormány mind nagyobb mértékben folytatja a *mezőgazdasági rabtelepek* szervezését és kibővítését.

Hazánkban a háború előtti szórványos kísérletek (különösen Sátoraljaujhelyen és Zalaegerszegen) sikerétől felbátorítva, az igazságügyi kormány 1919-ben kezdte meg a *rabgazdaságok* és *rabker-*

tészetek rendszeres felállítását és nagyobb üzembe helyezését. A kishartai közvetítő intézetet, mely eredetileg is (Wagner Pál ajándékából) 292 magyar holdra terjedő földbirtokon létesült, részint megvett, részint bérelt pusztákkal és földekkel kibővítve, országos letartóztató intézetté alakították át, melynek összterülete jelenleg már 3352 kat. hold. Ezenkívül az országos letartóztatási intézetek, valamint 19 fogház mellett létesítettek kisebb-nagyobb területű rabgazdaságot vagy rabkertészetet, úgy, hogy míg 1919-ben összesen 686 kat. hold 1289 öl terület szolgált erre a célra, ma összesen 7100 kat. hold 620 öl területet művelnek a szabadságvesztésre elítéltek. (Legújabban a gr. Vigyázó F. hagyatékából is tekintélyes területet vásárolt meg az igazságügyi kormány a hartai rabgazdaság kibővítésére).

Mily kézzelfogható jótétemény, valóságos áldás ez a változás a rabokra, ezt eléggé megvilágítja az az adat, hogy csak magán a kishartai rabgazdaságon 400 rab dolgozik a szabad levegőn, — a többi rabgazdaságban és a rabkertészetekben pedig évente 2000—2500 (az összes letartóztatottak 35 %-a) elítélt foglalkozik östermelesi és kertészeti munkákkal, akiknek túlnyomó része enélkül az okos rendszerváltoztatás nélkül a fegyházak és fogházak szűk, rossz levegőjű celláiban és munkatermeiben töltötte volna hónapjait és éveit s a kétszerkettő négy bizonyosságával legnagyobb részük hosszabb vagy rövidebb idő alatt a tüdővész áldozatává lett volna.

A rabmunka problémájának még ma is vitás és pedig legélénkebben vitatható részlete a rabmunka belső szervezése. Három főrendszer, illetőleg alakzat relatív előnyei és hátrányai felett folyik a harc ma is a börtönügyi szakemberek között: a bérleti, — a vállalkozói és a saját állami kezelés vagy házi üzem rendszere felett.

A bérleti rendszer, melyet mint a börtönügyi igazgatásra nézve legkényelmesebbet, a XIX. század közepéig sok helyen alkalmaztak, annyi és oly súlyos kifogás alá esik, hogy azt lassanként mindenütt mellőzték s csak kivételesen fordul elő.

A vállalkozói rendszer látszólag kevésbé ellenkezik a rabmunka helyes szervezésének a követelményeivel, mert a vállalkozó rendszerint csak nyersanyagot és munkaeszközöket ad az intézetnek, de a munkát az intézeti alkalmazottak (munkavezetők) vezetik s a felügyelet, a fegyelmezés is a vállalkozóra való tekintet nélkül eszközölhető az igazgató által. A valóságban azonban

a vállalkozói rendszer nem egyéb, mint burkolt alakja a bérleti rendszernek. Az, hogy a vállalkozó a megrendelt áruk darabszáma után fizeti a kialkudott darabbért az államnak, lényegében nem nagy eltérés attól, amikor a bérlő egy egész intézet munkaerejét veszi meg, vagyis a rabok által készítendő összes áruk árát előre fizeti ki az államnak. Úgy, hogy *Szóllósy* a mi intézeteinkben alkalmazott vállalkozói rendszert egyenesen bérleti rendszernek nevezi. A vállalkozói rendszer mellett is, ha nem tolul is teljesen félre, de sokban elhomályosodik a rabnevelés szempontja. Miután a megrendelt árumennyiség elkészítésének érdeke az intézet vezetőségére hárul, természetes, hogy az igazgató ambicionálja a minél nagyobb megrendeléseket s első sorban nem a rabok munkára nevelése, hanem a minél nagyobb jövedelem, az intézeti költségvetés minél kedvezőbb képe lesz az irányadó. Úgy, hogy rendszerint a vállalkozók szabják meg az intézeti munkák nemeit, a rabok foglalkoztatását.

A büntetés végrehajtás feladatainak, a rabnevelés gondolatának a legtökéletesebben a *saját kezelés* (regie, — állami kezelés) vagy házi-üzem rendszer (public account system) felel meg. Igaz, hogy ennek a rendszernek is vannak relatív hátrányai, így az, hogy a rabmunka szervezése emellett nagyobb befektetéseket, gépek, munkaeszközök beszerzését, munkavezető szakemberek alkalmazását kívánja meg, tehát költségesebb s rendszerint kevésbé jövedelmező, mint az előbbi rendszerek. Ezek a hátrányok azonban teljesen eltörpülnek amellet a kétségtelen nagy előny mellett, hogy ez a rendszer teszi egyedül lehetővé, hogy a rabmunkát egészen a büntetésvégrehajtás modern elvei és követelményei szerint szervezzük. Az állami kezelés mellett a letartóztatási intézetek igazgatói tisztán legjobb tudásuk és ügybuzgalmuk szerint válogathatják ki azokat a munkanemeket, amelyek az intézetbe rendszerint beutaltak képességeinek megfelelnek s azokat úgy szervezhetik, hogy a rabnevelés szempontja és a jövedelmezőség egyaránt érvényesüljenek.

Bármennyire helyes és kívánatos minden állami intézménynél és berendezésnél a takarékoság és a jövedelmezőség szempontja, ezt a szempontot a büntetés végrehajtás terén valóban csak másodrendűnek szabad elfogadni. De nem is áll az a kifogás, hogy az állami kezelés rendszere okvetlenül kevésbé jövedelmező, tehát pénzügyi szempontból hátrányos lenne. Minden emberi intézmény sikere elvégre az azt foganatosító személyek, itt tehát a börtöntiszt-

viselőkön fordul meg. Szaképzett, lelkiismeretes és ügyes tisztviselők az állami kezelés rendszerét is anyagi haszonnal tudják keresztülvinni. Így nagy elismerés illeti a magyar börtöntisztviselőket, akik a háború és az összeomlás utáni nehéz gazdasági viszonyok között az igazságügyi kormány bölcs intézkedései alapján — annak dacára, hogy az addig legjobban berendezett és legjövedelmezőbb intézeteinket (Illava, Lipótvár, Nagyenyed) elveszítettük — oly nagy ügybuzgalommal és ügyességgel irányították a rabmunkáltatást, hogy az 1929-iki miniszteri jelentés adatai szerint a rabmunkából folyó állami bevétel a háború előttihez viszonyítva, a háromszorosára emelkedett.

Igaz, hogy a mi intézeteinkben vegyesen, illetőleg összekötve alkalmazzák a házi-kezelés és a vállalkozói rendszert, de elvileg és túlnyomóan az állami kezelés érvényesül. Különösen nagy előhaladást jelent etéren a mezőgazdasági munkának nagyobb arányú felkarolása 1919. óta s ezeknek egészen állami kezelésbe vétele. Az 1926. márc. 1-én kiadott 10,600/1926. I. M. sz. rendelet a rabmunkáltatás újabb szabályainak újabb megállapításáról nagy gondnal és részletesen intézkedik a házimunka, az állami kezelésben űzött ipari munka, a belső és külső bér munka, a rabkerészet és rabgazdaság minden ágáról, valamint a munkajutalmakról.¹

A magyar börtönök és letartóztatási intézetek — eltekintve az igen kis fogházaktól, melyekben rendszeres munkáltatásról a létszám csekélyisége miatt sem lehet szó — a rabmunka tekintetében általában a legkedvezőbb képet mutatják. A munkanemek oly változatosan és gazdagon vannak megállapítva, hogy az igazgatók tényleg minden elítéltet a képességének és hajlamának legjobban megfelelő munkára foghatnak s a rabnevelés követelményeit mindenikkel szemben egyénileg megkísérelhetik. Ezidő szerint összesen 21-féle *ipari* munka, ezenfelül a *házi* munka (takarítás, főzés, mosás, kenyérsütés, leíró és könyomdai munka, ruhafoltozás, tatarozások stb.) mint *belső* rabmunka és a különböző *külső* rabmunka (ami szintén lehet házi vagy ipari munka, de főként őstermelés, talajjavítás, csatornázás, útépités, folyamszabályozás) különböző alakjai oly bőséges teret nyújtanak az egyénítésre ezen a téren, hogy a börtönökben valóban a szabad élethez hasonlatosnak tekinthető változatosság, a munkanemek, a foglalkozás csaknem minden lehetősége megvan.

Milyen munkával foglalkoztassunk valamely elítéltet, erre nézve első-

¹ L. *Karay* Pál: A rabmunka, 1927. A rabmunka kezelésének rendszereit l. *Hacker* Ervin: A rabmunka. 1916.; *Gedeon* Emil: A szab. vesztés végrehajtásának reformkérdései. Sopron 1923. és *Szöllősy* Oszkár: Magyar börtönügy. 1930.

sorban a Btk. által felállított elvi szempontok az irányadók. A fegyházra elítélt, u. n. „fegyenc“ a Btk. 29. §-a értelmében „a megállapított s az igazgatóság által kijelölt munka teljesítésére szorítandó“, — a börtönre elítélt u. n. „rab“, a 37. §. szavai szerint „viszonyainak megfelelő munkát“ teljesít, de az illető börtönre nézve megállapított munkanemek közül szabadon választhat, — a fogházra elítélt „foglyok“ ugyanilyen választási joggal, „viszonyaiknak megfelelő“ munkára köteleztetnek (Btk. 40. §.); különösen tekintetreméltó oknál fogva azonban a bíróság által a munka alól felmenthetők (41. §.). Az „államfoglyok“ — mint fentebb említettük — munkára nem kényszeríthetők, szabadságukban áll azonban az intézet viszonyainak megfelelő és általuk választott munkával foglalkozni. (Btk. 35. §.) Az elzárásra elítélt a Kbt. 18. §-a szerint munkára nem kényszeríthető.

Ezekből a rendelkezésekből folyik, hogy a fegyházra elítéltek nem lévén munkaválasztási szabadsága, az igazgató jelöli ki részére azt a munkát, amit eddigi foglalkozására, képességére, esetleg különös hajlamára vagy tehetségére és kiszabadulása utáni jövő elhelyezkedésére való tekintettel, részére legalkalmasabbnak és előnyösebbnek tart. A börtönre és a fogházra elítélteknél ellenben az igazgató (fogházfelügyelő) köteles mindenek előtt a rab vagy fogoly óhajtatását, illetve választását is figyelembe venni. Természetesen csak annyiban, amennyiben a választott munkanem a börtönben, illetőleg a fogházban be van vezetve és tehetségének és erejének megfelel.

A választási szabadság nem használható fel a munkakötelezettség kijárására vagy szabottálására. Így a szellemi munkásokat — akikkel szemben *Szóllósy* helyes megjegyzése szerint a legnagyobb nehézség forog fenn az alkalmas munkanem kijelölésénél — megengedhető ugyan, hogy irodai, nyomdai korrektori, számviteli vagy a rabiskolában tanítói vagy hasonló házi munkát válasszanak, de emellett legtöbbször kívánatos lesz az ilyen elítélteket is — testi erejük és rugékonyságuk fenntartása érdekében — megfelelő testi munkával (kerti munka, esetleg kézműipar) foglalkoztatni s ha szükséges, erre kitanítani, hiszen az ilyen elítélteknél is gyakran fennforog az az eset, hogy kiszabadulásuk után nem kapják vissza régi foglalkozásukat s így más megélési forrásra szorulnak. Az igazgató feladata ilyen esetekben az illető elítéltet meggyőzni afelől, hogy saját jól felfogott érdekében vállalja az ilyen munkákat. Aminthogy általában a rabokra és foglyokra nézve mindig az igazgató ügyességétől és gyakorlati életbölcsességétől függ az egyes elítéltek egyéniségének és jövőjének legjobban megfelelő munkanem kiválasztása és arra az illetőnek reábirása.

Külön probléma itt az, hogy a mezőgazdasági, illetőleg szabad levegőn végzendő munkákra milyen elítélteket alkalmazzunk. A legtermészetesebb követelménynek ugyan az látszik, hogy azokat foglalkoztassuk ilyen munkákkal, akik a szabad életben is őstermeléssel vagy más, szabad levegőn végzett munkákkal (kőműves, napszámos, ács) foglalkoztak, de emellett rögtön felvetődik a kérdés, vajjon lehet s helyes-e minden ilyen elítéltet a rabgazdaságban alkalmazni s viszont nem lehet és nem kívánatos-e másokat is arra

fogni? Erre nézve két elvi szempontot kell mindig szem előtt tartani. Egyik szempont az, hogy a szabad levegőn teljesítendő munkákat első sorban *kedvezmény és jutalom gyanánt* kell megengedni azoknak az elítélteknek, akik bizonyos idejű teljes magánelzárás kitöltése után a közösségi munka alatt erre érdemesnek és a szökés veszélye szempontjából megbízhatóknak mutatkoztak. Vagyis a mezőgazdasági munkást, napszámost sem kell azonnal a szabadéletben végzett azonos rabmunkára fogni, már csak azért sem, mert így a börtönbüntetésnek esetleg nem lenne meg a kellő súlya, de főként azért nem, hogy a több-kevesebb idejű teljes magánelzárás vagy a közös munkateremben végzett rabmunka alatt az illető lássa be, hogy milyen áldásos és jó dolog, ha valaki állandóan szabad levegőn töltheti napjait s hogy vágyjon ennek a megengedése után. Egészen természetes, hogy a rabgazdaságban alkalmazott rabokra a legsúlyosabb és leghatásosabb fegyelmi büntetési eszköz lesz aztán az ily munkának az időleges elvonása és a magánzárkába vagy közös munkaterembe visszaküldés.

A másik szempont, ami a szabad levegőn végzendő rabmunkára alkalmazásnál irányadó kell, hogy legyen, az illető rab egészségi állapota. Azokat, akiknek egészségét a magánzárka vagy a közös munkaterem veszélyezteti, emberiességi szempontból is lehetőleg szabad levegőn végezhető munkára kell alkalmazni. Azonban ezeknél is szem előtt tartandó az előbbi feltétel, t. i. a bevezető, illetőleg megfigyelés végetti magánelzárás és a szökés veszélye iránti biztosíték. Sajnos, ezek a szempontok esetleg összeütköznek. Így gyakori eset, hogy a hivatásos büntetettek (visszaeső tolvajok, csavargók) egészségi okokból szabad levegői munkára lennének javasolhatók, de régi tapasztalati tény — amit Szöllősy is megerősít — hogy épen ezek kísérlik meg számtalanszor a szökést. Egy notorius betörő részére, aki már tízszer szökött meg különböző fegyházakból és fogházakból, a nagyenyedi fegyházigazgató 1915-ben külön, többszörös rostéllyal ellátott zárkat készíttetett s az illető ebből is ki tudott szökni. Az ilyen egyéneket tehát szabadban, a rabgazdaságban foglalkoztatni nem lehet, bármennyire kívánatos lenne a szabad levegő, megrongált tüdejükre.

A rabmunka utolsó, de egyik legfontosabb részletkérdése a *munkajutalom*. A régi szakirodalom, sőt ma is nagyon sokan azon a felfogáson vannak, hogy a raboknak végzett munkájukért nincsen joguk munkabért igényelni, ha tehát a börtönrendtartás juttat ne-

kik munkájuk értéke alapján vagy napszámképen néhány fillért, ez csak különös jutalom vagy ajándék, amit csupán célszerűségi és méltányossági okok javallanak.

Ez a felfogás nem helytálló. Igaz, hogy a fegyházra, börtönre vagy fogházra elítélt ezen büntetések fogalmánál fogva elveszíti eddigi állását, foglalkozását s a Btk. által megállapított munkakötelezettség alá esik, amely munkának berendezése, értékesítése az állam feladata. Az is igaz, hogy az elítélt nem követelhet rendes munkabért végzett munkája után, vagyis nem igényelheti munkájának a szabad életben kapható teljes bérét, mert munkájának tiszta hozadékából az államnak joga van levonni a rabtartási költségeket. Mindez azonban nem azt jelenti, hogy a szabadságvesztésre elítélt a maga teljes munkaerejével az állam rabszolgája lett, akit az állam tetszése szerint használhat fel bármilyen munkára anélkül, hogy ezért köteles lenne az elítéltnak bármilyen bért vagy munkajutalmat biztosítani. A mai büntetőjog nem veszi el a szabadságvesztésre elítélttől az emberi jogait, nem tekinti őt jog nélküli rabszolgának, hanem egy állami kényszerintézkedés alá helyezett embertársunknak, akiből azonban a társadalomnak az eddiginél helyesebb viselkedésű munkás tagját akar kinevelni. Eből a helyes kiindulási pontból és a rabnevelés gondolatából pedig az folyik, hogy az elítéltet a szabad emberhez méltó módon kell foglalkoztatni s a munka szeretetére és a kitartó szorgalmas munkás életre kell szoktatni.

A munka megszeretésének, a munkaszorgalom elsajátításának pedig nélkülözhetetlen tényezője az, hogy a munkás részesedjen munkája hasznában. A rabmunka szervezésénél nem szabad ezt a rendkívül fontos mozzanatot figyelmen kívül hagyni. Munkabér, jutalom kilátása nélkül nem lehet kedvvel dolgozni. A közgazdaságtan rég kimutatta, hogy a rabszolgamunka mily keveset ér a szabad-, vagyis a jutalom reményében végzett munkához képest. Ennek a közgazdasági követelménynek, a rabmunka sikerének, jövedelmezőségének is előfeltétele, hogy a rabot részesíteni kell munkája tiszta jövedelmében. Hogy ez a részesedés milyen arányú legyen, ez már másodrangú kérdés, ami függ a végzett munka természetétől, minőségétől, értékétől, az elítélt szorgalmától. A fontos az, hogy a munkajutalom szerves kiegészítő részlete legyen a rabmunkának s a rab tisztában legyen azzal, hogy szorgalmával, kitartó jó munkával a börtönben is kereshet s keresményéből magá-

nak vagy kintlevő családtagjainak kézzelfogható előnyöket teremthet. Ezt a nagy pedagógiai és erkölcsi előnyt, ami a munkajutalomban rejlik, a börtönrendtartásban okvetlenül fel kell használni. Ez magyarázza meg, hogy ma mindenütt rendszeresítve is van a rabok részére megfelelő munkajutalom. Így hazai börtöneinkben is régi idő óta. Legújabbán az 1926. évi 10.600 I. M. rendelet állapítja meg a letartóztatottak rendes és a külön munkajutalmának az összegét és felhasználási módjait. L. e rendelet részletes magyarázatát: *Karay Pál: A rabmunka. 1927.*

A rabmunka problémájának legújabb fejleménye a *rabmunka iparjogi elismerése*. Az ipartörvény módosításáról szóló 1922. évi XII. t. c. életbeléptetési rendelete alapján a kereskedelmi miniszternek 1925. évi 89,900 sz. rendelete kimondta, hogy azt az ipari munkát, amit országos büntető intézetben vagy törvényszéki fogházban letartóztatott egyén akár az intézet házi üzemében, akár vállalkozó részére rendszeresen végez, a képesítéshez kötött iparok önálló gyakorlásához megkívánt szakképzettség igazolása szempontjából az előírt feltételek mellett figyelembe kell venni. Vagyis ezzel a rabmunka az iparjog szempontjából a szabad munkával egyenértékűnek ismertetett el s így lehetővé vált, hogy a börtönben töltött idő a tanonci, illetőleg segédi gyakorlat idejébe beszámíttassék, illetőleg a rab vagy fogoly a büntetőintézetben segédi vizsgát tehesse s kiszabadulása után magát önállósíthassa.

8. A szabadságvesztési intézetek. A börtönigazgatás.

A börtönügyi mozgalom első nagy korszakában, a XIX. század első felében élénk vitatkozások folytak mindenütt a *börtönépületek* típusai felett. Ebben az időben, a magánzárka rendszer iránti nagy fellendülés korában a Bentham-féle *panoptikus* épület, a többágú csillag alakjában, egy központba összefutó szárnyakkal épített börtöntypus volt az uralkodó felfogás szerint a legtökéletesebb, a mintabörtön fogalmának megfelelő börtönépület. A gandi, a filadelfiai, a Millbank, a pentonville-i, a moabiti, a bruchsali, a louvaini, a st. gillesi börtönök ennek a korszaknak, legnagyobb részt ma is fennálló s használatban levő példányai.

A csillagalakban épített börtönépületeknek mindenesetre megvan az az előnyük, hogy az összes elítéltek áttekintése, a zár-

kákra való felügyelet, a megszökés elleni intézkedések könnyebben keresztülvihetők. De másfelől az ilyen épületeknek óriási hátránya a rabok nagy tömegének kis területre összezsúfolása, ami a zárkák alaposabb szellőztetését meggátolja. (Még rosszabbak a köralakban épített régibb épületek, melyeknek elijesztő példánya a mi balassagyarmati fogházunk). Ezért ezen egészségügyi kifogás miatt újabban mindenütt mellőzik a csillagalakú épületeket s a börtönöket a *pavillonrendszerben* építik, vagyis több, kisebb épületeket sorakoztatnak egymás mellé, melyeknek teljes átszellőztetése így biztosabb és könnyebb. Egyébként is, a helyes osztályozás, az egyes elítéltek különböző csoportjainak téri elkülönítése egymástól s a gazdasági kezelés (élelmezés, mosás, fűtés) könnyebben vihető keresztül ily rendszer mellett.

E két rendszernek érdekes combinatioja a mi budapesti gyűjtőfogházunk, mely két, külön-külön háromszárnyú nagyobb (fegyház és börtön) és egy kisebb (fogház-) pavillonból áll. Ezenkívül külön pavillonban van az országos megfigyelő intézet. Viszont ez a kísérlet, ami különben eddigelé nem talált utánzásra, azt is szemmeláthatóan igazolja, hogy a fegyház és a börtön között semmiféle lényeges különbség nincs s így a szabadságvesztés alakjainak egyszerűsítése, összevonása iránti követelésünk teljesen jogosult.

A börtönügyi tudomány és a gyakorlati szakemberek egyértelmű megállapodása, hogy a szabadságvesztési intézeteket nem helyes felette nagyra szabni. Öt-hatszáz főnél nagyobb befogadási képességű intézetben az igazgatás, az ellátás, a fegyelmezés és ami legfőbb, az egyénítés keresztülvitele nagy nehézségekbe ütközik s így a büntetés helyes végrehajtása szenved csorbát. Sajnos, újabban sok helyt építettek mammut-intézeteket, így az Elmira reformatoryt lassanként 1500 főre bővítették ki, a Frèsnes les Rungis-i fogház 2000 foglyot, a plötzensee-i 1409-et, a tegeli 1628-at fogadhat be. Legmintaszerűbbek e tekintetben is a belga börtönök, melyek 5—600 főre készültek (kivétel a gandi maison de force, mely 1200 cellára lett kiépítve).

Az épületek elhelyezése szempontjából legfontosabb követelmény, hogy azokat egészséges talajra helyezzük el. Az építésnél a falak szilárdsága s a szökés lehetőségének megnehezítésén, mint elemi feltételeken kívül, különösen ügyelni kell arra, hogy a zárkákat és munkatermeket könnyen lehessen friss levegővel ellátni, szellőztetni. Elemi követelmény továbbá, hogy minden elítéltnak

külön hálófülkéje legyen. Természetesen ezen legáltalánosabb követelmények mellett különös szempontokat kell szem előtt tartani a magánzárka rendszer végrehajtására szolgáló vagy a tisztán közös munkatermeket befogadó épületek, a vizsgálati foglyok elhelyezésére vagy a dologházi őrizetre és munkáltatásra szánt intézetekre vonatkozólag. Nagyobb intézetekben gondoskodni kell kórházról, elmeállapot megfigyelő helyiségekről, templomról vagy imatermekről, iskolai helyiségekről, gazdasági épületekről, az igazgató, a tisztviselők és az őrszemélyzet lakásáról. L. mindezekről *Krohne: Lehrbuch der Gefängnisskunde. 1889. 289—313.*¹

Az egész börtönügy vezetése, irányítása az igazságügyi kormánynak képezi feladatát. A külállamokban itt-ott még fennálló az a gyakorlat, hogy a börtönök feletti legfőbb felügyelet a belügyminisztert illeti, mint a közbiztonsági ügyek kormányzati szervét, nem helyeselhető, mert a szabadságvesztésbüntetések foganatosítása nem egyszerű közbiztonsági kérdés, hanem elsőrangú igazságügyi

¹ Hazánkban a háború előtt már szépen kialakult börtönügyi intézményeinket alaposan felforgatta a háború utáni összeomlás, majd a trianoni békediktátum. Számos nagyobb és igen sok jól berendezett kisebb intézetünket veszítettük el hazánk területének szétszabdálása folytán. A szabadságvesztésre elítéltek létszáma iránt is egészen új helyzet alakult ki, ami magával hozta a letartóztató intézetek új csoportosítását. Ezidőszereint hat, u. n. országos letartóztatási intézetünk van, u. m. Vácon és Sopronban a váci és soproni kir. orsz. fegyház, a budapesti kir. orsz. gyűjtőfogház, a hartai kir. orsz. büntetőintézet, a márianosztrai kir. orsz. büntetőintézet (nők részére) és a szegedi kir. kerületi börtön és államfogház. A váci fegyház mellett (850 férőhellyel), azzal közös igazgatás alatt, közvetítő intézet áll fenn (72 személy részére), a soproni fegyház (414 fegyenc részére), egyik elkülönített és átalakított szárnya szolgál ezidőszereint a férfiak részére szigorított dologházul. (270 megrögzött büntetett részére). A budapesti gyűjtőfogházban közös igazgatás alatt van egy 300 fegyenc befogadására szolgáló fegyház, egy ugyanilyen terjedelmű börtön és egy 160 fogoly elhelyezésére alkalmas fogház, ahova helyezik a budapesti vizsgálati foglyok egy részét is, — a hartai, helyesebben az *állampusztai* büntetőintézetbe (424 férőhellyel) a mezőgazdasági munkára alkalmas fegyencek és rabok utaltatnak. A márianosztrai büntetőintézetben (450 férőhellyel) a fegyházra és börtönre elítélt nők helyezettnek el, valamint 1928. óta itt van berendezve a szigorított női dologház is (90 főre). A szegedi ker. börtönben 600 rab és 20 államfogoly helyezhető el. Az összes országos intézetekben 4011 férőhely van, összesen 1830 magánzárkával és 236 közös zárkával.

Törvényszéki fogházunk van 24, járásbíróági 90. A törvényszéki fogházak összes férőhelye 4383 (1047 magánzárka), a járásbíróági fogházak férőhelye 1760. L. részletesen: Szöllősy 292. l.

probléma, melynek helyes, törvényszerű és emberies keresztülvitele a büntető igazságszolgáltatás sikerének próbaköve. Hazánkban 1848., illetőleg 1867. óta az igazságügyminisztérium ügykörébe tartozik a börtönügy. Az Angliában, Belgiumban régóta fennálló *börtönügyi főfelügyelői* állást és az országos börtönügyi felügyelők intézményét azonban még mindig nem sikerült kivívnunk.

Az bizonyos, hogy minden emberi intézmény megvalósítása, jobb vagy rosszabb eredménye az illető intézmény élére állított emberek személyes ügybuzgalmán, lelkiismeretességén, tehetségén és ügyességén fordul meg. Ez a hétköznapi igazság vezette a gyakorlati észjárású angolokat arra, hogy a börtönügy országos vezetése, irányításának oly nagyfontosságú feladatát egy külön e célra szervezett hatóságra ruházták (*Surveyor General of Prisons*), aki az összes börtönök (a convict és a local prisonok) főfelügyelője s mellette három tanácsos (*Prison Commissioner and Director of Convict Prisons*). Igaz, hogy Angliában különösen szükségessé tette ennek a külön hatóságnak a szervezését az a körülmény, hogy ott a belügyi tárcához tartozik a börtönügy s hogy ezt az agyonterhelt minisztériumot tehermentesítsék, volt elkerülhetetlen a külön börtönügyi felügyelőség létesítése, de ott is — mint nálunk — ahol az igazságügyminisztérium s annak külön osztálya vezeti a börtönügyet, nagy szükség lenne ily külön börtönügyi főfelügyelőségre, mely különös hivatásának tekintse a börtönök állandó ellenőrzését s a szabadságvesztésbüntetések végrehajtásának egységes szellemben való vezetését. A börtönügyi felügyelőség az igazságügyminisztérium kebelébe tartoznék s a börtönügyi osztálynak lenne mintegy a külső szerve, (másodfokú fegyelmi hatóság), azonban önálló hatáskörrel, intézkedési joggal felruházva, hogy a látogatásai során tapasztalt szabálytalanságokat, visszaéléseket, az alaposnak talált panaszokat azonnal elintézhesse.

Az egyes intézetek vezetésére közvetlenül hivatott igazgatók, felügyelők személyének a kiválasztása a legfontosabb, de legnehezebb feladatok egyike. A nagyobb intézetek (fegyházak, börtönök) igazgatójától alaki qualificatio gyanánt a jogi képzettség elengedhetetlen, emellett azonban még fontosabb az ezen speciális szakmára való egyéni alkalmatosság. Így az emberismeret, gyakorlatias észjárás, személyes bátorság s mindenekfelett az emberszeretet azok a legfőbb gyakorlati követelmények, amiket egy jó fegyházigazgatótól megkívánunk. A börtönbüntetés sikere legelső sorban azon

fordul meg, hogy az, akinek hivatali kötelessége az intézetébe beutalt elítélteket lehetőleg új emberekké nevelni, illetőleg a büntetés céljait velök szemben egyénileg foganatosítani, az ezzel a nehéz hivatásával lélek szerinti komoly ambícióval foglalkozzék, igyekezen közvetlenül megismerni minden reábízott elítéltet, mindenkinek a lelkeségét kitanulmányozni, hogy az illető lelkületének valóban megfelelő módozatokat eltalálja, amikkel az illetőre sikeresen lehet ráhatni, a helyes útra terelni vagy azon megtartani.

De épilyen szakszerű képzettséget és ügybuzgalmat kell megkívánnunk a többi börtöntisztviselőtől (gondnok, ellenőr, titkár, irodavezető, fogalmazók) is, akik az igazgatónak nehéz munkájában segítségére vannak, vagy őt helyettesítik. Ennek a biztosítása végett újabban mindenütt létesítettek ily tisztviselőket képző iskolákat, illetőleg szaktanfolyamokat, (külön a magasabb tisztviselői állásra, külön az alsóbb szakmára), melyek sikeres elvégzése alaki előfeltétele a börtönügyi szakmára jelentkezőknek. Hazánkban is már jóval a háború előtt több ily szaktanfolyam tartatott. Ily szakiskola vagy azt pótló szaktanfolyamok rendszeresítése elemi előfeltétele a börtönügy magasabb színvonalra emelésének.

A külön szakteendőket végző tisztviselők (orvos, lelkészek, tanítók, mérnökök) minősítése a szabad pályán működőkével mindenben azonos. Sőt a kinevezéseknél arra kell törekedni, hogy ily különleges szakmára a legjelesebb szakerőket nyerje meg az igazságügyi kormány, mert a börtönökben működő ily szakembertől is különösebb odaadást és az elítéltek sajátos kezelése iránti érzéket s ezek megjavítása iránti érdeklődést és buzgalmat kívánhatunk meg. Különösen a lelkészek és tanítók kiválasztása nagy jelentőségű, mert az erkölcsi megjavítás és a rabnevelés sikere, a munkakedv és a szorgalom felébresztése első sorban az erkölcsi erő megacélozásától függ, amit pedig az elítéltek nagy részénél is a lelkésznek a valláserkölcsi tanítása és útmutatásai, valamint a tanítóknak odaadó lelkes munkája biztosít legjobban.

A börtönigazgatás másik fontos kérdése a felügyelet az egyes intézetekre s a börtöntisztviselők és az őrszemélyzet ellenőrzése. A legfőbb felügyeletet és ellenőrzést mint fentebb érintettem, az igazságügyi miniszternek kell gyakorolnia, aki azt a feladatot a minisztérium börtönügyi osztálya és ahol szervezve van, a börtönügyi főfelügyelő és ennek helyettesei útján teljesíti.

Mint középfokú hatóságok szerepelnek az egyes intézetek

mellett rendszerint a *felügyelő hatóságok* (a magyar Btk. szerint *felügyelő bizottság*), melyek egyúttal másodfokú fegyelmi bíróságok is az elítéltekre. Angliában és a legtöbb nyugati államban ezek a felügyelő hatóságok kevés számú, de tényleg ahhoz értő és a börtönügy iránt érdeklődő, ügybuzgó külső emberekből állítatnak össze s így ezek működése nagy segítségére van az igazgatónak és a tisztviselői karnak. A felügyelő hatóságok tagjai bejárnak az intézetekbe és rendszeresen megismerkednek az elítéltekkel s így azok panaszait, kéréseit közvetlenül meghallgatják, bátorítják, tanácsolják azokat az erkölcsi javulás útján.

A mi Btk-ünk, sajnos, a felügyelő bizottságokat egészen bürokratikus testületek gyanánt szervezte (a törvényszék elnöke, a kir. ügyész, az igazgató, a lelkész, a tanító és a törvényhatósági bizottság két tagja), ez lett az oka, hogy azok nem váltak be. Felügyelő bizottságaink teljes újjászervezése, az angol mintára, régi követelése börtönügyi szakembereinknek. Igaz, hogy a magyar társadalomban nem él oly élénken az önkormányzat szelleme s az önkéntes közszolgálatra ritkán kapunk igazán ügybuzgó embereket, de ez nem ok arra, hogy meg se kezdjük a feltétlenül szükséges reformokat ezen a téren is. A mai bürokratikus rendszerrel, ami a sablonos ügyelintézésre vezetett, okvetlenül szakítani kell.

9. A rabok jogi helyzete.

A szabadságvesztés mai alakjait a régi kor hasonló büntetési eszközeitől első sorban az különbözteti meg, hogy a szabadságvesztésre elítéltet ma nem szabad jogfosztott lénynek, „polgári halott“-nak tekinteni, hanem oly egyénnek, akit az állam csak a politikai szabadságjogaitól fosztott meg teljesen a bírói ítéletben megállapított időre, — ellenben a polgári, helyesen emberi alapjogai közül csak a helyváltoztatás és a foglalkozás szabadságát vette el. A szabadságvesztésre való elítélés általában — eltekintve a különböző szab. vesztési nemekhez fűzött eltérésektől — egy különös közjogi viszonyt teremt az állam és az elítélt között, amennyiben az államot felhatalmazza, illetőleg kötelezi arra, hogy az elítéltet a törvényben meghatározott kényszerintézkedések alá helyezze, az elítéltet pedig kötelezi ezen kényszerintézkedések türésére és az azokban foglalt magaviseleti és foglalkozási szabályok teljesítésére.

Ennek a fogsági jogviszonynak a tartalmát tehát úgy az állam, a büntető hatalom birtokosa és gyakorlója, valamint az elítélt egyén érdekében nemcsak fővonalaiban, de részleteiben is törvényileg kell szabályozni, hogy a szab. büntetés végrehajtói túl ne lépjék jogkörüket s a szabadságvesztésbüntetést testi vagy halálbüntetéssé ne fokozzák; viszont tisztázva legyen, hogy mit köteles az elítélt mint büntetésének tartalmát teljesíteni s minő jogai maradtak fenn a börtönben is. A *Freudenthal* által formulázott „fogsági jog“ (Gefängniss-recht) kifejezés ezt az alapjában helyes tételt akarta világosan kifejezésre juttatni, amire a német birodalomban azért volt különösen szükség, mert a közös Btk. a szabadságvesztésbüntetés végrehajtását teljesen a tagállamok autonómiájának hagyta fenn s így egy félszázadon át a legtarkább összevisszaságra nyitott kaput a német börtönügy kialakulásában.

A rabok jogviszonyainak a szabályozásánál, ha a mai börtönügy emberies elveit elfogadtuk, kiindulási pontul azt kell tekintenünk, hogy a szabadságvesztésre elítélt, még az életfogytiglanra elítélt is, nem lett rabszolgává degradálva, nem veszítette el emberi alapjogait. Vele sem szabad tehát úgy bánni, mint akinek az élete, testépsége, becsülete közömbös, illetőleg a végrehajtó hatóságok és közegek erre nem kötelesek tekintettel lenni. Az 1925-iki londoni nemzetközi börtönügyi kongresszus által kiküldött bizottság által készített „Alapelvek“ (*Ensemble des règles pour le traitement des prisonniers*) világosan kifejezi, hogy a börtönökben is szem előtt kell tartani (a rabmunka szervezésénél) a szabad munkások életének és egészségének védelmére fennálló szabályokat. (11 art.) Az élelmezésnél pedig kiemeli, hogy a rabok táplálékának olyan minőségűnek és mennyiségűnek kell lenni, hogy a rabok egészsége és munkaereje biztosítva legyen.

A kultúrállamok mai börtöneiben ezek az elemi követelmények régóta érvényesülnek is. Törvényhozási közbelépés és formulázás nélkül is már a Howard nemes emberbaráti tevékenysége által megindított börtönjavítási mozgalom hatása alatt, majd a gyakorlati hasznosság folytán — az emberséges javítófogházakban fogatatosított rabmunka gazdaságilag is előnyös eredményének belátása alapján — közfelfogássá érlelődött, hogy okosabb dolog emberies bánásmód által hasznos új munkásokat képezni a rabokból, mint durva kegyetlenkedésekkel fizikai tönkretételükre törekedni, ami-

nek úgy gazdasági, mint közbiztonsági szempontból kézzelfogható káros eredményei lesznek.

Ezen a szilárd kiindulási ponton állva, könnyű tisztázni a rabok jogi helyzetét. A szabadságvesztésbüntetésre elítélt egyén alá van ugyan vetve a fegyházi, a börtön vagy a fogházi szabályoknak, tehát köteles elszenvedni a büntetéssel járó hátrányokat, az intézeti ruhát, a zárkájába becsukást, a „napirend”-hez való pontos alkalmazkodást, a parancsszóra felkelést, munkába állást, étkezést, lefekvést stb. De ezek mellett a szigorú, percekre beosztott mindennapi kötelességek mellett is, amelyek ugyan, ha nem ilyen hajszal-pontossággal, de a szabad életben teljesített gyári, üzemi munkánál is lényegben feltalálhatók, — a raboknak is megvannak a maguk jogai, amiket a börtönrendtartások részükre kifejezetten vagy enélkül is, önként érthetően tartalmaznak.

A „fogsági jog” nem azt jelenti azonban, mintha a rabok egyenjogú felek gyanánt állnának szemben az igazgatósággal vagy a börtönfelügyelőséggel szemben. A munkakényszerrel egybekötött szabadságvesztés kétségtelenül alárendeltségi helyzetet teremt az elítéltek nézve a büntetést végrehajtó hatóságokkal szemben, de nem jelent teljes jognélküliséget, a végrehajtó hatóságok és közegek kegyelmére való kiszolgáltatást. Az elítéltek mindenesetre joga van az élete és testi sége fenntartásához szükséges ellátásra. És pedig tekintet nélkül a munkakötelezettségre s annak miként teljesítésére. Ez természetes folyamánya annak, hogy az elítélt a börtönbe beutalással elveszíti eddigi keresetét, nem használhatja jövedelmét, nem veheti igénybe családtagjai ellátását (az államfoglyoknak, esetleg a beteg foglyoknak a törvény által megengedett kivétel nem dönti meg a szabályt). Az állam tehát a büntetés végrehajtási kötelességéből folyóan megfelelő élelmezést biztosít a raboknak, amit az a gyakorlati szempont is támogat, hogy a tisztességesen élelmezett rabmunkástól eredményesebb munkát várhat az állam s az ilyen munka hozadékából visszatérülhet a rabélelmezés költsége.

A *rabélelmezés* kérdése rendkívül fontos részlete a börtönök belső rendtartásának. Épen a gyakorlatias észjárású angolok és északamerikaiak mutattak már régóta jó példát tekintetben, hogy a raboktól nem szabad sajnálni a tápláló és kielégítő élelmezést, mert az államnak csak újabb kiadása lenne a hiányos vagy élvezhetetlen tápláléktól elgyengült beteg rabok gyógykezelése, kórházi ellátása s viszont minden ily beteg rab apasztja a börtön munkásainak számát s kevesbíti a munka hozadékát. Az angol és az amerikai börtönökben ez okból nagy gonddal állapítják meg a rendtartások a rabok különböző

csoporthai és az osztályok szerint a napi ellátás minőségét és mennyiségét, a különböző étlapokat. Mindenik csoport vagy osztály megkapja a maga bőséges, de egyszerű kosztját, a különbséget a fokozatos rendszer elveinek megfelelően az ételek jobb elkészítésében, változatosságában fejezik ki.

A középeurópai államok börtönügyi szakembereiben csak nehezen tudott utat törni ez az emberies és gyakorlatias felfogás. A laikus emberek pedig sokszor ma is botránkoznak a fogházi kitűnő koszt és „dús ellátás“ felett, aminőt az illető rabok a szabad életben sem élveztek. Az ilyen laikus beszéd éppen olyan alaptalan, mint az erkölcsi nevelés eszközeként említett különböző kedvezmények elleni kifogások. Az élelem megszorításnak, a kenyér és víz melletti böjtöltetésnek helye lehet, mint a legszigorúbb fegyelmi büntetésnek vagy büntetés súlyosításának oly elítéltekkel szemben, akiket újabb súlyos büntetéseik miatt másképpen büntetni már nem tudunk (ezt alkalmazza az 1880: 37. t. c. 35. §-a azokra, akik életfogytiglani fegyházra lévén elítélve, ezen büntetésük végrehajtása alatt követnek el újabb büntetett), — azonban a börtönre elítéltektől általában megvonni a rendes, az orvostudományilag megállapított minimális táplálék mennyiségét nemcsak embertelenség, de oktalanság, mert a legyengült szervezetű ember nem képes rendszeresen dolgozni s ezenkívül az éhes gyomrú ember kapható mindenféle kétségbeesett vállalkozásra, újabb büntettek elkövetésére.

A rabok jogai közül egyik legfontosabb a *szabad levegőn* naponta bizonyos minimális időnek a tölthetése (járkálás) azok részére is, akik magánelzárásnak vannak alá vetve. Ez az egészség fenntartásának egyik legfontosabb tényezője. Örömmel kell kiemelni, hogy a magyar Btk. ezt az emberiességi követelményt a leghelyesebben valósította meg, amidőn a fegyenceknek napi egy órát, a raboknak és az államfoglyoknak pedig napi két órát törvényileg biztosít, amit szabad levegőn tölthetnek. Sőt a fegyencek egy órája is egészségi tekintetből az orvos véleménye alapján az igazgató által egy órával meghosszabbítható. Ezzel szemben az 1929-iki Nemzetközi Alapszabály tervezet csupán egy félóra napi minimumot követel. Kár, hogy a foglyok részére a Btk. már nem írt elő ily törvényes minimumot, bizonyára arra való tekintetből, hogy a foglyok rendszerint rövid időre vannak elítélve. A Btk. humánus szellemének felel meg, ha a fogházfelügyelők, illetőleg a kir. ügyészek a foglyokat is kivétel nélkül egy-két óráig járkálni engedik.

Természetesen azok az elítéltek, akik mezőgazdasági vagy más, szabad levegőn végzendő munkát teljesítenek, az egy vagy két órai szabad levegőzést külön nem vehetik igénybe.

Egy további, szintén felette fontos részlete a „fogházi jog“nak az elítélteknek volt családtagjaikkal vagy barátaikkal való beszélgetése vagy levélváltása. Laikus ember el sem gondolja, minő súlyos lelki szenvedést jelent a

rabokra a családtagjaiktól, barátaiktól való elszakítás s a börtön komor falai közé eltemetés hónapokra vagy évekre. A büntetés végrehajtása alatt tehát a látogatók fogadhatása és a levélváltás lehetősége az elítéltek lelki felemelésének egyik hathatós eszköze. A mi Btk-ünk ugyan nem szól erről, de a végrehajtási rendelet ezt is biztosítja a szabadságvesztésre elítélteknek. A fegyencek negyedévenként, a rabok és foglyok havonként fogadhatnak egy látogatást és írhatnak vagy kaphatnak egy-egy levelet. Az államfoglyok — az államfogház büntetés kivételes természetéből kifolyólag — a végrehajtási rendelet értelmében mindennap fogadhatnak látogatókat (egyszerre többet is) és tetszésük szerint írhatnak levelet s a részükre küldöttkeket átvehetik. Ez egyik legélesebb eltérés az államfogház és a többi szabadságvesztésbüntetés között. A látogatók mindennapi fogadása alapos kifogás alá esik, miután könnyen visszaélésekre ad alkalmat s veszélyezteti a büntetés komolyságát.

Helyesen mutat rá *Szóllósy*, hogy a levélírás és a látogató fogadás nem kedvezmény, hanem olyan jog, mely az elítéltet mindjárt a beutalástól kezdődőleg megilleti, vagyis erre nem kell érdemet szerezni. A fegyencekre nézve ugyan a levélíráshoz az igazgató külön engedélye szükséges, de ez csak a netaláni visszaélések (munka alóli kibuvás) meggátlására szolgáló feltétel.

A börtönrendtartások biztosítják a raboknak a *kérelem* és a *panasz* jogát is. Amily önként értendő dolog a szabad embernek, hogy kéréseivel, panaszaival bármikor az illetékes hatóságokhoz fordulhat, oly nehezen ment ennek a természetes egyszerű követelménynek az elismerése a rabok részére. A mai emberies börtönrendtartások azonban mindenütt kifejezetten előírják, hogy bármely rab a szokásos kihallgatások alkalmával előadhatja élőszóval kérelmét az igazgatónak vagy írásbeli beadvánnyal fordulhat hozzá. A mi országos intézeteinkben újabban külön, felső nyilással ellátott szekrények vannak elhelyezve a folyosókon (minden osztály részére), melyekből hetenként kétszer kiszedik s a megfelelő illetékes hatósághoz juttatják a kérvényeket.

A rabok jogviszonyai modern szellemű felfogásának egyik legújabb vívmánya a rabok *baleset elleni biztosítása* is. Hazánkban ezt az 1907: XIX. t. c. (az ipari és kereskedelmi alkalmazottaknak betegség és baleset elleni biztosításáról) 8. §-ában adott felhatalmazás alapján kibocsátott 1913. évi 29.300 sz. I. M. rendelet, majd az ezt kiegészítő 1922. évi 54,254. és az 1926. évi 31,400. sz. I. M. rendeletek léptették életbe. E rendeletek értelmében balesetbiztosítási kötelezettség alá esik minden letartóztatott egyén, aki fegyház-, börtön-, fogház vagy elzárás büntetését tölti (a pénzbüntetés helyett szabadságvesztési intézetbe jutottak is), kivéve a munka alól ítéletileg felmentetteket és az egy hónapnál kisebb időre elítélteket. A biztosítási díj egyedül az államot terheli. (L. *Karay* Pál, id. m.)

Bármilyen különösen hangzik a raboknak a becsületjogáról beszélni, kétségtelen, hogy az emberiesség elvének és a rabnevelés gondolatának az elfogadása mellett a rabokat becsületvesztett lényeknek, az erkölcsi lény fogalma alól kivetteknek tekinteni nem szabad. Ha igaz is nagy általánosságban, hogy egy gyilkos, egy betörő, egy csaló, vagy egy nemi erőszakosodó, aki elkövetett súlyos

büntette miatt szabadságvesztésre ítéltetett, nem érdemli meg embertársai különös tiszteletét és becsülését, azonban ez nem azt jelenti, hogy minden gyilkost, illetőleg a szándékos emberölés minden elkövetőjét vagy minden tolvajt, csalót és nemi erőszakot elkövetőt úgy kell tekinteni, mint becstelen, erkölcsi halottat.

Ha a szabadságvesztésbüntetés egyik elfogadott célja épen az elítélt erkölcsi megjavítása, lelki felemelése, új emberré tétel, akkor a rabnevelésnek egyenesen arra is kell irányulnia, hogy a legsúlyosabb büntett elkövetőjében is felébresszük az önbecsérzetet, a tisztességes, becsületes élet, az erkölcsi belső megjobbulás utáni vágyat. Ezt a célt pedig kockáztatjuk, sőt egyenesen lehetetlenné tesszük, ha a börtönben az elítélteket az intézeti tisztviselők és az őrszemélyzet lépten-nyomon legazemberezhetnék, megszegyenítő, lealázó munkákra foghatnák. A becsületérzés felébresztése, amelyiknél pedig ez meg is maradt, annak erősítése és ápolása egyik fontos tényező az elítéltek lelki újjászületésére, jellemüknek helyes irányú átalakítására. Ezt pedig csak az emberies, figyelmes, jóakarátú bánásmóddal fogjuk elérni.

Különösen szembeötlik ennek a tételnek az igazsága, ha meggondoljuk, hogy a börtönre elítéltek nagy része nem is mondható minden emberi érzésből kivetkőzött becstelen embernek. Hiszen a szándékos emberölés elkövetése is hányszor nem aljas motívumból (féltékenységből, fanatizmusból, tévedésből) történik, a vagyon elleni cselekményeknek hányszor egyenesen a nyomor, a kétségbeejtő anyagi helyzet vagy a nyomorgó családtagok megmentése képezi az elkövetési ható okát. És hány bűncselekmény van, melynek elkövetőjét (a párbajozót, a tiszta politikai büntettest, a gondatlan cselekmények elkövetőit) a társadalom valóban nem tekinti megbélyegzetteknek a szabadságvesztésbüntetés kitöltése miatt. Ha tehát az ily elítélteket nem tekintjük becsületvesztett egyéneknek, elvileg ezt kell hangoztatnunk a többi, a súlyosabb bűncselekmények elkövetőire nézve is, ha azt akarjuk, hogy ezek, ha megtántorodtak is a becsület és az erkölcs mezején, de oda még visszatérhessenek és ott éljenek tovább.

A mai börtönrendtartások ezt a helyes felfogást tükrözik vissza, midőn előírják, hogy a rabokat az intézeti tisztviselők és az őrszemélyzet tagjai mindig harmadik személyben szólítsák meg (a régi durva tegezést eltiltják), valamint tiltják, hogy az elítélteknek bűncselekményüket szemükre hányják. Idegenek látogatását a

börtönökben csak kivételesen, tanulmányi célból engedik meg.

A fogházi jognak legkényesebb és legsúlyosabb kérdése a *fegyelmezés és a fegyelmi büntetések* problémája.

A szabadságvesztésbüntetés mindenik alakjának a végrehajtása legelső sorban azt követeli, hogy az elítélteket önfegyelmezésre, az előírt intézeti rendszabályok, a napirend szigorúan pontos megtartására szoktassa. Az intézetbe való belépés után az igazgató az új beutalt első kihallgatása alkalmával mindjárt megismerteti a beutaltat az intézet szabályaival s az elítéltre előírt kötelességekkel és jogokkal. Legelső ezek közt a kötelességek közt a feltétlen engedelmesség az intézeti előljáróság és a felsőbb hatóságok intézkedései iránt. A további kötelességeket a napirend tartalmazza, részletesen felsorolva az elítélt testi tisztálkodására, zárkájának rendben tartására, a felkelés, a tanulás, a napi munka, az étkezés, a munkaszünet alatti viselkedés, a lefekvés szabályait. Mindezeket a szabályokat a letartóztatási intézetekben kivételt nem tűrő pontossággal kell teljesíteni. A pontos és buzgó teljesítés esetén a rab semmi hátrányt nem szenved, sőt fokenként jobb helyzetet teremt magának az intézetben, a szabályok elhanyagolása vagy megsértése ellenben azonnal szigorú megtorlást von maga után, a fegyelmi büntetéseket, amik érzékelhető kellemetlenséget és hátrányosabb helyzetet jelentenek.

A fegyelmezés a börtönökben a legfontosabb, de legnehezebb feladata az intézeti előljáróságnak. Kétségtelen, hogy a még nem teljesen romlott, jobb érzésű és nagyobb intelligenciájú elítélt önként, saját jól felfogott érdekében teljesíti az előírt szabályokat és óvakodik kitenni magát a fegyelmi büntetéseknek, azonban még az ilyenek is, a rendetlen és a rossz hajlamú vagy épen megátalkodott bűnös egyének ellenben a gyakorlati tapasztalat szerint bizony elég sűrűn szegik meg a szabályokat és hívják ki az intézeti előljáróság megtorló s egyben megelőzési intézkedését.

Mik legyenek, vagy mik lehetnek ezek a megtorló intézkedések, erre nézve a mai börtönügyi szakemberek egyetértenek abban, hogy a régi világ durva, kegyetlen, testsanyargató, egészségrontó fegyelmi eszközeit, a botozást, kikötést, jeges zuhanyt, taposó malmot többé alkalmazni nem szabad. Ezek a, sajnos, nem is oly régen még divatos fegyelmi büntetések pillanatnyira leverték ugyan a renitens vagy lázongó rabot, talán elrettentő hatással is voltak a többi elítéltre, de végeredményében semmiképpen nem szolgáltak az

elítelt erkölcsi erősítésére, a rendszabályok önként teljesítésének, az önfegyelmzésnek az elhatározására.

Annál nehezebb kérdés azonban, hogy a mai emberies fel-fogás mellett, mily eszközökkel lehet mégis az előforduló súlyosabb fegyelmi eseteket elintézni, vagyis a dolgozni, tanulni nem akaró makacs, rossz természetű, lázongásra bujtogató elítélteket meg-fékezni és jobb belátásra bírni. Tisztában kell azonban lenni azzal, hogy az emberiség nem a lágyszívűséget, a tisztességes bánásmód nem az erélytelenséget, nem a lágykezűséget jelenti. A szigorú és erélyes rendszabályok nem ellenkeznek az emberiséggel, ez csak a kegyetlenkedést, a fizikai durvaságot tiltja. Nem lehet azért ki-fogásolni a tisztán erkölcsi jellegű dorgálás, bizonyos kedvezmények megvonása, a megszerzett érdemjegyekből való levonás és hasonló enyhébb fegyelmi büntetések mellett mint a súlyosabb fegyelmi vét-ségek megtorlási eszközeit: a kemény fekhely, a sötét zárkába he-lyezés, az élelem megszorítása alkalmazását bizonyos rövidebb idő-tartamra.

A fegyelmi büntetések skálájának a különböző szabadságvesztési intézetekben a megfelelően szigorú, de mégis emberséges megállapítása tekinte-tében példaszerűnek mondhatók a magyar börtönrendtartási rendeletek, melyek a megintéstől a lábbilincs vagy karperecig (kurtavas) az enyhébb és a szigorúbb jellegű fegyelmi büntetések hosszú sorozatát adják az intézeti előljáróságok kezébe a fegyelem fenntartása és az intézeti tisztviselők és az őrszemélyzet személyes biztonsága érdekében. Az angol börtönökben ma is fennálló testi fenyítést a magyar börtönrendtartás nem ismeri. Az intézetben elítéltek által netalán elkövetett közveszélyes bűncselekmény, az örök vagy a tisztviselők megtámadása, lázadás kitörése esetén, — ami rögtöni fegyverhasználatra is jogo-sítja az őrséget — kivételesen nálunk is alkalmazható a kényszerzubbonny és a leláncolás, ez azonban tulajdonképen — mint *Szóllósy* is helyesen rámutat — nem fegyelmi büntetés, hanem biztonsági intézkedés, amit a közvetlen élet-veszedelem igazol. Ily merényletek miatt az illetők úgyis, ha az elkövetett cse-lekmény nem a rendes bíróságok elé tartozik, a fegyelmi bíróság elé kerülnek, mely azonnal intézkedik az óvintézkedésül alkalmazott rendkívüli eszközök megszüntetése vagy fenntartása iránt.

Az bizonyos, hogy a fegyelmi büntetések helyes és gyakorlatias össze-állítása s a fegyelmi jog okos gyakorlása próbaköve a börtönrendtartásnak és a börtönigazgatásnak. Egyúttal a fegyelmi büntetések nemei és alkalmazási sza-bályaik s azok gyakorlása a legbeszédesebb bizonyíték arra nézve, miképen értelmezi és viszi keresztül az állam valamely korban az emberiséget és a rab-nevelést.

10. Közvetítő intézet és feltételes szabadonbocsátás.

A fokozatos börtönrendszernek egyik legérdekesebb és gyakorlatiasabb fejleménye az u. n. közvetítő intézet (intermediate prison). Sajnos, amilyen nagy elismeréssel fogadta a börtönügyi szakemberek nagy többsége a W. Croffton, ir börtönfelügyelő ezen eredeti alkotását, annyira nem tudott az mégsem népszerűvé válni még Angliában, a fokozatos börtönrendszer szülőhazájában sem. E népszerűtlenség egyszerű oka azonban csupán a költség kérdése. A mindenképen üdvösnek elismert közvetítő intézetek felállítását az angol alsóházi bizottságok, melyek több ízben foglalkoztak azok felállításának tervével, azzal buktatták meg, hogy felesleges több kiadást jelentene az államra a fegyházak mellé külön közvetítők felállítása, mikor a valóban megjavultnak látszó s a kibocsátásra érdemes elítélteket azonnal feltételes szabadságra lehet bocsátani. Másutt is a börtönügyi kiadások lehető mérséklése volt az oka a közvetítő intézetek mellőzésének.

Pedig, ha igaz az a sokszor hangoztatott gyakorlatias ízű igazság, hogy erkölcsérősítő, a társadalom biztonságát és kulturális fejlődését elősegítő intézményeket nem szabad pénzügyi szempontok szerint megítélni, akkor a közvetítő intézeteket legkevesébbé lehet ily szempontból elítélni. Hiszen a közvetítő intézetekbe utaltak munkahozadéka rendszerint fedezi is a fenntartási költségeket. A kérdés tehát csak az, hogy van-e szükség a fokozatos börtönrendszer sikere szempontjából ezekre a különleges intézetekre? Erre pedig határozott igennel kell felelnünk. A közvetítő intézet célja éppen a feltételes szabadon bocsátásnak, mint a hosszabb tartamú szabadságvesztés büntetések ma mindenütt szokásos utolsó részletének az előkészítése, vagyis a szabad életbe visszahelyezés kísérlétének a biztosítása. A közvetítő intézetbe elhelyezés már félig szabadonbocsátás. Az ide helyezett többé nem a börtönben van, hanem a szabad munkásokhoz hasonló módon dolgozik, különbség csak az, hogy a közvetítő házban kell laknia és az itteni házi szabályokat tiszteletben tartania.

A közvetítő intézet óriási erkölcsérősítő, a rabnevelést betetőző jelentősége abban van, hogy az elítéltet valóságos lelki gyakorlat, önmegtartóztatási próba alá veti. Ez az önfegyelmelésnek valódi gyakorló iskolája. Természetesen az ide való elhelyezésnek ezen okból csak a legalább egy-két évre vagy ennél is hosszabb

időre elítélteknél van helye. A rövidebb időre elítéltek rendszerint nem szorultak ily erkölcszerősítő gyakorlatra. A hosszú időre elítéltek ellenben, épen mivel a hosszabb idejű kiszakítás a szabad életből s a börtön élet lenyügöző, elfásító hatása lassanként idegenszerűvé teszi előttük a szabad élet levegőjét, nagyon rászorulnak arra, hogy tényleg fokozatosan, mintegy adagolva bocsássuk őket a társadalomba vissza, hogy annak szokásait és veszélyeit, a nagy szabadság csábításait minél biztosabban kiállják.

A közvetítő intézetek értékének és létjogosultságának az elbírálásához szükséges gyakorlati tapasztalatokat — miután az eredeti ir közvetítők megszűntek — ezidő szerint a mi közvetítő intézeteink nyújtják. Sajnos, a mi közvetítőink is 1919. óta a visszafejlődés állapotában vannak. A lipótvári és a nagyenyedi követítőink a trianoni békediktátum folytán idegen uralom alá kerültek, a kishartai első és legnagyobb közvetítőnket pedig az állampusztai rabgazdaság szívta fel magába. Úgy, hogy ezidő szerint csak a váci fegyház és a márianosztrai orsz. női letartóztatási intézet mellett van közvetítőnk. Különösen a hartai, helyesen az állampusztai orsz. letartóztatási intézet megszervezése vetette fel a közvetítő intézetek kiküszöbölésének a gondolatát. (Szöllősy id. m. 213 l.) A mezőgazdasági munkának az elítéltek mind nagyobb körére való kiterjesztése ugyanis egyesek szerint feleslegessé teszi a közvetítő intézeteket, miután a közvetítő intézetekben eleitől kezdve főleg mezőgazdasági, illetőleg kertészeti munkákkal foglalkoztatjuk az odahelyezetteket. Ma tehát, amikor nemcsak a Btk. 44. §-a értelmében közvetítőbe utalható fegyencek és rabok, de már a közös munka szakában levő ily elítéltek, sőt a foglyok is részesülnek a mezőgazdasági munka kedvezményében, voltaképen a közvetítő intézet túlhaladottnak, idejétmúlt intézkedésnek tekinthető.

Bármily tetszetősnek látszik ez az okfejtés, részemről nem oszthatom azt s a közvetítő intézetek ilyen visszafejlesztését, még kevésbbé a kiküszöbölését nem tartanám haladásnak, sőt ellenkezőleg a fokozatos börtönrendszerünk alapgondolatával ellentétben állónak.

A szabadságvesztésre elítélteknek mezőgazdasági munkákkal való minél szélesebbkörű foglalkoztatását és a közvetítő intézet fenntartását és fejlesztését ugyanis helytelen dolog egymással ellentétbe állítani. A mezőgazdasági s általában a szabadban teljesítendő rabmunka kérdése független attól, hogy a rabnevelés szempontjából

kívánatos-e az elítélteket fokozatosan szoktatni hozzá a szabad életbe való visszatéréshez. Mezőgazdasági munkákra épen azokat kell első sorban alkalmazni, akik a szabad életben is ilyen munkával foglalkoztak, ezek pedig legtöbbször javulékony, bűncselekményüket megbánt emberek, akiknél tehát a szabad levegőn dolgoztatás csakugyan megfelel a közvetítő intézet céljának. Miért ne lehetne azért az ilyen elítélteknek, esetleg a Btk. mai 44. §-ában előírt kétharmad büntetési idő kitöltése előtt is megengedett rabgazdasági munkára bocsátását közvetítő intézetbe való utalásnak nevezni. Hiszen a cél ezeknél is ugyanaz, hogy a szabad élethez hozzászoktasuk őket. S az is bizonyos, hogy az ilyen egyéneket is csak a büntetés bizonyos részének magánzárkában vagy közös munkateremben való kitöltése után ajánlatos a rabgazdaságba küldeni. Az állampusztai rabgazdaságnak bátran lehetett volna meghagyni a kishartai közvetítő intézet nevet, hiszen az voltaképpen ma is igazi s mintaszerű közvetítő intézet.

A tulajdonképeni kérdés tehát az, hogy mennyiben szorul revisiora a Btk. 44. §-a? Ez a szakasz akkor született meg, amikor még a raboknak mezőgazdasági munkákkal foglalkoztatását nem tartották a börtön fogalmával összeférőnek vagy másképpen azt is mondhatjuk, hogy a börtönrendszerünk kitervezője, Csemegi, az ipari munkásokat tartotta főként szem előtt a közvetítő intézetbe utalás feltételeinek megállapításánál. A Btk. 44. §-a tehát nézetem szerint a börtönügy újabb fejleményeinek megfelelően okvetlenül revideálandó lesz oly értelemben, hogy ne a büntetés kétharmadának kitöltése és ne egyszerűen a szorgalom és a jóviselet legyenek előfeltételei a közvetítő intézetbe utalásnak, hanem a felügyelő hatóságnak joga legyen az egy évnél hosszabb időre elítélteket (fegyencet, rabot vagy foglyot egyaránt) közvetítő intézetbe utalni, ha az illető legalább egy évet (a hosszabb időre elítéltek természetesen megfelelően több évet) magánzárkában vagy intézeti közös munkáltatáson kitöltött és ezalatt kifogástalan magaviselete, kitartó szorgalma és teljes megbízhatósága által a közvetítő intézeti mezőgazdasági vagy ipari gazdaságba való áthelyezésre érdemesnek bizonyult és egyénisége kellő biztosítékot látszik nyújtani aziránt, hogy onnan nem fog megszökni.

A Btk. 44. §-ának a revisioja egyébként is elkerülhetetlen már csak az életfogytiglani fegyházra elítélteknek, visszaesőknek, és a külföldieknek közvetítő intézetbe való beutalhatása és ott

tartásának végső határa tekintetében felmerült gyakorlati vitás kérdés tisztázása és helyes megoldása végett is. A törvény nem zárja ki a visszaesőket, sem a külföldieket a közvetítő intézetbe utalás lehetőségéből, ellenben a feltételes szabadságra bocsátásból igen. Már most, az az érdekes vitás kérdés állt elő, hogy ha ily elítéltek tényleg közvetítőbe kerültek, meddig tartandók ott. Határozott tartamú fegyháznál és börtönnél a kérdés könnyen megoldható úgy, hogy a büntetés utolsó teljes harmadrészét itt tölti ki az illető, de az életfogytiglani fegyházra elítélttel szemben a törvény hallgatása folytán megoldhatatlan, hogy az ily egyén kibocsátható-e a közvetítőből, avagy tényleg haláláig ott tartandó? Ez az utóbbi megoldás ugyan a mai Btk. szakaszainak megfelel, de ellentétben áll a közvetítő intézet rendeltetésével. A revisio alkalmával tehát erre a kérdésre tisztább és elvi alapon nyugvó választ kell adni. (L. még alább).

Ami magát a *feltételes szabadságra bocsátást*, mint a fokozatos börtönrendszer utolsó részletét illeti, ennek a célszerűsége és eredményes volta minden vitán felül áll. Az elítélt, aki tudja, hogy kitartó szorgalom és kifogástalan magaviselet által kivívhatja magának azt a kedvezményt, hogy büntetésének egy jelentékeny részét szabadlábon töltheti, kétségtelenül már ezért a kézzelfogható kedvezmény elnyeréseért is igyekezni fog minden erővel fegyelmezni magát, óvakodni fog az intézeti szabályok áthágásától s ezzel tudatosan vagy észrevétlenül felveszi a helyes magaviseleti szabályokat, tehát a jobbulás útjára tér.

Börtönügyi szakemberek ugyan sokszor azt vetik ez ellen, hogy a börtönben épen a szokásos kitanult büntettek, kivált a vagyon elleni büntettek miatt már többször büntetettek viselkednek a legmintaszerűbben, akik már tapasztalatból tudják, hogy az alkalmazkodással kényelmesebb helyzetet teremthetnek maguknak a börtönben. A jóviselet és munkaszorgalom tehát nem biztos jele az őszinte megjobbulásnak. Ugyde ez a kifogás, amelynek erejét rögtön lerontja maga a Btk. 49. §-ának az a rendelkezése, hogy a visszaesők feltételes szabadságra nem bocsáthatók, elméletileg sem állja ki a kritikát. Az elítélt viselkedése a börtönben mindig számos egyéni tényezőtől függ. Szintén börtönügyi szakemberek állítják, hogy a gyilkosok, verekedők is a börtönben gyakran a legkezesebbek s épen ezek azok, akik őszintén megbánják büntettüket és szívesen, őszinte szorgalommal dolgoznak és tanulnak s tartózkodnak

a fegyelmi vétségek elkövetésétől. Ellenben az indulatos, erőszakos jelleműek dacosan viselkednek s nehezen tudnak beletörődni a börtön szigorú életrendjébe.

Világos tehát, hogy az egyénítés elve itt különösen előtérbe lép és azt fogja követelni, hogy a feltételes szabadság megadása vagy megtagadása feletti határozathozatalnál is az illetékes hatóság a leggondosabb *egyéni elbírálás* alapján tisztázza azt, hogy a kibocsátásért folyamodó, valóban őszintén a jó útra tért-e és van-e benne teljes biztosíték aziránt, hogy a szabad életben jól kiállja a próbát. Ha valahol, úgy itt nem szabad sablonosan eljárni s a szabadonbocsátásnak csak az alaki előfeltételeit vizsgálni. Épen itt fordul meg a felügyelő hatóságok életképessége is.

Ha a szabadonbocsátás feletti határozathozatalra hivatott hatóságok valóban hivatásukat átérző, lelkiismeretes emberekből állnak, akkor minden egyes szabadonbocsátandó elítéltre nézve igyekezni fognak teljes és komoly tanulmányt végezni aziránt, hogy az illető úgy a börtönben töltött idő alatt, mint azelőtt milyen jelleműnek bizonyult, minő környezetből került a börtönbe s milyenbe kerül vissza, — hajlamos-e a bűnelkövetésre vagy valóban alkalmi büntettes volt, akit a körülmények sodortak, alapjelleme ellenére, a bűnelkövetésbe. Ilyen alapos jellemtanulmány alapján szabad csak dönten a szabadonbocsátás kérdésében. Akire a felügyelő hatóság bátran megállapította, hogy *jelleme alapján* megnyugvással visszabocsátható a társadalomba, mert a közbiztonságot előreláthatólag nem fogja veszélyeztetni, csak az ilyen valóban jobb útra térnek látszó vagy alapjában nem rossz jellemű egyéneket szabad a feltételes szabadság kedvezményében részesíteni. A bűnelkövetésre hajlamosakkal, a képmutató alázatoskodókkal szemben óvatosaknak kell lenni és csak alapos próbák sikere esetén lehet belemenni a szabadonbocsátásukba.

Btk-ünknek a feltételes szabadonbocsátásra vonatkozó mai szabályai ellen igen sok súlyos kifogás tehető s a mai törvényi rendelkezések gyökeres revisiora szorulnak.

Igy mindjárt kifogás alá esik a feltételes szabadságra bocsátás két alaki feltétele, t. i. hogy ebben a kedvezményben az egy évinél hosszabb időre elítélt minden fegyenc, rab, fogoly, államfogoly részesülhet, ha büntetésének háromnegyedét kitöltötte. Egyenesen szembeszökő itt a törvénynek az a hiánya, hogy nem írta elő előfeltételül azt is, hogy csak egy évi idő teljes kitöltése után

lehet bárkit is felt. szabadságra bocsátani. Így előállt az a folyton alaposan felhánytorgatott ellentét, hogy aki egy év és egy napi fogházra vagy államfogházra ítéltetett el, az jobban jár, mint aki 9 vagy tíz hónapra, vagy akár kereken egy esztendőre, mert ez utóbbiak kötelesek teljesen kitölteni a 9 — 10 vagy 12 hónapot, ellenben aki egy év és egy napra ítéltetett, az 9 havi jóviselet esetén — amit ily rövid idő alatt könnyen megtehet — három hónapot már felt. szabadságon tölthet. Sajnálatos, hogy ezt a kirívó fogyatkozását a Btk-nek, 50 év óta egyik Novella sem tudta helyreigazítani, azzal az egyszerű tétellel, hogy egy év kitöltése előtt senki sem bocsátható felt. szabadságra.

Jelentősebb vitakérdés már az, hogy helyes-e az egy évinél már egy nappal hosszabb börtönre, fogházra és államfogházra elítélteket is felt. szabadságra bocsátani. Nem kellene-e itt feljebb emelni a minimális határt és csak a 2 évi vagy még hosszabb időre elítélteket részesíteni abban és legalább két év teljes kitöltése után engedélyezni ezt a kedvezményt bármely elítéltnak (természetesen a fegyenceknek is). Sok szempont szól ugyan a mai egy éves minimum megtartása mellett, viszont ellene hozható fel, hogy még a két évi szabadságvesztés is aránylag a csekélyebb súlyú bűncselekmény miatt szabatik ki, így itt a büntetés célja első sorban a szigorúbb megleckéztetés, amit csak a kiszabott, nem igen hosszú szabadságvesztésbüntetés teljes kitöltése által érhetünk el. A büntetés komolysága kívánja meg, hogy az ilyen, aránylag rövidebb tartamú szab. vesztés bizonyos szigort jelentsen.

A hosszabb tartamú (két évi vagy azt meghaladó) szabadságvesztésre ítélteknél már minden szempont azt diktálja, hogy már csak a börtönben töltött hosszabb időnek egészségromboló hatására való tekintetből is, az arra érdemes, vagyis a büntetés nagyobb részét kifogástalanul kitöltött és megjavultnak látszó vagy megbízható jellemű elítélteket részesítsük ebben a legnagyobb kedvezményben. Úgy, hogy itt már komolyan vitatható az is, hogy nem lenne-e megengedhető a felt. szabadonbocsátást a büntetési idő kétharmadának, esetleg a felének kitöltése esetén is engedélyezni az arra valóban érdemeseknek. Franciaországban már az 1885-iki törvény megengedi a büntetés felének a kitöltése után a felt. szabadonbocsátást s másutt is belementek hasonló rendelkezés törvénybeiktatásába s ezt a kiterjesztést azóta sem kifogásolják. Nézetem szerint az egyénítés eszméjének érvényesítésére adnánk nagyobb teret,

ha ezt a rendelkezést mi is törvénybe iktatnánk, hogy a felügyelő hatóságnak módjában álljon etekintetben is az elítéltek körében a szükséges különbségeket megtenni.

Itt is felvetődik továbbá az a kérdés, hogy az életfogytiglanra elítélteket mikor és minő feltételek mellett bocsáthatjuk feltételes szabadságra. Ez a kérdés összefügg azzal a már tárgyalt gondolattal, hogy ez a legsúlyosabb szabadságvesztési tétel a halálbüntetés pótlásául vagy ennek fennállása mellett alkalmaztatik-e? Mindkét esetben azonban elvi kiindulási pont csak az lehet, hogy az életfogytiglani fegyházra elítélteket is bizonyos hosszabb idő kifogástalan eltöltése után részesíthetjük a felt. szabadonbocsátás kedvezményében, azonban természetesen a rendesnél szigorúbb feltételek mellett. Ha az életfogytiglani fegyházbüntetés a halálbüntetést pótolja, mint az 1889-iki olasz Btk. esgastolo-ja, akkor mindenestre indokolt, hogy a felt. szabadságot hosszabb tartamú fegyházi munka után nyerhesse el az illető, mint akkor, ha a Btk. ismeri a halálbüntetést s így az életfogytiglani fegyház nem a legsúlyosabb büntetés.

A magyar Btk-re vonatkozólag a leghatározottabban sürgetnünk kell, hogy akár fentartjuk a halálbüntetést a revisiónál, akár nem, az életfogytiglani fegyház végrehajtási rendszerét a mai-nál szigorúbban kell megállapítani. Btk-ünk 45. és a II. Bn. 48. §-ai illetően túlenyhék, amikor már tíz év kitöltése után közvetítőbe s itteni 5 év után feltételes szabadságra engedik bocsátani az életfogytiglanra elítélt fegyencet. Így eshetett meg többször, hogy a kibocsátott nem nagyon vette szívére a kiállott 15 évet és újból nagy büntetést követett el; volt esetünk, hogy az így kibocsátottat halálra kellett ítélni a gyilkosságba való visszaesés miatt.

Az életfogytiglani fegyházbüntetés fogalmánál fogva az elítéltnak a szabad társadalomból végleges kiküszöbölését jelenti. A bíróság nem akarta ugyan életétől megfosztani, de — akár a cselekmény súlya, akár az elítélt egyéni bűnössége vagy veszélyessége miatt — egész életére el akarta zárni a szabad élettől. Ennek a szabályait tehát úgy kell megállapítani, hogy ez a legsúlyosabb szabadságvesztés valóban alkalmas legyen az erre méltónak ítélt, bizonyára veszedelmes büntettest hosszabb időre ártalmatlanná is tenni, a társadalmat az ő újabb merényletétől alaposabban biztosítani. Szabadságát tehát csak valóban teljes megjavulás és jellemátalakulás esetére lehet — feltételesen is — visszaadni. Úgy, hogy

nézetem szerint az erre elítéltet 1—2 évi teljes magánelzárás, ezután 12—15 évi közösségben végzett fegyházi munka után kellene közvetítőbe s *itteni két év* kifogástalan kitöltése esetén és ha az illető teljesen megbízhatónak látszik, lehetne feltételes szabadságra bocsátani. A feltételes szabadság alatt pedig az ily elítélt különösen gondos felügyelet, külön kirendelt rendőri pártfogó tisztviselő felügyelete alá lenne helyezendő. A feltételes szabadság ezen különös szabályai alól pedig csak öt évi kifogástalan szabad élet után lenne az illető feloldható.

Ugyancsak revisiora szorul a Btk-ünknek 49. §-a, mely a *külföldieket* és a *visszaesőket* (utóbbiakat azonban csak hét bűncselekmény miatt) absolute kizárja a feltételes szabadság kedvezményének megadásából. Mindkét tilalomnak érthető ugyan az indoka, de a törvény itt túllőtt a célon, amikor sem az elkövetett bűncselekmény súlyára, sem az elítélt egyéniségére nem volt tekintettel e tilalom felállításánál.

A külföldiek tekintetében mindenesetre alapos az az aggály, hogy ezek a feltételes szabadonbocsátás esetén igyekezni fognak az ország területét elhagyni, hogy kikerüljék a rendőri felügyelet s esetleg a börtönbe való visszaszállítás kellemetlenségét. Úgyde igazolt-e ez az aggály minden külföldivel s bármely bűncselekmény miatti elítélés miatt? A szükséges különbségtételt itt sem szabad mellőzni. Leghelyesebb lenne a külföldiekre vonatkozó tilalmat a Btk. 49. §-ából kihagyni s ehelyett a feltételes szabadságrabocsátás általános feltételeinél kifejezni azt, hogy külföldiek ebben a kedvezményben csak akkor részesíthetők, ha *nem aljas indokból* elkövetett bűncselekmény miatt lettek elítélve és ha a felügyelő hatóság az illető kibocsátandónak a magaviselete, jelleme és belföldi elhelyezkedése és kereseti viszonyai alapján megnyugtató biztosítékot lát aziránt, hogy az illető a feltételes szabadság ideje alatt nem fog megszökni. Vagyis a felügyelő hatóságnak érzében szinte szabad kezlet kellene adni arra, hogy az arra valóban érdemes külföldieket is feltételes szabadságra bocsáthassa, a nem megbízható jelleműektől azonban, — már a külföldiségükre való tekintetből is — azt megtagadja. Ez utóbbi eset fog beállani akkor is, ha az illető külföldi a főbüntetés mellett az országból való kiutasításra is ítéltetett. Az ilyen bíróilag közveszélyesnek ítélt külföldi csakugyan nem érdemli meg a felt. szabadságot, hanem a főbüntetés teljes ki-

töltése után a közigazgatási hatóságnak adandó át kitoloncolás végett.

Ugyanilyen gondos *selectio* szükséges a visszaeső elítéltek feltételes szabadonbocsátásánál is. A Btk. 49. §-ának a mai szövege e szempontból is okvetlenül revideálandó. Nem szabad a visszaesőket sem mindig egy kalap alá venni. Semmi alapja nincs annak, hogy valakit csak azért, mert *évekkel előbb* valami kisebb vagyon elleni vétségért meg volt büntetve, e címen egyszersmindenkorra kizárjunk a feltételes szabadságból. Másfelől nincs kellően megokolva, hogy csak a 49. §-ban említett hét bűncselekménybe visszaesők legyenek kizárhatók e kedvezményből. Itt is ki kell mondani, hogy csak a *büntett* miatt elítéltek, akik már kettőnél több s mindig büntett miatt kiszabott szabadságvesztésbüntetést töltöttek ki, vannak teljesen kizárva. Ellenben a többi visszaesőkre nézve a felügyelő hatóságnak jogában álljon a feltételes szabadságot megadni vagy azt mellőzni az illető elítélt egyéniségéhez, különösen társadalmi veszélyességéhez képest.

Megfontolás tárgyává teendő az is, hogy a feltételes szabadságra bocsátás kérdésében fenntartsuk-e a döntés jogát az igazságügy miniszternek, vagy nem kellene-e ezt magára a helyesen szervezendő felügyelő hatóságra ruházni? Ha a felügyelő hatóság, mint fentebb kifejtettük, gyakorlatiasabban lesz átszervezve s legalább két *activ bíró* is tagja lesz, ez esetben nyugodtan erre a testületre lehet ruházni ezt a jogot s ezzel ennek a fontos börtönügyi szervnek a jelentőségét is emelnők s az igazságügyminisztériumot tehermentesítenők. A minisztérium maradhatna így végső fellebbviteli fórumnak a felügyelő hatóság határozata ellen kivételesen megengedett panaszok felülvizsgálására.

Ha a feltételes szabadságra bocsátást a fokozatos börtönrendszer szerves alkatrészének tekintjük, akkor ezt nem szabad mérőben bürokratikus szempontok szerint, a felterjesztett *íratok alapján* elbírálni, hanem minden egyes esetben az illető egyént közvetlenül ismerő s magaviseletét régóta figyelemmel kísérő felügyelő hatóság lesz legilletékesebb ennek a kedvezménynek a megadására s ennek végrehajtása alatt — mert az elítélt még a feltételes szabadság idején is büntetését tölti — a szükséges felügyeletet és ellenőrzést gyakorolni. A minisztériumnak tehát itt igazán csak a legfelső felügyeletet kell teljesítenie vagy a börtönügyi főfelügyelő vagy a börtönügyi szakosztály útján.

A feltételes szabadonbocsátás sikere természetesen szintén a helyes és lelkiismeretes végrehajtáson fordul meg. Nem lehet eléggé erősen hangsúlyozni, hogy az elítélt itt még mindig büntetés alatt áll, de a büntetését már a régi családi és társadalmi körében tölti, azzal a szigorú feltétellel, hogy nemcsak újabb bűncselekmény elkövetése, de rossz magaviselet, így munkakerülő, korhely vagy egyébként erkölcstelen életmód esetén is a feltételes szabadsága visszavonható, tehát a szabadlábbon töltött idő beszámítása nélkül a büntetés utolsó részlete, amit különben otthon tölthetett volna ki, egészében végrehajtatik rajta. Ezért rendkívül fontos, hogy minden felt. szabadonbocsátott nem csupán a rendőri felügyelet rendes szabályai alá helyeztessék, hanem mindenik mellé egy *pártfogó* állíttassék, aki a hivatalos felügyeleten és ellenőrzésen felül a társadalmi támogatást és a közvetlen segítséget fogja gyakorolni az irányban, hogy a szabadlábba helyezett elítélt megálljon a helyes erkölcsi úton s a teljes szabadságának elnyerése elé tűzött feltételt teljesíthesse. Ily gondoskodás nélkül a feltételes szabadon bocsátás eredménye felette kétséges lenne. *Kriegsmann* (id. m. 200.) őszintén bevallja, hogy Poroszországban a felt. szabadságra bocsátás ezokból teljesen eredménytelen maradt. A felt. szabadságra bocsátást ugyanis — mint ugyanő helyesen kiemeli, — nem szabad kegyelmi tény gyanánt felfogni, hanem mint a fokozatosságra épített börtönrendszer egy alkatrészét, mely a társadalomba való újbóli bekapcsolódás fontos mozzanatát kívánja keresztülvinni. Ehez pedig a gondos felügyelet és gyámolítás a nélkülözhetetlen eszközök.

Sajnos, a feltételes szabadonbocsátás különösen a súlyosabb cselekmények miatt elítéltekre és főként a visszaesőkkel szemben nálunk sem mutat kielégítő eredményt. Ennek közvetlen oka a *rendőri felügyelet* nem eléggé gondos megszervezése és keresztülvitele. Ha tisztában vagyunk azzal, hogy a társadalom ma is mily oktalan előítélettel viseltetik a „börtönviselt“ ember ellenében, — akkor a munkanélküliek százezzeivel szemben tehetetlenül álló mai társadalomban még érthetőbb, hogy aki fegyház- vagy börtönigazolványokkal keres munkát, az csakugyan a legridegebb visszautasításra talál minden munkaadónál. Nem elég tehát a feltételes szabadságra bocsátott egyéntől egyszerűen a rendőrségnél való jelentkezést és keresetforrásának kimutatását követelni, hanem *intézményesen kell gondoskodni*, hogy az így kibocsátott ember *valóban* kapjon megfelelő foglalkoztatást és megélést biztosító kere-

setet. A nagyobb városok rendőrségénél azért külön tisztviselőt kell megbízni ezzel a feladattal s ezt a követelményt a legkomolyabban meg is valósítani.

Kétségtelen, hogy a munkanélküliség óriási problémáját ezzel is súlyosbítjuk, de az említett okból a feltételesen kibocsátott elítéltek — épúgy mint a börtönbüntetésüket végleg kitöltötték — kétségtelenül különös tekintet alá esnek, akárcsak a betegek az egészségesekkel szemben. Ha az állam komolyan veszi a szabadságvesztésbüntetéseknek a fokozatos rendszerben való végrehajtását, akkor az utolsó ponton, ahol az elítélt épen a legkritikusabb helyzetbe jutott, nem szabad őt magára hagyni, hanem *jóakarátú tetteleges segítségben kell részesíteni*, különben — ha csak szerencsés családi otthonba nem került vissza — teljes bizonyossággal újból a bűn útjára kerül. A visszaesés annyit felhánytorgatott réme ellen a legbiztosabb óvszer a feltételesen vagy végleg szabadonbocsátott elítélteknek őszinte buzgalommal s nem csak tanáccsal, de tettekkel való támogatása és pedig hivatalosan megbízott és ellenőrzött szervezetek által. Ezt a feladatot teljesíti az u. n. rabsegélyezés, illetőleg a patronage. (L. a IX. Fejezetet).

IV. FEJEZET.

A börtönügy legújabb fejleményei.

1. A biztonsági intézkedések.

A XIX. század utolsó negyedében a börtönrendszerek harcát véget ért. A fokozatos rendszer s vele a rabnevelés gondolata és az egyénítés lehető gyakorlatias keresztülvitele a világ minden kultúrállamában diadalmaskodott. Ezeknek a minél tökéletesebb megvalósítása képezi ma is az államok programját a börtönügy terén. A XIX. század utolsó s a XX-nak immár eltelt három első évtizede azonban a szellemi fejlődés törvénye szerint ismét új eszméket vetett fel s új intézményeket érlelt meg. Az egyénítés és az emberiség két nagy vezérelve, azoknak mind alaposabb átértése és minél sikeresebb keresztülvitelére való komoly törekvés oda vezette a büntetőjog és a bűnügyi politika munkásait, hogy a bűnelkövetők egyes jellemcsoportjaival szemben egyedül a büntetés gyakorlásával nem érjük el annak igazi célját és pedig sem az emberi igazságságot, sem a társadalom hatályos védelmét.

Igy vetődött fel a nemzetközi és nemzeti büntetőjogi értekezleteken a *közveszélyes bűnelkövetők* problémája s a velük szemben való helyesebb elbánás kérdése. Ezt a voltaképpen új alakban előállt régi büntetőjogi problémát a tudományos világ bámulatosan rövid idő alatt megoldás elé is juttatta. Az utolsó évtizedek szakirodalma, majd a törvényhozások is a *büntetés* hagyományos fogalma mellé felállították a *biztonsági intézkedések* fogalmát s ma már a legújabb Btk-ekben és javaslatokban kifejezetten így nevezik azokat az új, vagy új alakba öltöztetett intézkedéseket, melyeket a bűnelkövetők egyes különös csoportjaira a velük szemben való igazságos és gyakorlatias elbánás s első sorban a *társadalom védelme érdekében* helyeseknek és szükségeseknek tartanak.

Ilyen „biztonsági intézkedések“:

1. az *elmebeteg és a gyengeelméjű bűnelkövetők gyógyletartóztató* intézetei, —

2. az *iszákosokat* gyógyító intézetek, —

3. a *közveszélyes munkakerülők* dologházai, —

4. a *megrögzött bűntettek* szigorított dologházai, vagy megelőzési letartóztató intézetei.

Ide sorozhatók céljukat tekintve: 5. a gyermek- és fiatalkorú bűnelkövetőkre alkalmazható modern *javító-nevelő intézkedések* is, melyeket azonban — a differentiálódás törvényének egy újabb fejleményeként — egészen külön fogalom gyanánt tárgyal a büntetés-tan, illetőleg a bűnügyi nevelés-tan. Mindezen intézkedések túlnyomóan szabadságvesztéssel vagy korlátozással járnak ugyan, azonban egyik sem tekintendő szab. vesztésbüntetésnek, hanem tisztán társadalom-védelmi, ú. n. *büntett-megelőzési* intézményeknek. L. *Lavauchy*: Les mesures de sûreté. 1931., *Flandruk*: Die persönlichen Sicherungsmittel im Strafrecht. 1932.

Jogi szempontból a büntetés és a biztonsági intézkedés közt nincs lényegbevágó különbség. A bizt. intézkedés is fogalmilag a bűncselekmény elkövetése miatt a büntető bíróság által alkalmazott joghátrány. A két fogalom azonban még sem egészen azonos. Míg a büntetés mindig az elkövetett bűncselekmény súlyához és az elítélt egyén alanyi bűnösségéhez mért arányos joghátrány, miért is a bíró a büntetés nagyságát, így a szabadságvesztés időtartamát az ítéletben előre kiméri, — addig a biztonsági intézkedés nem az utoljára elkövetett bűncselekmény egyszerű megtorlása akar lenni, hanem az elkövetőnek ebből a tetteből, valamint előbbi tetteiből és egész egyéniségéből megállapítható *társadalmi veszélyességét* tekinti döntőnek az alkalmazandó intézkedés megválasztásánál. Az elítélt által utoljára elkövetett bűncselekmény tehát itt igazán csak az alkalmi ok a bíróság előtt, hogy a vádlott ily közveszélyességét megállapítsa és vele szemben a szükséges megelőzési intézkedést kimondja.

A másik különbség a büntetés és a biztonsági intézkedés között, hogy a biztonsági intézkedés tartalma, lényege nem a fenytetés és a felemelés, mint a büntetésé, hanem a gyógyítás, a közveszélyes egyéniségnek megfelelő *állami gondozás* alá helyezése, — célja pedig ennek megfelelően nem a megintés vagy az elégtétel vagy az erkölcsi átalakítás, hanem egyfelől a *társadalom hatályos oltalma* az illető közveszélyes egyéntől bizton várható újabb bűncselek-

mények ellen, másfelől ezen veszélyes egyének testi, értelmi és erkölcsi *hibáinak lehető orvoslása*. Közkeletű tétel az irodalomban, hogy a biztonsági intézkedések célja kizárólag a közveszélyes egyének *ártalmatlanná tétele*. Ebből a tételből csak annyit fogadhatunk el, hogy a biztonsági intézkedés mindenik alakja és a javító intézet is kétségtelenül közvetlenebbül és hatályosabban szolgálja a társadalom védelmét, a közbiztonságot vagy a közegészségügyet, mint a még mindig első sorban megtorló jellegű büntetés s mindenik biztonsági intézkedés tényleg huzamosabb időre szigeteli el az illető közveszélyes egyént a társadalomtól és így jóidőre ártalmatlanná teszi, — de ezen intézkedések egyedüli vagy főcélja mégsem ebben áll, mert az ártalmatlanná tétellel itt is egyenlő fontosságú cél az illető egyének meggyógyítása vagy erkölcsi hibáik orvoslása s ezzel *a rendes, munkás életre nevelés is*.

A harmadik különbség végül az, hogy a biztonsági intézkedés, tartalmához és céljához képest *mindig határozatlan időtartamban* állapítandó meg, míg a büntetés (a szabadságvesztés vagy a pénz-büntetés) rendszerint meghatározott időre vagy mennyiségre szól. Itt is érintkezik ugyan a két kényszerintézkedés, hiszen a szabadságvesztésbüntetés is szólhat esetleg határozatlan időre (életfogytiglanra), de a lényegbevágó különbség mégis az, hogy a biztonsági intézkedés tartamát a bíró sohasem szabja ki előre, mert a gyógyulás, illetőleg a nevelés beálltát, illetőleg a nevelés megfelelő eredményét előre látni sohasem lehet. A biztonsági intézkedések alkalmazása esetén tehát a bíróság csak azt mondja ki, hogy az illetőt beutalja a megfelelő intézetbe, az ott maradás végső határát, illetőleg a kibocsátás napját ellenben *a végrehajtás eredménye alapján* vagy újból a bíróság, vagy egy, e célból külön szervezett végrehajtási hatóság állapítja meg.

A biztonsági intézkedések alkalmazhatók önállóan, azaz a büntetést helyettesítőleg, pl. a győgyeletartóztató intézetbe szállítás vagy a szigorított dologházba utalás, — de alkalmazhatók *utólagosan*, a büntetés kitöltése után kezdődőleg is, pl. a dologház bizonyos esetekben (1913: XXIII. t. c. 7. §.). Már ebből is, de a büntetés és a biztonsági intézkedések céljából is kétségtelen, hogy téves és helytelen dolog a büntetést és a bizt. intézkedést mint egymással ellentétes vagy épen egymást kizáró kényszerintézkedéseket tekinteni. Ellenkezőleg. A biztonsági intézkedések alakjainak a kiépítésével a modern törvényhozások csak folytatják és tökéletesítik

azt a helyes programmot, amit már Beccaria kitűzött a büntetőjogi törvényhozás elé s amit egy század múlva a kriminológiai tudományok megalapítói új alakban napirendre tűztek, t. i. a bűnelkövetés lehető megelőzését s ezzel a társadalom hatályosabb védelmét a büntettek ellen. A classicus büntetőjogi felfogás a megtorló büntetéshez való merev ragaszkodásával az általános megelőzést helyezte előtérbe, amivel szemben szükség volt rámutatni a különös megelőzés, a bűnelkövető egyéniségekben rejlő speciális veszedelem elhárításának a jelentőségére.

A büntetések és a bizt. intézkedések harmoniába hozatala iránti viták és törekvések ezidő szerint a dualistikus megoldásra vezettek. Amint nem lehetett a szükségesnek látszó új bizt. intézkedéseket a büntetés fogalmába beleszorítani, úgy meghiusult az a radikális terv is, hogy a büntetés eddigi fogalmának elejtésével csak „sanctiókról”, azaz bizt. intézkedésekről beszéljünk. Ferri-nek ez utóbbi gondolatot felölelő codificationális kísérlete, az 1922-iki olasz Btk-javaslat, kézzelfoghatóan illusztrálta ennek a tervnek az időelőttiségét. A leghelyesebb megoldás, ami a mai forrongó, átmeneti kor igényeit mindkét irányban kielégíti, a legújabb török (1926.), görög (1928.) és lengyel (1932.) Btk-ek és a svájci, a német, az osztrák javaslatok egybehangzó álláspontja, mely szerint a Btk-ek általános részében akár az eddigi büntetési fejezetben, akár külön fejezetként: „Büntetések és biztonsági intézkedések” címfelíráttal fel kell venni a különböző biztonsági intézkedéseket is és szabatosan megállapítani azok végrehajtási szabályait.

A biztonsági intézkedések fogalma és szabályai ma még a kiforrás és a megvitatás stádiumában vannak. A legkritikusabb kérdés az, hogy lehet-e bizt. intézkedést bűncselekmény elkövetése nélkül, már valakinek a közveszélyes jelleme alapján alkalmazni? A mai külön törvények és a Btk-javaslatok, melyek a különböző bizt. intézkedéseket felölelik, még szigorúan ragaszkodnak az egyéni szabadság tiszteletéhez és a megtorlási elmélet gondolatvilágához, ezért a bizt. intézkedések kimondásának is elengedhetetlen előfeltételül kívánják meg a bűncselekmény elkövetését az illető közveszélyes egyén részéről. Ez a felfogás mindenesetre alaposabb és megnyugtatóbb. Legfeljebb a közveszélyes elmebetegségekre vagy közveszélyes gyengeelméjűekre és iszákosokra ellenében vitatható a társadalom védelme szempontjából szükségesnek látszó biztonsági intézkedések jogossága már valamely bűncselekmény elkövetése

előtt is, természetesen csak a törvény által pontosan előírt feltételek mellett és megfelelő perjogi szabályok szigorú betartása mellett.

A legfontosabb garancia arra nézve, hogy a bizt. intézkedések alkalmazása az egyéni szabadság veszélyeztetésére vagy közigazgatási önkénykedésekre ne legyen felhasználható, az ily intézkedések elrendelésének és megszüntetésének *bírói fórumok* elé és pedig *a büntető bíróságok* hatáskörébe való utalása. L. F. Exner: *Die Sicherungsmassnahmen.* 1912; Heller E.: *A bizt. rendszabály jövője.* 1933.

A biztonsági intézkedéseknek egy egészen külön csoportja a gyermek és fiatalkorú bűnelkövetőkre alkalmazható *javító-nevelő intézkedések* sorozata. A differenciálódásnak a törvénye érvényesült a XX. század első éveiben azzal, hogy a tételes büntetőjogok egymás után magukévá tették a modern szellemű szakirodalom egyértelmű sürgetését, hogy a gyermek- és fiatalkorú bűnelkövetőket teljesen ki kell venni a megtorló jellegű büntetőjogi szabályok alól s velük szemben úgy az emberiség, mint a társadalom jól felfogott érdeke, a közérkölciség és a közbiztonság hatályos védelme érdekében egészen különleges szabályokat kell felállítani. Ezen egészséges és gyakorlatias eszmeáramlat hatása alatt jött létre mindenütt a gyermek- és fiatalkorúak különleges büntetőjoga s velük szemben a különleges eljárás (a fiatalkorúak bírósága).

Ennek a nagyszerű eszmeáramlatnak a vívmánya, hogy a kultúrállamok legtöbbje ma nem engedi a megtorló jellegű büntetési eszközök alkalmazását a gyermekekkel és fiatalkorúakkal szemben, hanem ezekre, ha bűncselekményt követtek el, csak különböző javító-nevelő intézkedéseket ír elő. A „javító-nevelő intézkedések” gyűjtő neve alá foglaljuk össze nemcsak az u. n. *javító iskolába* (Reform. school) és a *fiatalkorúak fogházába* (Borstal intézet) való elhelyezést, hanem mindazokat a gyámolító, erkölcsérősítő (profilaktikus) vagy fenyítő és nevelő intézkedéseket is, melyeket az elhagyatott, a züllés útján levő és a bűnelkövető gyermekekkel és fiatalkorúakkal szemben az új törvények felállítanak.

A javító-nevelő intézkedések jogilag és tartalmilag is hasonlatosak a büntetésekhez és a biztonsági rendszabályokhoz. Egy-némelyik egyenesen *fenyítő* jellegű, így a házi vagy iskolai fenyítés, vagy alakilag egészen összeesik valamelyik büntetési eszközzel, pl. a fogház vagy a néhol alkalmazott pénzbüntetés. Azonban lényeges különbség ily esetekben is az, hogy *a javítónevelő intézkedés soha-*

sem akar megtorlás vagy lelki sujtolás lenni, hanem mindig erkölcsi edzés, jótétemény a gyermekre vagy fiatalkorúra. A javító-nevelő intézkedés mindenik alakja egyenesen a nevelést, a gyermek vagy fiatalkorú bűnelkövető erkölcsi javítását, ha szükséges átalakítását, jellemének helyesebb irányú módosítását tekinti közvetlen célul. (L. az V. Fejezetet.)

2. A börtönügy nemzetközi codificatioja.

A börtönügy kulturális jelentőségét s társadalom-politikai horderejét alig lehet valamivel kézzelfoghatóbban bizonyítani, mint azzal a ténnyel, hogy Howard fellépése s az emberiség eszméjének uralomra jutása óta az európai és az északamerikai kultúrállamok, sőt a XIX. század utolsó negyedétől a világ összes kultúrállamai részint hivatalosan, részint társadalmi úton céltudatosan nemzetközi szervezetet létesítettek a börtönügy s legújabban az egész büntetési és büntett-megelőzési rendszer állandó fejlesztésére és tökéletesítésére. Ennek a nemzetközi összeműködésnek előkészítői és munkásai a *nemzetközi börtönügyi kongresszusok*, majd az ezekből kialakult *Nemzetközi Börtönügyi Bizottság* lettek. Ezek a szervezetek a börtönügyi elméleti és gyakorlati szakembereknek nemcsak irodalmi úton, de személyes közvetlen érintkezés útján is oly állandó összeköttetését és céltudatos közös összemunkálkodását teremtték meg, ami kétségtelenül egyik leggyakorlatiasabb tényezője lett az összes kultúrállamokban a börtönügy elővitelének, a börtönügy terén az egyes államok tapasztalatai, kísérletei kölcsönös kicserélésének.

Ennek a páratlanul nagyszerű összeműködésnek az eredménye a *börtönügy codifikálása*, vagyis a börtönügy jogi szabályainak az általános Btk-tól különálló codexbe összefoglalása. Az egyes államok önálló (nemzeti) börtönügyi codexein felül pedig legújabban elkészült a *börtönügy nemzetközi mintacodexe*, helyesebben az általános (nemzetközi) börtönügyi codex-nek a Nemzetközi Börtönügyi Bizottság által összeállított *javaslata*, mely tömör összefoglalásban tartalmazza a börtönügy összes alapvető kérdéseire vonatkozó uralkodónak tekinthető mai tudományos és gyakorlati tételeket s azokat a *minimális követeléseket*, amiket ezekben a kérdésekben minden kultúrállamnak erkölcsi kötelessége megvalósítani.

A börtönüggyel foglalkozó elméleti és gyakorlati szakem-

bereknek tapasztalataik és véleményeik kicserélése végetti összejövetele Olaszországban már 1841-ben megindult. Ezek az első ily értekezletek azonban (1841. Firenze, 1842. Padova, 1843. Lucca) még nem nevezhetők nemzetközi kongresszusnak. Ez a név mint elsőt az 1846-iki frankfurti kongresszust illeti meg, ahol az európai szakemberek tekintélyes része vitatta meg a magánzárka rendszer előnyeit és hátrányait. Majd az 1847-iki brüsszeli s az 1857-iki második frankfurti kongresszusokon folytatják ezeket a vitákat. Rendszeressé és félig hivatalos szervezetté azonban csak az 1872-iki londoni kongresszus emeli ezeket az összejöveteleket.

Ez az átalakulási, illetőleg fejlődési mozzanat az észak-amerikai börtönügyi szakkörök bátor fellépésének az eredménye. Legteljesebb elismerés illeti az északamerikai börtönügyi szakembereket, hogy a börtönügy iránti érdeklődést nem hagyták kialudni és a vezető államokban egymás után alakítják meg a XIX. század derekán a börtönügyi társaságokat. Majd az összes börtönügyi társaságokat tömörítik egy *nemzeti börtönügyi társaságba* (National Prison Association) 1870-ben, a Cincinnati-ban tartott első nemzeti börtönügyi kongresszuson. Ennek a kongresszusnak a sikerén felbuzdúlva, E. C. Wines, a newyorki börtönügyi társaság titkára, az Egyesült Államok kormányának a megbízásából átjött Európába 1871-ben s rábirta az európai államok igazságügyi kormányait, hogy állandósítsák és hivatalos kiküldöttekkel vegyenek részt a *Nemzetközi Börtönügyi Kongresszusokon*, melyeket meghatározott időközökben rendszeresen tartsanak felváltva az egyes államok fővárosaiban. 1885. óta szabállyá emelik az ötévenkénti összejöveteleket.

Igy tartatott meg az elsőnek nevezett 1872-iki londoni kongresszus után a II. Stockholmban 1878-ban, — a III. Rómában 1885-ben, — a IV. Szentpéterváron 1890-ben, — az V. Párisban 1895-ben, — a VI. Brüsszelben 1900-ban, — a VII. Budapesten 1905-ben, — a VIII. Washingtonban 1910-ben. A világháború miatt elmaradtak az 1915. és 1920-ban esedékes összejövetel s így a IX-ik kongresszus csak 1925-ben ülhetett össze Londonban, — a X. Prágában 1930-ban. A XI. Berlinbe van összehíva 1935-re.

A kongresszusok előbb három, majd négy szakosztályban (büntető törvényhozási általános kérdések, börtönügyi szakkérdések, megelőzési problémák, fiatalok ügyei) a börtönügy, sőt az egész büntetés-végrehajtási jog számos nagyfontosságú problé-

máját vitatták meg s ezek a „Nemzetközi Börtönügyi Bizottság“ (*Commission Pénitentiaire Internationale*) által alaposan előkészített vitatkozások kétségtelenül nagy befolyással voltak az utolsó félszázad börtönügyének a haladás és az emberiség jegyében való elővitelére az egész világ kultúrállamaiban.

Az 1925-ben Londonban megtartott IX. kongresszus alkalmából, amikor a kongresszus mintegy az ötvenéves jubileumát ünnepelte, Sir Evelyn Ruggles-Brise, az angol börtönügyi főfelügyelő, a kongresszus elnöke, egy hatalmas kötetben (*Prison Reform at home and abroad 1924.*) állította össze az előző kongresszusok tárgyalásainak a problémáit és a hozott határozatokat s kifejezett óhajokat. 1926-ban pedig Simon van der Aa, a Bizottság főtitkára adta ki: Questions et resolutions traitées et votées dans les neufs Congrès Pénit. Internationaux 1872—1925. címmel azokat. Ezek közül a problémák közül csak a legfontosabbaknak a felemlítése is elég bizonyíték fentebbi állításom mellett:

Az első londoni kongresszus tárgyalásai közül legnevezetesebb a magánzárka és a fokozatos rendszer feletti vita, mely a fokozatos rendszer végleges diadalát eredményezte.

A stockholmi kongresszus foglalkozott a szabadságvesztés büntetések nemeinek egységesítésével, — a deportatio kérdésével, a központi börtönfelügyelő hatóság, — a nemzetközi börtönügyi statisztika, — a rabsegélyező egyesületek létesítésének kérdéseivel.

A római kongresszus tárgyalta a büntetés kiszabás rendszerét (a határozatlan tartamú szab. büntetést nem fogadta el), — a javító intézetekbe utalás rendszerét, — a polgári és politikai jogok felfüggesztésének a rendszerét, — a magánzárkás intézetek építési típusait, — a patronage-ügyet, — a raboknak mezőgazdasági munkákkal való foglalkoztatását. A római kongresszus tárgyalásairól és határozatairól gyönyörű beszámolót írt és adott ki Tóth Lőrinc: A római börtönügyi kongresszus. Tud. Akad. 1885.

A szentpétervári kongresszus foglalkozott az iszákosok büntetésével, — a bírói dorgálás, — a feltételes elítélés kérdésével, — a gyermekkor határával, — a javíthatatlan büntetettek szigorúbb büntetésével. (E kongr. határozatait l. Magyar Igazságügy 1890.)

A párisi kongresszuson megvitatták a transportation, — a koldulás és csavargás, — a leánykereskedés, — a visszaesés problémáit, valamint a hármas felosztást, — az embertani mérések rendszerét, — a rabok munkabérét, — a munkakötelezettség nélküli szabadságvesztésbüntetést, — a fiatalokú bűnelkövetők különböző csoportjai részére a megfelelő intézetek szervezését.

A brüsszeli kongresszus legnagyobb horderejű kérdése a határozatlan tartamú büntetés eszméjének megvitatása volt. Ez a kongresszus határozott állást foglal e rendszer ellen, a szab. büntetések tekintetében elvileg nem helyesli annak meghonosítását, a javító nevelési és a biztonsági intézkedések tekintetében is nagy óvatossággal és kikötésekkel tartja alkalmazhatónak. Külön tárgyalta a kongresszus a visszaesés, a reformatory-rendszer és a magánzárka problémáit is.

A budapesti kongresszuson a szakemberek lelket a fiatalokúak bűn-

tetési rendszerének reformja uralta. Itt szereztünk tudomást az északamerikai fiatalkorúak bírósága kialakulásáról s ekkor vetődött napirendre a fiatalkorúak külön fogházának az eszméje, az angol „Borstal-rendszer” még mint kiforrásban levő probléma. De magasszínvonalú vita folyt a rabok osztályozása, a vizsgálati foglyok munkára kényszerítése, a korlátozott beszámításúak és az iszákosok részére szükséges intézetek. — a raboknak mezőgazdasági foglalkoztatása, — a patronage, a rabok gyermekeinek megfigyelő intézete, valamint több általános büntetőjogi kérdés, így a pénzbüntetés, a zsaroló-szédelgés (escroquerie, swindling), az orgazdaság mint esetleg részességi alakzat és az esküdtszék problémái felett is.

A *washingtoni* kongresszus legfőbb kérdése — tekintettel arra a körülményre is, hogy a nemzetközi kongresszus először ülésezett Amerika földjén — a határozatlan tartamú ítéletek, az indeterminate sentence problémája volt. A főként európai szakemberek részéről történt tartalmas felszólalások alapján a kongresszus mint tudományos elvet helyeselte ugyan a határozatlan tartamú elítélést, azonban gyakorlatilag csak az erkölcsileg és szellemileg fogyatékosokra s a javításra szoruló, főként fiatalkorú bűnelkövetőkre ajánlotta. A másik szintén nagyérdekű vitakérdés a modern javító börtönrendszer, az u. n. reformatory rendszer alapelveinek a megállapítása volt. A kongresszus egyértelműen helyeselte a reformatory rendszer általánosítását, vagyis annak nemcsak fiatalkorúakra, de felnőttekre is alkalmas voltát. Határozottan kifejezte azt is, hogy *senki sem mondható a javításra képtelennek, bármily korú s bármily előéletű legyen* s azt a szintén feltétlenül helyes követelést, hogy a vizsgálati foglyok és a rövid tartamú elzárásra elítéltek, amennyire csak lehetséges, magánzárkákba helyezendők. Foglalkozott a kongresszus a parole rendszer és a feltételes elítélés, — a csavargás és a koldulás elnyomásának, az iszákosok különleges gyógyintézeteinek és a szintén eredeti amerikai téma, a fiatalkorúak bírósága problémáival. L. A. kongresszus tárgyalásainak ismertetését: *Finkey*: Az északamerikai büntetőjog mai vezéreszméi. 1911.

Az 1925-iki *londoni* kongresszus vitakérdése újból csak a határozatlan tartamú büntetés volt. Itt sikerült végre az eredeti amerikai eszmét teljes diadalra juttatni. Az európai szakemberek nagy többsége nyilatkozott ezúttal elvileg is az eszme mellett s a kongresszus csaknem egyhangúlag mondta ki, hogy a határozatlan tartamú büntetés szükségszerű következménye a büntetés egyénítésének és egyik legeredményesebb eszköz a társadalomnak a büntettek elleni védelmére. Az egyes államok maguk döntsének afelett, hogy kell-e s mily esetben meghatározni a határozatlan büntetés törvényi maximumát s a nemzeti jogrendszerek állapítsák meg a feltételes szabadonbocsátás garanciáit és a megvalósítás eszközeit. E nagyjelentőségű határozat kiegészítése az a másik határozat, amit a *szokásos és hivatásos büntettek* problémájára nézve fogadott el a kongresszus, t. i. hogy ezekre a társadalom védelme érdekében különleges biztonsági őrizet alkalmazása szükséges. Ezt mindig csak *bíróság* rendelhesse el, az őrizet tartama határozatlan legyen. L. a londoni kongr. idevonatkozó rendkívül érdekes tárgyalásainak lefolyását *Horvátth* Dániel: M. Jogi Szemle VII. 1926. 146. és 178. s köv. l.

Az 1930-iki *prágai* kongresszus főbb kérdései voltak: a biztonsági intéz-

kedések egész rendszere, — a büntetőjog alapvető elveinek egységesítése (mindkettőt ajánlja a kongresszus), — a szabadságvesztés különböző neveinek eltörlése és *egységes szabadságvesztés büntetés* (a kongr. ebben nem foglalt állást, a határozathozatalt a köv. kongresszusra utalta), — a szabadságvesztésbüntetés végrehajtása során a rabok lelki felfrissítésének és a társadalomba való visszahelyezkedésének módozatai (magánosok bevonása a rabgondozásba), — a magánelzárás szerepe a modern büntetésvégrehajtásban, — a feltételes elítélés és a feltételes szabadonbocsátás eredményei, — a fiatalok bíróságának szervezete, — a fiatalok fogházának a nevelő rendszere (nevelési vagy fogházi rendszer?) L. Zeitschrift für die ges. Strafrechtswissenschaft. 51 köt. 1931. 503. s köv. 1.

A Nemzetközi Büntetőjogi Egyesület (az Union) kongresszusai kivétel nélkül szintén tárgyaltak börtönügyi szakkérdéseket is, ezenkívül azonban más büntetéstanai kérdéseket is. L. ezeket a *Bulletin de l'Union internat. de droit pénal* I. — XX. kötetében.

A háború után, francia irányítás alatt alakult legújabb nemzetközi büntetőjogi társulat (az *Association*) eddigi kongresszusai ugyancsak több börtönügyi problémát vitattak meg. Az 1933-iki palermói kongresszusra egyik vitakérdésül az lett kitűzve, hogy kívánatos-e a Btk. és a Bp. mellett külön büntetésvégrehajtási codex-ek alkotása. A beérkezett vélemények túlnyomó része igenlő álláspontot foglalt el. L. ezeket a *Revue internat. de droit pénal* illető füzetében.

A börtönügy iránti ez a rendkívüli érdeklődés s a börtönügyi részletkérdéseknek nemzetközi úton való rendszeres megvitatása tűzte napirendre a legtöbb kultúrállamban a börtönügynek a rendszeres *codificatioját*. A példát erre Anglia adta meg, ahol — elkezdve a Howard buzgólkodására hozott első börtönügyi törvényeken — egész serege jött létre a XIX. század folyamán a börtönügyi törvényeknek. Ezek közül legfontosabbak az 1857-iki Penal Servitude Act, — az 1877-iki Prison Act, az 1898-i Prison Act, az 1908-iki Prevention of crime Act.

A börtönügy codifikálása terén igazi vezérállam lett *Belgium* az 1870-iki börtönügyi codexével. Ennek kiegészítései az 1913-iki Novella, az 1912-iki gyermekvédelmi, s a legújabb 1930-iki társadalom védelmi törvény: *Loi de défense sociale a l'égard des anormaux et des delinquants d'habitude*.

Kitűnő törvényei vannak *Hollandiának* a börtönügyről 1886, — *Norvégiának* 1900-ból a rövid szab. büntetésekről.

Legújabban Lengyelország (1928) és Románia (1929) codifikálták börtönügyüket. (Olaszország 1931-ben rendelettel.)

Kiemelésre méltó *Japánnak* 1908. évi *büntetésvégrehajtási codexe* (német fordítása a Sammlung ausserdeutscher Strafgesetz-

bücher c. sorozatban: XLIV. sz.), a fiatalkorú bűnelkövetőkről és a reformatoryról újabb törvény 1922-ből. A japán börtönügy teljesen európai mintára van szervezve. Börtöneik és a két reformatory-juk leírása: *Masataro Miyake: An Outline of the Japanese Judiciary and The Administration of Prisons in Japan.* Tokyo 1930. (Az értékes füzetet *Fellner* Frigyes kollégám hozta 1930. évi japáni útjából kedves ajándékuul.)

Németország a börtönügy codifikálása terén meglehetősen elmaradt. Ennek oka az 1871-iki Btk-nek az az álláspontja, hogy a börtönbüntetés végrehajtása a tagállamok autonom belügye. A börtönügy egységesítésére, hosszú irodalmi harcok után, az első lépés a Bundesrat-nak 1897. okt. 28-iki Határozata a börtönbüntetés végrehajtás *Alapelveinek* egységesítéséről. Az egységes codificatio tényleges megvalósításának első reális eredménye azonban csak a *Radbruch*, akkori ig. miniszter által 1923-ban kibocsátott *Grundsätze für den Vollzug von Freiheitsstrafen*, mely gondos és részletes kidolgozása egy valódi börtönügyi codexnek. (L. a *Bumke: Deutsches Gefängniswesen* Berlin. 1928. c. kötetben 510—529 l.) Ennek az alapul vételével lett kidolgozva azután az 1927-iki *Amtlicher Entwurf eines Strafvollzugsgesetzes von 1927.*, melynek alapulvétellel alkotta meg legújabban Poroszország az 1933. aug. 1-én kiadott büntetésvégrehajtási törvényét.

Az *északamerikai* Unio 48 államának legtöbbször szintén vannak külön börtönügyi törvények, melyek azonban felette eltérő tartalmúak. Az egész Unio szokásjogi codexének tekinthető az 1870-iki cincinnatii nemzeti börtönügyi kongresszus által elfogadott „Elvi Kijelentés“ (*Declaration of Principles*), mely tömör összefoglalásban állítja össze a legmodernebb szellemben a börtönügyi követeléseket. Különösen nagyjelentőségűek lettek a nemzetközi börtönügyi codex ezen első kísérletéből a reformatory-rendszernek, mint „a helyes börtönrendszer ideáljának“ és a határozatlan időre szóló elítélésnek (indeterminate sentences) a proklamálása. A 37 artikulusból álló Declaration-t az 1930. okt. 4-én tartott nemzeti bört. kongresszus *Louisvilleben* új szövegezéssel adta ki, feldolgozván a hatvan évi újabb tapasztalatokat és követeléseket. (Az 1870-iki Declaration teljes szövegét l. Ch. R. *Henderson: Prison Reform and criminal law.* 1910. 39 s köv. l. és *Finkey: A fiatalkorúak büntetőjoga Északamerikában.* 209; az 1930-iki revideált szöveget: *Monatsschrift für Krim. psychologie.* 23 k. 1932. l.)

Nagy elismerés illeti a börtönügyi kongresszusokat előkészítő állandó *Nemzetközi Büntetőjogi és Börtönügyi Bizottságot*, (*Commission internationale pénale et pénitenciaire*), mely időszakos ülésein állandóan gyűjti a börtönügyi adatokat az összes kultúrállamokból s a megoldásra váró kérdéseket napirendre tűzi. Legújabb alkotása pedig a Bizottságnak a börtönügy nemzetközi codificatiojának az előkészítése. 1926-ban indítványozta a Bizottság angol delegátusa, *Waller*, hogy állítsa össze a Bizottság azokat a minimális követeléseket, amiket *a rabok emberies és socialis kezelése* szempontjából minden kultúrállamnak kötelessége megvalósítani, vagyis dolgozza ki a Bizottság, „a rabok kezelésének *általános irányelveit*, melyek alkalmazása minden börtönrendszerben lehetséges és kívánatos“. Ezen indítvány folytán készült el 1929-re az „Alapelvek a rabok kezelésére“ (*Ensemble de Règles pour le Traitement des Prisonniers*) című Börtönügyi nemzetközi Codex-minta, melyet a Bizottság 1929-ben, mint végleges munkálatát közölt a Bizottságban képviselt államok (Északamerikai Egyesült Államok, Belgium, Brit-India, Bulgária, Dánia, Németország, Franciaország, Görögország, Nagybritannia, Hollandia, Olaszország, Japán, Luxemburg, New Seeland, Norvégia, Ausztria, Lengyelország, Svédország, Svájc, Jugoszlávia, Spanyolország, Cseh-Slovakia, Délafrikai Unio, Magyarország) és a Nemzetek Szövetségével.

Az „Alapelvek“ nem teljes codex, mert csak az elvi tételeket, illetőleg követeléseket foglalja össze, nem is arra törekszik, hogy a mintaszerű ideális börtönrendszert írja le, hanem csak azt célozza, hogy a börtönügy terén elmaradott államokat sarkallja legalább a minimális követelések teljesítésére, azokat az államokat pedig, amelyekben a börtönügy a fejlődés útján van, megerősítse és bátorítsa a továbbfejlesztésben. Örömmel állapíthatjuk meg, hogy Magyarország az utóbbi csoportba tartozik, mert az Alapelvekben olvasható követelések nagy része nálunk rég meg van valósítva. Vannak azonban tételek, melyeket nekünk is még mindig követelnünk kell s ezért a munkálat reánk is sok tekintetben becses és követésre méltó. Az 1929-iki nemzetközi börtönügyi *Alapelvekben* vadonatúj tételeket, követeléseket nem is találunk. A ma uralkodó elveket és követeléseket foglalja össze 55 szakaszban. Csaknem azt mondhatjuk, hogy az csak új kiadása és nemzetközi követeléssé emelése az 1870-iki északamerikai nemzeti Alapelvek-nek (Decla-

ration of Principles), természetesen a hatvan év alatt felmerült új kérdésekkel és új megállapodásokkal kibővítve.

Az Alapelvek beosztása és főbb tételei a következők:

I. *A rabok csoportosítása és elhelyezése.*

A raboknak különböző kategóriáit és csoportjait a lehetőségig különböző megfelelő intézetekbe kell elhelyezni. Ha ez nem lehetséges, a börtönöket úgy kell szervezni, hogy a fogoly csoportok elkülöníthetők legyenek egymástól. Nők és férfiak mindig elkülönítendők. Épúgy elkülönítendők a vizsgálati foglyok az elítéltektől, az adóssági foglyok, a biztonsági letartóztatottak, — a fiatalok, — a büntetlen előéletűek azoktól, akik várhatólag rossz befolyással lennének ezekre.

Az összes rabok szabály gyanánt éjjelre külön hálófülkébe helyezendők.

II. *A börtönrendtartás.*

Azonos kategóriába tartozó rabok egyenlően kezelendők. Minden rab személyes tulajdonságaira figyelemmel kell lenni.

A börtöni kezelés célja a rabokat rendre és munkára szoktatni és erkölcsileg erősíteni. A fiatalok foglyok kezelésénél különösen gondoskodni kell ezek neveléséről és továbbképzéséről s ha még testi fejlődésben vannak, ennek elősegítéséről is.

A rabok élelmezése olyan legyen, hogy azok egészségét és testi erejét fenntartsa. Ivóvíz mindig rendelkezésükre álljon.

A munkára kötelezett rabokat mindig el kell látni alkalmas munkával. Amennyire lehetséges, a munka mindig oktató (instructif) jellegű legyen és olyan, amivel kiszabadulása után fenn tudja magát tartani. A börtönökben is gondoskodni kell az élet és az egészség megóvása szempontjából a szabad munkásokra előírt intézkedésekről. Ajánlatos a raboknak a végzett munkájuk után jutalmat biztosítani.

Felette gondosak és részletesek a Szabályzat egészségügyi rendelkezései. A főzésről, szellőztetésről, világításról, tisztogatásról, a testgondozásról, tisztálkodási eszközökről, mosásról, orvosi vizsgálatról külön szakaszokban gondoskodik. Érdekes azonban, hogy azoknak a raboknak, akik nem szabad levegőn dolgoznak, a Szabályzat csak napi félórai szabad levegőn járkálást ír elő, holott a magyar Btk. a fegyenceknek napi egy egész órát, a raboknak és az államfoglyoknak napi két órát állapított meg.

Minden rabnak alkalmat kell nyújtani vallási szükségletének gyakorlására. A saját felekezeti lelkeséssel való érintkezéstől nem szabad eltiltani. Gondoskodni kell fogházi lelkészek alkalmazásáról.

A hosszabb időre elítélteket megfelelő értelmi képzésben, a fiatalokat minden esetben megfelelő oktatásban kell részesíteni. Az igazgatóság gondoskodik arról, hogy a rabok — különösen a hosszabb időre elítéltek — a fontosabb külvilági eseményekről tájékoztatva legyenek.

A levélváltás és a látogatók fogadásának szabályai közt megemlíti a Szabályzat, hogy az idegen honosságú elítélteknek meg kell engedni, hogy diplomáciai és konsuli képviselőjükkel összeköttetésbe juthassanak.

III. *A fegyelmi büntetések.*

A fegyelmi büntetéseknek sohasem szabad eltérni a törvényekben vagy illetékes hatóság által kiadott rendeletben megállapított eszközöktől és azok mértékétől. Fegyelmi büntetés csak a tényállás alapos megvizsgálása és az illető rab védekezésének meghallgatása után szabható ki.

Ott, ahol a fennálló törvények megengedik a testi fenyíték vagy a sötét zárka alkalmazását, ennek módját, illetve mértékét a törvénynek kell pontosan meghatározni. Oly fegyelmi büntetések, melyek a rabok egészségére káros befolyással lehetnek, mint pl. az élelem-megszorítás vagy a szabad levegőtől megfosztás, csak meghatározott időre és orvosi hozzájárulással alkalmazhatók s tartamuk maximumát a törvényben kell megállapítani. Bilincs, lánc vagy kényszerzubzony büntetésül nem alkalmazható, legfeljebb biztonsági intézkedésül erőszakoskodó rab ellen.

Minden rabnak meg kell adni a lehetőséget kérelmeinek vagy panaszainak a fogházelőljáráshoz terjesztésére. Minden rabnak biztosítani kell a jogot, hogy a fogházon kívül álló felső hatóságokhoz a törvény rendes útján panasszal fordulhasson.

IV. *A tisztviselők.*

Az összes börtöntisztviselők kiválasztásánál különös gondot kell fordítani az illetőknek nemcsak képesítésére, de jellemére is. A börtöntisztviselőknek, kötelességeiket példásan kell végezniök. Kötelességük az elítélteknek nem csupán biztos őrizetére ügyelni, de magatartásukkal nevelő hatással is lenni azokra. Az intézeti orvosra nézve kívánatos, hogy a pszichiátrában is képzett legyen. Az újonnan belépő hivatalnokok, mielőtt a rabok őrizetére alkalmaztatnának, alaposan kioktatandók kötelességeikről és felelősségükről.

V. *Az elbocsátottak gondozása.*

A szabadságra bocsátandó rabok körüli gondozó tevékenységet már a fogházban el kell kezdeni s ez a tevékenység az illető rab és hozzátartozói életviszonyainak pontos kitanulmányozására alapítandó. Törekedni kell arra, hogy minden intézet mellé megfelelő számú pártfogók (comité de patronage) rendeltessenek, akik a kibocsátottakat gyakran meglátogassák és a polgári társadalomba való visszahelyezkedésükben őket segítsék.

Ez a nemzetközi börtönügyi törvényminta, mint tartalmának rövid kivonatából látható, valóban nem tartalmaz utopistikus óhajokat, sőt a benne foglalt „minimális” követeléseket is sok tekintetben túlhaladottaknak mondhatjuk. Nagyjelentőségű azonban a modern börtönügy fejlődési történetében azért, mert ezzel sikerült szemmel láthatóan dokumentálni a börtönügy nemzetközi kulturális jelentőségét. És nagyjelentőségű gyakorlati szempontból is, mert azok az államok, melyeknek, mint a N. B. B. tagjainak ez a munkálat megküldetett, amennyiben még önálló börtönügyi törvényt nem alkottak volna, e felhívás folytán erkölcsileg kötelezve lesznek ily külön börtönügyi törvény mielőbbi megalkotására.

Ez utóbbi szempont teszi előttünk is különös érdekűvé a nemzetközi Szabályzatot, melynek megküldése kötelezi a magyar igazságügyi kormányt a magyar börtönügyi Codex mielőbbi kidolgozására.

3. A magyar börtönbüntetések szervi hibái.

A magyar börtönügyi törvény mielőbbi megalkotását követeli az a jogforrási szempontból immár tarthatatlan állapot is, hogy szabadságvesztés büntetéseink végrehajtása tekintetében a rendeletek egész tömege van hatályban, melyek némelyike már több mint félszázados, tehát teljesen elavult. Viszont vannak kérdések, melyek még mindig megoldatlanul állnak. Így már *a jogegységesítés* szempontja is elodázhatatlanná teszi a codificatiót. Ez annál könnyebben meg is történhetnék, mert a mai börtönügyi állapotaink az emberiség eszméje szemszögéből teljesen kifogástalanok. A codificatio tehát nagy változásokat, felforgatást egyáltalán nem jelentene, ellenben alkalmat adna a törvényhozásnak arra, hogy a szabadságvesztésbüntetési rendszerünknek a több mint félszázados gyakorlat által felderített *hiányait*, szögletheit és *szervi hibáit* a börtönügyi törvényben kijavítsuk, illetőleg orvosoljuk, valamint az újabban felmerült helyes *követeléseket* törvénybe iktassuk.

Btk-ünk börtönügyi szabályainak legnagyobb fogyatkozása, *valódi szervi hibája: az ötféle szabadságvesztésbüntetés*. Amily élvezhetetlen érdeme Csemeginek Btk-ünkben a büntetőjogi dogmatika általános tételeinek és az egyes bűncselekmények fogalmainak classicus jogászias kicsiszolása, époly kifogás alá esik a büntetési rendszerben s különösen a szabadságvesztés büntetési nemek és a büntetési tételek összeállításában a jogásziaskodás túlhajtása. Az ötféle szabadságvesztésbüntetés törvénybe iktatása mellett Csemeginek az volt a főérve, hogy a büntetésnek arányban kell állnia a büntett súlyával és a tettes bűnössége fokával, ezért „a helyes büntetési rendszer leglényegesebb feltétele a *többszörű*, a kellékeikben és intenzitásukban *különböző* szabadságbüntetés“.

A dogmatismusnak ezt a túlhajtását azóta alaposan megcáfolta a gyakorlati élet, a legújabb törvényhozási munkálatok és szakértekezletek egyértelmű állásfoglalása a szabadságvesztési nemek *egyszerűsítése*, illetőleg az *egységes* börtönbüntetés mellett. A büntetésnek csakugyan arányosnak kell lennie a büntett súlyá-

val és a büntettes bűnössége fokával, ezt a büntetéskiszabási tételt ma is hirdetjük, de ezt keresztülvihetjük a „többrendű“ szabadságvesztésbüntetés nélkül is az erre elítéltek *jellemcsoportjainak* a végrehajtás alatti elkülönítésével és *az intézetek specializálásával*, valamint a megfelelő biztonsági intézetekkel.

Nézetem szerint ezért a magyar börtönügy codificatiojánál vagy a Btk. esetleges revisioja alkalmával a legelső reformkövetelés *a szabadságvesztési nemek egyszerűsítése*. A mai ötféle szabadságvesztésbüntetésünk közül *kihagyandó a börtön*, az *elzárás* és lehetőleg *az államfogház* is. Maradna így egy súlyosabb jellegű, kényszermunkával egybekötött és egy enyhébb színezetű, az elítélt viszonyainak megfelelő munkakötelezettséggel járó szabadságvesztésbüntetésünk. Előbbinek neve lenne *börtön*, terjedelme életfogytiglan, illetőleg egy évtől 20 év (kivételesen 24 év), az utóbbinak neve *fogház*, terjedelme 15 naptól 10 év. A fokozatos végrehajtási rendszer mindkettőre nézve fenntartandó.

Amennyiben azonban az államfogház és az elzárás a mai keretben fenntartatik, ezeknél is feltétlenül előírandó *a munkakötelezettség*. Dologtalan henyélés a szabadságvesztési intézetekben fogalmi absurdum.

Különleges reformálásra szorul *az életfogytiglani fegyház*, illetőleg börtönbüntetés végrehajtási rendszere. Miként fentebb kifejtettem — akár fenntartatik a halálbüntetés, akár mellőztetik — az életfogytiglani szabadságvesztés végrehajtásának a fokozatainál a magánelzárás és a nappali közös munka idejét a mainál hosszabbra, a közvetítő intézetben tölthető időt pedig a mainál jóval rövidebbre kell szabni. A feltételes szabadonbocsátás tartamát pedig — amiről a Btk. elfelejtett rendelkezni — öt évben kellene megállapítani és az így szabadonbocsátottak szigorúbb felügyeletéről (külön rendőrségi pártfogó tisztviselő) is szabatosan rendelkezni.

Fontos reformkövetelés azután *a fogházbüntetés* végrehajtási rendszere. Nagy mulasztása Btk-ünknek, hogy az *egy évinél rövidebb* tartamban kiszabott fogházbüntetés végrehajtását teljesen figyelmen kívül hagyta. A 40. §. szerint csak az egy évinél hosszabb fogházra elítéltek vannak alávetve a bevezető éjjel-nappali magánelzárásnak s ezek részesülhetnek a feltételes szabadságrabocsátásban is. A rövidebb időre elítéltekről mindössze annyit mond a Törvény, hogy ugyanolyan választási joggal, mint a börtönreítéltek, a foglyok is *viszonyaiknak megfelelő* munkára vannak kötelezve (ami

alól azonban a 41. §. értelmében a bíróság különösen tekintetreméltó okoknál fogva kivételt tehet) és a fogházi szabályok, melyek alá a foglyok alá vannak vetve, enyhébbek a fegyházi és a börtöni rendszabályoknál. Tehát még mindig nem vette figyelembe Btk-ünk a börtönügyi írók régi követelését, melyet nálunk már br. *Eötvös József* 1842-ben hangsúlyozott (*Eötvös-Lukács Móric: Fogházjavítás*), hogy *a börtönreformokat először a kis fogházakon kell kezdeni*, mert a kezdő bűnösök rövid büntetésének elhanyagolása a legbiztosabb melegágya a kriminalitas növekvésének.

A leggyökeresebb reform erre nézve az lenne, ha az egy évinél rövidebb időre elítéltek az egész büntetésüket éjjel-nappali magánelzárásban tölténék. Az ily rövidebb tartamú büntetés célja határozottan a kis bűnös érzékelhető megfenyítése, amit legjobban a magánelzárás útján érhetünk el. De ezt ajánlja még inkább a megelőzés szempontja, a kezdő bűnös erkölcsi elrontásának a lehető megakadályozása. Ha azonban ez a kívánság túlradikálisnak s a hazai viszonyaink közt, — tudva azt, hogy az ilyen elítéltek java része is őstermeléssel foglalkozó ember, — egészségügyi és pénzügyi okokból kivihetetlenné látszanék, akkor is legalább *a három hónapnál rövidebb tartamú fogházra elítéltekre* nézve minden körülmények közt követelnünk kell *a teljes magánelzárásban leendő végrehajtást*. Ez a szabály megfelelne a II. Bn. ama helyes reformjának, hogy a büntetés végrehajtásának feltételes felfüggesztése a 3 havi fogházat meg nem haladó fogházbüntetésre lett megengedve. Így ha a bíróság méltánylást érdemlő okokból kívánatosabbnak látja az ily tartamú fogházbüntetés felfüggesztését, módjában van az elítéltet ebben a feltételes kedvezményben részesíteni, ha ellenben azt látta, hogy az elítélt nem érdemli meg ezt a kedvezményt, ez esetben legyen a rövid büntetés valóban hatékony és energikus.

Gyökeres reformra szorul a szabadságvesztésbüntetések *kiszabási rendszere* is. A bírói gyakorlatunk tapasztalatain okulva, vissza kell térnünk az 1843-iki javaslat helyes elvi alapjára és a Btk-ben, valamint a külön büntető törvényekben az egyes bűncselekmények mellett mindig csak a bíró által kiszabható *maximumot* kell előírni, *a mai speciális minimumok mindenütt elhagyandók*.

A kettős szabadságvesztési rendszerre áttérés esetén megvalósítható lenne a *párhuzamos*, illetőleg az *alternatív büntetések rendszere* is. A börtön és a fogház ugyanis — kivéve a legsúlyosabb

büntetteket — rendszerint alternative lennének előirandók, vagyis a bírónak joga lenne az erkölcsileg és társadalmilag helytelen és káros motívumokból cselekvőket börtönre, a menthető vagy méltányolható indító okból bűnözőket ellenben megfelelő tartamú fogházra elítélni. Ez esetben az államfogház valóban nélkülözhető lenne, mint külön büntetési eszköz.

A magyar börtönügy *legújabb fejleményeiről*, így a dologházak és a szigorított dologházak felállításáról, a javító nevelési intézkedésekről l. alább az V. és a VI. fejezeteket.

V. FEJEZET.

A dologházak és a szigorított dologházak.

A büntetési rendszert kiegészítő biztonsági intézkedések sorában egyik legnagyobb jelentőségű és sikerű intézmény a dologház és a szigorított dologház.

Ez a két biztonsági intézkedés nem csupán név, — de belső vérrokonságban van egymással. A cél közösségén kívül a beutaltak egyéniségének hasonzerűsége, valamint a végrehajtási rendszer azonossága oly viszonyba hozzák azokat egymással, mint aminő van a fogház és a fegyház között. Egyik sem büntetési eszköz, célja, rendeltetése egyiknek sem a megtorlás, tartalma nem a fenytetés és a felemelés, hanem mintkettővel az állam a léha munkakerülő, a bűnelkövetésből élő s ezért különösen veszedelmes büntetteseket kívánja húzamosabb időre ártalmatlanokká tenni és esetleg — amennyiben még lehetséges — jobbítani, hasznos munkásokká faragni. Az egyszerű dologházba utaltak is rendszerint már az erkölcsi züllés útján vannak, de még nem minősíthetők határozottan megrögzötteknek, míg a szig. dologházba már ez utóbbi csoportba tartozókat helyezzük el. Főbb problémáik, így létjogosultságuk, be rendezésük, végrehajtási rendszerük feletti viták azért közös vizsgálódás tárgyává tehetők.

1. *A dologház létjogosultsága* nem mondható vitán felül állónak. Miután a dologházba is csak bűncselekmény elkövetése miatti bírói elítélés alapján utalható be valaki, önként felmerül a kérdés, szükséges-e a fegyház, börtön, fogház, elzárás mellett egy további, más nevű, de lényegében hasonló rendeltetésű intézmény felállítása, illetőleg megkülönböztetése. Másként: nem lehetne-e a közveszélyes munkakerülőket is a rendes fegyházakba vagy fogházakba küldeni és ezekben hajtani végre a szükségesnek látszó

ártalmatlanná tételt és munkára nevelést? A magyar jog a legutóbbi időkig, 1913-ig nem is ismerte a dologházat, mint külön munkakényszer-intézetet, beérte azzal, hogy a munkakerülésből bűnözőket is a fogházakba vagy a fegyházakba küldtük, ha megfelelő bűncselekmény miatt erre voltak elítélhetők.

Az 1913: XXI. t. c. állítja fel nálunk először a dologház intézményét, céltudatosan mint a „közveszélyes munkakerülők“ munkára szorítására és nevelésére szolgáló biztonsági intézkedést. Sajnos, a bekövetkezett háború megakasztotta az önálló dologházak építését s maig csak az 1916-ban elrendelt átmeneti állapot áll fenn, t. i. a jászberényi járásbírószéki fogház lett berendezve mint ideiglenes férfi dologház s a kalocsai törvényszéki fogház elkülönített részében van a női dologház, melyeknek azonban egyike sem felel meg rendeltetésének. Helyesen jegyzi meg *Szóllósy* (226.), hogy talán ez a körülmény, az önálló dologházak hiánya az oka annak, hogy bíróságaink aránylag ritkán alkalmazzák a dologházba beutalást (1930. elején mindössze 33 férfi és 37 nő volt dologházi őrizetben). A bíróságok logikája ugyanis az, hogy ha a dologházba utalt ügyis fogházba kerül, akkor egyremegy, ha egyenesen fogházra ítélik el a vétséget elkövetett dologkerülőket. Így aztán vitatható nálunk is az a probléma, hogy egyáltalán érdemes-e dologházakat mint önálló intézeteket létesíteni?

A német szakirodalomban élénk eszmecsere folyik a dologházak létjogosultsága felett. Itt pedig az az összevisszaság, ami a német tagállamokban ma is fennáll a dologházak szervezése terén s a „Korrectionelle Nachhaft“ és az „Arbeitshaus“ combinatioja vetette fel ezt a kérdést és sokan feleslegesnek vélik a szabadságvesztési és a társadalomvédelmi intézetek nemeinek a dologházzal való szaporítását.

Nézetem szerint a dologház létjogosultságának ez a pessimista megítélése nem igazolt. Épen a differenciálódás törvényének örvendetes érvényesülése s az egyénítés nagy törvényének újabb diadala a munkakerülő bűnelkövetőknek egészen önálló, saját rendeltetésű intézetekbe beutalása s ezzel a büntetőjog legfőbb vezérelvének, a társadalom védelmének okos és gyakorlatias továbbépítése. Amennyire helyes a szabadságvesztési nemeknek lehető egyszerűsítése, pl. a fegyház és börtön összeolvasztása, amit már a német 1871-iki Btk. megtett, éppoly szükséges és logikus követelmény, hogy a bűnelkövetők egyik veszedelmes jellemcsoportját,

melynek jellegzetes ismérveit már elég biztosan és alaposan meg tudjuk állapítani, különítsük el a rendes büntettesektől s részükre az egyéniségüknek és a velök szemben indokolt biztonsági intézkedésnek megfelelő, sajátos berendezésű intézeteket létesítsünk.

A dologházat épen ez a sajátos rendeltetése, t. i. a közveszélyes munkakerülőkkel szemben kívánatos különleges elbánás lehetővé tétele igazolja. Az a körülmény, hogy nálunk és Németországban még mindig nincsenek meg az elméletileg helyesen kitervelt intézetek, semmiképen sem elegendő ok arra, hogy e helyes és üdvös hatású intézményt elejtsük és szakítsunk a differenciálódásnak és az individualisationnak a büntetőjog és a bűnügyi politika szempontjából is annyira fontos elveivel. Sőt épen minden erővel arra kell törekednünk, hogy ezeknek a helyes és a messze jövőben is bizonyára világító vezérelveknek a gyakorlati megvalósítását minél inkább elősegítsük. Erre pedig a dologházak létesítése a társadalom erkölcsi züllöttjei részéről mindennap fenyegető bűnelkövetés elleni védekezésül és ezen kétes existenciáknak a további zülléstől való megmentése, esetleg a lehető erkölcsi megjobbítása érdekében — az egyik leggyakorlatiasabb eszköz.

Egészen más egy nagyvárosi léha, züllött csirkefogó, betörő vagy kéjgyilkos mentalitása, egész egyénisége, mint a falusi bálban vagy búcsún boros fővel verekedő vagy esetleg vért ontó parasztleányé. Ezeket a különböző egyéniségeket nem szabad együvé, egy intézetbe helyezni.

A börtönügy története kézzelfogható adatokkal igazolja, hogy a közveszélyes csavargók és munkakerülők elleni védekezésül már évszázadok óta ezt az eszközt, a *munkaházakat* tartotta legalkalmasabbaknak a gyakorlatias észjárású és emberies érzésű kultúrtársadalom. A londoni *House of correction*, a németalföldi *Raspelhuiz* és *Spinnhuiz*, a Hansavárosok „fenyítőházai“, a belgiumi „kol-dustelepek“, a francia „dologházak“ jelzik azt az egyenes fejlődési vonalat, melyen a dologház mai eszméje felbukkant és megerősödött. Semmi alapja nem lenne ettől a természetes fejlődési vonaltól eltérni és felhagyni a dologházak kiépítésével. Az, hogy a mai dologházak ellen mindenfelé sok kifogás hangzik el, semmiképen nem bizonyítja, hogy a dologház általában életképtelen intézmény. Az ellenkezőre ott vannak a hollandiai és a belgiumi mai dologházak, melyek kitűnő szervezés és ügyes vezetés mellett valódi

mintapéldányai a helyesen szervezett és sikeresen működő ily intézeteknek.

A lesujtó kritika, amit az osztrák és az északamerikai dologházakról maguk az ottani szakemberek leplezetlenül közölnek, első sorban abban találja magyarázatát, hogy a dologházakba tényleg a nagyvárosok sepredéke, a legkétesebb existenciák és a legügyesebb hivatásos bűnelkövetők kerülnek, akiknek a kezelése s velük szemben az erkölcsi javítás megközelítése bizony a legnehezebb feladat. Ilyen elemekkel valóban csak a legkitűnőbb igazgatók képesek sikert elérni. De hogy ilyenek vannak s ezek kezében aztán a dologházzal is lehet a legjobb eredményt biztosítani, ezt a *merxplas*-i, a *veenhuizeni* vagy a *wilhelmsdorfi* intézet közvetlen tanulmányozása kézzelfoghatóan igazolja.

A magyar jog szempontjából azért a leghatározottabban kell követelnünk az önálló dologházak mielőbbi felállítását, mert csak így lehet elérnünk vagy megközelítenünk azt a fontos társadalompolitikai célt, amit az 1913: XXI. t. c. által a törvényhozás elérni kívánt. A dologházakkal is úgy vagyunk, mint annak idején, a Btk. meghozatalakor a fegyházakkal és börtönökkel voltunk. A Btk-ben papíron megalkotott, valóban kitűnő börtönrendszert sem tudtuk — megfelelő épületek hiányában — hosszú ideig megvalósítani. De azért senkinek sem jutott eszébe, hogy töröljük el ezt a helyes rendszert és térjünk vissza a régi összevisszasághoz. Ellenkezőleg, hosszú sürgetéseinkre mégis csak sikerült a Btk. rendszerét a valóságba is átvinni. Ezt kell tennünk a dologházzal is. Ha lesz két önálló dologházunk a férfiakra és a nőkre, egészen bizonyos, hogy alkalmas és buzgó igazgatók és tisztviselők vezetése mellett a dologházak jobb eredményt fognak felmutatni. Természetesen a legnagyobb eredmény itt is az lenne, ha aztán a dologházak feleslegessé tennék magukat. Sajnos, erre jóideig nem számíthattunk. De épen ezért, hogy a bíróságok bátrabban és nyugodtabban utalhassák be a dologházba az oda tartozó züllött egyéniségeket, nem szabad felhagynunk a dologházak felépítésének a sürgetésével, ami *Balogh Jenő*nek már 1888-ban hangoztatott követelése szerint a betetőzése lenne börtönrendszerünknek.

2. A szigorított dologház, illetőleg a „megelőzési letartóztatás” létjogosultsága, sőt szükségessége — érdekes ellentétben a dologházakéval — ezidő szerint már nem is képezi vita tárgyát. Az utolsó évtizedek büntetőjogi és bűnügypolitikai eszmecseréiben mindenütt

egyhangú elismerésre talált az a tétel, hogy a hivatásos, a nálunk u. n. *megrögzött* büntettek ellenében nem elég, sőt felesleges a rendszeres börtönbüntetést alkalmazni, mert ezeket a legveszélyesebb bűnelkövetőket a fegyház, a börtön, vagy a fogház valóban sem el nem rettentí, se meg nem javítja, de nem kielégítő az egyszerű dologház sem, ezek számára kivételes elbánásra és különleges intézkedésekre van szükség. Így lett általános követelés a szakkörökben az ily megrögzötteknek *határozatlan időre szóló megelőzési* letartóztatása, amit a magyar II. Bn. szigorított dologháznak nevezett el.

A szigorított dologház lényegében a dologház és a fegyház combinatioja. A dologházból átveszi a határozatlan időre való beutalást, mint a társadalmi védekezés célját legbiztosabban szolgáló tételt, a fegyházzal pedig rokonságban marad a munkakényszer és a fegyházi rend szigorú szabályainak átvételével. A mi II. Bn-ánk szigorított dologháza ezt a combinatiót egyenesen *a szigorítás gondolatával* viszi keresztül. Míg az egyszerű dologháznál a határozatlan időre való beutalásnak megállapítja a törvényszerinti legvégső határát és pedig aránylag alacsonyan (5 évre), addig a szig. dologházba való beutalás maximuma — az északamerikai példák nyomán — valóban teljesen határozatlan, vagyis esetleg bármely beutaltnál élethossziglanra szól, mert meg nem felelő magaviselet és szorgalomhiány esetén az illetőtől a feltételes szabadonbocsátás mindig megtagadható. A végrehajtási szabályok pedig egészben véve épen a fegyházi rendszabályokkal azonosak s így a szig. dologházba való beutalás voltaképpen a valóságban az életfogytiglani fegyházbüntetéssel mérhető össze, azzal az eltéréssel, hogy a szig. dologházba utaltnál a fokozatos börtönrendszerben rejlő nevelő mozzanatok legnagyobbbrészt elmaradnak, így a bevezető magán-elzárás, a fokozatos előlépés, a közvetítő intézet.

A mi szigorított dologházunk eszerint valóban megfelel a nevének, mert a dologháznak egy olyan, magasabbfokú alakzatát teremttette meg benne a II. Bn., mely egyesíti magában a dologház és a fegyház előnyeit s elhagyja mindkettőből azokat a vonásokat, amik a büntettek e legveszedelmesebb csoportjánál feleslegesek, illetőleg nem helytállóak. Úgy, hogy a magyar büntetőjognak ez a legújabb fejleménye kétségtelenül a legtökéletesebb megvalósítása azoknak a követeléseknek, amiket ez irányban az utolsó évtizedekben Európa, — sőt világszerte a nemzetközi szakértekezletek felállítottak. Különösen előnyösen tér el a mi szig. dologházunk az

angol és a norvég törvények által meghonosított utólagos visszatartás rendszerétől vagyis a fegyház és a megelőzési letartóztatás bifurcatiojától, ami a végrehajtás szempontjából sok nehézséget hoz magával s az elérendő cél megközelítését feleslegesen hátráltatja.

Így az angol *Preventive Detention*-nel — aminek az utánzását egyes szakembereink ajánlották — összehasonlítva, a mi szig. dologházunk a benntarthatás teljes határozatlan maximumával erőteljesebben valósítja meg az *ártalmatlannátétel* gondolatát, ami ennek az új biztonsági intézkedésnek mindenütt az igazi legis ratioja volt. De indokolatlan és célszerűtlen a büntetés és a biztosító viszatartás bifurcatioja is. Az igazán megrögzöttnek minősített büntettest valóban nincs értelme előbb a cselekményei súlyának megfelelő megtorló büntetéssel sujtani s csak azután utalni be a szig. dologházba. Az ilyen büntetessel szemben a büntetés már gyakorlatilag hatástalannak bizonyult, vagy előre annak látszik, így vele szemben — ha egyszer a törvényhozás elfogadta az ártalmatlannátétel radikális eszméjét — logikusabb és gyakorlatiasabb egyenesen az ide való beutalást foganatosítani.

3. Ami a dologház és a szigorított dologház *végrehajtási rendszerét* illeti, erre nézve a két biztonsági intézkedés közt lényeges különbség nincs. Mindkettőnek a rendszere: a racionális osztályozással alakított csoportok nappali közös foglalkoztatása, éjjeli elkülönítéssel. A végrehajtás vezető elve a *munkára nevelés* és a *munkaszorgalomra* való rászoktatás. A fokozatos rendszer alap gondolata azonban a dologház és a szig. dologház végrehajtási rendszerében is érvényesül annyiban, hogy a szorgalom és jó magaviselet által itt is fokonyként több kedvezményt, főleg nagyobb munkabért vívhat ki magának a beutalt s állandó szorgalom és kifogástalan viselet által itt is igényelheti a feltételes szabadonbocsátást, vagyis kivívhatja magának az elrendelt kényszerintézkedés megrovidülését.

Legfontosabb követelmény a végrehajtásnál a helyes csoportosítás. Bármennyire azonos jellegűek önmaguk közt úgy a közveszélyes munkakerülők, mint a megrögzött büntettek, közöttük is lehet és szükséges különbségeket tenni. Így a már többször büntetett előéletűek vagy akik már voltak dologházban vagy szig. dologházban, okvetlenül külön termekben foglalkoztatandók az első ízben beutaltaktól. Mindkét főcsoporton belül aztán további osztályozás tehető az életkor és az intelligentia foka, valamint az

előző foglalkozás alapján. Külön osztályokba helyezendők mindenestre a dolgozni nem akaró, makacs vagy összeférhetetlen jellemű egyének, akik esetleg magánzárkába tehetők mindaddig, míg garanciát nem nyújtanak arra, hogy a többi beutalt erkölcsi javulását nem veszélyeztetik.

A dologházi őrizet végrehajtásának a részleteire, a munkakényszerre, az erkölcsi és vallási gondozásra, a tanításra, a napi-rendre, az élelmezésre, fegyelemre általában véve a fogházi szabályok, — a szigorított dologház foganatosításánál pedig a fegyházra megállapított szabályok szolgáltak zsinórmértékül a végrehajtási rendeletek kidolgozásánál, — természetesen mindkét intézkedés fogalmából és a vonatkozó törvényes rendelkezésekből folyó eltérésekkel.

A dologházra elítélt, miután a törvény értelmében egy évnél hamarabb semmi körülmények közt ki nem szabadulhat, öt évnél tovább pedig bent nem tartható, az első év alatt tanúsított magaviselete és munkaszorgalma által dönti el sorsát. A végrehajtás fő-problémája tehát itt még inkább, mint a fogháznál, a munka helyes szervezése. Ugyanez a helyzet a szigorított dologházban is, ahol azonban már 3 év a beutalás törvényszerinti legkisebb tartama, a benntarthatás pedig teljesen határozatlan időre szólván, még inkább érdekében áll a beutalt megrögzött elítéltnak, hogy állandó és megfeszített munka által kiérdemelje a törvényes, illetőleg a bírói ítéletben megállapított legkisebb időtartam utáni feltételes szabadonbocsátást.

Úgy az egyszerű, mint a szigorított dologházba utalt munkakényszer alatt áll, vagyis az igazgató által kijelölt munkát köteles végezni. (Az egyszerű dologház is így szigorúbb jellegű a fogháznál, mert a beutaltnak nincs joga a munkanemek közt választani). A munka alól való felmentésnek semmi címen nincs helye. Ha valamelyik beutalt testi vagy elmebetegség miatt munkaképtelenné válik, a dologházi őrizet vele szemben megszüntetendő. Az illető ilyenkor a felügyelő hatóság határozata alapján az illetékes köz-igazgatási hatóságnak adatik át megfelelő elhelyezés végett. A felügyelő hatóság határozata ellen úgy az elítélt, mint a kir. ügyész az igazságügyminiszterhez folyamodhatnak, aki végérvényesen dönt a kihelyezés felett.

A dologházi munka tekintetében a legvitásabb kérdés, hogy lehet-e az ide utaltakat mezőgazdasági munkával foglalkoztatni?

A dologházba és a szig. dologházba utaltak túlnyomó része ugyanis városi ember volt beutaltatása előtt, akik amennyiben mégis időnként foglalkoztak munkával, leginkább ipari vagy más városias jellegű munkákat végeztek. A másik szempont pedig, ami itt a mezőgazdasági munkák ellen szól, az, hogy az ide utaltak általában közveszélyes egyéniségek, akikkel szemben a szökési kísérletekre sűrűbben lehet számítani, már pedig a szabadban, vagy épen a mezőn végzett munkáknál inkább kínálkozik alkalom és mód a szökésre.

Ezek az ellenvetések alaptalanok. Azok a fontos elvi szempontok, melyek a raboknak a szabadban való foglalkoztatását általában s a mezőgazdasági munkáltatást különösen indokolják, ugyanolyan mértékben fennállanak a dologházra, mint a börtönre ítétekre vonatkozólag. Emberiességi (a beutaltak egészségének erősítése) és gazdasági szempontok egyaránt javallják, hogy a dologházakba és szig. dologházakba is vezessük be a szabad levegőn teljesíthető munkákat, természetesen nem kizárólag, hanem a beutaltak egyéniségéhez és az intézet helyi viszonyaihoz képest.

Sajnálatos jelenség, hogy míg a börtönöknek nagyjában egyseges typusa az európai és északamerikai kultúrállamokban régóta kialakult s a különböző rendszerű fegyházaknak és fogházaknak a mintáit is szinte egyértelemmel ismeri el a börtönügyi tudomány, addig a dologházak igazi typusa és valódi mintapéldányai felette nehezen alakulnak ki s Belgiumot és Hollandiát kivéve, a legtöbb államban még mindig a kísérletezés korát élik, illetőleg bizonyos nemtörődömséggel kezelik a dologházakat.

Ugyanez a helyzet a szigorított dologházakra, illetőleg a biztonsági megelőző letartóztatási intézetekre vonatkozólag, melyre nézve eddigelé egyedül Angliának vannak mintaszerű intézetei. Ennek a feltűnő jelenségnek a magyarázata abban található, hogy a legtöbb helyt még mindig az a helytelen előítélet az uralkodó, hogy a züllött vagy züllés útján levő csavargókkal, koldusokkal, a közveszélyes munkakerülőkkel és a megrögzött büntettekkel nem érdemes behatóbban foglalkozni, miután ezek túlnyomó részben úgylis javíthatatlanok. Ezek számára tehát különleges új intézeteket berendezni s külön végrehajtási rendszerről gondolkozni nem érdemes és nem is fizeti ki magát.

Ezt a szűklátókörű és szűkkeblű felfogást alig szükséges cáfolni. Épen egyik nagy vívmánya a börtönügyi tudománynak,

hogy a szabadságvesztésre elítéltek különböző csoportjainak egymástól való komoly elkülönítését s ezzel a letartóztatási intézetek *specialisatioját* elvileg kiharcolta. Ennek a helyes elvnek a gyakorlati keresztülvitelét jelenti a dologházak és a szigorított dologházak szervezése, melyekbe a bűnelkövetőknek egy-egy, úgy büntetéstani, mint sociálpolitikai szempontból feltétlenül elkülönítendő jellemcsoportját kell elhelyezni. Ennek a két jellemcsoportnak a tagjai tekinthetők épen az elítéltek legveszélyesebb elemeinek, akikkel való érintkezés a többi csoportok tagjaira az erkölcsi megromlás legfenyegetőbb veszélyét jelenti. Már csak ezen okból, de az administratio és a munkáltatás szempontjából is elengedhetetlen ennek a két, valóban közveszélyes csoportnak az elhelyezésére okvetlenül külön intézeteket szervezni s nem érni be egyik vagy másik fegyház vagy fogház ily célból való kijelölésével, mert ez esetben könnyen bekövetkezik az a legtöbb helyt szokásos eset, hogy a dologház és a szig. dologház végrehajtása mindenben azonos lesz a fegyházéval és a fogházéval.

Milyen legyen a helyesen szervezett dologház és a szig. dologház, ezt a két intézet fogalma és célja eléggé megmagyarázza. Kiindulási pont mindakettőre nézve az, hogy ezek merőben munkára szoktató és biztonsági letartóztató intézetek, tehát a javítónevelés, illetőleg az erkölcsi felemelés és megjobbítás szempontjai itt csak másodszorban irányadók. Minél változatosabb és hasznosabb munkanemek, minél egyszerűbb épületek, munkatermek, minél gyakorlatiasabb munkabeosztás a vezető irányelvek mindkét féle intézet berendezésénél. Természetesen a nevelés és az erkölcsi megjobbítás itt is feltétlenül szem előtt tartandó, ezért az egyes intézetekbe beutaltak közt a szükséges osztályozás, a munkajutalomnak az elítélt szorgalma, magaviselete és munkaeredménye alapján fokozatos emelése, hasznos olvasmányok, ismeretterjesztő előadások, vallási oktatás és vigasz útján itt is minden lehető el kell követni a beutaltak erkölcsi felemelésére és megacélozására.

A külföldi dologházak közül legismertebb és egyik legjelesebb Belgiumnak *Merxplas*-ban már egy század óta fennálló *Depôt de mendicité* nevű intézete. Egy nagyterjedelmű (620 hektár) mezőgazdasági és ipari munkatelep, mely elsősorban a dologkerülő osavargók és koldusok elhelyezésére szolgál, de emellett külön épületekben egy fiataalkorúak különleges mezőgazdasági fogházát és külön az abnormális (epileptikus, tuberkulotikus) és alkoholisták büntetéseik gyógyletartóztatási intézetét is magába foglalja. Kitűnő igazgatók vezetése alatt ez az intézet dacára nagy terjedelmének (1928-ban 1040 volt a beutaltak

létszáma), általában szép eredményt mutat fel. Kivéve a betegeket, a beutaltak szigorú munkakényszer alatt állanak. A legkülönbözőbb mezőgazdasági, állattenyésztési, erdőgazdasági, kertészeti és ipari (gomb- és szőnyeggyártás, szövőgyár, könyvnyomtatás, bútorgyár stb.) munkákkal foglalkoztatják a beutaltakat s finansziális tekintetben is jelentős nyereséggel. 1927-ben az ipari üzemek tiszta nyeresége 871 ezer belga frank (174 ezer pengő) volt. Napi munkaidő 8 óra. A munkajutalom napi 13—20 fillér, kivételesen 48 fillér. (Az intézet részletes ismertetését l. *Hacker Ervin: A merxplasi depôt de mendicité. Miskolc. 1928.*) Kiváló intézetek Hollandia dologházai is, különösen a *veenhuizeni* férfi- és a *legde-i* női dologház. Németországban legjelesebb kényszermunkatelep a *wilhelmsdorfi*.

Angliában nincsenek a mi dologházainknak megfelelő intézetek, ellenben náluk alakult ki a mi szigorított dologházunk voltaképeni előképe: a *Preventive Detention* nevű új biztonsági intézkedés a megrögzött bűntettesek részére. Ennek a végrehajtására ezidő szerint egyetlen intézet szolgál, a Wight szigeten levő *Camp-hill-i* Preventive Detention. A lényeges eltérés azonban ezen intézet és a mi szig. dologházunk között az, hogy Angliában a megrögzött bűntettes előzőleg a fegyházban kitölti a reá mért szabadságvesztésbüntetést és csak ezután helyezik a camp-hill-i intézetbe. Ez az intézet tehát inkább a mi közvetítő intézetünknek felel meg, amint *Horvátth* Dánielnek nagybecsű megjegyzései is ezt igazolják. (Magyar Jogi Szemle VII. 200.) Ebben az intézetben is munkakényszer van ugyan, de általában enyhébb kezelésben. Anglia ugyan abban a szerencsés helyzetben van, hogy a börtönre és biztonsági letartóztatásra ítéltjei — a börtön- és fogházbüntetés szigorúan rendszeres végrehajtása folytán — állandóan fogynak, így ebben az intézetben is, melyben 385 magánzárka van, azoknak fele sincs tele. 1925-ben mindössze 130 volt az összlétszám. Skóciában pedig ugyanekkor mindössze 10 ember volt előz. biztonsági letartóztatásra ítélve. Ezzel a csekély számú elítélttel tehát valóban könnyű az egyéni kezelés keresztülvitele. *Hauptvogel: Die Sicherungsverwahrung der Gewohnheitsverbrecher in England u. ihr Vollzug. Zeitschrift f. g. Str.wiss. LI. 480. 1931.*

Hazánkban, mint említettem, — dacára a kitünő törvényeinknek — önálló dologházaink és szig. dologházaink még mindig nincsenek. A *dologházba* utaltak közül a férfiak a jászberényi, a nők a kalocsai fogházba helyeztetnek el. A beutaltak jórésze kerti vagy mezei munkát teljesít, a férfiak közül egyesek kosárfonással, cipőjavítással, favágással és más házi munkával, — a nők foldozással, tollfosztással és háztartási munkákkal foglalkoznak.

A szigorított dologházra elítéltek, ezidő szerint a soproni fegyházban, illetőleg a nők a márianosztrai női letartóztatási intézetben, egy-egy elkülönített szárnyban vannak elhelyezve. Foglalkoztatásuk egészen a fegyházi szabályok szerint történik. L. *Szóllósy O.: Magyar börtönügy. 1930. 221 s köv. l.*

VI. FEJEZET.

A javító iskolák és a fiatalkorúak fogháza.

A büntetéstannak és a börtönügynek a nemzet jövője szempontjából legjelentősebb része a javító iskolák és a fiatalkorúak fogházának a problémája. Több százados tapogatózások és félénk kísérletek után a XX. század első éveiben végre sikerült teljes dialra juttatni a büntetőjogban mindenütt azt az emberies s egyben a leggyakorlatiasabb eszmét, hogy a gyermek- és a fiatalkorban levő bűnelkövetőkkel szemben a büntetőjogi megtorlás gondolatát el lehet és el kell ejteni s velük szemben minden erővel a megelőzést, *a javító nevelést* kell intézményesen keresztülvinni. Ennek az új vezéreszmének a kézzelfogható eredménye az összes kultúrállamokban a „javító-nevelő intézetek“ lázas felkarolása s egy egészen újnak mondható büntetéstani intézménynek, a Reformatorynak a megteremtése.

A javító-nevelő intézet eszméje már a XVI. században felvetődik s gyakorlatilag is kísérletek tételnek a romlott erkölcsű fiatalok részére külön intézetek létesítésére. Az 1555-ben megnyílt londoni Bridewell ugyan inkább csak nevével fogva tekinthető a javító intézetek első őseinek, mert a Ridley angol püspök javaslatában, akinek a tanácsára adományozta oda VI. Edward király a Bridewell nevű régi királyi palotát börtönügyi célokra, a szegény gyermekek nevelésére rendelt intézet terve is ott volt. Ez az első „javítóház“ (House of correction) azonban inkább a mai dologházak elődének tekinthető s az 1609-ben hozott angol törvény is, mely minden grófságban egy „house of correction“ felállítását rendeli el, a munkanélküli csavargók és koldusok munkára kényszerítését tartotta szem előtt.

A javító intézetek igazi hazája éspedig függetlenül a londoni Bridewelltől — Hollandia és a Hansa városok. Az utóbbiak pedig kétségtelenül az amsterdami mintát utánozták. Egyideig ugyan — *Streng* adatai alapján (Zel-
lengefängniss Nürnberg. 1879.) a nürnbergi Spinnhaust tekintették a legrégibb javító intézetnek, amely az 1588-ban kolduló gyermekek és munkakerülő nők

részére alapított Weinstadel helyén épült 1670-ben. *Hippel* újabb kutatásai azonban kimutatták, hogy ez tévedés, mert Nürnberg városának 1588. június 24-én az utcai koldulás eltiltásáról kiadott szabályrendelete csak arról szól, hogy a veszedelmesebb és öregebb koldusokat a Betteistock-ba (in das Loch) kell zárni, a kicsi és fiatal gyermekeket pedig a kórház új épületébe (in Siech-haus) kell elhelyezni addig, míg őket szüleik ki nem váltják. A nürnbergi Siech-haus, majd a Spinnhaus tehát inkább dologház volt, melybe csak átmenetileg helyezték el a fiatal, szegény koldusokat s különösen a nőket, akik valóban „szegény emberek” (Arme Leute) és csak nyomorból koldulnak, akik tehát nem büntetést, hanem „tisztességes elhelyezést” érdemelnek (ehrlichen Unterhalt).

Az első igazi javító intézet Amsterdamban születik meg, a modern börtön őseivel, a Tuchthuiz-zal kapcsolatban. *Hippel* buvárlatai derítették fel, hogy Amsterdamban az 1578-iki kormányváltás után a *Schöffék* vonakodtak halálra ítélni a tolvajokat. Így 1588-ban egy 16 éves betörőtolvaj esete alkalmából átírnak a polgármesterhez, hogy keressen megfelelő módokat, hogy az ilyen polgárgyermekeket állandó munkára szorítsák s ezáltal őket jobb életmódra neveljék. Erre a megkeresésre határozza el a városi tanács 1589. július 19-iki ülésében, hogy „miután naponta sok gonosztevőt, különösen fiatalokat fognak el a városban s miután a Schöffék nehézségeket támasztanak az ily fiatalkorú bűnösöknek halálra vagy testi büntetésre elítélésénél, a polgármester kérde a tanácsot, nem lenne-e kívánatos egy intézetet alapítani, ahova mindenféle csavargókat, csirkefogókat és hasonlókat (alle Vagabunden, Übelthäter, Spitzbuben und dergleichen) bezárnának és munkára kényszerítenének mindaddig, amíg a Schöffék az elkövetett bűntettekhez illőnek találják”. Így határozza el a tanács, hogy a Klarissza kolostort erre a célra átalakítják. Ez a munka 1595-re lett készen s 1596. febr. 3-án szállítják be az új intézetbe (*Tuchthuis*) az első 12 elítéltet. 1600-ban aztán elhatározzák az intézet kibővítését azért, hogy „a tisztességes családból való gyermekeket”, kiket erkölcsi fenyegetés végett utalnak be, a nagy bűnösöktől elkülönítve őrizhessék. Így nyitják meg 1603-ban a férfi „fenyítőház”, mint nyilvános intézet mellett a polgárok gyermekei (az u. n. Wittebrodskinderen: fehérkenyeres-gyerekek) számára a „titkos” fenyítőházat. A nők részére pedig már 1597-ben megnyitják a Spinnhuis-t (az eddigi Ursula apácakolostor átalakításával), ahol „fiatal leányok és mások, akik a koldulást és a dologtalanságot megszokták”, fonással foglalkoztatandók.

Az *amsterdami* „Tuchthuis” és „Spinnhuis” tekinthető tehát a mai javító intézetek igazi prototypusának. Igaz, hogy ezekben az intézetekben is még összefolyik a fogház és a javító intézet fogalma, de az alapgondolat: a fiatalkorú bűnösök *javító nevelése* már megszületett bennük. Az amsterdami intézet működése a valóságban is mintaszerű lett s évszázadokon át a javító intézet példányképeül tekintetett. Itt állapítható meg először a mai javító nevelés jelentőségének a felismerése. A fiatalkorúaknak két csoportját különböztetik meg: 1. a bűnelkövetés miatt elítélteket, illetőleg a hatóságilag beutaltakat és 2. a szülők vagy hozzátartozók kívánságára kényszernevelés céljából elhelyezetteket. Eleinte inkább az ifjabb korúak és a kisebb bűnelkövetők, később, így a XVIII. században a súlyosabb bűntettek miatt elítélt fiatal-

korúak is idehelyeztetnek. Van eset, hogy 6 évre utaltatik be az illető. Az intézetnek a polgármester és a tanács által „a tekintélyesebb polgárok közül” választott előljárói (prefecti, praesides) vannak, akik mellett két „külső anya” (matrae externae) áll, mint igazgatónők, akik az intézet háztartására ügyelnek fel. A belső személyzet: egy háziatya (pater familias), akinek felesége a házi-anya (mater familias), két takács és egy ráspolymester, az iskolamester és az orvos. A titkos Tuchthuisban kis szobák vannak, úgy hogy Hippel következtetései szerint az éjjeli elkülönítés rendszere, amit a római San Michele és a genti Zuchthausra szoktak visszavezetni, az amsterdami intézetben már jóval előbb meg volt honosítva (Zeitschrift 18. k. 456.). A XVIII. században pedig az éjjel-nappali teljes elkülönítést, vagyis a magánzárka rendszert is alkalmazták a fiatalok egy részére. A kényszernevelés súlypontja a munkáltatás. A fiataikorúak a szövőosztályban dolgoztak (a festékfa ráspolyzást, mint valóban kemény munkát, csak a felnőtt és erős elítéltek végezték), mindenkinek ki van szabva a napi pensuma, előbb kevesebb, később fokozatosan több. Az ügyesebb fiataikorúakat magasabb iparművészeti munkára is tanították. Az iskolai oktatás is rendszeresítve volt; vasárnap délután játék a testi felfrissítés végett.

A XVII. század folyamán oly méltó hírre emelkedett amsterdami példa nyomán a Hansa városok (Bréma, Lübeck, Danzig, Hamburg) versenyezve építik, illetőleg rendezik be a különböző nevű fenyítőházakat, melyekben rendszerint egy elkülönített szárny lett a fiataikorú bűnelkövetők részére kijelölve. Sőt sok helyt a fiataikorúak részére állítják fel a fenyítőházat, melyben aztán kivételesen idősebb elítélteket is helyeznek el. Így különösen figyelemreméltó a Hamburgban 1604-ben alapított árvaház, mely egészen az amsterdami mintára szerveztetett. Egyik szárnya az u. n. „tisztességes ház”, (Ehrliches Haus), mely a szülei által kényszernevelés végett beadott fiatalok részére volt berendezve. (L. mindezen intézetek történetét: Hippel: Beiträge zur Geschichte der Freiheitsstrafe. Zeitschrift für die ges. Strafrechtswiss. XVIII. k. 419. és 608. s köv. l.) Sajnos, a 30 éves háború az egész Németországban megakasztotta a javítóintézetek továbbfejlődését. E. Rosenfeld: u. o. XXVI. k. 1.

A XVIII. században a javító intézeteknek egy másik kiváló mintája születik meg, a XI. Kelemen pápa által alapított s 1735-ben megnyílt *San Michele*. Ez az első kizárólag és tervszerűen fiataikorú büntetettek javítónevelésére épített fogház. Három emeletes épület, 60 magánzárkával s egy nagy munkateremmel. Ide csak 20 évesnél fiatalabb elítéltek helyeztettek, akiket szigorú fegyelem és állandó munkáltatás, emellett rendszeres oktatás által igyekeztek megjavítani. Az intézet homlokzatára aranybetűkkel írt jelmondat: „Parum est coercere improbos poena, nisi probos efficias disciplina” (Hiábavaló a gonoszokat büntetéssel sujtani, ha nem javítjuk meg őket fegyelmezéssel) elég világosan kifejezi az intézet alapítójának magasröptű gondolkodását.

A javító intézetek legújabb korszakát a XVIII. század végén és a XIX. elején Anglia nyitja meg a hivatalosan is ú. n. „farmiskolák”, majd az ú. n. „javító iskolák” (reformatory-school) megteremtésével. Az első farm-iskola alapítása Howard-nak, a börtönügy apostolának a nevéhez fűződik. Ő állítja fel börtönügyi programul a fiataikorú elítélteknek teljes elkülönítését a felnőttektől és ezeknek egészen más szellemben való javítását, a ma ú. n. javító-nevelést.

Ő hozza össze 1788-ban a londoni *Philanthropic Society*-t, mely feladatául tűzi ki *a szegény gyermekek gondozását* s az elítélt bűnösök hátramaradottjainak a gondozását és a bűn útjára tévedt gyermekek javító-nevelését (the reformation of children who have themselves been engaged in criminal practices). Ez az Emberbaráti Társaság először Hackney faluban kezdi meg munkáját, ahol a gyermekeket cottage-ekben, családi rendszerben veszik nevelés alá. 1792-ben Hackneyből St. Georgsfield-re, Southswark-ba teszik át működésüket s itt építenek külön intézetet a fiúk és lányok elhelyezésére. 1849-ben telepítik át ezt az intézetet Redhill-be, ahol mint The Philanthropic Society's Farm School ma is fennáll.

A modern javító-nevelő intézetek szervezésére nézve irányadó munka lett aztán Mary *Carpenter*-nek 1851-ben megjelent műve: „Reformatory School for the children of the perishing and dangerous classes and for juvenile offenders“. Az ő személyes buzgalmának eredménye ugyancsak a „rongyos iskolák“ (Ragged schools) és a „napközi“ iskolák (Day industrial Schools) létesítése.

Döntő jelentőségű pedig a modern javító intézetek kialakulására Angliának 1854-ben ezen intézetekről alkotott külön törvénye: a *Reformatory School Act*, mely részletesen előírja a „javító iskolák“ létesítésének és szervezésének szabályait, — valamint az 1866-ban megalkotott Ipariskolai törvény (*Industrial School Act*), mely az elhanyagolt, de még nem bűnelkövető gyermekek számára létesítendő intézetek, a ma u. n. *gyermekmenhelyek* és *patronage otthonok* felállításáról rendelkezik. E két törvény alapján, melyeket aztán egy sereg módosító törvény követ s majd az 1908. évi *Children Act*, összefoglaló gyermekvédelmi törvény alapján, Anglia az utolsó 80 év alatt a javító iskolának oly nagyszámú, egészséges, gyakorlatias rendszerű példányait létesítette, hogy ma ezen a téren feltétlenül az első mintaállamnak tekinthető. A Children Act-ot az angol parlament 1932-ben részletesen átdolgozta. Jogtud. Közlöny 1932 ápr. 23.

Az angol jog javító-nevelési intézményeinek legújabb s legismertebb fejleménye a felnőttebb fiatalok (adult juvenile), a 16—21 éves korban büntelkövetettek számára létesített ú. n. *Borstal Intézetek*. Ezeket az intézeteket pár évi próba után az 1908. évi „Prevention of crime Act“ rendszeresítette. Céljuk és berendezésük ugyanaz, ami az amerikai Reformatoryké. Ide utalhatók a 16—21 éves korban fegyházzal vagy fogházzal sújtott cselekményt elkövető fiatalok, ha bűnelkövetési hajlamuk vagy rossz hírű személyekkel való érintkezésük miatt célszerűnek látszik őket megjavításuk és a bűnmegelőzés érdekében hosszabb tartamú szabadságvesztésnek alávetni. A beutalás legalább egy s legfeljebb 3 évre szólhat. (A Borstal intézetek kialakulása történetét l. fent az I. Fejezetben).

A Borstal intézetek elvileg ugyan a büntető intézetek közé vannak sorozva, de nevök nem fogház, hanem *intézet*, a beutaltak nem foglyoknak, hanem *benntlakóknak* (inmates) neveztetnek s rendszerük a javítóintézetekével hasonlatos. A beutalt először a középső osztályba (ordinary grade) helyeztetik, ahol állandó munka, a szükséges oktatás, iskolai tanítás, testedzés útján igyekeznek őt rendes munkásemberré faragni. A magaviseletből, munkaszorgalomból naponta érdemjegyet kap a beutalt (1., 2., 3. — különös érdemekért külön, még magasabb számú jegyet). Ha 2200 jegyet szerzett (legalább 9 hó

alatt) és hosszabb időn át kifogástalanul viselkedik, előlép a kiválóak osztályába (special class) melyben különböző előjogok, kedvezmények különböztetik meg a többiektől (külön épületben csinosabb zárka, kék ruha, este közös szórakozások, szombat délután footballozás, hockey, cricket). A rossz viseletűek büntetésül az alsó osztályba (penal grade) helyeztetnek, ahol egyhangú kemény munkát, kőtörést, favágást végeznek, durva daróc ruhát viselnek s ki vannak zárva a levélváltás, látogatófogadás kedvezményeiből és jegyet nem szerezhettek. A rendszer kézzelfogható eredménye, hogy a büntetési osztályba rendszerint igen kevesen kerülnek, nemritkán senki sincs odaautalva. A női Borstal intézetben ugyanez a rendszer áll fenn. A beutaltak kézi, házi és kerti munkákkal foglalkoznak, testedzés, tanítás, erkölcsösítő szórakozás által viszik keresztül lelki és erkölcsi átalakításukat.

Az eredeti Borstal intézet mellé fiúk részére még három (Feltham, Portland és Wormwoodscrubs), lányok részére egy külön intézet (Aylesbury) lett berendezve. Szintén csak a rendszer s általában a javító-nevelő intézetek őszinte buzgó felkarolásának a bizonyága, hogy az öt Borstal intézet bennt-lakóinak a száma is évente kevesebb lesz. Összesen 2144 férőhelyen (1909 a fiúk, 145 a lányok részére) 1925-ben mindössze 1002 volt a tényleges létszám (937 fiú és 65 leány).

Ez az örömdetes eredmény, a Borstal intézetek munkájának fényes sikere különben részben annak is köszönhető, hogy a teljesen romlottaknak, javíthatatlanoknak bizonyult beutaltakat, kik a többiekre rossz befolyással lennének, rövidesen áthelyezik a rendes fogházakba, esetleg fegyházakba, valamint a gyengeelméjű, lelkileg fogyatékos egyéneket is különleges intézetekbe viszik. Így a Borstal intézetekben csak a javulékonyabb felnőtt fiatalság marad, akiket tehát az okosan, gyakorlatiasan alkalmazott nevelési rendszer valóban képes a jó útra terelni.

Erre való tekintettel, hogy a felnőtt fiatalok büntetése egy jelentékeny része nem a Borstal intézetekben, hanem a rendes fogházakban tölti ki szabadságvesztésbüntetését, a gyakorlatban kialakult az u. n. „korlátozott” Borstal rendszer (*modified Borstal-system*) fogalma is. Úgy az egy évinél rövidebb tartamú fogházra elítéltek, akik már emiatt sem juthatnak a rendes Borstal intézetekbe, mint a romlott erkölcsük miatt onnan kihelyezettek, a fogházakban szintén különleges elbánásban részesülnek. Már a régibb fogházrendtartás előírta, hogy a 16—21 éves foglyokat elkülönítve és nevelő befolyás gyakorlására alkalmas módon kell őrizni. Ennek az alapján és a Borstal intézetek rendszerének kifejlődése nyomán a három hónapnál hosszabb tartamú fogházra elítélt felnőtt fiatalok kerületenként u. n. *gyűjtőfogházakba* gyűjtetnek össze (tíz ilyen fogház van kijelölve e célra), ahol az így fiatal foglyok a fokozatos rendszer helyes keresztülvitele mellett a közönséges foglyoknál gondosabb tanításban és erkölcsi gondozásban részesülnek. (L. K. *Struve*: Die strafrechtliche Behandlung der Jugend in England. 1914.)

Franciaország és Németország a javító intézetek fejlesztése tekintetében Angliával szemben kétségtelenül elmaradtak. Franciaország a XIX. század derekán előbb a magánzárka rendszerrel kísérletezett a fiatalok tekintetében is (az 1840-ben alapított Petit Roquette, Párisban). Ennek az abszurditását

azonban *Demetz* és *Lucas* már akkor élesen ostromozták s az általuk alapított két földműves iskola (*Mettray* és *Val d'Yèvres*) gyakorlatilag is igazolta, mennyire sikeresebb és emberségesebb a fiatalok bűnelkövetők javító nevelésére a mezőgazdasági intézetek létesítése. Az újabb intézetek közül kiemelkedik a montesson-i *École de preservation*. Németországban legfigyelemreméltóbb a wittlich-i *Jugendgefängnis*, mely a Borstal intézet meghonosítása *L. Bumke* id. művében *Bleidt* cikkét.

Annál fényesebben beváltak *Belgiumnak* és *Hollandiának* a javítóintézetek fejlesztése terén tett emberies és gyakorlatias buzgólkodásai.

Belgium 1890-ig a francia Btk. nyomdokait követve, éles különbséget tett a belátási képességgel (*discernement*) bíró fiatalok bűnösök (*mineurs*) és az ennek hiánya címén felmentett s a még nem bűnöző, de erkölcsileg elhagyatott vagy züllött fiatalok között. Az első csoportba tartozókat a rendes fogházakba helyezték (redukált büntetési tételek szerint), a belátás hiánya miatt felmentett fiatal bűnözőket külön javítóintézetekbe (*maison special de reforme*), az elhagyatottakat és züllötteket ismét külön javító-iskolákba (*écoles de reforme*), a csavargó és kolduló gyermekeket pedig földműves-iskolákba (*écoles agricoles*). Egy 1890-iki királyi rendelet megszüntette ezt a scholastikus különbségtételt és a különböző javító intézeteket „állami jótékonyági intézetek” (*écoles de bienfaisances de l'état*) név alatt közös igazgatás alá rendelte. Ezt a reformot szentesíti az 1891. évi csavargási törvény, mely a bűnelkövető és *discernement*-nal bíró fiatalokra megengedi, hogy a bíróságok őket fogház helyett javító intézetekbe utalhassák (a bíróság az ily elítélteket „a kormány rendelkezése alá bocsátja”, mely aztán a jótékony intézetbe való elhelyezést elrendeli), és pedig határozatlan időre, azaz az elítélt 21-ik életévének betöltéséig.

Betetőzi aztán a fiatalok büntetőjogi kezelését az 1912. évi törvény: a *Code de la protection de l'enfance*, mely a legújabb törekvéseket mind megvalósítja s egyik legmintaszerűbb összefoglalása a gyermekvédelmi és javító-nevelési modern jogszabályoknak. Ezt a teljesen modern törvényt kiegészíteni kívánja az 1930-ban a felnőtt fiatalok bűnösökről készített törvényjavaslat (*Projet de la loi sur l'adolescence coupable*), mely a 16—21 éves korban levőket *nevelő-fogházakba* utalná 25-ik életévük betöltéséig. Ez a javaslat nyilván az angol Borstal intézet meghonosítását tervezi, amit már egy 1921. évi királyi rendelet tényleg meg is valósított, midőn két nevelő-fogház (*Prison écoles*, egyik mezőgazdasági, másik ipari telep) felállítását rendelte el. Ebben a két intézetben elért kitűnő eredmény által indítva kívánja az új javaslat törvényesíteni az újfajta nevelő-fogházat.

A belga javító intézetek közül még mindig mintaszerűek a ruysselede-i, a Saint Hubert-i, reckheim-i és a moll-i fiú- s a beernem-i és namur-i leány-intézetek. Az egyes intézetekbe a fiataloknak — életkor és erkölcsiség alapján megkülönböztetett — más-más csoportjai vannak elhelyezve s ipari és mezőgazdasági munkákkal foglalkoztatva. A felnőtt fiatalok részére szolgáló nevelő-fogház Hoogstraeten-ben van elhelyezve (egyesítve a mezőgazdasági és az ipari telep).

Hollandia a fiatalok büntetési rendszere tekintetében már 1886-iki külön törvényével a vezető államok közé emelkedett. Még inkább azzá lett az 1901-iki kitűnő új gyermekvédelmi törvényével, mely elveti a *discernement* sze-

rinti megkülönböztetést a fiataikorúak közt és a 18 évesnél fiatalabbakra nézve általában a szabadságvesztésbüntetés megszüntetésével csak *jenyítő iskolákba* (*Tuchtschool*) utalást vagy más erkölcsi jellegű intézkedéseket enged alkalmazni. Ezekkel a reformokkal részben előde lett a mi 1908. évi B-novellánknak.

A hollandiai Tuchtschool-ok ma szintén oly mintaszerűek, mint annak idején az amsterdami Tuchthuis és Spinnhuis volt. A régibb javító intézeteik közül ma is fennállanak, de az új rendszerhez idomítva: az alkmaar-i, a doettingham-i fiú- s a montfoort-i leányintézetek. L. *Angyal P.*: A németalföldi Tuchtschool. Jogt. Közl. 1909. 225.

A javító intézetek fejlesztése terén azonban az említett európai minták iránti legteljesebb elismerés mellett is az *északamerikai Unió* egyes államai tettek legtöbbet és alkottak követésreméltó új intézményeket. A gyermekvédelem ügye az Unióban már a XIX. század elejétől kezdve egyes lelkes emberbarátok buzgalma folytán állandóan napirenden volt. A vezető államok, illetőleg azok fővárosai, versenyezve építették fel a fiataikorú bűnelkövetők és a züllésnek indult, elhagyatott gyermekek és fiatalok nevelésére szolgáló intézeteket. New-york város 1824-ben (House of refuge), Boston 1827-ben (House of reformation for juvenile Offenders), Philadelphia 1826-ban (House of refuge) nagyszerű intézeteket létesítenek a fiatal bűnelkövetők javító nevelésére. Az 1853-ban New-Yorkban Ch. L. *Brace* által alapított „gyermekvédő társulat“ (The New York Children's Aid Society) s az annak mintájára seregszámra előállott más *gyermekvédelmi egységek* százszámra nyitják meg az elhagyatott, elhanyagolt, a mártir (szüleik által kínzott) gyermekek és fiatalok nevelésére szánt különböző nevű intézeteket.

A javítóintézeti ügy legújabb alakulására is döntő jelentőségű volt az 1870-iki cincinnatii Nemzeti Börtönügyi Kongressus határozott állásfoglalása. Az itt megállapított Declaration of Principles tűzi ki világosan és félre nem magyarázható rövid tételekben „minden börtönbüntetés igazi céljául“ az elítélt megjavítását és erkölcsi nevelését (*moral training*). Ez követeli a fiataikorúak részére a külön fogház berendezését. Ennek a korszakos jelentőségű állásfoglalásnak az eredménye lett a *Reformatory* nevű újfajta intézet mint „az igazi javító-fogház ideáljának“ a megteremtése Z. *Brockway* által 1876-ban Elmirában, majd ennek utánzásaként egy sorozat új Reformatory felállítása a nagyobb államok által. Majd az 1909-iki *Fehérház-Conferencia* (White House Conference) foglal állást a gyermekvédelem és az erkölcsileg elhanyagolt gyermekek és fiatalok javító-nevelése alapkérdéseiben. Ennek a conferentiának a határozatai (Conclusions) szabatos és tömör összefoglalását nyújtják a legmodernebb követeléseknek ezen a téren. (L. egész szövegét: *Finkey F.*: A fiataikorúak büntetőjoga Északamerikában. 1912.)

A javító intézetek tekintetében a mai északamerikai jog különbséget tesz a gyermekvédelmi intézmények, a *javitó iskolák* (reform school) és a *Reformatoryk* között. A gyermekvédelmi intézmények tisztán emberbaráti, jótékonyági intézetek, — a javító-iskolák a mi javító intézeteinknek felelnek meg, — a Reformatory pedig összekötő kapocs a javító intézetek és a szabadságvesztési intézetek között, az ideális javító-fogház. A három csoportot közös nevezőre hozza a javító-nevelés gondolata, melynek jelentőségét az északamerikaiak gyakorlatias észjárása a legvilágosabban ismerte fel s melynek gyakorlati keresztülvitelére a

lelkes vezetők ügyesen tudták felhasználni a nagy pénzemberek áldozatkészségét és hiúságát. A legújabb javító-iskolák közül mint igaz mintaintézeteket említem meg a St. Charles school for boys (Illinois állam), — az Industry-i State Agricultural and Industrial School (New York állam), — a Westboro-i Lyman school for boys, — a geneva-i Training school for girls (Illinois), a clermont-i Indiana girls school stb. Mindezen intézetek cottage-rendszerben épített kis pavillonokból állanak, egy-egy pavillon 12—25—40 fiataalkorúból álló család számára. A nevelés a testi, értelmi és erkölcsi gondozás és oktatás legmodernebb kíváncsalmai szerint, egészen a rendes nevelő intézetek, illetőleg internátusok módjára történik. (L. a részletes leírását: *Hastings H. Hart*: Preventive treatment of neglected children. 1910. és *Finkey*: id. m. 1912. 166—199.)

A javító-iskolák egy különleges alakja gyanánt alakult ki Amerikában legutóbb az *Ifjak köztársasága* nevű intézet. Az első ily típusú intézet Freeville-ben (New York) 1895-ben nyílt meg *George Junior Republic* névvel, azóta egy sereg újabb hasonló intézet létesült. Ezek inkább jótékonyági (patronage) intézmények. Némelyik csak nyári szünidei szórakoztató telep szegényebb sorsú és elhanyagolt ifjak számára, melyek inkább csak közvetve szolgálják a javító nevelés eszméjét, az önsegély és az önkormányzat elveinek játékszerű gyakorlásával. A Reformatory első mintája az 1876-ban megnyílt *Elmira Reformatory* (New York állam). Hasonló mintaintézetek: a Massachusetts Reformatory Concord-ban, az Ohio State Reformatory Mansfield-ben, a Pennsylvania Industrial Ref. Huntingdon-ban, az Indiana Ref. Jeffersonville-ben, a New Jersey State Ref. Rahway-ban, a New York State Ref. for Women Bedford-ban stb. Ezek az intézetek az említett kettős céljuknak megfelelően egyesítik magukban a javító iskolák és az ideális fogházak rendszerét. A testi, értelmi és erkölcsi training párosul itt a fogházi szigorral és munkakényszerrel. Az intézetek egyaránt nevezhetők magasabbfokozatú javító intézeteknek, vagy ideálisan megszervezett fogházaknak. Részletes leírásukat l. *Ch. R. Henderson*: Penal and reformatory institutions. 1910. és *Finkey* id. m. 200—271.)

2. A javító intézetek felkarolása és tökéletesítése ma minden kultúrállamban napirenden levő és örövendetesen felkarolt kérdés. A javító intézetek létjogosultsága tehát ma már nem vitás kérdés, csupán azok szervezésének, minél tökéletesebb berendezésének részletei felől lehet és szükséges az eszméket kicserélni s a különböző államok intézeteiben szerzett tapasztalatokat értékesíteni.

Gyakorlati jogászok köréből ugyan gyakran hallunk még ma is zúgolódásokat és epés kifakadásokat, hogy mire való a fiatalkorú bűnelkövetőket dédelgetni, nem javító intézet, hanem vessző vagy bot és fogház való ezeknek is, ha egyszer a bűn útjára kerültek. Hiszen, sok fiataalkorúnál oly erkölcsi romlottságot tapasztalhatunk, ami arra mutat, hogy ezeket megjavítani, erkölcsi hibáikból kigyógyítani képtelenség. Az ilyen kifakadásoknak nem utolsó oka azonban legtöbbször az a sajnálatos körülmény, hogy maguk-

nak a büntető bírának nagy része sem látott még belülről javító intézetet vagy fiatalok fogházát. A javító intézeteket a bírák jó-része is úgy képzei el, hogy ott a beutalt fiatalkorúakat tyúkkal-kaláccsal traktálják és kényeztetik. Ennek a ferde felfogásnak az eredménye az, hogy a laikus közönség is a javító intézetet egyfelől megbélyegző jellegűnek tekinti, s az onnan kikerült fiatal emberekkel vagy nőkkel szemben előítélettel viseltetik, másfelől a javító intézeteket felesleges, luxuriosus intézményeknek hajlandó kikiáltani.

Mindezek a kifogások és ellenvetések teljesen alaptalanok. Aki egy-két modern javító intézetet megtekintett és elfogultság nélkül tanulmányozott, az kénytelen meggyőződni arról, hogy a mai javító intézetek általában a legáldásosabb és hasznosabb intézmények, melyek az oda beutalt fiatalkorúakat nem álszenteskedéssel vagy túlhajtott filanthropiával, de a leggyakorlatiasabb úton igyekeznek erkölcsi hibáiktól megtisztítani s a jó útra terelni. Meggyőződhetik arról, hogy a javító intézetekben szakadatlan munka folyik és pedig szigorú munkaterv alapján előírt komoly, hasznos munka. A játéknak tekintett reggeli testedző tornázás és a katonai rendgyakorlatok is, melyek szintén tervszerűen vannak beillesztve a napirendbe, a beutalt fiatalkorúakra nézve kemény, fárasztó programszámot jelentenek.

Az bizonyos, hogy a mai javító intézetek egész munkarendje a *javító nevelés* és pedig a *testi*, az *értelmi* és az *erkölcsi nevelés* lehető biztos keresztülvitelét tartja szem előtt. Ez ellen azonban modern embernek, aki a büntetőjog mai alapelveivel tisztában van, nem lehet kifogása. Ha a felnőttek számára berendezett fegyházaknak és fogházaknak is többé nem az oda beutalt büntettek testi megsemmisítése, nem a lassú, gyötrelmes elpusztítása a feladata, hanem ezeknek is a szigorú munkakényszer mellett az elítéltek lehető társadalmi megjavítása, a társadalmi életre alkalmasabbakká tétele a bevallott célja és feladata, akkor még kevésbé jogosult a régi rövidlátó felfogás hangoztatása a fiatalkorúak részére berendezett intézetekkel szemben.

Azt senki el nem vitathatja, hogy a fiatalkorúak túlnyomó része, ha a bűnelkövetés útjára tévedt is, nem tekinthető javíthatatlannak, megrögzött gonosztevőnek. Hiszen ezeket a legtöbb esetben a fiatalkori könnyelműség, pajkosság, felnőttebbek csábítása, a rossz környezet készíteti a bűnelkövetésre s csak kis százalékukról lehet megállapítani, hogy az öröklött rossz hajlam tette őket büntettesekké.

Grubbe a fiataalkorúak elzüllésének okairól írt híres könyvében (Die Ursachen der Jugendlichen Verwahrlosung und Kriminalität, 1912.) arra az eredményre jut, hogy a züllött gyermekeknek és fiataloknak körülbelül 20%-ánál lehet az örökletes rossz hajlamot kimutatni. Igaz, hogy a javító intézetekbe a fiataalkorúak közül éppen azokat kell elhelyezni, akik erkölcsileg kétes vagy éppen romlott környezetben éltek, de ezeknek jelentékeny része szintén nem tekinthető még végleg romlott erkölcsűnek, csak az elromlás, az erkölcsi züllés *veszélye miatt* küldik őket a bíróságok a javító intézetbe. Az tehát egészen bizonyos, hogy a javító intézetekben túlnyomóan olyan egyéniségek vannak, akikkel szemben a testi, értelmi és erkölcsi nevelés teljes sikerrel biztat. Ha ezeket a még előreláthatóan megjavítható ifjakat a rendes börtönökbe, a felnőtt büntettek közé helyeznők el, egészen bizonyos, hogy nagy részük már az utánzás társadalmi törvényénél fogva, de az idősebb s romlottabb erkölcsű elítéltek alig meggátolható csábítása következtében nagyrészt lelkileg teljesen megrontva kerülne ki a börtönből a szabad életbe s valódi nagy büntettségé fejlődne.

A javító intézetek első, elvitázhatatlan előnye és szükségességüknek főindoka a fiataalkorú, kezdő bűnelkövetők fizikai elkülönítése a nagy büntettekétől s ezzel a további erkölcsi romlásuk megakadályozása. A második, ennek folyamatát képező előnye pedig az, hogy a veszélyeztetett fiatalokat ily módon oly intézetben csoportosítjuk, ahol pedagógiailag is képzett vezetők irányítása mellett valóban komolyan meg lehet kísérelni erkölcsi megjavításukat, illetőleg jellemük átalakítását s helyes irányban való kiképzését. Ha ez az *erkölcsi átalakítás* (a reformation) nem sikerül is minden esetben, nem szabad oly pesszimista álláspontra helyezkedni, hogy ezt megkísérelni is felesleges, tehát mellőzzük a javító intézeteket. Ha csak felét meg tudjuk menteni a beutalt fiataalkorúaknak — pedig megbízható értesítések szerint sok helyt háromnegyedére tehetjük a megjavultak számát, — már is kiszámíthatatlan hasznos és üdvös munkát végeztünk, a társadalom és az állam számára a szorgalmas munkáskezek százait mentettük meg.

3. A javító intézetek szervezésének első problémája — miután azok létjogosultsága a mai büntetéstani irodalomban vitán felül áll — az *intézetek specialisatiója*, vagyis annak a megbeszélése, hogy a fiataalkorúak minő csoportjai részére kell más-más típusú javító intézetet berendeznünk?

Erre nézve az első megkülönböztetési alapot már maga a gyakorlati élet és a törvényhozások többsége megtette, midőn a fiatalkort két korhatárra választotta szét: *a)* a serdületlen és *b)* a felserdült (adult juvenils) fiatalkorra. Az angol és amerikai terminológia az előbbiek részére *iskolákat*, utóbbiak részére javító- vagy *jellemalakító-fogház* nevű intézeteket (Reformatory, Borstal-intézet) különböztet meg. A magyar jog ugyan nem egyedül a korhatár alapján különbözteti meg a javító nevelő, újabban csak egyedül „állami nevelő” intézeteket a fiatalkorúak fogházától, de miután ez utóbbiakba — a Fb. rendelkezései alapján — csak *a 15 évesnél idősebbek* kerülnek, a csoportosítás és az intézetek típusainak megkülönböztetése első sorban itt is a korkülönbségen nyugszik. Kétségtelenül nagy különbség van a 15—16 évesnél fiatalabb és az ennél már idősebb fiatalok között. Az előbbiek még közelebb állanak a gyermekekhez, az utóbbiak már a felnőttekhez közelednek. Az előbbieknél a bűnelkövetés vagy az erkölcsi züllés oka legtöbbször mégis csak a gyermekes vagy fiatalos könnyelműség, éretlenség és a rossz környezet útján nyert rossz hajlamok, míg az utóbbiaknál már ezeken felül a bűnelkövetést vagy az erkölcsi züllést nem ritkán a helytelen irányban kialakult akarat, a tudatos bűnözési vágy vagy a makacs kalandvágy teremti meg.

A gyermekek és fiatalok lelki világának felismerésével és megértésével ma a lélektannak egész külön ága foglalkozik. Alapvető munka e téren Ed. *Spranger*: *Psychologie des Jugendalters*. 13-ik kiad. 1930. L. még: *Többen*: *Die Jugendverwahrlosung u. ihre Bekämpfung*, 1927; *Lindsey*: *Revolt of modern Youths*. 1925.

Úgy elvi szempontból, a nevelés és a jellemképzés módszerének és irányának a megválasztása, mint gyakorlati okokból, az egyes intézetekbe beutaltak könnyebb kezelésének okából tehát a legelső követelés, hogy a felnőttébb fiatalságot a javító nevelés és az itt már rendszerint nehezebb feladat: *a jellemképzés* sikeres keresztülvitele érdekében különítsük el a serdületlenektől, vagyis e két osztály számára egészen különálló intézeteket létesítsünk. Az intézetek elnevezése ugyan végeredményben nem lényeges, hiszen az angolok egyszerűen a felserdült fiatalok részére alakított borstali fogház helyének a nevéről keresztelték el a „Borstal intézeteket”, — de tudományos szempontból mindenesetre helyes lenne az észak-amerikai „Reformatory” nevét, ami kitűnően fejezi ki a felnőttébb fiatalok jellemképzésére, átalakító nevelésére berendezett intézet

fogalmát, megfelelő jó műszóval mindenütt átvenni. Részemről a magyar terminológia megrögzítéseül a serdületlenek javító intézeteit általában *javító-iskoláknak*, — a felserdültekét fiatalok *javító-fogházának* keresztelném el.

A másik fontos szempont a javító intézetek typusainak megállapításánál a szellemileg fogyatékosak vagy nehezebb felfogásúak elkülönítése a szellemileg épektől. Az előbbiektől alatt nem a gyengeelméjű, még kevésbé az idióták és imbecillisek csoportját értjük, — mert ezek természetesen nem javító intézetekbe, hanem gyógyintézetekbe valók, — de azokat az egyébként normális fejlettségű fiatalkorúakat, akik csekélyebb szellemi képességekkel rendelkeznek s így tanításuk, munkáranevelésük nehezebben megy, akiket ebből folyólag ajánlatos külön intézetekbe csoportosítani, hogy ott kiválóbb tanerők és pedagógiai hajlamú munkamesterek vezetése mellett igyekezzünk velük szemben a javító nevelés általános céljait megvalósítani. Ennek a csoportnak elkülönítése a többi, rendes fejlettségű és az átlagos szellemi képességgel rendelkezőktől azzal az előnnyel jár, hogy az utóbbiaknak az iskolai és munkaoktatása a megállapított program szerint történhetik s ennek menetét nem kell a nehéz felfogásúakra való tekintettel lassítani vagy többféle módszerrel kísérletezni.

A normális fejlettségű és tehetségű fiatalok közt most már az intézetek további typizálása felesleges, sőt helytelen is lenne. Bármennyire helyeseljük és követeljük az egyénítést, mint a fiatalkorúak javítónevelésének is a vezérelvét, ez az elv és követelés nem mehet odáig, hogy minden fiatalkorúval szemben külön módszert alkalmazzunk nevelése és erkölcsi javítása érdekében. Sőt igen helyes a *Förster* és más pedagógusok azon figyelmeztetése, hogy éppen a fiataloknak a rendes polgári életre való kiképzése és a normális társadalmi viszonyok közé juttatása érdekében nagyon is rá kell szoktatni őket a minden emberre egyaránt kötelező, általános társadalmi szabályokra, az általános erkölcsi és jogi kötelelességekre. Az egyénítés tehát a javítónevelés keresztülvitelénél csak azt jelenti, amit a rendes tanintézetekben érvényesítenek a pedagógusok, t. i. hogy a tanítók és a munkavezetők minden beutalttal külön-külön foglalkozzanak és kivétel nélkül minden egyes beutalt fiatalkorút igyekezzenek alaposan megismerni, képességeit, tehetségét kitapasztalni és mindeniket rávezetni képességei helyes kiművelésére és gyakorlati kihasználására.

Csupán egy szempont az, ami alapos ok lehet úgy a javító iskolák, mint a javító fogházak beutaltjai közt a további csoportosításra, illetőleg egyik csoportnak a többiektől való teljes elkülönítésére, így külön intézet létesítésére. Ez a fékezhetetlen, az alapjában romlott, *erkölcsileg züllött* fiatalok megkülönböztetése a többiektől. Sajnos, már a fiatalkorú bűnelkövetők között meg lehet tenni azt a megkülönböztetést, ami a felnőttek közt a javítható és a megrögzött büntettek elkülönítésére vezetett. A fiatalkorúak között is akadnak nem csekély számmal olyan egyéniségek, akik — akár született rossz hajlamaik, akár a züllött környezetből évek hosszú során át magukba szívott antisociális érzelmek folytán — valóban romlott erkölcsűeknek nevezhetők, akik tehát a kevésbé romlottakra vagy a csak alkalmilag megbotlottakra kétségtelenül mértelyező hatással lennének, ha ezekkel érintkeznének. Ez pedig egy intézet növendékei között, bármily szigorúan igyekszünk elkülöníteni az egyes osztályokat egymástól, alig gátolható meg. Legjobb azért ezeket a romlott erkölcsűeket egészen *külön intézetekbe* összegyűjteni s ott velük szemben megfelelő helyes módszerrel kísérni meg a javító nevelést. Ez az elkülönítés ugyanis nem azt jelenti, mintha velük szemben a javító nevelésnek nem lenne helye. Ellenkezőleg, velük szemben még fontosabb és szükségesebb minden lehető eszközzel megpróbálni, hogy őket erkölcsi hibáiktól megszabadítsuk s a helyes társadalmi viselkedésre, munkára szoktassuk, elmaradt nevelésüket kipótoljuk. Ez egyaránt vonatkozik a serdületlen és a felnőttebb fiatalkorú bűnelkövetőkre, tehát úgy a javító iskolákba, mint a Reformatorykba beutaltakra. Vagyis az ilyen, erkölcsileg züllött fiatalok nevelésére ki kell jelölni külön *szigorított* javító iskolákat és javító fogházakat.

A *javító intézetek specialisatiója* tehát nem azt jelenti, hogy minél többféle, illetőleg különböző nevű intézeteket létesítsünk, hanem csak azt, hogy a javítónevelés sikere érdekében a beutaltakat fizikai és erkölcsi állapotuk, valamint javulékonyságuk foka szerint megfelelő csoportokba osszuk be és ezeket a csoportokat egymástól lehetőleg teljesen elkülönítve, a megfelelő alkalmas módokon igyekezzünk a javítónevelés célját mindenikkel szemben megvalósítani. Külön intézet-typust csak hármat lehet megkülönböztetni: 1. a *gyógypedagógiai* intézeteket, — 2. a *javító iskolákat* és 3. a *javító fogházakat*. A két utóbbiak közül, amennyiben ezekből több intézet is áll fenn, egyet-egyét ki kell jelölni a fékezhe-

tetlen, az erkölcsileg romlott fiatalok részére, a többiekben pedig, amelyekben a normális fiatalok vannak, a helyesen keresztülvitt osztály-alakítással, illetőleg a családokba való helyes beosztással lehet és kell érvényesíteni a specialisatio követelményét és az egyénítés elvét.

4. A javító nevelés *rendszerét* az utolsó évtizedek pedagógiai és büntetőjogi irodalma ma már teljesen biztosan kiörölte. A legfőbb elv, ami ma már mindenfelé diadalt aratott, az, hogy a javító intézetekbe utalt bűnelkövető fiatalokat általánosságban ugyanolyan rendszeres testi, értelmi és erkölcsi nevelés alá kell venni, mint a rendes tanintézetekben nevelt ifjakat. A javító intézetek tehát általánosságban nem büntetési, hanem *nevelési* intézetek, tanintézetek, melyek az északamerikai Unioban már a *közoktatási kormányzat* ügykörébe tartoznak.

A második alapelv, ami már elkülöníti a javító intézeteket a rendes tanintézetektől, az, hogy a javító nevelés feladata nem egyszerűen a nevelés, hanem a *javító* nevelés, vagyis az ide beutalt fiatalok kivétel nélkül kisebb-nagyobb erkölcsi fogyatkozásokban, hibában szenvedvén, ezeknél a nevelési feladat azzal a többlettel jár, hogy ezeket a fogyatkozásokat s hibákat kell előbb lehetőleg kiirtani a növendékek lelkéből s aztán, illetőleg ezzel karöltve keresztülvinni a testi, értelmi és erkölcsi nevelés rendes programját. A javító nevelés rendszerének az összeállítása ennél fogva bonyolultabb és nehezebb feladat, mint egy közönséges tanintézeté, annál inkább, mert a beutaltak a javító nevelés tartama alatt egyúttal fenyítésen is jönnek keresztül, ami az intézeti fegyelemnek magasabb fokát s különleges fegyelmi büntetések alkalmazását követeli meg.

A javító nevelő intézetek rendszere tehát, ha külsőleg, — különösen a javító fogházaké — hasonlít is a fogházakban alkalmazott fokozatos börtönrendszerhez, semmiképpen nem azonosítható azzal. A rövid idejű bevezető magánelzárás, az osztályok és fokozatok szervezése, a kísérleti kibocsátás látszólag hasonlóvá tesz ugyan a javító nevelés rendszerét a fogházi rendszerhez, azonban óriási különbség a két intézmény rendszere között az, hogy a javító intézetekben egyenesen *pedagógiai célú oktatás* folyik, azaz a beutaltakat a rendesnél szigorúbb rendszer útján kifejezetten és határozottan *csak javítani*, illetőleg erkölcsi hibáikból kigyógyítani és a rendes társadalmi életbe visszahelyezni törekszünk. A javító

intézetekből ez okból ki kell rekeszteni minden oly vonást, ami a fogházra, illetőleg a megtorlási jellegű szabadságvesztésre emlékeztet, ehelyett minden tekintetben arra kell törekedni, hogy a javító intézetek minél inkább a rendes nevelő intézetekhez közeledjenek s ez utóbbiak rendszeréből mindent átvegyünk, ami a veszélyeztetett vagy romlott erkölcsű fiatalkorúak nevelését, jellemüknek helyes irányba való kiképzését, teljes átalakítását elősegítheti.

A javító nevelési rendszer felépítésénél különösen szem előtt tartandó az a pedagógiai vezérelv, hogy *nem az iskolának*, hanem *az életnek* tanulunk, vagyis a beutaltakat arra kell képesíteni, hogy az intézetből kikerülve, a maguk lábán meg tudjanak állni és valamely kenyérkereső pályán elhelyezkedni. A javító intézetek berendezésénél, a rendszer keresztülvitelénél azért a pedagógiai szempontok mellett a második irányító vezérelv *a gyakorlatiasság*, az élet számára való nevelés. Az egyénítés követelménye itt egyenesen azt hozza magával, hogy minden egyes beutalt fiatalkorút a maga képességeinek megfelelő munkában annyira kiképezzünk, hogy kibocsátása után abban a szakmában akadály nélkül és versenyképes szakmunkás gyanánt alkalmazható legyen.

Ennek az általános jellemképzésnek és a szakszerű kiképzésnek helyes keresztülvitele érdekében egészséges gondolatot vet fel *Weszely Ödön*, midőn a javító intézetekbe beutaltak általános megfigyelése s a különböző intézetekbe való első beosztása céljából különálló *megfigyelő intézet* vagy állomás (*Asyl d'observation*) létesítését sürgeti. (Eszmék a javító nevelés továbbfejlesztéséhez. M. Jogi Szemle III. 298. és 414. s köv. l.) A beutaltak legtöbbször hiányos egészséggel, értelmi és erkölcsi nevelés nélkül vagy éppen testi bajokkal s ferde, társadalomellenes eszmékkel szaturáltan kerülnek a javító intézetekbe. A legelső szükséges lépés azért megismerésükhöz a gondos orvosi vizsgálat, testi és szellemi fogyatkozásaik megállapítása s a szükséges orvosi beavatkozás foganatosítása. Ezt az orvosi vizsgálatot kiegészíti aztán a lélektani és a pedagógiai vizsgálat, vagyis a beutalt fiatalkorú értelmi képességeinek, hajlamainak, akaraterejének kikutatása s ehez képest javulási hajlamának, képességének lehető elgondolása.

Ez az orvosi, lélektani és pedagógiai vizsgálat ma legtöbbször csak magában a javító intézetben történik meg. Holott a vizsgálat szakszerűsége, alapossága s eredményessége szempontjából mindenesetre kívánatos és célszerűségi szempontból is felette helyes

lenne a javító intézetbe utaltakat legalább is hat heti időre egy központi megfigyelő intézetbe helyezni, ahol megfelelő szakemberek végeznék a hármás irányú vizsgálatot s ennek eredménye alapján osztaná aztán el a fiatalok megfelelő hatósága őket az egyes intézetekbe. Az ilyen központi megfigyelő állomás létesítése azzal az előnnyel is jár, hogy a megfigyelés végett szükséges néhány napi magánelzárást nem magában a javító intézetben kell fogatosítani s így ennek büntetési jellege még inkább háttérbe szorul. Ily központi megfigyelő állomás hiányában az egyes javító intézetekben a beutaltakat először ú. n. *kísérleti* családokba osztják be az ujoncok jellemének kitanulmányozása végett, a javító fogházakban pedig minden elítélt a középső (semleges) osztályba jut, s innen helyeztetik javulásához képest a felsőbb vagy alsóbb osztályba.

A javítónevelő iskolák rendszere ma mindenütt a *családi csoportokba* osztásra van fektetve. Igaz, hogy az így alakított családok létszáma rendesen felülmúlja a valódi család taglétszámát, de mégis helyes és mindenképpen célirányos a „család” elnevezést fenntartani, mert ezzel legalább képletesen folyton szemük előtt tartjuk a beutaltaknak a családi élet jelentőségét s rászoktatjuk őket a családfő (néhol egyenesen családanya és családanya elnevezést is használnak) iránti tiszteletre, valamint a családtagok mint testvérek iránti szeretetre és figyelmességre. A családok összeállítása az összes fontos nevelési tényezők figyelembevételére alapján eszközöndő. Így először is az életkor lesz szem előtt tartandó, külön családokba egyesítendőek a 12 évesnél ifjabbak, a 12—15, a 15—18 évesek és az ezenfelüliek.

Az egyes korcsoportokon belül a beutaltak általános jellemvonásai alapján kell a hasonló jelleműeket együvé osztani. Vagyis *nem a munkanemek szerint*, mint a fogházakban szokásos, hanem a megfigyelés eredményéhez képest a kevésbé és az erősebben romlottakat, a jó viseletűeket és a rakoncátlanabbakat kell lehetőleg külön-külön családba sorozni, hogy a javítónevelés minél biztosabb vágányon induljon meg mindenik csoporttal szemben.

A családok taglétszáma meglehetősen különböző. Amerikai javító iskolákban is még több helyen vannak 30—40 tagú családok, viszont a legújabb intézetekben minél inkább leszorítják a létszámot, így vannak 12—16—24 tagú családok. Az 1909. évi magyar javítóintézeti rendtartás 30-ban állapította meg a családok taglétszámát. Régi pedagógiai igazság, hogy minél kevesebb számú fia-

tallal kell foglalkozniok egy-egy család vezetőinek, annál sikeresebb a nevelés, mert a családfők és tanítók alaposabban kiismerhetik a növendékek jellemét, képességeit s annál több időt fordíthatnak minden egyes beutaltra.

A családok a javító intézetekben önálló egységek gyanánt kezelendők. Minden családnak külön feje (lehetőleg gyermeknélküli, de a gyermeket szerető házaspár), tanítója és munkavezetője van. Legszerencsésebb megoldás, ha egy arra alkalmas házaspárt lehet családfőként megnyerni, akik valóságos családtyúk és anyák gyanánt tekintik a kezükre bízott növendékeket.

Maga a javítónevelés *rendszere* az iskolai oktatás, a munkatanítás és testedzés harmonikus összeillesztésében áll. Az általános neveléstani elvek itt is minden részletnél feltétlenül tekintetbe veendőek. Az *iskolai* oktatás természetesen az egyes családok s ennek keretén belül az egyes növendékek értelmi képességeihez mérendő. Mindenekelőtt az elmaradt elemi ismeretek pótlásáról kell gondoskodni minden egyes beutaltnál. A kiválóbb tehetségűeket megfelelő csoportosítással a polgári iskolák rendes tananyagára, különös képességűeket a tehetségük kifejlesztésére kell fogni és képesíteni.

A *munkaoktatás* hasonló elvek szerint szervezendő. Minden egyes beutaltba bele kell csepegtetni a saját lábán, munkája után való megélés vágyát és a munka szeretetét. Ez a legfontosabb, de kétségtelenül legnehezebb feladata a javítónevelésnek. Nem szabad azért sablonos, lélekölő munkákra kényszeríteni a fiatalokat, hanem éppen mindeniknek a képességei és hajlama szerint sikeresnek látszó munkaoktatást kell nyújtani. Itt nyomul előtérbe a gyakorlatiasság szempontja. Nem lehet ugyan azt előírni, hogy a javító intézetek vezetői minden egyes fiataalkorúnak a különös kívánságát teljesítsék és a saját gyerekes felfogása, fantáziája szerint neki tetsző foglalkozásra képezzék ki, de mindenesetre olyan foglalkozásra kell fogni mindeniket, amelyhez kétségtelen tehetsége van s amelyben alaposan kiképezve, biztos megélést fog találni a szabad társadalomban.

Ezért látjuk, hogy az amerikai javító intézetekben a legváltozatosabb munkanemekkel foglalkoztatják a fiataalkorúakat és főként kézműipari, kertészeti, mezőgazdasági pályákra képezik ki őket. Míg a Reformatorykban — szerintem ugyan szintén helytelenül — a gyáripari foglalkozásokban is oktatják és gyakorolják a beutaltakat, addig a javító iskolákat, lehet mondani kivétel nélkül, megkímélték a modern gépóriásoktól. Igaz, hogy a mai gyáripari munkák is a munkások százezreinek nyújtanak kereseti és megélési módot, de a

gyári munka, a maga robotszerű mivoltánál fogva, semmi esetre sem alkalmas az egyénítésre, s így a javító intézetekből és pedig a javító fogházakból is elvileg ki kell zárni annak alkalmazását.

Lányok nevelésével foglalkozó javító intézetekben a munkaoktatás, ép-
úgy mint az iskolai tanítás, a női hivatáshoz, a beutaltak értelmi képességeihez és jövő elhelyezésük lehetőségeihez kell hogy símuljon. Az elemi és polgári iskolai képzettséget a lehetőségig minden leány-növendéknek is meg kell szereznie, a munkanemek közül pedig első sorban a háztartási és ahhoz sorakozó munkákkal, ideértve a konyha- és virágkertészetet, baromfitenyésztést is, valamint a varrással, hímzéssel kell őket foglalkoztatni s ezekben a munkaágakban lehetőségig tökéletesíteni őket.

A leányok javítónevelésénél különösen fontos mozzanat, hogy a család-anyák és az igazgatónők a lányokba a tisztaság és a csinosság iránti érzéket belecsepegtessék, vagyis a jó háziasszony legfőbb ékességére, a rendes, tiszta lakás, a csinos ruházkodás és az egyszerű, de ízletes főzés-sütés megszeretésére rászoktassák. Etekintetben a modern leányjavító iskolák, úgy Amerikában, mint Európában, szinte vetélkednek is. A lánybeutaltak külön kis szobái csak úgy ragyognak a csintől és tisztaságtól, a növendékek magukkészítette öltözetek egyszerűek, de csinosak. Északamerika több leányjavítójában a beutalt néger leánykák is megkapó ízléses ruhákban, valóban kellemes benyomást keltenek. A lányintézetek vezetőségének ambíciója és büszkesége, ha a beutalt lányokat egyenesen az intézetből adhatják férjhez.

A javítónevelési rendszer egy fontos kérdése még a *jutalmazások* és a *fegyelmezés* kérdése. Erre nézve is az általános pedagógiai elvek az irányadók első sorban. A jó magaviselet, a szorgalom, az ambicio fokozása végett a megfelelő jutalmazás egyik főtenyező a nevelés sikerére, épúgy a hanyagság, a helytelen vagy éppen rossz viselkedés, a makacskodás megtörésére elengedhetetlen a fokozatosan szigorúbb fegyelmi büntetések okos alkalmazása.

A jutalmazások tekintetében a javító intézetek lassanként átvették a rendes nevelőintézetek eszközeit. A dícséreten, a könyvjutalmakon, a munkajutalom kivételes felemelésén kívül legújabb divatbajött a beutaltaknak a nagyobb ünnepekre és a nyári nagy szüniidőre bizonyos rövidebb tartamú *szabadságrabocsátása*, kirándulások rendezése. A bátor kezdeményezés bevált, a rövid szabadságra (*vacationa*) szüleikhez vagy rokonaikhoz hazabocsátott növendékek rendszerint kötelességszerűen pontosan visszajönnek a javítóba s jó viselettel, szorgalommal igyekeznek meghálálni ezt a jutalmat.

A fegyelmezés tekintetében bizonyos mértékben még mindig szükség van a rendes nevelőintézetekben szokásos fegyelmi eszközöknél szigorúbb intézkedésekre is. Sajnos, a beutalt fiatalok

közt elég bőven akadnak rakoncátlan vagy éppen rosszindulatú egyéniségek, akiknek erkölcsi fogyatkozásait megtörni, kisebb-nagyobb fegyelmi vétségeiket szigorúan büntetni saját érdekükben elkerülhetetlen. A „szigorú“ fegyelmi büntetés azonban itt sem jelenti a régi kegyetlenkedést, csak a lelki sujtolást, így különösen üdvös hatású a rendetlen, engedetlen vagy rakoncátlan fiatakorút időlegesen kizárni a megengedett kedvezményekből, így a társas játékokból, kirándulásokból, a szabadságolásból, a közös étkezésből; legszigorúbb büntetésül pedig teljes elkülönítés rövidebb időre a leghatékonyabb fegyelmi eszköz lehet. Ellenben testi büntetést (vesszőzés, kurta vas) elvileg nem szabad a javítóintézetekben alkalmazni. Végre tisztában kell lennünk azzal, hogy az erkölcsdurvító testi fenyítésnek csak káros, a megfenyítettet elkeserítő, dacra ösztönző hatása van, amit oly egyéneknél, akiket éppen az erkölcsi hibáikból akarunk kimenteni, alkalmazni oktalan és céltévesztett dolog.

Hasonló elvi álláspontot kell elfoglalni a javító fogházakba beutaltakra vonatkozólag is. Ezeknél is érzékenyebb és hatásában üdvösebb a kedvezményekből való kizárás, így a már elért érdemjegyekből való levonás alkalmazása fegyelmi büntetésül. Természetesen ha rendkívül súlyos visszaélések, vagy bűncselekmény elkövetéséről van szó, ez esetben az ügy a fiatakorúak bírāja, illetőleg a rendes bíróság elé utasítandó. Ily esetben ugyanis szó lehet a fiatalkorú újabb elítéltetéséről, más, speciális intézetbe való beutalásáról.

A fegyelmi jog bölcs gyakorlása, a kellő szigor, a részrehajlatlanul erélyes fellépés minden hanyagság, rendetlenség vagy macskodás ellen s ezzel az intézeti rendszabályok, az előljárók iránti tisztelet és engedelmesség feltétlen megkövetelése, — de emellett a bölcs tapintat, ahol és amikor szükséges, az apróbb éretlenségek feletti eltekintés, a szigor alkalmazásánál is az emberiességi tekintet és a mértéktartás, mindezek helyes érvényesítése igazi próbakövei a javító intézetek vezetősége prudentiájának és pedagógiai politikájának.

A javítónevelés rendszerének utolsó, de egyik legfontosabb kérdése a megjavultnak látszó növendékeknek ú. n. *kísérleti kihelyezése* és a végleg elbocsátottaknak a szabad társadalmi életbe való elhelyezése.

A kísérleti kihelyezés vagy az Amerikában ú. n. becsület-szóra való szabadon bocsátás (*on parole*) alapján véve a fokoza-

tos börtönrendszer utolsó szakaszának felel meg. Igaz, hogy a kísérleti kihelyezésnek és a felnőttetek feltételes szabadonbocsátásának csak akkor van helye, ha az illető teljesen megjavultnak látszik, a javító intézetek és a rendes tanintézetek közötti nagy különbség azonban itt ütközik ki. A javító intézetekbe beutalt fiatalok mindig kritikus jellemű, kisebb-nagyobb erkölcsi hibában szenvedő, esetleg rossz hajlamú vagy már züllött egyéniségek, akikkel szemben — a leggondosabban keresztülvitt javítónevelési rendszer befejeztével is — mindig fennmarad az aggasztó kérdés, vajjon sikerült-e őket ezektől az erkölcsi foggyatkozásaiktól valóban és teljesen megszabadítani és egészen új, kifogástalan jellemű emberekké átalakítani.

Ezért van szükség a teljesen megjavultaknak látszó kibocsátottakkal szemben is még egy bizonyos ideig tartó nevelői felügyeletre és támogatásra. Ez a célja a kísérleti kihelyezés esetén bekövetkező *pártfogói felügyeletnek* és ellenőrzésnek. A modern javító intézeti szabályrendeletek kivétel nélkül előírják, hogy a kísérletileg kihelyezetteknek az igazgatóság, illetőleg a fiataikorúak felügyelő hatósága köteles megfelelő elhelyezéséről előre gondoskodni s a kihelyezett fiataikorú mellé egy külön *pártfogó* vagy *pártfogó tisztviselő* rendelendő, aki az illető fiataikorú tényleges elhelyezését fogyanatosítja, a fiataikorút tanáccsal és tettel valóban támogatja, magaviseletét, életmódját ellenőrzi s általában mindent megtesz, hogy a fiataikorú az erkölcsi romlás útjára vissza ne térjen. Ez a pártfogói tevékenység, ha azt valóban arravaló és buzgó emberek végzik, a leggyakorlatiasabb módja a javítónevelés helyes betetőzésének.

Nem lehet azonban eléggé hangsúlyozni, hogy ezt az elhelyezés körüli gondoskodást és ezt az igazi gyámolító pártfogást nem csupán a kísérletileg kihelyezettekkel, de a véglegesen kibocsátottakkal szemben is minden egyes esetben okvetlenül meg kell tenni. A véglegesen kibocsátottakról a javítóintézeti rendtartások legtöbbhelyt nem tartalmaznak ilyen körütekintő gondos utasításokat, pedig ezeknek az elhelyezése, viselkedésüknek ellenőrzése hasonló fontosságú, — a szeretetteljes gondoskodás, gyámolítás ezekre éppenúgy rájukfér, mint a kísérletileg kibocsátottakra. A társadalom védelme szempontjából pedig ez az ellenőrzés és támogatás még sokkal fontosabb ezeknél a már rendszerint idősebb (esetleg 21 éven felüli) és sokszor valóban rosszhajlamú egyéniségeknél, mint az előbbieknél. Felette kívánatos azért, hogy a

fiatalkorúak felügyelő hatóságai és a pártfogó egyesületek a legnagyobb gonddal járjanak el a javító intézetekből végleg kibocsátottakkal szemben is. Hiszen ha ezeket egyszerűen magukra hagyjuk, igen könnyen pár nap alatt rombadól a velük szemben végrehajtott javítónevelés egész eredménye. Ha a véglegesen kibocsátott fiatalkorú nem érzi maga fölött az intézeti vezetőség vagy más pártfogó hatóság gondozó és vezető kezét, ha nem vezetjük őt atyai vagy baráti szeretettel megfelelő munkahelyre s nem állunk mellette kételyeiben vagy szorultságában őszinte segítő karokkal, igen gyakran elég az első csábító alkalom, a régi rossz barátok társaságába bevetődés, hogy a régi erkölcsi hibák feléledjenek, a javulás máza egyszerre leperegjen róla.

A pártfogói munka, a javító intézetek összes kibocsátottjairól való egyenlő gondos, lelkiismeretes és szeretetteljes intézkedés és gyámolítás a legerősebb garanciája a javítónevelési rendszer sikerének.

5. *Hazánkban* a modern értelemben vett javító intézetek létesítése csak a legújabb idők fejleménye. Még a Btk-ünk (1878) sem ismerte fel e probléma jelentőségét, úgyhogy csak az 1908-iki első B.-novellánk, ez a minden ízében a legújabb eszmékkel szaturált kriminálpolitikai codexünk az első törvény hazánkban, mely teljes megértéssel felkarolta a javítónevelés gondolatát s ennek végrehajtási rendeletei teremtték meg a javító iskoláink és javító fogházaink (a fiatalkorúak fogháza) mai rendszerét, mely valóban mintaszerűnek mondható s a külföldi szakembereknek is a legnagyobb elismerését vívta ki.

A Bn. ide vonatkozó reformjainak korszakos voltát eléggé megvilágítják a hazai javító intézeteink multjából kiragadott következő adatok.

Az 1763-iki helytartó tanácsi körrendelet az első adat melyben a javító intézet gondolata felcsendül, de még összezavarva a börtön és a dologház, szintén kiforratlan alakjaival. Ez a körrendelet ugyanis a „fenyítőházak” építésének módozatai iránt hívja fel válaszadásra a törvényhatóságokat s ezen új intézmény egyik feladatául: „a szüleiknek és előljáróiknak nem engedelmeskedő semmirevaló egyének megzabolázását” említi meg. Mint fent láttuk, a körrendelet hivatalos úton sikertelen maradt, de reális eredménye lett a szempci országos fenyítőház felállítása *gr. Eszterházy Ferenc* adományából 1773-ban, aki azonban már ezt megelőzőleg 1763-ban a katonatiszti árvák részére tallósi kastélyában egy árvaházat és Szenczen egy „nemes ifjak számára” szánt gazdasági tanintézetet létesített, amiből lehetetlen ki nem venni a nemes adományozó intentióját, az elhagyatott és elhanyagolt nevelésű ifjak helyes erkölcsi neveltetése iránti törekvését.

Az 1773-ban megnyílt szempei fenyítőház egyáltalán nem javító-intézet volt, sőt inkább „a kicsapongó és romlott erkölcsű javíthatatlanok számára szánt jobbítóház“, köznyelven „fenyítőház“, melybe ugyan későbbi helyein (Tallós és Szeged) időnként helyeztek el fiatalokat is, így 1783-ban az ember-evési vád miatt kivégzett 41 hontmegyei cigánynak 12 évesnél ifjabb gyermekeit, akiket azonban Vajna Károly adatai szerint egy hónap múlva Bécsbe vittek, — valamint a szegedi fenyítőházba is utaltak be néha egy-két nemesifjút (1793-ban Bécsből utaltak ide „egy előkelő, de romlott erkölcsű“ ifjút, 1797-ben pedig „egy elfajult báró-fiút“, akit éjjel-nappal külön szobába zárva őriztek itt egy pár évig. (L. Vajna K.: Hazai régi büntetések. 1907. I—II. k.) Mindezek azonban szórványos kivételek, az egész fenyítőház alapjában véve felnőttek intézete volt.

Figyelemreméltó adat már, hogy az 1792-iki büntetőtörvény-javaslatunk, mely alkotmánytörténeti szempontból is oly nagyjelentőségű, — az enyhébb és szigorúbb jellegű börtönök (carceres mitiores — duriores) mellett az Alapelvek-ben azt rendeli, hogy „a fiatalokra, akiknek javulása még könnyebben remélhető“, *javítóházak* (domus correctoria) állítandók fel. Ennek a kitűnő javaslatnak az eltemetése a javító intézetek megteremtésének csaknem egy évszázadra elodázása miatt is végtelenül sajnálatos. A bekövetkezett reactio kor eszméinek megfelelően évtizedekre megrögzítődött így a fiatalokra is a bot és a vessző, mely ellen hiábavaló volt 1832-ben a Deák Ferenc fellépése az országgyűlésen, az 1836 : 17. t.-c. is csak annyit vitt keresztül, hogy a fiatalokat csupán vesszővel és nem nyilvánosan kell megfenyíteni.

Ebből a történeti szempontból annyira nevezetes (1792.) javaslatunkból itt még ki kell emelnem, hogy ez a munkálat a gyermek és fiatalkorúaknak életkor szerinti csoportosításánál egészen a ma legelterjedtebb beosztásokat vette fel. Ugyanis: a 7 évesnél fiatalabbakkal szemben kizárja a büntető eljárást, — a 7—12 éves korban levőkre bűnelkövetés miatt házi fenyítést rendel, — a 12—16 év közötti bűnelkövetőkre redukált büntetési tételeket ír elő és a 16—21 év között levőknél a fiatalkort enyhítő körülménynek tekinti s alacsonyabb büntetési tételek alkalmazását engedi meg.

A magyar büntetőjogi codificatio történetében a második nagyjelentőségű határkő, az örökbecsű 1843-iki javaslat, a fiatalkorúak iránt nem mutat különösebb haladást. Az életkor szerinti csoportosításra nézve ugyan érdekes, hogy ez a javaslat a Bn. által 65 év múlva elfogadott korhatárokat állítja fel. A 80. §. szerint: „a gyermekek, akik koruknak 12-ik évét még nem haladták meg, a büntetőtörvény megszegéseért „közkereset alá vétetni s a törvényszabta büntetéssel büntettetni nem fognak, hanem azok szüleik vagy felügyelőik által lesznek megfenyítendőek, de az illető közhatóság fel fog ügyelni, hogy ily esetben a megérdemelt fenyítés el ne maradjon“. A 83. §. pedig a beszámítást enyhítő körülmények közé sorozza: ha a törvényszegő életkorának 18-ik évét még be nem töltötte, a 12-iket azonban már meghaladta. Egyéb rendelkezést azonban a 43-iki javaslat a fiatalkorúakra nem tartalmaz.

Az ugyanez évi Börtönügyi Javaslat sem ölelte fel a javító intézetek kérdését, dacára, hogy a tárgyalások során *Bezerédj István* indítványozta, hogy a kerületi börtönökhöz „*javítási iskola*“ csatoltassék. Bezerédj javaslatát gr.

Zichy Ödön, gr. Teleky József és gr. Desseffy Aurél is pártolták ugyan, sőt az utóbbi felemlítette, hogy „látott Angliában igen jeles javító és tanító intézetet, egy ilyen intézet tervének kidolgozását az alválasztmánynak meghagyhatnánk“. Gr. Zichy Ödön pedig a törvényhatósági fogházakhoz vélte csatolandónak a javító iskolákat. Sajnos, ez a bölcs indítvány, ami fényesen igazolja, hogy a 43. javaslatok készítői felismerték a javító intézetek felállításának szükségét és azt helyes érzéssel javító *iskolának* óhajtották nevezni, nem jött be a javaslatba, mert az alválasztmány, mely azzal bízott meg, hogy nyilatkozzék aziránt, hogy „a javítási s tanító elem mikép szövettessék az egészbe“, t. i. a börtönrendszerbe, azt a kitérő választ adta, hogy azokon kívül, amik a beadott munkálatban a rabok oktatására már bennfoglaltatnak (közös iskolában oktatás), egyebet tenni alig lehet s így *noha a szándékot igen üdvösnek tartja*, annak megvalósítása nem tartozik a javaslatba, hanem a népnevelés tárgyában hozandó intézkedések útján lesz eszközrendő.

Felette sajnálatos, hogy a 30—40-es évek lelkes börtönügyi mozgalma nem ölelte fel a fiataalkorúak kérdését. Úgy látszik, hogy a nagy liberális felángolás s a tervbevetett hatalmas alkotmányreformok csodaerejűnek vélt eredményében való optimista bizakodás nem látta szükségesnek a törvényszegő fiatalokkal való különös foglalkozást. De az is lehet, hogy a büntetőjog mindhárom ágának együttes codifikálása a megoldandó problémák oly rengetegét vetette egyszerre szőnyegre, hogy a nagyobbak vélt alapvető kérdések mellett a fiataalkorúak ügye valóban kisszerűnek tűnt fel a codex tervezetek készítői előtt. Ezt igazolja az a tény is, hogy míg a börtönök építése terén a 40-es évek vezéremberei a viszonyokhoz képest figyelemreméltó eredményt tudtak elérni, addig javító iskola mindössze egy létesült ezidőben, Zeleméren (1845), mely azonban felette rövid életű volt.

Ugyanezek a tényezők teszik érthetővé, hogy a Btk. megalkotása éveiben sem látunk különösebb érdeklődést a fiataalkorú bűnelkövetők és a javító intézetek kérdése iránt. Csemegit magát is annyira elfoglalták a két codex nagy alapkérdései, hogy a javító intézetek létesítése ügyével nem ért rá behatóbban foglalkozni. Ez a magyarázata annak is, hogy a Btk.-ben a javító intézetek kérdése meglehetősen mostohán van szabályozva. Mindössze három helyen említi meg azokat. A 27. §-ban, mely a büntetési pénzek országos alapját részben javító intézetek létesítésére fordítani rendeli, — a 42. §-ban, mely a fogházra ítélt, de életük 20. évét túl nem haladott egyénekre megengedi, hogy fogházbüntetésükből *hat hónapot* — amit különben magánelzárásban kellene kitölteniök — javító intézetben állják ki és a 84. §-ban, mely szerint a 12—16 éves korban levők, ha a bűncselekmény bűnösségének felismerésére szükséges belátással nem bírtak, javító intézetbe való elhelyezésre ítéltetők, de ott életük 20. éven túl nem tarthatók. Ezenfelül a Kihágási Btk.-nek szintén három szakasza intézkedett a javító intézetbe elhelyezésről: a 19. §. értelmében a javító intézetek *székhelyén* elzárásra ítélt 20 évesnél fiatalabb egyének a három napnál hosszabb tartamú elzárásbüntetést tölthetik a javító intézetben, — a 65. és 66. §-ok szerint pedig a 16 évüket be nem töltött csavargók és koldusok oly helyeken, ahol javító intézet van, javító intézetbe szállíthatók és ott *egy évig* nevelhetők.

A Btk.-nek ezek az ötletszerű, át nem gondolt rendelkezései nem voltak alkalmasak arra, hogy a javítóintézetek ügye nagyobb lendületet vegyen. Csak a Btk. életbenlétének ötödik évében épül fel az első állami javító intézetünk Aszódon, majd a következő évben a második Kolozsvárott, mindkettő fiúk számára. 1889-ben létesül az első leányjavítónk Rákospalotán (kibővítve 1903). 1895-ben nyílik meg a székesfehérvári, végül 1902-ben a legnagyobb és legdíszesebb fiú javító intézetünk a kassai, mely már egészen a modern eszmék hatása alatt, a családiházak (pavillonok) rendszerének céltudatos keresztülvitelét tűzi ki feladatául. Az öt intézetben mindössze 980 férőhely volt, holott a fiatalkorú bűnelkövetők létszáma ezidőben 8—10.000 közt hullámozott. A bíróságok eleinte meglehetősen bizalmatlansággal is viseltettek a javító intézetek iránt és fukarkodtak a beutalással. Csak a 90-es évektől kezdik — *Balogh Jenő* és *Vargha Ferenc* irodalmi dolgozatainak hatása alatt — melegebben felkarolni a javítónevelés gondolatát s ettől kezdve megtelnek a javító intézetek, sőt hamarosan kiderül azok elégtelensége.

Javító intézeteink legújabb korszakát az 1908-iki Bnovella hatalmas reformjai teremtik meg. A Bn. második fejezete egyenesen a javítónevelés eszméjét kívánja céltudatosan uralomra juttatni, ami a törvény életbeléptével egy-két év alatt, *Balogh Jenő* apostolkodása mellett, teljes mértékben sikerült is. A Bn. életbeléptető rendeletei közül az 1909. évi 27.200. sz. I. M. rendelet állapítja meg a javítónevelés új rendszerét és részletes szabályait. A Bn. és a végrehajtási rendelet voltaképpen nem alkottak új rendszert, csak az addigi javítóintézeteinkben kialakult *családi rendszert* tökéletesítik, különösen az angol és az északamerikai modern javító iskolák tanulságainak szem előtt tartásával. Korszakosnak mondható azonban a Bn. javítónevelési rendszere annyiban, hogy ez emeli érvényre teljes határozottsággal a *nevelés* gondolatát, mint a fiatalkorú bűnelkövetőkkel szemben az első és legfontosabb célját a fiatalkorúak bírása által teendő intézkedéseknek. A Bn. juttatja félre nem magyarázható nyíltsággal kifejezésre, hogy a fiatalkorú bűnelkövetőkre nézve a „nevelés“ alatt nem egyszerűen az értelmi oktatást, nem az analfabéták írni-olvasni tanítását kell érteni, hanem a testi, szellemi és az erkölcsi újjászületését, *jellemének teljes átalakítását*. És ez a nemes feladat nem csupán a serdületlenebbekkel, de a felserdültekkel, a felnőtt fiatalokkal szemben is és nemcsak a javító iskolákban, de a javító fogházakban is a legkomolyabban keresztülviendő vagy legalább megkísérlendő kötelességük az e célra szervezett intézeteknek, illetőleg azok vezetőinek.

A Bn. és a végrehajtási rendeletek által életbeléptetett új nevelési rendszer a maga egészében szinte kifogástalanul helyes,

gondos és ügyes program, melyet a több mint 20 évi gyakorlat fényesen igazolt. Különösen sikerült a *javítónevelő intézetek* (az 1933. évi 11.250. sz. I. M. rendelet helyreállította ezt a Fb. által is használt elnevezést — az 1918-ban divatbahozott „állami nevelőotthon” helyett) rendszere, melyet ma is az 1909. évi 27.200. sz. I. M. rendelet tartalmaz. Ez a rendelet világosan kitűzi a célt, amit a javítónevelés által az állam elérni kíván, ami abban áll, hogy nemcsak a helyes családi nevelést pótolja, hanem a nevelés hiányával vagy a helytelen nevelés által okozott erkölcsi fogyatkozásokat, jellembeli hibákat megszüntesse. A pozitív cél pedig az, hogy „a növendékeket az intézeti rend, a vallás-erkölcsi, iskolai és munkaadatás s az egyéni nevelés minden célszerű eszközének felhasználásával hazafias, becsületes, rendszerető és munkás polgárokká nevelje”. Alaposabban és tömörebben valóban alig lehetne körülírni a javító intézetek feladatát és munkaprogramját. A helyesen kitűzött cél keresztülvitelére a módszereket is a leghelyesebben állítja össze a rendelet.

A beutalt növendék először, az igazgató által történt négy szemközti kikérdezés és megfigyelés után a *kísérleti családba* helyeztetik jellemének és erkölcsi fogyatkozásainak felismerése és a nevelés irányának a megállapítása végett. A kísérleti családok legfeljebb 20 főből állanak s ezek vezetői a legkiválóbb és legbuzgóbb családfők közül választandók ki. A növendék legfeljebb hat hónapig maradhat itt. Ez alatt az igazgató és a lelkész gyakori látogatások útján igyekeznek kipuhatolni a növendék eszejárását, szokásait, foglalkozási hajlamát, erkölcsi hibáit, esetleges elméleti fogyatkozásait vagy rendellenességét. Ezen gondos megfigyelés alapján osztja be aztán az igazgató a növendéket véglegesen a megfelelő *nevelő-családba*. Egy nevelő-családba legfeljebb 30, lehetőleg azonos foglalkozású, egyforma korú és azonos előéletű növendékek osztatnak be. Különösen ügyelni kell, hogy a jó hajlamúak közé rosszabb hajlamúak, illetőleg erkölcsileg romlottak ne helyeztessenek. Minden nevelő-család élén családfő áll, aki a családapá (illetve családanya) szerepét tölti be az illető család belső életének vezetésével.

Az egyes nevelő-családok rendtartása azonos elvek szerint folyik. A nevelésnek a növendékek egyéniségéhez kell alkalmazkodnia. Evégből ahol szükséges, szigorral, máskor rábeszéléssel vagy jóindulatú tanáccsal kell őket engedelmességre és jóviseleltre szorítani. A nevelő személyzet minden egyes növendék magavisoleteről az egész intézeti nevelési idő alatt naplót, ú. n. *jellemrajzot* vezet.

A házirend a pontosságra van alapítva. A felkelés, a lefekvés ideje, a munka és a tanítási idő, az alvás a növendékek életkorához és az évszakokhoz képest peronyi pontossággal van előírva. Nagy gondot fordít a rendelet a testnevelésre, a szabad levegőn végzendő kellő testmozgásra is.

Minden növendék a korának és képességének megfelelő *iskolai* és *munkaadatásban* részesül. Az iskolai oktatás évenként tíz hónapon át tart s egészen

azonos a rendes elemi népiskolai és ismétlő iskolai oktatás anyagával, melyből a tanév végén a növendékek vizsgát tesznek. A munkaoktatásnak a javító intézetekben nem gazdasági, hanem nevelő célja van. Az egyes intézetekre meg vannak állapítva a munkanemek, melyekben a növendékeket kiképezik. Helyesen hangsúlyozza a rendelet, hogy a növendékeket nem gépies munkákra, hanem oly mezőgazdasági és ipari munkákra kell kitanítani, melyek *jellemképző és erkölcs-nemesítő hatásuk* mellett a növendékek jövő *megélhetésének* szilárd alapot nyújtsanak.

Érdekes újítása volt az 1909-iki rendeletnek a javító iskoláinkba az *iskolai szünidő* bevezetése. A rendelet szabadságolásnak nevezi azt a kedvezményt, hogy a teljesen jóviseletű, a munkában és tanulásban kiváló szorgalmat tanusító növendékek a karácsonyi és a húsvéti ünnepek alkalmával 8—8 napi, július és augusztus hónapban pedig két heti szabadságra szüleik vagy más hozzátartozóik meglátogatására hazabocsáthatók, és pedig fiúnövendékek felügyelet nélkül, leányok ellenben csak akkor, ha értük valamelyik hozzátartozójuk eljön az intézetbe. Ez az okos reform megfelel a javító iskola fogalmának s a javítónevelés alapgondolatának, mely szerint a növendékeket valósággal iskolai növendékek gyanánt kell kezelni és a javító iskolákat lehetőleg a rendes iskolákhoz hasonlóvá kell tenni. Ha a javító intézeteinkbe került növendékekből csakugyan becsületes, rendes polgárokat akarunk faragni, akkor ennek a helyes célnak igen hathatós eszköze az is, hogy az ő önérzetüket, önbecsésüket is igyekezzünk kifejleszteni, ehez pedig igen ügyes módszer az *önfegyelmelésre* rászoktatás. A növendék, aki a javítóból vakációra hazamehet, ujjongva fogadja ezt a kedvezményt — akárcsak a boldog szabad iskolás! — s ennek elérhetése végett bizonyára minden erejét megfeszíti, hogy ezt elnyerhesse s máskor is megkaphassa. Kitűnő pedagógiai fegyvert nyertünk tehát a szünidői szabadságolások gondolatával. Ennek a gondolatnak továbbfejtése a jutalmazások körében felsorolt az a kedvezmény is, hogy rendkívüli családi alkalmakra is az arra érdemes növendék, szülei vagy közeli hozzátartozóik látogatására egy-két napi szabadságot kaphat.

A fegyelmi büntetések közül a rendelet kifejezetten megtiltja a testi fenyíték alkalmazását. A megintés, rosszalás mint legenyhébb fenyítékek mellett súlyosabbak: az elkülönített helyen étkezés, a játékokból való kizárás, kedvezményekből kizárás, egyes ételek megvonása és a teljes elkülönítés (carcer), melynek legrövidebb tartama hat óra, leghosszabb 15 nap.

Különös gonddal szabályozza a rendelet a *kísérleti kihelyezést*, amiről természetesen akkor lehet szó, ha a növendék *teljesen megjavultnak* minősítettett. Gyakorlati pedagógiai szempontból igen helyes rendelkezése a rendeletnek, hogy bár a javító intézetből már egy év kitöltése után a teljesen megjavultnak látszó növendék kísérletileg kihelyezhető, ennek a kísérleti időnek a rendes tartama azonban két év. Természetesen csak akkor, ha a növendék a kibocsátásakor még legalább két évvel fiatalabb a 21. évnél, mert a 21. életév betöltésével a javító nevelési intézkedés megszűnik. Helyes rendelkezés az is, hogy a kísérletileg kihelyezettnek felett a felügyeletet a javító intézet igazgatója gyakorolja, miáltal a növendék kézzelfoghatólag megértheti, hogy ő még az

intézet hatósága alatt áll. Az igazgató közvetlenül is gyakorolja a felügyeletet időszakonkénti látogatása és intézkedései által, vagy a kirendelt pártfogó útján.

Csonka-hazánkban ezidőszerint öt állami javítónevelő intézet áll fenn, ú. m. fiúk részére: Aszódon (540 befogadási képességgel), Székesfehérváron (150 bef.) és Budapesten (átmeneti otthon 200 főre); lányok számára: Rákospalotán (240 bef. k.) és Cegléden (200 bef. k.). Ezenkívül 11 magánintézet foglalkozik javítóneveléssel állami segélyezés mellett, ú. m. fiúk részére: Dunalmáson a Kerkapoly-Bodor szeretetház (60 főre), az Esztergom-tábor (300 főre), a gyulai szeretetház (70), a püspöknádasdi Julianeum nevelő intézet (80), a rákospalotai Clarisseum (100 f.), a soproni Széchenyi-szeretetház (50 f.), a szegedi Árpád-otthon (80 f.); — lányok részére: a Lord Weardale-otthon (50 f.), az ecseri szeretetház (40 f.), a kecskeméti Jó Pásztor háza (60 f.), az óbudai Jó Pásztor háza (60 f.). Az állami intézetekben összesen 1330, a magánintézetekben összesen 940 növendék helyezhető el, így csonka-hazánkban összesen 2270 fiatalkorú nyerhet egyidejű javítóintézeti elhelyezést.

Az intézetek közül legrégibb s még ma is a legelsőik egyikének mondható az *aszódi* fiúintézet, mely 1884 augusztusban nyílt meg s fokozatosan épült ki újabb és újabb pavillonok létesítésével. Kezdettől fogva nagy előszeretettel kultiválja az intézet a kocsigyártó ipart, úgy hogy 1905 óta rendes kocsigyártó *ipariskola* létesült az intézetben, amelynek elvégzésével az itt kitanult növendékek felszabadult iparossegédek gyanánt léphetnek ki az intézetből. Pár évtized óta nagyarányú mezőgazdasági telepet is rendezett be Aszódon az igazgatóság, valamint virágkertészetet, szőlőkultúrát és állattenyésztést.

A leányintézetek közül mintaszerű berendezésű a *rákospalotai*. Négy egyenlő pavillon, egy középvezonalban összefutó négyszárnyú folyosó által összekötve, külsőleg is megkapó csinos épület-sorozat, mely belső berendezésével is párját ritkítja a külföldi hasonintézetek között is. Nem fényűzően, de az egészségügyi követelményeknek megfelelő s ragyogó tisztsággal rendbentartott szobácskák, munkatermek, szigorú fegyelem, de jóindulatú, meleg bánásmód az igazgatónő és a tanszemélyzet részéről, érthető, ha valódi erkölcsi átalakító hatással vannak a beutalt leányokra. Ugynilyen dícsérettel kell kiemelnünk az újabban létesített (1924-ben megnyílt) *ceglédi* állami leányintézetünket, mely a Hoffmann Marianna igazgatónő lelkes és ügybuzgó vezetése alatt szintén örövendetes sikereket mutat fel. A magánintézetek is különben, úgy a fiúk, mint a lányok részére fennállóak, kivétel nélkül célszerűen, egyszerűen berendezett alkotások, melyek a fenti követelményeknek megfelelően teljesítik nemes feladatukat.

Az összes intézetek, az ig. miniszter legutóbbi jelentése szerint, „a modern kriminálpedagógia követelményeinek megfelelő személyzettel és alkalmas felszerelésekkel vannak ellátva“. Egyenlő gondot fordítanak mindenikben a testi, értelmi és az erkölcsi nevelésre. Kiváló orvosok és pszichiáterek teljesítik a beutalt növendékek megfigyelését, ők irányítják az általuk elrendelt gyógynevelési módszert, — okleveles pedagógusok tanítják a növendékeket és vezetik a léleknevelés nehéz munkáját. Az ipari, a mezőgazdasági, a kertészeti munkákat is megfelelő szakemberek, mérnökök, gazdasági akadémiát végzett gazdaszok és ipari művezetők irányítják. (L. 1929-iki ig. min. jelentés 18. l.)

6. A *fiatalkorúak fogháza* nevű újfajta intézeteket egye-

nesen az első Büntetőnovella teremti meg hazánkban.¹ Kétségtelenül az északamerikai Reformatorykat tartotta szem előtt törvényhozásunk, midőn a fogházbüntetésre elítélt fiataalkorúakat a felnőttek számára fennálló rendes fogházaktól elkülönített önálló, saját feladatkörrel felruházott intézetekbe rendeli beutalni büntetésük végrehajtása végett. A Borstal intézeteket az angol törvényhozás épen a mi Bn.-ánk előkészítésével egyidőben szervezte, így azok még nem szolgálhattak előképül. Annál öröndetesebb, hogy az angol és a magyar törvényhozás és az igazságügyi kormányok a fiataalkorúak fogházbüntetésének a végrehajtási rendszerét mondhatni teljesen azonos alapelvek szerint codifikálták.

A fiataalkorúak fogháza a magyar jogban — a Bn. és a 27.300/1909. I. M. rendelet értelmében — büntetési, azaz szabadságvesztési intézet ugyan, azonban a végrehajtási rendszere egyenesen a javítónevelő intézetekével esik össze. A 27.300. sz. rendelet, mely a fiataalkorúak fogház-, államfogház- és elzárás büntetése végrehajtásának részletes szabályait tartalmazza, túlságosan is ideálistikus, vagy inkább doktrinär módon, s ami legfőbb baj, felette bonyolódottan állította össze a végrehajtás rendszerét. A végrehajtásnak négy külön *szakát* állapítja meg; a fiataalkorúak közt előéletük és az elkövetett bűncselekmény természete alapján *csoportokat* különböztet meg, melyek mindenikére, valamint a fogházban tanúsított magaviselet alapján megállapított *osztályokra* különböző szabályokat ír elő. Úgy hogy azt nem is lehetett megvalósítani s egy 1913-iki rendelet egyelőre mellőzi a túlságosan complikált rendszert s a Borstal intézetek egyszerűbb szabályához közeledik.

A ma fennálló rendszer a fiataalkorúak fogházában a fokozatos börtönrendszernek enyhített és egyszerűsített kiadása. A beutalt fiataalkorú először teljes magánelzárásba helyeztetik, de csak pár napra, legfeljebb 2 hétre. Ez a teljes elkülönítés tisztán az illető jellemének hozzávetőleges kitanulmányozására szolgál. E kitanulmányozás alapján az igazgató beosztja a fiataalkorút a megfelelő csoportba (büntetlen előéletűek, visszaesők és szokásos bűnelkövetők) s itt nappal az egyes csoportok tagjai a munkatermekben

¹ Egy *ifjúsági fogház* felállításának az eszméjét (14—20 éves korban bűnöző s egy évi fogságnál hosszabb szabadságvesztésre ítélt fiatal bűnösök számára) már 1874-ben felvetette *Tóth Mór* kir. ügyész egy börtönügyi tanulmányában. (Tanulmányok a börtönügy köréből. Eger, 1874.)

együtt dolgoznak, éjjelre lehetőségig külön hálófülkébe helyeztetnek. A büntetés *kétharmadának* sikeres kitöltése után, ha a fiatalkorú megfelelő szorgalmat tanúsított és javulásának jeleit adta, a felügyelő hatóság meghallgatása után az igazságügyminiszter az illetőt feltételes szabadságra bocsáthatja. Kibocsátás előtt pár napra az illető fiatalkorú ismét teljes magánelzárásba helyeztetik. Úgy a feltételesen, mint a véglegesen szabadonbocsátott fiatalkorú elhelyezéséről az igazgató köteles előre gondoskodni. A feltételesen kibocsátott a feltételes szabadság tartama alatt külön szabályok alatt áll s egy külön kirendelt pártfogó vagy a pártfogó tisztviselő felügyelete és gyámkodása alá tartozik.

A magyar fiatalkorúak fogházának végrehajtási rendszere ezek szerint erősebben hasonlít ugyan a felnőttek fogházbüntetési rendszeréhez, mint az amerikai Reformatoryk, vagy az angol Borstal intézetek rendszeréhez, lényegében azonban a mi rendszerünk is amazokéval azonos elveket valósít meg.

A legfontosabb reformja a magyar Bn.-ának idevonatkozólag az, hogy a fiatalkorúak, ha fogházbüntetésre ítéltettek el, többé nem kerülnek a felnőtt elítéltek közé, hanem önálló külön intézetekbe, ahol különös gonddal foglalkoznak velük s ahol első sorban nem a megtorlás, hanem az ő erkölcsi megmentésük, javító-nevelésük a cél és a kitűzött feladat. Maga a Bn. megengedte ugyan s a végrehajtási rendelet aztán szabállyá emelte, hogy az egy hónapot meg nem haladó fogházbüntetés más letartóztató intézetben (tehát a felnőttek fogházában) is végrehajtható legyen, de ezen esetben feltétlenül magánzárkában. A fiatalok külön fogházába a rendelet értelmében rendszerint csak az *egy hónapnál hosszabb időre elítélt* fiatalkorúak helyeztetnek el. Kivételesen azonban az ennél rövidebb időre elítéltek is itt tölthetik ki fogházbüntetésüket, ha az elítélt lakóhelyén, illetőleg az eljáró bíróság székhelyén vagy annak közelében fiatalkorúak külön fogháza van. Valamint itt töltik ki büntetésüket az egy hónapnál hosszabb *államfogházra* vagy *elzárásra* elítélt fiatalkorúak is.

A Reformatorykhoz és a Borstal intézetekhez közeledik a mi fiatalok fogháza nevű intézményünk annyiban is, hogy ebbe nem csupán a technikus értelemben ú. n. fiatalkorúak, hanem a 18. életévüket meghaladott, de 21-ik évüket még be nem töltött oly fogházra elítéltek is elhelyezhetők, akikre nézve az eljáró bíróság ezt az ítéletben elrendelte. Az ily elítéltekre azonban a fiatal-

korúakra megállapított egyéb szabályok, így pl. a feltételes szabadonbocsátás kedvezményezett rendelkezései nem alkalmazhatók. 21 évesnél idősebbek azonban a fiatalkorúak fogházába fel nem vehetők. Ezzel a rendelkezéssel biztosítva van a fiatalkorúak fogházának javító-nevelő jellege. Kétségtelen, hogy az ennél idősebbek már valóban felnőtteknek tekinthetők, akikre a fogházbüntetés végrehajtásánál már a megtorlás és a fenyítés gondolatát is szem előtt kell tartani.

Helyes és üdvös reformja volt a Bn.-nak a javító intézetek és a fiatalkorúak fogházának ellenőrzésére a *fiatalkorúak felügyelő hatósága* néven külön szervezet létesítése. Ez a felügyelő hatóság ad véleményt a fiatalkorúak kísérleti kihelyezése, illetve feltételes szabadságrabocsátása vagy annak visszavonása és az utólagos javító-nevelés elrendelése tárgyában, valamint ezek a hatóságok ügyelnek fel közvetlenül a kerületükbe tartozó intézetekben levő fiatalokra s gyakori látogatásaikkal és a kiküldött tagjaik által eszközölt patronage munkájukkal tevékenyen hozzájárulnak a javító intézetek és a fiatalok fogháza működésének sikeréhez.

7. *A fiatalkorú bűnelkövetőkre alkalmazható egyéb erkölcs-erősítő intézkedések.* Az első B.-novellának a fiatalkorú bűnelkövetők kezelésére vonatkozó korszakos reformjai közé tartozik a kellő értelmi és erkölcsi fejlettségű fiatalkorúakra alkalmazható intézkedések sorában a *bírói dorgálásnak* és a *próbárabocsátásnak* a beillesztése is. Az előbbi alapjában véve büntetési jellegű intézkedés, de mint ilyen a legenyhébb, valóban pusztán erkölcsi büntetés, mely a jó érzésű és nevelésű, de csintalanságból, könnyelműségből, mások csábítása folytán a bűnelkövetés útjára botlott fiatalkorúak csekélyebb súlyú cselekménye miatt alkalmaztatik.

A „próbára bocsátás“, ami az északamerikai *on probation* intézmény átvétele, már egyenesen nevelő jellegű intézkedés, a dorgálásnál azonban annyival súlyosabb, hogy ennek elrendelése esetén a fiatalkorú egy évi kifogástalan viselkedésre van kötelezve s ennek ellenőrzése végett egy külön kijelölt *pártfogót* vagy *pártfogó tisztviselőt* bíz meg a bíró. A fiatalkorú tehát a próbárabocsátással — habár nem büntetésül — mégis egy huzamosabb tartamú erkölcsi megfigyelés és ellenőrzés alá kerül.

Ha a próbaidő alatt a fiatalkorú újabb bűncselekményt követ el, vagy ha iszákos, erkölcstelen vagy csavargó életmódot folytat, vagy egyébként az erkölcsi züllésnek jeleit mutatja, vagy a

felügyeleti szabályokat megszegi, a bíróság őt e tények megállapítása után javítónevelésre vagy fogházbüntetésre ítéli. Ha azonban a próbaidő alatt kifogástalan magaviseletet tanúsított, az elkövetett cselekmény miatt ellene indított eljárást meg kell szüntetni (Bn. 23. §.). Kétes esetben, ha t. i. a fiatalkorú a próbaidő alatt valamely kisebb súlyú cselekményt követett el vagy erkölcsi kifogások merültek fel ellene, de nem oly súlyosak, melyek a javító intézetbe vagy a fogházba való beutalást szükségessé tennék, a Fb. 50. §-a értelmében a bíró a próbaidőt még egy évre meghosszabbíthatja vagy más enyhébb jellegű intézkedést (szigorúbb utasítások, ismétlő iskola látogatás, sűrűbb jelentkezés, dorgálást, házi vagy iskolai fenyítést) rendelhet el ellene.

A próbárabocsátás, a *Probation*, egyik legegészségesebb alkotása az *északamerikai* gyakorlatias észjárásnak. Alapgondolata a megelőzés, különösen a fiatalkorú bűnelkövetőknek a rövid tartamú fogházbüntetés közismert erkölcsrontó következményeitől való megmentése. A Massachusetts állam törvényei szerint, — ahol ez az intézmény először Boston városában kialakult — a próbárabocsátott egyén kezébe adott utasítás kifejezetten azt tartalmazza, hogy a bíróság azért helyezte őt próba alá, hogy *alkalmat adjon neki a büntetés nélkül való megjavulására* s azért állít mellé pártfogó tisztviselőt, hogy ez az illető *megmentse a börtöntől*.

Érdekes az intézmény kifejlődési története annyiban is, hogy előbb született meg a próbárabocsátás főszerve, a pártfogó tisztviselő (*probation officer*), mint maga a próbárabocsátás törvényes szabályai. Cook Rufus, egy bostoni magánzó volt az, aki jószántából maga kérte a bíróságokat, hogy bízzák az ő felügyeletére a veszélyeztetett erkölcsű ifjakat s az ő önzetlen buzgalmának sikere indította a massachusettsi törvényhozást, hogy először 1878-ban csak Boston városára, majd 1880-ban az egész államra kiterjedőleg szervezték a pártfogó és a pártfogó tisztviselői állást s a próbárabocsátás (*placing on probation*) intézményét. Újabban aztán nemcsak fiatalokra, de számos amerikai állam — M. példája nyomán — a felnőttekre is törvénybe iktatta a próbárabocsátást. (L. *Finkey*: A fiatalkorúak büntetőjoga Északamerikában 132—165 l.) Európában először Anglia teszi magáévá ez intézményt, ahol annak előzményei gyanánt hasonló irányú érdekes kísérletek (*Surety for the peace* és a *suspension of sentence*) már jóval az amerikai példa előtt gyakorlatban voltak. Az 1907. évi *Probation of Offenders Act* teljesen az amerikai példára szervezi a próbárabocsátást és a pártfogó tisztviselő állását. A magyar Bn. karolta fel aztán helyes gyakorlati érzékkel ezt a kitűnő, úgy emberiességi, mint gyakorlati bűnügypolitikai szempontból nagyértékű s nálunk is teljesen bevált intézményt.

A próbára bocsátáshoz hasonló nevelési jellegű intézkedés továbbá a Bn. által a büntetőjogi felelősségre nem vonható fiatalkorúakra megengedett *házi felügyelet alatt tartás elrendelése*, amit a Fb. 23. §-a értelmében ma már a fiatalok bírója az értelmi és

erkölcsi fejlettségre való tekintet nélkül elrendelhet és az ú. n. *bírói őrizet* (carcer), ami abban áll, hogy a fiatalok bírása a fiatalkorút reggeli 8 órától esti 8-ig (3—12 órai tartamra) a bírósági épület valamely alkalmas helyiségében, az ételmezés korlátozásával vagy elvonásával, felügyelet mellett őrizetben tarthatja. Ez a szabadságbüntetésnek legkisebb súlyú alakja.

VI. FEJEZET.

A pénzbüntetés.

I. A vagyoni büntetéseknek s ezek sorában a ma domináló szerepet játszó pénzbüntetésnek a jogosultsága, célszerűsége és hasznossága szintén évezredes problémája a büntetési rendszernek. Bármennyire alárendelt jelentőségűnek látszik a pénzbüntetés fenntartásának s kiszabási és végrehajtási szabályainak a kérdése a halálbüntetéshez vagy a börtönügy nagy problémáihoz képest, a való világban semmi okunk és alapunk nincs a pénzbüntetés problémáját lebecsülni. A kultúra haladásával párhuzamosan szaporodó s ma lavinaszerűen feldagadt „kis kriminalitas“-nak, az apró-cseprő vét ségek és kihágások elkövetőinek az igazságos megfenyítésére és az ismétléstől való lehető visszatartására ma is a legalkalmasabb és hatékonyabb eszköz a megfelelő mértékben alkalmazott pénzbüntetés.

Maga az igazság eszméje sem engedi meg, hogy a magánosoknak vagy a társadalomnak nagyobb sérelmével nem járt kisebb vét ségek és kihágások százezreit szabadságvesztésbüntetéssel toroljuk meg. Hiszen a szabadságvesztés még rövid tartamban kiszabva is, jelentékeny jogfosztás az elítéltre, végrehajtása pedig az államnak számottevő kiadással jár. Ilyen kisebb súlyú bűncselekmények miatt tehát az igazságosság eszméje sem követeli a súlyosabb természetű jogfosztást és a sértettnek nyújtandó elégtétel miatt sincs szükség erre.

Különös jelentősége pedig a pénzbüntetésnek az, hogy a bű vágyból, nyereségvágyból történt bűnelkövetés esetén ezzel a büntetéssel csakugyan a bűn gyökerére lehet tapintani, magát az alacsony motívumot lehet sujtani. Úgy hogy ez utóbbi nagy jelentősége folytán sürgetik a pénzbüntetés szélesebbkörű alkalmazását a kriminologusok. Ez a gyakorlatilag is kézzelfogható nagy szerepe teszi

a pénzbüntetést a legfontosabb *mellékbüntetéssé*, melyet tehát nemcsak kisebb súlyú vétségek és kihágások egyedüli büntetési eszközeül, de a súlyosabb jellegű szabadságvesztésbüntetések *mellett* is gyakran kívánatos alkalmazásba venni.

De talán még ennél is nagyobb horderejű a pénzbüntetésnek az az előnye, hogy ezzel lehet legmegnyugtatóbban és legalkalmasabban helyettesíteni a ma már mindenütt hatálytalannak és feltétlenül károsnak felismert rövid tartamú szabadságvesztés büntetéseket. A Nemzetközi Büntetőjogi Egyesületnek egyik legnevezetesebb programpontját képezte ezeknek a mindenképen káros rövidtartamú szab. büntetéseknek a törvénykönyvekből és a gyakorlatból való kiküszöbölése s erre egyik legcélszerűbb és legkönnyebben megvalósítható reformkövetelés gyanánt állította fel az Egyesület a pénzbüntetések kiterjedtebb alkalmazását. Ez a követelés az utolsó évtizedekben a legtöbb kultúrállamban meg is valósult. A legújabb külföldi törvényekben mind sűrűbben találkozunk pénzbüntetési tételekkel s a bírói gyakorlat is mind gyakrabban alkalmazza azt fő- vagy mellékbüntetésül. Örömmel kell itt mindjárt megállapítanunk, hogy a reformtörvények között minden vitán felül a magyar II. Bn. (1928 : X. t.-c.) áll legelső helyen a pénzbüntetés alkalmazási területének legradikálisabb új rendszerével.

A pénzbüntetés legelső problémája az, hogy milyen bűncselekményekre lehet és kívánatos azt fő- vagy mellékbüntetésül alkalmazni. A büntetési rendszer története erre megadja a kielégítő feleletet. A Manu törvénykönyvétől kezdve, amely először alkalmazza rendes és elég gyakori büntetési eszközül a pénzbüntetést, mindig és mindenütt csak a csekély súlyú bűnesetekre, a kisebb vétségekre és a kihágásokra tartották igazságosnak és gyakorlatilag is helyesnek a pénzbüntetések előírását. A legújabb Btk.-ek és törvényjavaslatok is ragaszkodnak ehhez a felfogáshoz. Bármennyi előnye van is a pénzbüntetésnek a szabadságvesztésbüntetés felett, semmiképpen nem lenne igazságos, sem gyakorlati okokból megengedhető, hogy súlyosabb bűncselekmények elkövetői pénzbüntetéssel válthassák meg cselekményüket s ezzel visszaidézzük a középkori fejváltságra szóló ítéleteket. A pénzbüntetést ezért *főbüntetésül* úgy az igazságos megtorlás, mint a társadalmi védekezés gyakorlati elvéből folyóan csak a csekélyebb súlyú vétségekre és a kihágásokra lehet ajánlani.

Annál szélesebbkörű alkalmazási teret kell biztosítani a

pénzbüntetésnek, mint *mellékbüntetésnek*. A büntetéskiszabás rendszere, illetőleg vezérelvei körül a legutóbbi félszázad folyamán nagyszámú és nagyértékű tudományos vita folyt le. Nemzetközi és nemzeti bűnügyi kongresszusokon állandóan egyik legélénkebben vitatott probléma még ma is. E nagyjelentőségű korkérdés egyik ma már tisztázottnak tekinthető pontja az, hogy a büntető bírónak minél szabadabb kezet kell biztosítani és minél tágabb teret kell teremteni arra, hogy a bűnelkövetésnél a büntettest vezető *motivumokat*, vagyis a büntettes *belső egyéniségét* minél jobban és alaposabban értékesíthesse. A bűnre vezető motivumok közül pedig kétségtelenül egyik leggyakoribb a *bírvágy*, a *jogtalan haszonszerzési* vagy másként ú. n. *nyereségvágy* (az animus lucri).

Ez ellen az erkölcsileg is elítélendő motivum ellen a legtermészetesebb reactio, úgy a megtorlás, mint a megelőzés szempontjából a legegészségesebb és leggyakorlatiasabb jogi fegyver a megfelelően alkalmazott pénzbüntetés. Úgy, hogy egyértelmű követelése a bűnügyi politikának, hogy a pénzbüntetést mellékbüntetésül mindig *kötelezően* kell előírni oly esetekre, amikor a tettes kétségtelenül bírvágyból, illetőleg nyereségvágyból követte el a bűncselekményt. Bírvágyból, haszonlesésből, jogtalan vagyoni haszonszerzés céljából nemcsak vagyon elleni, de személy- vagy állam, illetőleg társadalom elleni bűncselekményeket is meglehetősen sűrűn követnek el a büntettek s nem ritkán a legsúlyosabb büntetteket, gyilkosságot, hamisításokat is. Ilyen büntettek elkövetőire is ily esetben nem elég a szabadságvesztésbüntetés, mert az csak egyik oldalát intézi el a bűnösségnek, hanem époly szükséges a megfelelően magas pénzbüntetés is, mellyel a büntett motivuma lesz méltatva.

Igaz, hogy egy túlhosszú tartamban kiszabott szabadságvesztésbüntetésben bőségesen benne van az a malum is, amit a pénzbüntetés jelent, az is igaz, hogy ha a tettesnek vagyona nincs, akkor a kiszabott pénzbüntetés nem lévén behajtható, az is szabadságvesztésre lesz átváltoztatandó, mindamellett lehetnek és vannak bőségesen esetek, amikor egy nem épen hosszú szabadságvesztésbüntetés mellett a vagyonos vádlottra, aki telhetetlen kapzsiságból vetemedett valamely súlyos büntetetre, a pénzbüntetés kiszabásának és behajtásának igenis van értelme és gyakorlati jelentősége.

A másik fontos probléma a pénzbüntetés kiszabásának a rendszere. A classicus Btk.-ek kivétel nélkül s a mai Btk.-ek túlnyomó része is a relative határozott vagy relative határozatlan büntetési

tételek rendszerét ismerik, azaz a Btk. különös részében az egyes tényálladékok mellett írják elő az illető cselekmény miatt kiszabható pénzbüntetés legmagasabb és legkisebb mértékét, vagy legalább is a specialis maximumot. Ezzel a szokásos rendszerrel szemben régóta számos irodalmi javaslat merült fel, vajjon nem lenne-e alkalmasabb a vádlott állami adójának vagy jövedelmének, keresetének, illetőleg vagyonának bizonyos hányadrészét állapítani meg pénzbüntetésül. Ezek a javaslatok azonban nem tudtak érvényesülni egyrészt azért, mert a bíróra nehéz, sokszor eredménytelen feladatot róna a vádlott vagyoni vagy kereseti viszonyainak biztos és pontos megállapítása, másrészt azért sem, mert ily rendszer mellett is végeredményben a bíró szabad mérlegelésére kell bízni az egyénileg igazságos, tehát az elkövetett cselekmény súlyával, a vádlott alanyi bűnösségével és az ő vagyoni és kereseti viszonyaival arányos összegű pénzbüntetés megállapítását. Így még mindig legcélszerűbbnek látszik, ha a bíró kezét nem kötjük meg a pénzbüntetés összegének meghatározásánál *speciális* maximumok és minimumok felállításával, hanem az ő igazságos mérlegelésére bízuk a szükségesnek és megfelelőnek látszó összeg meghatározását. Vagyis a leggyakorlatiasabb megoldás, ha a törvény a pénzbüntetésnek csupán az *általános* minimumát és általános maximumát állapítja meg, ezen a két szélső kereten belül pedig csak egy *általános utasítást* ad a bírónak, hogy bármely cselekménynél miket tartson szem előtt a pénzbüntetés összegének a kiszabásánál. Az általános keretet pedig lehetőleg tágan állapítsa meg a törvény, hogy bármilyen súlyos esetben s bárminő fizetőképességű vádlottal szemben módja legyen kellő összegben kimérni a pénzbüntetést.

Az utolsó s gyakorlatilag legfontosabb kérdés végül a pénzbüntetés behajtásának s a behajthatatlan pénzbüntetés átváltoztatásának a problémája. A mai Btk.-ek többsége nem foglalkozik elég komolyan ezzel a kérdéssel. Beérik annak a kijelentésével, hogy a behajthatatlannak bizonyult pénzbüntetés szabadságvesztésre változtatandó át. Egy-két újabb törvény, illetőleg törvényjavaslat fogadta el csupán azt az irodalmilag rég sürgetett követelést, hogy a be nem hajtható pénzbüntetést az elítélt önként vállalt *közmunkával* válthassa meg, illetőleg, hogy az elítélt a kiszabott összeget az állam vagy a község részére teljesített munkával róhassa le. Gyakorlatilag azonban ez az utóbbi eszme még nincs eléggé kipróbálva.

Alig lehet eléggé ostorozni azt a sok helyt még ma is fennálló slendrián rendszert, hogy az elítélttől egyszerűen megkérdik, hogy a kiszabott pénzbüntetést kifizeti-e vagy leüli a helyette az ítéletben előre megállapított szabadságvesztést. Hazai irodalmunkban már *Fayer* László helyesen mutatott rá, hogy ezzel a pénzbüntetést kivetkőztették a végrehajtó hatóságok a maga mivoltából s szinte beleszuggerálták a szegényebb sorsú elítélttbe, hogy a reá nézve olcsóbb fogház vagy elzárásbüntetést válassza s így állt elő az az eredmény, hogy évente sok ezer (volt eset, hogy a nagy Magyarországon ötvenezer) ember került fogházba, akik nem követtek el oly cselekményt, melyre a törvény értelmében fogházat vagy elzárást kellett volna alkalmazni. A pénzbüntetés végrehajtásának ez a helytelen rendszere tehát mesterségesen növeli a fogházviselt emberek számát, ami úgy közerkölcsi, mint gyakorlati börtönügyi és kriminalpolitikai okokból kézzelfoghatóan káros. Ez demoralisálja az alsóbb néposztályokat s alkalmat nyújt sok ingadozó jellemű kis büntetettnek a fogházban kitanult nagy gonosztevőkkel való érintkezésre, ezek által leendő megmételyezésre s mindezekon felül nagyobb költséget ró az államra a fogház-fenntartási költségek növelésével.

A pénzbüntetés végrehajtási rendszerének megállapításánál azért a legfontosabb probléma minden erővel és minden lehető módon odatörekedni, hogy a kiszabott pénzbüntetés valóban az maradjon. A legradikálisabb orvosszer erre nézve az lenne, ha a törvény világosan elrendelné, hogy pénzbüntetést szabadságvesztésbüntetésre átváltoztatni nem szabad. S addig, míg ezt a tételt kivételt nem tűrő szabályul fel nem állítjuk, az említett visszaélések és veszedelmek nem is fognak eltűnni. De addig is, míg ennek a tételnek a törvénybe iktatását sikerül elérnünk, arra kell törekednünk, hogy a szabadságvesztésre való átváltoztatás minél ritkább, úgyszólván csak kivételes legyen. Ennek a legelső előfeltétele az, hogy a büntető bíró, amikor a pénzbüntetést valakire kiszabja, oly összegben állapítsa azt meg, melyet az illető elítélrt vagyoni és kereseti viszonyaihoz képest valóban képes lesz egyszerre vagy részletekben, keresményéből, illetményeiből való arányos levonásokkal, tényleg kifizetni.

A részletekben való lefizetés, illetőleg az elítélrt keresményéből, fizetéséből való levonások útján való letörlesztés tehát oly elemi követelmény, melyet ma már — de hosszú küzdelem után —

a legtöbb állam törvénybe is iktatott. Ez lehetővé teszi azt is, hogy a bíróságok szakítsanak a régi sablonos és szintén slendrián gyakorlattal, hogy becsületsértési vagy más kisebb vétség elkövetőjére öt-tíz pengőt szabjanak ki. A kiszabandó pénzbüntetés összegének a megállapításánál mindig végig kell gondolni nemcsak az elítélt vagyoni helyzetét, társadalmi állását, foglalkozását, családi körülményeit, de különösen azt is, hogy miként lesz a pénzbüntetés behajtható. Vagyis — az elkövetett bűncselekmény és az okozott sérelem objectiv súlyán, valamint a tettes subjectiv bűnösségének a fokán felül — azt is mindig szem előtt kell tartani, hogy az elítéltek társadalmi, foglalkozási és családi viszonyaira való tekintettel mennyi az az összeg, amit esetleg egyszerre vagy pedig havi részletekben egy bizonyos ideig büntetésül el lehet tőle venni anélkül, hogy ezzel őt és családját nyomorba, anyagi romlásba döntenők.

Ez a megfontolás persze végeredményben szintén ahoz a régi egyszerű igazsághoz fog vezetni, hogy a gazdag vagy jómódú emberre aránylag mindig magasabb, a szegény, napi-, heti- vagy havi keresményéből, fizetéséből előre ellenben aránylag kisebb összeget állapítson meg a bíró, de mégis nagy haladást jelent a *részletekben* leróvhatásnak szabály gyanánt felállítása, mert figyelmezteti a bírót a sablonos kiméréstől való tartózkodásra.

A *közmunkával* való lerovási eszméje az irodalomban és a kongresszusokon felette népszerű lett. Kétségtelenül a szegényebb emberekre, főként a napi keresményéből élőkre lehet ennek jogszerűségét és célszerűségét vitatni. Kérdés azonban, hogy a megvalósítása ennek a javaslatnak nem ütközik-e nagy nehézségekbe. A baj az, hogy pénzbüntetésre igen különböző társadalmi helyzetben levő embereket ítélnék el, így az alkalmas és megfelelő közmunka megválogatása és ezekre az elítélteknek berendelése sok adminisztratív munkát igényel. Mint minden intézmény sikere, úgy ezé is a végrehajtást vezető egyének ügyességén és buzgalmán fordul meg. Agilis és ötletes kir. ügyészek, járásbírák és rendőrségi vezető emberek bizonyára találnak megfelelő munkaalkalmakat az ily elítéltek részére; kényelmeskedő vagy bürokratikus észjárásuak ellenben mellőzni fogják annak az alkalmazását. Mindenesetre helyes és kívánatos azonban megkísérelni ennek a reformeszmének a meghonosítását, mert ezzel is közelebb jutunk ahoz a helyes célhoz, hogy

pénzbüntetés helyett minél kevesebb embert kelljen fogházba küldeni.

Nagy örömmel kell kiemelnünk, hogy a pénzbüntetések kiszabási és végrehajtási rendszerének a fenti reformeszmék szellemében való gyökeres reformját eddigelé a magyar törvényhozás oldotta meg a legsikeresebben. A II. Bn. a Btk.-nek és az azóta hozott büntetőtörvényeknek a pénzbüntetésekre vonatkozó eddigi rendszerével teljesen szakított s az addigi ötletszerű pénzbüntetési külön tételeket teljesen eltörölte, úgy hogy az előbbi szabályokból csak annyi maradt életben, hogy ahol a II. Bn. életbelépte (1928. márc. 1.) előtt valamely törvényszakasz *főbüntetésként* írta elő a pénzbüntetést, ott ezután is pénzbüntetés szabandó ki főbüntetésül, de már ennek a mennyisége a II. Bn. alapján állapítandó meg. A *mellékbüntetésül* eddigelé előírt pénzbüntetések pedig teljesen elvesztették hatályukat s mellékbüntetésül a bíróságok csak a II. Bn. értelmében szabhatnak ki pénzbüntetést. Egyedüli kivétel a jövedéki kihágások esete, melyekre nézve a különleges régibb szabályok életben maradtak, valamint hatályban maradtak az adócsalás miatt a megrövidített adó bizonyos többszörösében kiszabandó mellékpénzbüntetési szabályok is (1920: 32. t.-c. 6. §. s ugyanezen törvény 13. §-ának az a tilalma, hogy az adócsalás miatt kiszabott pénzbüntetés végrehajtását nem lehet felfüggeszteni).

A II. Bn. értelmében a pénzbüntetés ma három alakban szabható ki, mint fő-, mint mellék- és mint a szabadságvesztést helyettesítő pénzbüntetés. *Főbüntetésül* csak akkor állapítható meg, ha ezt a törvény kifejezetten előírja (becsületsértés, talált kincs jogtalan elsajátítása, vaspályaigazgató bizonyos mulasztása vétsége és a kihágások nagy része).

Mellékbüntetésül kötelező a pénzbüntetés kiszabása — amennyiben a terheltnek megfelelő vagyona, jövedelme, vagy keresete van —: 1. a *vagyon elleni* büntettek, vétségek és kihágások minden esetében; 2. *bármely* büntett, vétség vagy kihágás esetében, ha azt a tettes *nyereségvágyból*, vagy jogtalan vagyoni haszonszerzés céljából követte el. Facultative, vagyis a bíróság belátása szerint *alkalmazható* a pénzbüntetés mellékbüntetésül: bármely büntett, vétség vagy kihágás miatt, ha a bíróság, tekintettel az elítélt egyéniségére, úgy találja, hogy a pénzbüntetés alkalmazásával az elítéltet újabb bűncselekmény elkövetésétől hatályosabban vissza lehet tartani, azonban ilyenkor is csak azon előfeltétel alatt, ha a terheltnek megfelelő vagyona, jövedelme vagy keresete van. Mellékbüntetésül mindig csak szabadságvesztésbüntetés mellett lehet kiszabni pénzbüntetést, vagyis halálbüntetés vagy főpénzbüntetés mellett nincs helye mellékpénzbüntetés alkalmazásának.

A II. Bn. ezzel megszüntette az egy cselekmény miatt a Btk. által megengedett kettős (fő- és mellék-) pénzbüntetés kiszabását, ami a gyakorlatban

sokféle complicatiora, s több kúriai Döntvény és Elvi Határozat hozatalára adott okot. Kivételesen azonban ma is lehet kettős pénzbüntetést kiszabni a II. Bn. 20. §-a értelmében a jövedéki kihágások és adócsalás miatt (ezt ki-mondta a kir. Kúria 23. sz. Jogegységi Döntvénye). Ennek a kivételes rendelkezésnek a folyamánya az is, hogy a jövedéki kihágás miatt kiszabott pénzbüntetés egészen a pénzügyi tárcát illeti, azt tehát a pénzügyigazgatóságoknál kell befizetni, míg az adócsalás miatt kiszabott főpénzbüntetést a kir. ügyészségnél (az igazságügyi tárca javára), a mellékpénzbüntetést pedig a pénzügyigazgatóságnál.

Ezen nagyszabású reformok közül legnagyobb horderejű a mellékpénzbüntetés alkalmazására vonatkozó rendelkezés. A II. Bn. magáévá tette erészben a legmerészebb reformkövetelést és az említett általános feltételek mellett valósággal teljesen szabad kezet biztosít a bíróságoknak, hogy ahol az elítéltre nézve azt állapították meg, hogy a bűncselekményt nyereségvágyból, illetőleg a Btk. által rendszerint használt szavakkal: *jogtalan vagyoni haszonszerzés céljából* követte el, a szabadságvesztésbüntetés mellett a vádlottat megfelelő súlyú pénzbüntetésre is ítélhesse s ezzel a cselekmény motivumát kellően értékelhesse. Nincs tehát kötve többé a magyar bíró a Btk. különös részének igazán rendszertelen, ötletszerű rendelkezéseihez, amire nézve elég csak arra hivatkoznom, hogy míg a jogtalan elsajátítás miatt előírta a mellékpénzbüntetést, addig a lopásnál, sikkasztásnál, zsarolásnál, hűtlen kezelésnél nem engedte meg annak alkalmazását. Még kiáltóbb ellenmondás volt, hogy az orgazdaságnál, csalárd bukásnál, ezen kiválóan nyereségvágyból elkövetett bűntetteknel sem ismerte a Btk. a mellékpénzbüntetést. Az okirathamisítás tényálladécai közül a magánokirathamisításra megengedte, a közokirathamisításra már nem. Az első Bn. két cselekményre vonatkozólag segített a Btk. eme bosszantó hiányán s a pénzhamisítás és a kerítés eseteire megfelelő súlyos mellékpénzbüntetéseket írt elő, de a többi esetekre nem nyújtott módot a segítségre.

A II. Bn. ezzel a rendszertelenséggel gyökeresen szakított s az említett helyes elvi alapra fektetett általános szabályával lehetővé teszi, hogy ne csak egyes vagyon elleni cselekmények elkövetői, de a személy elleni vagy erkölcs elleni bűncselekmények elkövetői is, így a magzatelhajtás, csábítás, a szándékos emberölés tettese és részesei is, ha jogtalan haszonszerzési célból követték el a bűncselekményt, pénzbüntetéssel is sújthatók legyenek. Sőt a II. Bn. megengedi, hogy bármely más bűncselekmény elkövetője is, ha a bíró úgy találja, hogy megfelelő súlyos pénzbüntetés alkalmas lesz

őt a bűnismétléstől visszatartani, tehát alapos ellenmotivumot ébreszteni benne bizonyos bűncselekmények könnyelmű elkövetése ellen, a szabadságvesztés mellett ezzel is sujtható legyen. Így rögtön alkalmazásba is vették bíróságaink ezt a jogukat a párviadal elkövetői ellen, aminek hamarosan meg lett a visszaszorító hatása.

Mindenesetre nagyon helyes a II. Bn.-nak az az újítása is, hogy specialis minimumot és maximumot sehol sem ír elő se a fő-, se a mellékpénzbüntetés tekintetében. A bírónak minden esetben csak az általános minimumot (büntett és vétség miatt egy pengő, kihágásnál 50 fillér) és az általános maximumot (büntett miatt 20.000 P, vétség miatt 8000 P, törvényben megállapított kihágásnál 600 P) kell szeme előtt tartania, ezen az általános kereten belül azonban bármely bűncselekmény miatt a legjobb belátása szerint állapíthatja meg az illető vádlottra igazságosnak és szükségesnek talált pénzbüntetés mennyiségét.

Ez a szabad kéz azonban semmiképen nem az önkényes kiszabást jelenti, sőt ennek meggátlásául a törvény maga részletesen tájékoztatja a bírót, hogy miket tekintsen a pénzbüntetés összegének a megállapításánál vezéreszmének. Előírja a 6. §-ban, hogy a pénzbüntetés összegének a megállapításánál a bíróság ne csak a cselekmény alanyi és tárgyi súlyosságát, hanem emellett az elítélt *egyén vagyoni és kereseti viszonyait* is vegye figyelembe. Mind-ezen körülmények figyelembevételével a pénzbüntetést úgy kell megállapítani, hogy egyenlő súlyú cselekménynél a kiszabott pénzbüntetés a különböző vagyonú és keresetű vádlottakra arányos, vagyis vagyoni és kereseti viszonyaikhoz mértén egyenlő súlyú legyen. Ügyeljen a bíró arra is, hogy a kiszabott pénzbüntetés ne idézze elő az elítéltnak vagyoni romlását vagy aránytalan megterhelését.

Egy másik nagyértékű újítása a II. Bn.-nak az *alternatív* vagy *helyettesítő* pénzbüntetés meghonosítása. A törvény 4. §-a szerint ugyanis *vétség* vagy *kihágás* esetében a bíróság választása szerint a szabadságvesztés mellőzésével *főbüntetésként* megfelelő pénzbüntetést alkalmazhat, de csak akkor, ha tekintettel az elítélt egyéniségére, úgy találja, hogy megfelelően súlyos pénzbüntetéssel őt épen úgy meg lehet vagy még érzékenyebben lehet megbüntetni s őt újabb bűncselekmény elkövetésétől épen úgy vagy még hatályosabban vissza lehet tartani, mint a cselekménnyel arányos szabadságvesztés büntetéssel.

A helyettesítő pénzbüntetés megengedése nem a bírói rendkívüli enyhítési jog kiterjesztése, hanem a büntetéskiszabás problémakörében régóta hirdetett reformkövetelésnek, az *alternatív büntetések* eszméjének — legalább ezen a ponton — az elfogadása. A törvény ezzel egy újabb eszközt nyújt a bírónak a büntetés egyénítésére. Ha a bíróilag megállapítandó konkrét büntetésnek mindig az elítélt személy egyéniségét, jellemét kell alapul venni s ahhoz képest megválasztani a leghatékonyabbnak látszó és legszükségesebb büntetési nemet, akkor ennek a helyes reformkövetelésnek mindenesetre egyik igen hatékony elősegítő eszköze az is, hogy a bíró bizonyos esetekben választhat a szabadságvesztés és a pénzbüntetés között. Az id. 4. §. alkalmazásának ugyanis akkor van helye, amikor a bíró az elítélt egyéniségét olyannak látja, hogy vele szemben a megfelelő magas pénzbüntetés érzékenyebb, tehát hatékonyabb lesz, mint az illető vétség vagy kihágás miatt kiszabható csekélyebb tartamú szabadságbüntetés.

A szabadságvesztés alkalmazása két szempontból lehet sikertelen, sőt káros hatású. Vagy azért, mert a terhelt erkölcsileg nem romlott egyéniség, akire tehát a rövid tartamú fogház vagy elzárás büntetés is súlyos megbütykölés lenne, vagy azért, mert a terhelt elég vagyonos vagy jólkereső ember, de oly önző, fukar avagy könnyelmű, cynikus egyéniség, akire a rövid tartamú szabadságvesztésnek épen ezen jellemvonása miatt nem lenne hatása, szívesebben leülné azt, mint hogy fizetnie kelljen, — ellenben egy aránylag magasabb pénzbüntetés behajtása, melyet nem lehet megváltani pár napi fogház leülésével, sokkal érzékenyebb kellemetlenség reá és jövőre nagyobb óvatosságra fogja motiválni.

Erre a szerepére való tekintettel a helyettesítő pénzbüntetés mindig aránylag magasabb összegben szabandó ki, amit a törvény azzal is jelez, hogy a pénzbüntetés általános minimumától eltérőleg ily esetben vétség miatt 50, kihágás miatt 10 pengőnél kevesebbet semmi körülmények között nem szabad kiszabni.

A pénzbüntetések hovafordítása iránt a Btk. azt a helyes rendelkezést tartalmazta, hogy azokat elbocsátott szegény foglyok segélyezésére és ifjú foglyok számára rendelt javító intézetek felállítására és fenntartására kell fordítani. Ezt a rendelkezést azonban (27. §.) hatályon kívül helyezte, illetőleg úgy módosította az 1887: VIII. t.-c., hogy a bíróságok ítéletei alapján befolyt büntetési pénzek egynegyedét továbbra is erre a célra, háromnegyedét ellenben fogházak, börtönök, államfogházak és új javító intézetek felállítására, a közigazgatási hatóságok által megállapított pénzbüntetéseket pedig közíg. fogházak

és toloncházak építésére kell fordítani. Ezt a rendelkezést ismét megváltoztatta az 1892. XXVII. t.-c., melynek 3. §-a azt rendeli, hogy mindennemű pénzbüntetés az igazságügyminiszter kezelése alá tartozik és a felmerülő szükséghez és a célszerűséghez képest letartóztató intézeti építkezésekre, javító intézeti és rabsegélyezési célokra fordítandó. Ez a rendelkezés ma is fennáll.

A kiindulási pont mindhárom rendelkezésnél, t. i. hogy a pénzbüntetésekbe befolyó összegekből egy külön alap létesíttessék, melyet az igazságügyminisztérium használjon fel a legszükségesebb börtönügyi, illetőleg javító intézeti célokra, feltétlenül helyes volt. Kézzelfogható eredménye is lett ennek az országos gyűjtőfogház, mely ebből épült fel, valamint a kassai javító intézet, majd a szamosújvári átalakított javítóház. Nagy kár, hogy a háború utáni gazdasági válságok közben az önálló büntetéspénz-alapot a kormány megszüntette és maig sem állította helyre, vagyis a büntetési pénzek, amelyeket a kir. bíróságok szabtak ki, ugyan az igazságügyi tárcába folynak, de nem tisztán a törvény által előírt célra fordíttatnak. Mennyi helyes és kívánatos intézményt lehetett volna azóta is megvalósítani a törvényes rendelkezés szigorú teljesítésével. A büntetésvégrehajtási jog codificatioja, vagy a Btk. revisioja alkalomával mindenesetre követelni kell a büntetési pénzek országos alapjának helyreállítását és annak, illetőleg kamatainak büntetésvégrehajtási célokra fordítását.

II. A pénzbüntetéssel kapcsolatos, de külön problémája a büntetéstannak a *vagyonkobzás* kérdése.

A régi világban, egészen a XVIII. század végeig, a vagyonkobzás legtöbb helyt a politikai legsúlyosabb bűntettek, felségsértés, hűtlenség miatt előírt halálbüntetés járuléka, illetőleg az ily cselekmények miatti elítéltetés folyamánya volt, de itt-ott közönséges bűntettek miatt és önálló büntetési eszköz gyanánt is előfordult. Lényege a bűnös egész vagyonának az államra (sokáig a fejedelemre, a hűbérúrra) való háramlásában, tehát összes ingatlan és ingó tárgyainak, különösen az adományos jószágnak elvételében állott. Ez a durva és kegyetlen büntetési eszköz csak abban az időben állhatott fenn, amely igazságosnak tartotta azt, hogy az atya bűne miatt egész családja, esetleg egész nemzetsége lakoljon. Így hazánkban is még az 1715. évi IX. t.-c. is, mely a hűtlenség eseteit legutoljára összefoglalja, világosan kiterjeszti a jószágvesztést a bűnös atya gyermekeire is.

A XIX. század emberiségének eszmeáramlata nagy nehezen eltörli ezt a kézzelfoghatóan igazságtalan büntetési eszközt (bár még az 1810-iki francia Code Pénal is fenntartja s csak egy 1832-iki törvény szünteti meg). E század derekától kezdve a modern Btk.-ek kivétel nélkül mellőzik azt, így a magyar Btk. is. A modern büntetőjogi felfogással, mely a büntetés hatását igyekszik magára a bűnös személyére szorítani, merőben ellenkezik az elítélt ártatlan

családtagjainak földönfutókká tétele, még akkor is, ha az elítélt halálra vagy életfogytiglani fegyházra ítéltetett. Sőt épen ilyen esetben, amikor egy család, talán kiskorú gyermekek elveszítik családfenntartójukat, az emberiség és a modern sociális érzés diktálja, hogy ezeknek legalább a vagyonukat hagyjuk meg. De igazságtalan a vagyonkobzás magára a szabadságvesztéssel sújtott bűnösre is. Hiszen a modern szabadságvesztés célja épen az elítélt talpraállítása, erkölcsi felemelése és becsületes, szorgalmas polgárrá kinevelése. Ezzel pedig szintén ellenkeznék az, ha kiszabadulása esetére őt teljes vagyonától megfosztva bocsátanók a társadalomba, miáltal esetleg lehetetlenné tennők részére az új élet megkezdését, másfelől az elkeseredés és a bosszú érzelmeit oltanók lelkébe.

Sajnos, a világháború váratlan eseményei, melyek újból kitermelték az utolsó száz év alatt a kultúrállamokban már kihaltak látszó hazaárulás ocsmány eseteit, a büntetőjogi megtorlást is visszaterelték a régi idők gondolatvilágába s így hoztak a hadviselő államok egymás után külön törvényeket a vagyonkobzás visszaállításáról. Így hozta meg a magyar törvényhozás is mindjárt a háború első évében „a hazaárulók vagyoni felelősségéről“ szóló 1915 : XVIII. t.-cikket, mely nálunk is felélesztette ezt az idejét mult büntetési eszközt, helyesebben a magánjogi kártérítés fogalmával egybeeső vagyoni elégtételt. Ezen törvény értelmében ugyanis: „aki háború idején az ellenséget támogató valamely tevékenységével a felségsértés vagy a hűtlenség bűncselekményét követi el, a cselekményéből keletkező kár, sérelem és egyéb hátrány megtérítéseért — a belföldön található vagyonával akként felel, hogy az a bűncselekmény elkövetésével a törvény erejénél fogva az államra száll.“ Az 1921. évi XLIII. t.-c. pedig azt teszi ehhez, hogy a hitbizományi vagyon birtokosa vagy várományosa is viseli ezt a felelősséget, vagyis a hitbizomány birtoka vagy várományosi joga is ilyen esetben az államra száll. Az állam ezt a háramlási igényét külön perrel érvényesíti, mely a budapesti kir. törvényszék egy külön alakítandó ötös tanácsa előtt (a polgári törvényszék elnöke, két polgári és két büntető bíró) indítandó s a polgári eljárás szabályai szerint folytatandó le.

A vagyonkobzás tehát mai büntetőjogunkban nem tekinthető valódi büntetési eszköznek, még mellékbüntetésnek sem, hanem a felségsértés és a hűtlenség büntetetei oly magánjogi következményének, mely lényegében ugyan büntetési természetű, mert bűn-

cselekmény elkövetésének megállapítása nélkül nem alkalmazható s maga a következmény a pénzbüntetés jogi természetével hasonló, de a törvény szavai értelmében elvileg a kártérítés fogalma alá esik, és pedig egyaránt vagyoni és eszmei kártérítést jelent, mely az államot illeti.

Teljesen eltérő jellegű a vagyonkobzástól a Btk. által ismert egyes *bűnelkövetési eszközök* és azokkal létrehozott *tárgyak* elkobzása (Btk. 61. §.), amit az irodalom és a gyakorlat sokáig egyszerűen mellékbüntetésnek nevezett, legújabbán pedig mint egy tipikus tárgyi biztonsági intézkedést tekintenek.

VIII. FEJEZET.

Erkölcsei büntetések

A halálbüntetésen és a szabadságvesztésnek különböző alakjain s az azokhoz hasonló biztonsági és javítónevelési intézkedéseken és a pénzbüntetésen kívül évezredek óta ismeri a büntetőjog egész sorát olyan, az előbbieknél legtöbbször csekélyebb súlyú büntetési eszközöknek, melyeket legjobban „*erkölcsi büntetések*” neve alatt foglalhatunk össze, miután az elítéltet jogi helyzetétől, állásától, előjogaitól vagy becsületétől fosztják meg, illetőleg azokat csorbítják vagy kevesbítik. Régebben ezért *becsületvesztő* büntetéseknek is nevezték ezeket. Ilyenek voltak a római jog *capitis deminutio*-ja, az újkori francia jog *mort civil*-je, a mai Btk.-ekben pedig ilyenek a polgári és politikai jogoktól való megfosztás, a hivatalvesztés és ennek kisebb kiadásai. Ilyen volt a régi világban évezredek óta legdivatosabb botbüntetés, a pellengérezés s más *szégyenítő* büntetések, ilyen ma is a bírói dorgálás, a marasztaló ítélet hírlapi közzététele s hasonló újabb mellékbüntetések és biztonsági intézkedések.

Mindezen, egyébként különböző súlyú és értékű büntetési eszközök alapgondolata az, hogy a büntettest, aki halálra ítéltető nem volt, a szabadságvesztésen felül vagy attól egészen függetlenül kisebb-nagyobb jogfosztással sújtsuk, miáltal egyfelől távoltagejuk őt bizonyos időre, esetleg örökre a közügyekben való tevékeny részvételtől, mint erre méltatlannak bizonyult embert, másrészt megbélyegezzük polgártársai előtt, hogy vele szemben óvatosabbak legyenek, illetőleg hogy mások okuljanak a példán s hasonló bűncselekmények elkövetésétől tartózkodjanak.

1. Ez a helyes és alapjában egészséges gondolat azonban a büntetéstan története folyamán oly torzkiadásokban testesült meg, melyeket a mai emberies világfelfogásunk visszautasít s nemcsak

helyeselni, de mentegetni sem tud. Ilyen volt a teljes jogvesztés, az ú. n. *polgári halál* intézménye, ami különböző alakzatokban az ó-, közép- és az újkorban is mindenfelé szokásos és népszerű büntetési nem volt. Még az 1810-iki francia Code Pénal szerint is az életfogytiglani fegyházra (ami transportation alakjában hajtatott végre) elítéltetéssel velejárt a „mort civil“, mint mellékbüntetés, ami a Code civil értelmében a valódi halál jogkövetkezményeit vonta maga után, így az erre ítélt házassága megszűnt, vagyona az örököseire szállt.

Kézzelfogható, hogy ez a büntetés minő embertelenségekre és jogi zűrzavarokra vezetett. A régi világban az ily anarchistikus jogállapot még érthető volt, a XIX. század magas színvonalú magánjogi és büntetőjogi viszonyai között azonban kirívó anachronismus volt, melyet Belgium aztán a mort civil-nek 1831-ben, Franciaország pedig 1850-, illetve 1854-ben való végleges eltörlésével szünttetett meg. A mai Btk.-ek egyáltalán nem ismerik többé ezt a büntetési eszközt, vagyis a legsúlyosabb szabadságvesztésre elítélt egyéntől sem veszik el az emberi alapjogait. A hosszabb szabadságvesztésre való elítéltetés ugyan jogot ad az elítélt házastársának a házasság felbontása iránti kérésre, de eo ipso nem jár a házasság vagy a végrendelkezési jog megszűnésével.

2. A mort civil maradványa a mai Btk.-ekben a *hivatalvesztés* és bizonyos *politikai*, esetleg közjogi, vagy egyes magánjogi különös *jogoktól* való időleges vagy végleges *megfosztás*, ami vagy bizonyos bűncselekmények miatt külön mellékbüntetésül szabható ki, vagy bizonyos súlyosabb jellegű szabadságvesztés büntetések folyamánya. A magyar Btk. a hivatalviseléstől, a politikai jogok gyakorlatától való időleges megfosztást, a viselt hivatal elvesztését és bizonyos szakfoglalkozásoktól való eltiltást ismeri.

Az ilyen természetű mellékbüntetések ellen már alaposabb kifogás nem tehető. Kétségtelen, hogy a közhivatalok viselése, az országgyűlési tagság, a politikai választói jog gyakorlása, törvényhatósági, községi közigazgatási szervezetekben való tevékeny részvétel a legdemokratikusabb felfogás mellett is legelső elemi előfeltétel gyanánt kívánja meg a kifogástalan erkölcsi előéletet. Amily túlzás lenne bárminő jelentéktelen vétség vagy kihágás miatt történt minimális büntetést elszenvedett embert, mint büntetett előéletűt, kizárni az említett közjogi jogosítványok gyakorlatából, éppoly természetes viszont, hogy a súlyosabb vétségek s a büntettek

miatt elítélt egyének egyideig a börtönből való kijövetelük után ne vehessenek részt azonnal ezekben a jogosítványokban, hanem csak egy bizonyos tartamú kifogástalan társadalmi viselkedés után élvezhessék újból a politikai életet s lehessenek újból activ tényezői a közélet minden vonatkozásának.

Ennek az erkölcsi szellőztetésnek azonban nem szabad az elítélt egész életére kiterjedni, csak bizonyos meghatározott s aránylag nem hosszú időre. Az örökös jogfosztás ellentétben állna a szabadságvesztésbüntetés céljával, ami épen az elítélt erkölcsi átalakítása s a társadalmi életben való helyes és becsületes viselkedésre való rászoktatás, tehát a jellemátalakítás. Különösen a fokozatos börtönrendszer alapgondolata épen az, hogy a börtönre elítéltet fokozatosan nevelje rá a polgári szabadság okos használatára. Úgy hogy e rendszer utolsó szakasza, a feltételes szabadságra bocsátás egyenesen erre a célra irányul s ezért azt kombinálni kell a közjogi időleges jogfosztás időtartamával.

Nézetem szerint nem lenne akadálya annak, hogy a feltételes szabadság ideje beszámíttassék a hivatalvesztés és a politikai jogok gyakorlatának felfüggesztése címén kiszabott mellékbüntetési időbe. Elvégre nem az a fő, hogy minél hosszabb időre zárjunk el valakit az említett közjogok gyakorlásától, hanem az, hogy bizonyosságot szerezzünk arról, hogy az elítélt társadalmilag valóban megjavult, azaz nyugodtan visszaadhatjuk összes közjogi jogosítványait is. Ha ez már a feltételes szabadság ideje alatt bebizonyosodott, nincs értelme még ezenfelül egy újabb időhatárig megfosztani őt ezektől a jogosítványoktól.

A közjogi jogosítványoktól való időleges megfosztás, illetőleg azokban korlátozás mint egy különös mellékbüntetés problémái közül legfontosabb az a kérdés, hogy milyen legyen ennek a kiszabási rendszere, mi legyen az alapja ezen mellékbüntetés alkalmazásának. A bűncselekmények bizonyos súlyosabb kategóriáihoz, illetőleg egyes bűncselekményekhez kössük-e annak kiszabását, vagy bizonyos súlyosabb jellegű büntetési nemek szükségszerű folyamánya gyanánt írjuk elő azt a Btk.-ben, avagy egy általános elvi utasítással a bírói szabad mérlegelésre bízunk, hogy az alacsony motivumból cselekvő büntettesekre megfelelő esetekben kiszabhassa ezt a mellékbüntetést?

A francia, a német Btk.-ek és utánuk sok újabb Btk. és javaslat is a fegyház vagy börtön nevű legsúlyosabb büntetési alak-

zatokhoz kötik, mint azok folyamányát ezen mellékbüntetés alkalmazását. Ez a rendszer a legkevésbé helyeselhető, mert ezzel mintegy kivesszük a bíró kezéből az egyénítés lehetőségét ezen mellékbüntetés kiszabásánál. A legsúlyosabb szabadságvesztésbüntetések ugyan kétségtelenül a legsúlyosabb bűncselekmények elkövetőit fogják érinteni, de helytelen az a kiindulási pont, hogy az említett mellékbüntetések csak folyamányai a fegyház vagy börtön kiszabásának, mintegy ráadást jelentenek ezekre, tehát mellékes dolog kutatni, hogy valóban rászolgált-e az elítélt a közjogi jogosítványoktól való megfosztásra s meddig lesz szükséges őt azoktól eltiltani.

Helyesebb azért már azoknak a Btk.-eknek az álláspontja, melyek a bűncselekmények bizonyos kategóriáira, illetőleg egyes súlyosabb jellegű bűncselekmények elkövetőire írják elő ezeket a mellékbüntetéseket. Így a magyar Btk. is ebből indult ki. Sajnos ennél a rendszernél is történhetik hiba, amire nézve a legnagyobb kifogás épen a magyar Btk. ellen emelhető. A mi Btk.-ünk, a német Btk. utánzásával csak a különös részben egyes súlyosabb büntettek büntetési tétele gyanánt írja elő hol csak a hivatalvesztést, hol csak a politikai jog gyakorlásának a felfüggesztését, hol mindakettőt. Ennél a kiszemelésnél azonban igazán minden elvi kiindulási pont nélkül, valósággal ötletszerűen járt el. Mert lehet-e másnak mondani azt, hogy a gyilkosság és a szándékos emberölésnél vagy a hamis eskünél csak a hivatalvesztést engedi kiszabni, a választói jog elleni bűncselekménynél csak a politikai jogok gyakorlatának a felfüggesztését, — a lopásnál, rablásnál, zsarolásnál mindakettőt, — ellenben egyiket sem engedi meg a magánokirathamisításnál vagy a haláltokozó testi sértésnél, a mérgezésnél. Az igazi elvi alap hiánya ily következetlenségekbe vezet.

A leghelyesebb, illetőleg egyedül helyes rendszer azért csak az, ha a Btk. egy *általános elvi kijelentéssel* a bírót felhatalmazza arra, hogy ezeket a mellékbüntetéseket minden oly esetben megfelelő tartamban kiszabhassa, mikor az elítélt a bűncselekményt *aljas indító okból*, illetőleg *társadalomellenes hajlamra valló érzületből*, vagy *erkölcstelen célzattal* követte el. Valóban ideje lenne a magyar Btk.-nek ezt a rég felpanaszolt hiányát is orvosolni. Kitűnő például szolgálhat erre a II. Bn.-nak az a gyökeres reformja, melylyel a Btk.-nek a mellékpénzbüntetések kiszabása tekintetében követett hasonló rendszertelenségét, ötletszerűségét orvosolta azzal,

hogy egy általános elvi szabály felállításával a bírói mérlegelésre bízta, hogy bármikor alkalmazhassa a pénzbüntetést mellékbüntetésül, amikor a tettes nyereségvágyból vagy jogtalan vagyoni haszonszerzés célzatával követte el a cselekményt. Tehát *az elkövetés motívumát* kell a hivatalvesztés és politikai jogok gyakorlata felfüggesztésének kiszabhatására nézve is zsinórmértékül tekinteni.

Az kétségtelen, hogy ezeknek a mellékbüntetéseknek a célja, rendeltetése szintén csak az, hogy az elítéltet a helyesebb társadalmi viselkedésre készítse, sarkallja. Ezek alkalmazásának tehát akkor lesz helye, ha a bíró megállapítja, hogy az elítélt valóban helytelen, *erkölcsi és társadalmi szempontból elítélendő érületű*, antisociális hajlamú egyéniség, akit a főbüntetés kitöltése után is ajánlatos egy társadalmi utókúra alá rendelni, hogy bizonyosságot szerezzünk afelől, hogy valóban társadalmilag megjavult, jobb útra tért, tehát méltó-e arra, hogy újból közjogi jogokat is gyakorolhasson, esetleg a törvényhozás tagja lehessen, közhivatalt viselhesse, velünk együtt szavazhasson a választásoknál.

A bíró kezét nem szabad e téren sem úgy összekötözni, mint a Btk. tette, ellenkezően módot kell adni neki, hogy a büntetés egyénítését itt is legjobb meggyőződése szerint végezhesse, tehát kiszabja ezeket a mellékbüntetéseket is ott, ahol szükségesnek látja s mellőzhesse viszont, ahol feleslegesnek ítéli. A törvény általános utasítása teljesen elegendő lesz arra, hogy a bíró tisztában legyen a törvény intentiójával s a felmerült esetekben igyekezzen annak érvényt szerezni.

A másik jelentős kérdés az említett mellékbüntetésekre azok tartalma és terjedelme. A magyar Btk. a hivatalvesztést önálló mellékbüntetéssé emelte s mellette külön fogalom gyanánt állapítja meg a politikai jogok gyakorlatának a felfüggesztését, mely alatt az activ és passziv választói jog és az esküdtszéki tagság gyakorlásától való időleges megfosztást érti. Ezenkívül néhány cselekménynél külön mellékbüntetésül ismeri a viselt hivatal elvesztését, a szakfoglalkozás gyakorlásától való eltiltást. Újabb törvényeink ismerik a kereskedéstől, bizonyos üzletek vezetésétől való eltiltást, mely utóbbi már nem közjogi, hanem tisztán gazdasági vonatkozású. Miként csoportosítjuk s miként nevezzük el ezeket a különböző, részint közjogi, részint magánjogi jogosítványok időleges elvonását, ez tisztán törvényszerkesztési kérdés, ellenben felette fontos büntetőjogi és büntetéstanai szempontból az, hogy helyes-e az

említett összes jogosítványok elvétele, vagy nem kell-e épen kibővíteni azok körét.

A magyar Btk. által ismert és részletezett közjogi jogosítványok mindenike olyan, hogy az azoktól való időleges megfosztás teljesen indokolt azokra, akik az említett alacsony indító okokból követtek el valamely súlyosabb bűncselekményt. Vitatható azonban az újabb törvényekben megállapított magánjogi, illetőleg gazdasági jellegű foglalkozásoktól való eltiltás jogosultsága. Épenúgy vitatható, hogy a hivatalvesztés fogalma kiterjedjen-e az örökösökre átszálló címek, rangfokozatok (főnemesi címek és jogmaradványok, amiket az osztrák Btk. szintén elvesz a hivatalvesztésre elítélttől) és a tisztán tudományos címek, kitüntetések időleges elvesztésére is? Ezeknek a részletkérdéseknek a bölcs megoldása természetesen az egyes államok sajátos jogfejlődése, társadalmi és gazdasági viszonyai alapján történhetik megnyugtatóan. A magyar Btk. e tárgyú rendelkezései ellen lényegesebb kifogás nem emelhető. Úgy a hivatalvesztés, mint a politikai jogok felfüggesztésének a tartalma gondos körütekintéssel van meghatározva. A foglalkozástól való eltiltás körüli vitákat (az „úrvezető“ eltiltása az autóvezetéstől) a kir. Kúria (24. sz. Jogegységi Döntvény) helyes irányban oldotta meg.

Felvethető azonban a *viselt hivataltól való elmozdítás* külön mellékbüntetésül megállapításának a jogosultsága. Miután nincs akadálya annak, hogy a viselt hivatal elvesztésére elítélt ennek végrehajtása után azonnal ismét alkalmaztassék, esetleg ugyanazon hivatalra, voltaképen ezzel a mellékbüntetéssel nem érhető el az a cél, ami bizonyára a törvényhozó előtt lebegett, hogy t. i. bizonyos egyének, akik valamely állásban nem feleltek meg hivatásuknak, sőt a társadalom érdekeit megsértették vagy veszélyeztették (vaspálya- vagy postahivatalnok), ezek ily állásban ne maradjanak, azt hiszem, megfelelőbb lenne ily egyénekre is súlyosabb esetekben a hivatalvesztés (esetleg nem hosszú időre) vagy a szakfoglalkozástól való időleges eltiltásuk világos kimondása. Különösen, ha ezeknek a mellékbüntetéseknek az alkalmazása, úgy mint fentebb kifejtettem, a bírói szabad mérlegelésre lesz ruházva, a viselt hivatal elvesztése helyett módjában fog állani a bíróságoknak megfelelő tartamú hivatalvesztéssel sujtani az aljas indokból elkövetett, habár kisebb súlyú cselekmény tettesét is, viszont mellőzheti ott, ahol erre nincs szükség.

A gazdasági jellegű foglalkozásoktól való eltiltás, amit a gazdasági visszaélések új kiadású tényálladécai vetettek felszínre, jogosultságát nem lehet kétségbe vonni. A mi 1920. évi XV. és XXI. t.-cikkünk árdrágító visszaélés miatt engedi meg a főbüntetésen felül az elítélt *iparigazolványának* vagy *iparendélyének* az elvesztését, valamint a közszükségleti cikkekkel vagy valamely megjelölt körű *kereskedéstől* való eltiltást, — az 1922 : XXVI. t.-c. pedig az elítéltet kizárólag illető *cégnek* a törlését. Kívánatos lenne ezen új mellékbüntetés tartalmát közelebbről körülírni egy általános érvényű szöveggel, mely az ily fajta tevékenység egész körét felölelje. Ez az újnak tekintett mellékbüntetés voltaképen csak kibővítése a Btk. által ismert szakfoglalkozás gyakorlatától való eltiltásnak, melyre a gondatlan emberölés és a gondatlanságból okozott súlyos testi sértés elkövetői ítéltetők. Úgy hogy semmi elvi akadálya nem lenne a *foglalkozástól való eltiltás* neve alatt összefoglalni ezt a régiebb és az újabb mellékbüntetést s az általános részben pontosan megállapítani annak a tartalmát, kiszabásának általános szabályait.

Ennél a mellékbüntetésnél már nincs elvi akadálya annak, hogy a bíróság ne csak időlegesen, de esetleg véglegesen, azaz egész életére eltilthasson valakit ezektől a foglalkozásoktól. Ezeknél ugyanis nem csupán az erkölcsi elítélés és megbélyegzés, illetőleg az elítéltnak a társadalom szemében való rehabilitálása az ilyen foglalkozástól jövőre való eltiltásnak az indoka és célja, hanem első sorban a társadalom jólétének, a közlekedés vagy az áruforgalom, a közfogyasztás, a hitelélet zavartalanságának, biztosságának az érdeke. Amint a soffőrt vagy úrvezetőt, aki vakmerő és lelkiismeretlen gyors hajtással az emberi életet és testi épséget veszélyeztet, amint az orvost vagy betegápolót, aki gyakorlatlanságból vagy tudatlanságból a betegeket gyógyítás helyett tönkre teszi, kívánatos egyszersmindenkorra eltiltani ettől a foglalkozástól, úgy azt az iparost vagy kereskedőt, aki a termelés vagy az áruforgalom törvényes rendjét ismételt súlyos visszaéléseivel állandóan veszélyeztet, vagy azt a bankembert, aki lelkiismeretlen kizsákmányolásaival a hitelforgalom rendes menetét állandóan zavarja s ezzel másokat súlyos anyagi bajokba sodor, nem elég egy-két évre eltiltani az ilyen foglalkozástól, amelyhez vagy nem értenek, vagy amellyel a közönség ártalmára állandóan visszaélnek, hanem megfelelő súlyosabb esetekben véglegesen, egész életükre is. Természe-

tesen itt is a bíróság discretiojára kell bízni, hogy a közérdeket súlyosan sértő esetekben ezt a mellékbüntetést alkalmazza, jelentéktelen esetekben ellenben mellőzhesse annak kimondását.

3. A régi világ erkölcsi jellegű büntetési eszközei között legtovább tartotta fenn magát a *botbüntetés*, melyet eleinte első sorban testi büntetésnek, de egyúttal szégyenítő büntetésnek is tekintettek s itt-ott ma is tekintenek.

A botbüntetés a halál- és a testcsonkító büntetések mellett évezredek óta mint enyhe jellegű büntetési eszköz, illetőleg mint a súlyosabb büntetésekkel járó ráadás vagy a szabadságvesztésbüntetés súlyosítása szerepelt. Hosszú uralmát a gyakorlatiaskodás népszerű jelszava és a durva erkölcsi felfogás magyarázza meg. Hogy a sokszor teljes agyonveréssel járó végrehajtás kegyetlen látványa és szomorú eredménye felett a XVIII. század végeig nagyobbmértvű társadalmi felháborodás, megbotránkozás nem mutatkozott, ez sajnálatos bizonyítéka annak, hogy az emberiség elve az európai kultúrállamok társadalmát sem hatotta át a valóságban s csak a XVIII. század legvégén és a XIX.-nek az elején sikerül — a francia rémuralom és a napoleoni háborúk ellenhatásaul — felrázni a művelt társadalmak lelkiismeretét és gyakorlati programponatul tűzni ki a kultúrállamokban a testi büntetés minden alakjának végleges megszüntetését. Politikai háttere ennek a kegyetlen felfogásnak a rendi különbségek fennállása, aminek folyománya a jobbágyok lenézése és a legelemibb polgári jogokból való kizárása. Amint az ókori félkultúr államok uralkodó osztályai csak a mindennapi *véres* büntetésekkel vélték uralmukat fenntarthatni, úgy az újkorban is a nemesség a maga privilegizált helyzetének fenntartására leghatékonyabb és legolcsóbb eszköznek tekintette a botbüntetést. Más oldalról mintegy igazolta ezt a drasztikus felfogást a jobbágy osztály alacsony értelmi és erkölcsi színvonala, mely a legdurvább bünteteket, útonállásokat, gyilkosságokat mindennaposakká tette.

Igy érthető meg, hogy még a XIX. század elején is nagy államférfiak is, — különösen a conservatív gondolkozásúak — így a mi *Széchenyi Istvánunk*, különben az ideális szabadelvűségnek legnagyobb magyar apostola — még mindig nem látják eléggé műveltnek a jobbágyságot arra, hogy felszabadítsák a deres alól (Stadium, 1833.). Annál határozottabban és pathetikusabban lépnek fel azonban a botbüntetés ellen a liberális és demokratikus eszmékkel eltelt államférfiak és jogászok. Széchenyivel egyidőben *Deák Ferenc* mindjárt az országgyűlésen követi minőségben megjelenése első napján (1833 május 2-án) felszólal a kerületi ülésen és kívánja, hogy „a községi bírót vagy hegyimestert

a compossesorok sem bottal, sem másképen ne büntethessék“. Majd az 1835 nov. 17-iki ülésen elvileg ítéli el a „baromi büntetést“, „az emberiséget borzasztó botoztatást“; rámutatva, hogy „aki azt állítja, hogy nálunk a nép még nincs oly műveltségi fokon, hogy a botot eltörölni lehetne, annak állításában circulus vitiosus van, mert alkalmasint azért nem emelkedett fel itt-ott a nép keblében a magasabb emberiségnek szelíd érzelve, mivel úgy bántak vele, mint a barommal“. Sajnos, még az 1832—6-iki országgyűlésünkön sem tudnak azonban nagyobb eredményt elérni a liberálisok, mint azt, hogy a botbüntetés terjedelme negyedévenként 25 botütésnél nagyobb ne legyen. A 30-as és 40-es évek humanitárius fellendülése azonban, a Kölcsey, Kossuth, br. Eötvös J., Szalay László bátor sürgetése nyomán, szokásjogi úton lassanként mind ritkábbá teszi a botbüntetés alkalmazását, úgy hogy Békés megye közgyűlési levelezője örömmel jelenti egyik hírlapnak, hogy: „ezúttal, 800 év óta először, botok nem osztogattattak“. (L. Fayer László: A 43-iki javaslatok anyaggyűjteménye. I. k. 21. l.) Döntő hatású volt pedig a botbüntetéssel való felhagyásra az 1843-iki anyagi büntetőjogi javaslatnak az a közhelyesléssel fogadott álláspontja, hogy a testi büntetéseket és általában a szégyenítő büntetéseket kivétel nélkül eltörölte. Ahol 48-ig gyakorolták is, többé nem nyilvánosan a piacon, hanem a megyeház udvarán hajtották végre.

A 48-as törvények kifejezetten nem törlik ugyan el a botbüntetést, de azok szellemében a választói joggal bírókra, a XXII. t.-c. 31. §-ának világos rendelkezése alapján pedig a nemzetőrség tagjaira a botozás megszűnt büntetési eszköz lenni. Majd az 1861-iki Országbírói Értekezlet általános szabályul mondja ki, hogy: „a nemes és nem-nemes által elkövetett bűntettek büntetismódja... tekintetében különbséget tenni nem lehet, vagyis *a nem-nemes a nemeshez emeltetvén*, a kir. Curia által 1848-tól fogva követett gyakorlat szerint is a testi büntetés alkalmazásának helye bűntetteknel egyáltalán nem leend.“ Végre az 1872. évi 52. t.-c. mondta ki végérvényesen és teljes világossággal, hogy „a testi fenyíték se mint fő-, se mint mellék- vagy súlyosbító büntetés, se mint fegyelmi büntetés se bűnvádi, se rendőri ügyekben nem alkalmazható.“

A botbüntetés azonban még mindig nem mondható végképen eltemetettnek. Az angolok túlrideg gyakorlatiaskodó fel fogása még mindig nem emelkedett a magyar jog emberies álláspontjára és még ma is fenntartja azt két alakban is és pedig fiatalokúakra a vesszőzést (birch rod), felnőttekre a korbácsot, illetőleg botot (whipping). Fiatalokúakra az 1908. évi Children Act is fenntartotta az 1879-iki Summary Jurisdiction Act-ban meghatározott 6—12 vesszőcsapást. Felnőttekre (de csak férfiakra) rablás és ismételt csavargás miatt, valamint egy 1912. évi (dec. 12.) törvény értelmében a leánykereskedés miatt ismételten elítéltekre

szabható ki botbüntetés, mint pótbüntetés. Az ütések számát (legfeljebb 50 ütést) a bírói ítélet állapítja meg. A nőkre az angol törvényhozás is már 1820-ban eltörölte a botbüntetést. A Children Act 1932-iki átdolgozása alkalmával a parlament két háza között nagy harc folyt a vesszőzés eltörlése kérdésében. Az alsóház el akarta törölni, a felsőház ragaszkodott a fenntartásához. Németországban a nemzeti socialista kormányzat 1933-iki javaslata is meghonosítani kívánja a botbüntetést.

Fennáll a botbüntetés Svédországban is. Dániában egy pár évig (1905—1911), hazánkban pedig az 1920. évi XXVI. t.-c. értelmében egy évig (1920 szept. 29 — 1921 szept. 29.) állott fenn újabb időben a botbüntetés. A magyar törvényhozásnak ezt a reactionarius lépését a háború utáni gazdasági visszaélések miatti országos felzúdulás motiválta. A büntető bíróságok azonban az egy évi határidő alatt alig néhány esetben mondták ki annak alkalmazását.

A botbüntetés se fiataalkorúakra, se felnőttekre nem helyeselhető se mint fő-, se mint mellékbüntetés. Fiataalkorúaknál amily üdvös hatású lehet a szülők részéről nevelési, rendszoktatási célból alkalmazott mérsékelt testi fenyíték, ami azonban semmi esetben sem mehet, meggyőződésem szerint, még könnyű testi sértés okozásáig sem (a Btk. 313. §-a túllőtt a célon, amikor a házi fegyelmi jog gyakorlásában elkövetett könnyű testi sértést büntetlenné nyilvánította), — époly káros hatású lehet a fiatalok erkölcsi fejlődésére a hatóságilag kimondott és végrehajtott testi fenyítés. A szülőtől köteles a gyermek és a fiataalkorú is elfogadni a szeretetből fakadó s egyenesen nevelési célzattal alkalmazott *szelíd* testi fenyítéket is, s kétségtelen, hogy ennek jótékony hatása lehet az illető jellemének kialakulására. De akár iskolai, akár más közigazgatási hatóságnak nem szabad jogot adni a testi bántalmazásra, ami igen könnyen és igen gyakran vezetne durvaságra, a gyermek vagy fiataalkorú brutális bántalmazására, az amúgy is elég számú mártírgyerekek szaporítására.

A bírói úton kimondandó testi fenyítés pedig, ha ennek végrehajtásánál a visszaélés talán kizártnak tekinthető is, erkölcsi szempontból meg nem engedhető, mert a gyermek és fiataalkorú ellen alkalmazható bírói intézkedéseknek mindig javító, nevelő, erkölcsösítő jellegűeknek kell lenniök, a bírói ítélettel elrendelt és annak alapján fogatosított verés pedig — bárminő enyhe alak-

ban hajtassék végre, — mindig oly mély erkölcsi megalázást, meg-szégyenítést jelent a gyermek vagy fiatalkorú lelkére, mely örökre megbélyegzi őt önmaga, szülei és kortársai előtt. Ennek tehát nem erkölcs-erősítő, de éppen erkölcsromboló hatása van. A deres mindig megbélyegző s az elítélt lelkére durvító, visszatartásra készítő hatású volt. Jól mondja *Balogh Jenő*, hogy „a fiatalkorúak kriminalitásának növekvését hazánkban nem deressel és nem bitófával fogjuk visszaszorítani, hanem... nevelési eszközökkel.“ A deres vissza-állítása feltétlenül retrograd lépésnek tekintendő.

Az utóbbi szempont áll a felnőttek botbüntetésére is. A rablót, a leánykereskedőt az a 25, vagy akár 50 botütés szintén nem fogja jobb erkölcsökre sarkallani. Ellenkezőleg, éppen az ilyen, rendszerint durva, cinikus vagy ravasz jellemű egyéniségeket csak megkeményíti, lelkületük durvaságát csak fokozza. Visszatartó, elriasztó hatása tehát — amit az angol 1912-iki leánykereskedési törvény alsóházi tárgyalása alkalmával vagy nálunk az 1920-iki törvények képviselőházi tárgyalása alkalmával és a miniszteri indokolásokban felhoztak — egyáltalán nincs. Az általános visszatartás szempont jából is inkább az tény, hogy a kriminalitástól távolálló közönség lelkületét is a botbüntetés tudata s a végrehajtás realiztikus leírása csak keményíti, durvítja, épúgy mint a szenzációt hajszoló bulvár lapok hátborzongató közleményei a kivégzések részleteiről.

A botbüntetésnek sem a speciál-, sem a general-preventio szempontjából nincs létjogosultsága. A megfelelő mértékben kiszabott és helyesen végrehajtott szabadságvesztésnek és pénzbüntetésnek feltétlenül nagyobb és biztosabb hatása van. A derest hagyjuk csak pihenni a bűnügyi múzeumokban a kínzó eszközök mellett.

4. Tisztán történeti emlékek ma már a büntetési rendszer multjából a különféle *szégyenítő* büntetések, melyek sok sötét kegyetlenkedés mellett egyszer-másszor a vastagabb néphumor szüleményei voltak. Legtovább tartotta magát ezek közt a *pellengér*, vagyis a szégyenfához kikötés. Hazai jogunk történetéből *Vajna Károly* közli a XVI—XVIII. századokban nálunk divatos szégyenoszlopoknak, szégyenketreceknek és szégyenköveknek a rajzait és leírását. (Hazai régi büntetések II. k. 1907. 71—165 l.) Ezek a szomorú emlékü büntetési módok még a XVIII. században is széltében gyakorlatban voltak különösen a városainkban. Célja ezeknek a drasztikus büntetéseknek nyilvánvalóan a nevetségessé tétel, tehát a speciál preventio, másrészt a közönség szemléltető oktatása s

elriasztása volt a hasonló bűncselekmények elkövetésétől. Különösen a házasságtörési, szemérem elleni kisebb vétségek elkövetőit vagy a rágalmazókat (ezekre néhol valóságos nyelvlakatot raktak), a hamis kártyásokat (szégyentábla hordásával) igyekeztek önmaguk és a közönség előtt megszégyeníteni.

A XIX. század humánus áramlata ezeket a tökéletlen büntetéseket teljesen eltörölte. Már a mi 43-iki javaslatunkban sem fordul elő egy sem közülök. Méltán. Alig lehetne kézzelfoghatóbb példával illusztrálni valamely büntetési eszköz hatásának bizonytalanságát, tehát helytelenségét, célszerűtlenségét, mint a szégyenítő büntetések említett alakjaival. Magára az elítéltre is kétségtelenül jelleme szerint a legellentétebb hatással voltak ezek a drasztikus eszközök. A durva lelkiületű, cinikus vádlott fel sem vette, sőt lelkét csak tovább durvította a nevetségessé tétel, egy első ízben megtévedt, alkalmi bűnösre, egy még alapjában nem romlott egyéniségre ellenben a halálnál is nagyobb csapást, örökös Kain-bélyeget jelentett. A közönség pedig, ha rokonszenvezett az elítélttel, nem megszégyenítésnek, de mártíriumnak tekintette az illetőnek kipelengérezését s még nagyobb nymbusszal vette körül kedvencét.

A mai modern Btk.-ek egyáltalán nem ismernek szégyenítő büntetéseket, érvényesítve a régi latin közmondást: non poena, sed factum diffamat. De mégis van egy új s épen modernnek tekinthető mellékbüntetés a mai Btk.-ekben és javaslatokban is, ami lényegében ilyenféle erkölcsi elítélést, a nagyközönség szemében való megszégyenítést jelent s az elítélttől való tartózkodást célozza. Ez a marasztaló ítélet *hírlapi közzététele*, amit már a Btk.-ünk is tartalmaz a rágalmazás vagy becsületsértés miatt elítéltek mellékbüntetése gyanánt s amit az 1914-iki Sajtótörvényünk aztán kiterjesztett más, sajtó útján elkövetett bűncselekmények eseteire is. A háború alatti és utáni árdrágító visszaélési törvények pedig megtoldattak azzal, hogy az árdrágítás miatt elítélt kereskedők ellen hozott marasztaló ítélet az elítélt költségére *falragasz* vagy *hírlap útján* közzététessék, ha pedig az illetőnek nyílt üzlete van, arra kötelezendő, hogy az ítélet rendelkező részét üzlethelyiségében, üzletének *ajtaján* vagy *kirakatában* feltűnő helyen féléven át kifüggesztve tartsa. Végeredményben ez kétségtelenül szégyenítő mellékbüntetés modern kiadásban, amit az árdrágító visszaéléseknek a közélélmezésre és az üzleti életre való közveszélyessége igazol.

A régi magyar jog szégyenítő büntetései közül egészséges alapgondolata miatt meg kell itt említenünk még a *bíróság előtti megkövetést*, melyet a protestans egyházi bíráskodás az *ekklézsia-követés alakjában* a XVI—XVIII. századon át alkalmazott egyházi fenyítékül, de a prot. lakosságú városokban a közigazgatási hatóságok is világi büntetésül szétiben alkalmaztak. A bíróság előtti megkövetés, vagyis a sértett személytől a bíróság előtti ünnepélyes bocsánatkérés, azon a helyes gondolaton nyugszik, hogy a sértő jóvá szeretné tenni az elkövetett sértést s ha a sértett elégtételül elfogadja a bocsánatkérést, ezzel az elkövetett cselekmény a krisztusi parancs eszményi jegyében el van intézve s világi büntetésre, megtorlásra nincs szükség. Ez a gondolat oly szép és gyakorlatias, hogy a mai kultúrtársadalmakban is a becsületbírósági eljárásoknak az a legszebb eredménye, ha a bocsánatkéréssel és elfogadással a kényes becsületsértési ügy elintéztetett.

Széll Farkas kutatásai alapján a XVI—XVII. századok joggyakorlatából számos példát tudunk idézni, amikor a becsületsértés miatt indított keresetet a bíróság által elrendelt ünnepélyes megkövetés útján intézték el. A megkövetésnek a bíróság (városi tanács) jelenlétében kellett végbemennie (a sértett „felvette a követséget“). Kölcsönös sértés esetén a sértett viszont megkövette a megkövetőt. (L. *Széll Farkas*: Jogtud. Közl. 1893. 51. és 1894. 51. sz. és *Fayer* L. Bünt. joga II. köt. 169. l.)

Az *ekklézsia-követés* első sorban kétségtelenül egyházi büntetés volt a vallási vétséget elkövető egyházztaggal szemben s külföldi jogokban, így Franciaországban is századokon át divatban volt a r. kath. vallású hívekkel szemben is. Már a kánoni jog is századokon át gyakorolta a vétkező egyházztagnak poenitentiával (*Poenā medicinalis*) sújtását s ennek nyomán a világi jogok is a közép- és újkorban átveszik ezt, mint a *delicta mixta* büntetési eszközét (Szent István és Szent László decretumai nálunk is felvették). Franciaországban az *egyházi vezeklés* évszázadokon át gyakorlatban volt egész a XVIII. század közepéig. A halálra ítétekkel szemben pedig még 1772-ben is szokásos volt Franciaországban, hogy egy szál ingben, hajadonfővel, kezükben égő gyertyával, nyakukban kötéllel és táblával, a székesegyház ajtajához menjenek vezeklés végett (*Vajna* K. id. m. II. 158.). Hazai jogunkban különösen a XVI—XVIII. századok városi bíróságainak ítéleteiben olvashatjuk gyakran, főként a prot. vallású elítéltekkel szemben, hogy „kövessenek ekklézsiát“ és fizessenek a tiszteknek. (Az ekklézsia-követés egyházi szertartását s a bírói ítéletek sorát l. *Vajna* K. id. m. 145—160 l.) *Benedek Elek* állítása szerint az ekklézsia-követés még a XIX. század végén is szokásban volt Erdélyben. (A magyar nép multja és jelene. 1898. I. 250. l.)

5. Az erkölcsi jellegű büntetéseknek egy ma is fennálló alakja végül a *bírói dorgálás*. Ez is régidőktől szokásos intézmény minden kultúrállamban. Hosszú időig azonban nem tekintik önálló büntetési eszköznek, hanem egyszerű ráadásnak valamely más, kisebb súlyú büntetésre.

A kánoni jog, majd az újkori Btk.-ek emelik aztán itt-ott külön büntetési alakká, legtöbb helyt csak fiatalokra, de egyes

Btk.-ek felnőttekre is. A mi 43-iki javaslatunk s a spanyol, portugall és az olasz Btk.-ek ma is fenntartják mint a legenyhébb jellegű büntetést felnőttekre is. A német Btk. csak a fiatalokúakra fogadta el. A magyar Btk. nem ismeri, azonban az első B.-novella már a fiatalokúakra alkalmazandó erkölcsjavító intézkedések sorában az első helyre teszi a bírói dorgálást, mely abban áll, hogy „a bíróság nyilvános ülésben az elítélthez ünnepélyes komoly intelemet intéz és figyelmezteti arra, hogy újabb büntett vagy vétség elkövetése esetében súlyosabb büntetést fog alkalmazni.” Természetesen ez az erkölcsi büntetés csak a legcsekélyebb súlyú esetekben alkalmazható, amit a Bn. úgy fejez ki, hogy nincs helye ennek az intézkedésnek, ha a cselekmény súlyához mérten egy hónapot meghaladó fogház vagy államfogház lenne megállapítható, valamint akkor, ha a fiatalokú egy hónapot meghaladó szabadságvesztésbüntetéssel már büntetve volt, amikor egyénisége már nem annyira aggálytalan, hogy a materiális büntetés vele szemben mellőzhető lenne.

A magyar büntetőjogi irodalomban sokan nyilatkoztak amellett, hogy a bírói dorgálás a felnőttekre nézve is önálló büntetési alakzattá emeltessék (Zsitvay Leo, Fayer L., Tarnai J., Vámbéry, Finkey, Angyal). Az egyénítés nagy elvéből folyik, hogy oly esetekben, amikor az elkövetett cselekmény csekély súlyú volt s a tettes büntetlen előéletű, a cselekményt őszintén megbánta s az okozott kárt komolyan jóvátenni igyekezett, amikor azonban a büntetéstől való teljes eltekintés még sem indokolt, a bíróság egy ilyen, merőben erkölcsi büntetéssel sujtassa az illetőt s ezzel igyekezzék őt jobb belátásra, helyesebb társadalmi viselkedésre készíteni. Ha minden fegyelmi törvény mint legtermészetesebb *fegyelmi büntetést* alkalmazza, épen felnőtt s magasabb intelligentiájú egyénekkel szemben is a dorgálást, semmi akadálya nem lenne ezt kriminális büntetési eszközül is alkalmazni. Az az ellenvetés, hogy bűncselekmény elkövetése esetén a megtorlás eszméje követeli a reális büntetést, elesik, ha a feltételes elítélés és a büntetéstől való teljes eltekintés intézményeire gondolunk, melyek a modern büntetőjogokban mind szélesebb terjedelemben hódítanak. Ha végre már tisztában vagyunk azzal, hogy a büntetés célja nemcsak a megtorlás, illetőleg a fenyítés, hanem az erkölcsi felemelés is, akkor épen egy ilyen büntetés, mely egyenesen az erkölcsi erő felébresztésére irányul, mindenképen jogosult és gyakorlati okokból is kívánatos.

IX. FEJEZET.

A patronage ügy.

Az óriási különbséget, ami korunk büntetőjogát a régi világtól elválasztja, talán semmi sem jellemzi annyira, mint az, hogy míg a régi világ büntetőjoga és büntető eljárása kimerítettnek vélte az állam büntető hatalmát s a büntető igazságszolgáltatást a bűnösnek ítélt ember megbüntetésével, a bíróilag kiszabott büntetés végrehajtásával, — addig a modern büntetőjog — körülbelül egy évszázad óta — a büntető igazságszolgáltatás szerves kiegészítő része gyanánt tekinti a *patronage*-t, azaz egyfelől az anyagi bajok vagy erkölcsi fogyatkozások miatt az elzüllés veszélyének kitett s így előreláthatóan a bűnözés útjára kerülő egyének, úgy gyermekek és fiataalkorúak, mint felnőttek és családok anyagi és erkölcsi támogatását s ezzel az illetőknek a bűn útjára való tévedéstől lehető megmentését, — másfelől a már tényleg elzüllötteknek, a bűncselekmény elkövetése miatt büntetéssel sújtott vagy biztonsági intézkedés alá helyezett egyéneknek is a szabad társadalomba való visszatérésük esetén rendszeres támogatását és szeretetteljes gondozását.

A *patronage* fogalma alatt jóideig kizárólag az ú. n. *gyermekvédelmi* mozgalmat értették. Ma azonban gyűjtőnév gyanánt használják a kriminalitás veszélyének kitett egyének és csoportok, valamint a feltételesen szabadon bocsátott, kísérletileg kihelyezett vagy a véglegesen kiszabadult elítéltek s ezek családjának az anyagi és erkölcsi támogatására, gyámolítására irányuló sociálpolitikai mozgalom jelzésére.

Hogy a *patronage* kiegészítő része az állam igazságügyi és közbiztonsági tevékenységének, ez ma már nem vitás kérdés. A probléma vitapontja ma csak abban áll, hogy a *patronage* első sorban állami vagy társadalmi feladat-e s az egyesítő felfogás elfogadása esetén, miképen kell a társadalom tevékeny közremű-

ködését megszervezni a patronage munkában. A további vitás kérdés aztán: a gyámolítandók köre s ezek egyes csoportjai tekintetében a patronage munka tagozásának, rendszerének és részletkérdéseinek a helyes és célszerű megoldása.

1. Az első elvi kérdésre, t. i. hogy első sorban állami avagy társadalmi feladat-e a patronage, a lefolyt évtizedes vitatkozások odavezettek, hogy ebben a kérdésben is az egyesítő, illetőleg a kiegyenlítő felfogás ad kielégítő és megnyugtató megoldást, úgy mint a büntetőjog alapvető kérdéseire az ú. n. összetett elmélet. A patronage állami és társadalmi feladat egyszerre, vagyis épen egy oly különleges munkamező, amelyen az államnak és a társadalomnak valóban kezefogva, közös erővel, egymás intézkedéseit kiegészítve, illetőleg egymás szerveit felhasználva kell tevékenykedniök.

A XX. század államai, okulva a világháború, a sociális forradalmak és a gazdasági krisisek tanulságain, nem akarnak merő jogállamok maradni, hanem felismerve a *sociális kérdés* igazi jelentőségét, a jogrend fenntartása mint legfőbb feladatuk mellett elsőrangú feladatuknak ismerik el a társadalom anyagi, szellemi és erkölcsi jólétét s ennek megvalósításául az anyagi bajokkal küzdő, értelmileg elmaradt és erkölcsileg alacsonyabb színvonalon levő néposztályok hathatós támogatását. A patronage eszméje nemcsak beleillik ebbe a sociális programba, de épen annak magvát, leglényegesebb alkatrészét jelenti, melyet ma többé lehetetlen elutasítani maguktól az államoknak. Épen a világháború és a belforradalmak utáni korszak kényszerítette a kultúrállamokat, hogy mindenütt önálló kormányzati ágnak, külön állami feladatkörnek tekintsék a „népjóléti“ ill. „társadalomgondozási“ problémákat.

Ennek a mindenképpen helyes felfogásnak az eredménye lett a különböző munkásbiztosító, a betegsegélyező, az öregkorra biztosító intézetek, az állami gyermekmenhelyek, különböző menedékházak, betegszanatóriumok létesítése. Ezek közül egyenesen igazságügyi, közelebbről kriminalpolitikai célú intézmények: a gyermekmenhelyek és az állam által létesített menházak az elbocsátott rabok számára.

Ez az állásfoglalás azonban egyáltalán nem azt jelenti, mint ha ezzel a patronage-t merőben állami feladatnak tekintenők, melyet tisztán állami szervekkel és állami erővel kell megoldani. Ellenkezőleg. A patronage feladat amennyire *állami*, ugyanannyira *társadalmi* feladat is. Nemcsak azért, mert az elhagyatottak osztálya

közvetlenül a társadalom békéjét, személyi és vagyoni biztonságát fenyegeti, de azért is, mert a patronage munka tényleges keresztülvitele, végrehajtása a társadalmi erők személyes közreműködése nélkül el sem végezhető. A patronage története igazolja, hogy már a régi világban, részint az egyházak, illetőleg egyes nemeslelkű egyházi személyek, részint világi emberbarátok indították meg a fogházi missiot, a rabsegélyezést, majd a rendszeres gyermekvédelmet. De a legújabb korban is a patronage eme három főágának a megszervezése és e célra egyesületek létrehozása s a patronage munka gyakorlása tisztán társadalmi úton indult meg. A társadalom tehát századok, sőt évezredek óta — ha eleinte csak tudat alatt — a maga feladatának ismeri el ezt a nemes emberbaráti munkát s ha ma, a sociális állameszme korában maga az állam is vállalja ennek a nagy feladatnak egyik részét, ezt csak azért teszi, hogy a társadalom munkáját ezen a téren rendszeresebbé, hatályosabbá tegye és a társadalmi szervezeteket ezirányú munkájukban erőteljesen támogatassa.

Az állam és a társadalom közös összemunkálása ezen a téren nem félúton való megállás, nem kitérés a határozott állásfoglalás elől, hanem bölcs megegyezés e két tényező között és vállvetett összeműködés a közös célra. Az állam a maga nagy eszközeivel, megfelelő új intézmények létesítésével, az állami gépezet szerveinek a patronage munkába beállításával hóna alá nyul a társadalomnak és megvalósulásra viszi azokat a törekvéseket, amiket tisztán társadalmi úton, egyesületek és magánosok legodaadóbb buzgalma sem tudna keresztülvinni. Elég csak az állami gyermekmenhelyek létesítésére gondolnunk, vagy a pártfogó tisztviselői intézményre s be kell ismernünk, hogy a mai államok ily határozott beavatkozása és segítsége nélkül a gyermekvédelem és a pártfogói munka nem jutott volna a mai magas színvonalára. A társadalomnak azonban, az állam ily beavatkozása mellett is bőségesen marad még szerepe a patronage munka mindenik ágában. A különböző jótékony egyesületek, a pártfogók, a társadalmi gondozók (Socialfürsorger) részére annyi nagy és sok feladat áll még megoldásra és a tevékeny közreműködésre, hogy a patronage-t még mindig társadalmi feladatnak is kell tekintenünk.

A másik általános kérdésre, a patronage körére, illetőleg tagozására nézve azt kell előrebocsátanunk, hogy a büntetéstán csupán az ú. n. igazságügyi, még szabatosabban a *bűnügyi igazság-*

ügyi patronage munkával foglalkozik. Nem terjeszkedhetünk azért ki általánosságban sem a patronage egész területére, így a lelencügyre, a kisdédóvási ügyre, a prostitutio elleni védekezés, a szegénygondozás, a társadalmi jótékonykodás sok más kérdésére, amiknek helyes megoldása ugyan közvetve általános megelőzési szempontból szintén érdekli a büntetést, de közvetlen megoldása kívül esik a büntetőjog területkörén.

A bűnügyi igazságügyi patronage ezidőszereint különösen három munkakört foglal össze, illetőleg tekint a saját legközelebbi feladatának: a gyermekvédelmet, — a fogházmissiot és a letartóztatási intézetekből, a biztonsági és a javítónevelő intézetekből kikerült egyének s ezek családjainak a gondozását. Ez a három kérdés legközvetlenebbül kapcsolódik bele a bűnözés elleni küzdelem bűnügypolitikai feladatába s helyes megoldása döntő jelentőségű egyrészt a gyermekek és fiatalok kriminalitásának, másrészt a visszaesés leküzdésének a problémájára. A patronage munka rendszere, az állami és a társadalmi tevékenység módozatai e három munkakör igényeinek megfelelően alakulnak, illetőleg módosulnak.

2. *A gyermekvédelem.* A bűnügyi politikának leghálásabb és a legtöbb eredménnyel biztató problémája a szerencsétlen sorsú, elhagyatott vagy elhanyagolt nevelésű és az erkölcsi züllésnek kitett gyermekekről és fiatalokokról való gondoskodás, azoknak megmentése a végleges elzülléstől s jóerkölcsű, szorgalmas munkásokká kinevelése. Ez a nemeslelkű mozgalom nemcsak filantropikus jótékonykodás, nem merőben erkölcsi jelentőségű, hanem a legreálisabb közbiztonsági, közegészségügyi, eugenikai és sociálpolitikai törekvés, melynek minél szélesebbkörű felkarolása és gyakorlatias keresztülvitele kézzelfoghatóan kevesbíti az általános kriminalitást. Anglia 1878 óta fokozatosan zárja be a fegyházakat és fogházakat, mint üresen maradt, tehát feleslegessé vált intézeteket, amely örvendetes ténynek egyszerű magyarázata a gyermekvédelemnek és a fiatalok bűnelkövetők számára felállított nagyszámú javítónevelő intézményeknek az áldásos működése.

A gyermekvédelemnek ez az óriási jelentősége a mai emberies felfogás szerint a legtermészetesebb sociologiai jelenség, hiszen a gyermekekből ujoncozódik a jövő társadalma. Oktalanság, az öngyilkossággal határos azért az elhagyatott, szülei által utcára dobott, agyonkínzott, tehát az elpusztulás vagy az erkölcsi elzüllés útjára taszított szerencsétlen sorsú gyermekek és fiataloknak ma-

gukra hagyása, a velök való nemtörődés, ami kétszerkettőnégy bizonyosságával az erkölcsi romlásba s legtöbb esetben a kriminalitás útjára viszi őket.

A modern állam azért habozás nélkül állami feladatnak ismeri el az *elhagyatott* gyermekek felnevelésének a gondját, ami egyrészt védekezés az ily gyermekektől és fiataloktól bizton várható sociális és különösen kriminalis veszedelmek ellen, — másrészt okos és gazdaságos befektetés, mert az ily szerencsétlen sorsú gyermekekből és fiatalokból is a szorgalmas munkások ezreit faraghatja ki az állam az erre berendezett intézetekben. A gyermekvédelemnek ezt az alapgondolatát rideg egyszerűséggel fejezte ki hazánkban Széll Kálmán miniszterelnök az állami gyermekmenhelyek szervezése alkalmával (1903) tartott tanácskozáson azzal, hogy: minden gyermeket, akit hozzátartozója eltartani nem képes, *az állam köteles eltartani*. Ezt a valóban nagyszerű emberies eszmét ugyan teljesen megvalósítani még egyetlen állam sem tudta, de minden kultúrállamban a társadalom jobbmódú, intelligens és jólelkű része egyesületi úton vagy magánbuzgalomból létesített különböző elnevezésű jótékony intézetek és intézmények által az említett feladatot önként teljesíti s ezzel az említett vezéreszmét s annak ideálját igyekszik a megvalósulás elé vinni.

Arra a fentebb tárgyalt alapvető kérdésre, hogy állami vagy társadalmi feladat-e a gyermekvédelem, a vita ma már nyugvópontra jutott. A különböző nemzetközi és nemzeti congressusok nagy többsége erőszben habozás nélkül az egyesítő felfogáson van. A gyermekvédelem egyaránt állami és társadalmi feladat. Azzal ugyanis, hogy elismerjük az állam jogi kötelességeül az elhagyatott gyermekek és fiatalkorúak felkarolását és gondozás alá vételét, nem akarjuk levenni ennek a nagy feladatnak a megfelelő terhét a társadalomról. Végelemzésben mégis csak a társadalom felelős első sorban az elhagyatott, a züllésnek kitett vagy végleg elzüllött gyermekekért. Egy, a valódi emberszeretettől áthatott társadalomban nem lenne szabad eltérni azt az állapotot, hogy a gyermekek és fiatalkorúak százai, sőt ezrei legyenek elhagyatottak és züllésnek indultak. Igaz, hogy valódi darázsfészekbe nyulunk ennek a gondolatnak a felvetésével. Hiszen a gazdasági viszonyok, a vagyonmegoszlás, a kereseti viszonyok, a népnevelés, az alkoholizmus és egész sereg más társadalmi tényező játszik közre abban, hogy bizonyos egyének s esetleg egész néposztályok anyagi, értelmi és erkölcsi

süllyedésbe jutnak s így gyermekeiket nem képesek kellően táplálni, nevelni és gondozni.

A gyermekvédelem így, ha beletartozik is az általános népjóléti problémakörbe, de ugyanily joggal problémája a büntetéstannak, illetőleg a bűnügyi neveléstannak is, mert a bűnelkövetés elleni állami és társadalmi küzdelemnek a leghathatósabb fegyvere és legsikeresebb útja a gyermekek és fiatalok visszatartása a bűnözés lejtőjétől. Ezt annál több joggal tehetjük, mert ha formailag, jogászai szabatossággal meg lehet is különböztetnünk egymástól az *elhagyatott* és a *bűnelkövető* gyermekeket, de a rendszer, a kezelés, a nevelés szempontjából a két csoport közt különiséget tennünk nem lehet. A 12 évesnél fiatalabb személyek, a *gyermekek*, ha bűncselekményt követtek is el, teljesen kiesnek a büntetőjogi beszámítás alól, mert bűnelkövetésük oka ezeknek is rendszerint az elhagyatottság vagy a nevelésük elhanyagolása s így embertelenség lenne ezeket a gyermekeket, akiket csak szerencsétlen helyzetük sodort a bűn útjára, szigorúbb elbánás alá vennünk azoknál, akiket jóorsuk még eddig megmentett a bűnelkövetéstől.

Sőt a kérdés beható vizsgálata odavezetett, hogy ugyanígy kell kezelnünk, vagyis a gyermekvédelem körébe kell vonnunk a 12 éven felüli bűnelkövető fiatalokat is, ha értelmi és erkölcsi *fejletlenségük miatt* büntetőjogi felelősségre nem vonhatók. A gyermek- és a fiatalkort, ha jogilag elhatárolhatjuk is egymástól, a valóságban sok fiatalok még a gyermekkel áll azonos értelmi és erkölcsi színvonalon. Erre a gyakorlati igazságra való tekintettel a gyermekvédelem a mai közmegállapodás szerint felöleli nemcsak a jogilag ú. n. *gyermekeket* és pedig úgy az elhagyatott, mint a bűnelkövető gyermekeket, hanem az elhagyatott vagy züllött, de még nem bűnelkövető *fiatalokat*, valamint a bűnelkövető fiatalokat is akkor, ha akár értelmi gyengeségből, akár erkölcsi hibából, züllöttségből követték el a bűncselekményt.

A gyermekvédelem köre eszerint ma kiterjed:

a) az *elhagyatott*, az *elhanyagolt* és a *fogyatékos* érzékű gyermekekre és fiatalokra, —

b) a *bűnelkövető* gyermekekre, —

c) a büntetőjogi *felelősségre nem vonható* bűnelkövető fiatalokra.

A gyermekvédelem ilyértelmű felkarolása az európai és az északamerikai államokban több mint egy évszázados multa tekint-

het vissza. Ha nem tekintjük is rendszeres gyermekvédelemnek a XVI. századtól fogva itt-ott feltűnedező árvaházakat, a szegény gyermekek iskoláztatását, e célra alapítványok létesítését, amit rendszerint felekezeti alapon jószívű emberbarátok, iskola-alapító vagy fenntartó fejedelmek, fejedelemasszonyok gyakoroltak, — de a XVIII. század végén s különösen a XIX. sz. elején már világszerte felismerik a gyermekvédelem jelentőségét s megindul a lelkes agitatio annak gyakorlati megvalósítása érdekében s megindul a nagy szellemi harc is annak eszközei, rendszere és módozatai felett. A gyermekvédelem felkarolása s e téren az állami és a társadalmi közös összeműködés tekintetében Anglia és az Északamerikai Unio versenyeznek az elsőség felett. Mindkét helyen közel egy évszázad óta előbb társadalmi úton, majd állami beavatkozással folyik a nemes vetélkedés az árvaházak, gyermekotthonok, iparos- és mezőgazdasági iskolák, menhelyek létesítése s minél helyesebb berendezése felett.

Angliában már 1788-ban, a Howard buzgólkodására alakult az emberbaráti társaság (Philanthropic Society), mely ugyan első sorban a bűnelkövető gyermekek részére létesít egy intézetet, de később az elhagyatott gyermekek gondozását is feladatául tekint. A XIX. század elejétől aztán főként Mary Carpenter és Elisabeth Fry buzgólkodására egymás után jönnek létre a különböző nevű jótékony intézetek, majd a törvényhozás is foglalkozik ezen intézetek anyagi támogatásával. 1854-ben jön aztán létre az első igazi gyermekvédelmi törvény, az *Industrial School Act*, mely az összes elhagyatott gyermekek (dependant children) megmentését és állami erővel leendő kinevelését biztosítja s e célra az ipari iskolákat (industrial schools) szervezi. Ezt a törvényt új törvényekkel többször módosítják, tökéletesítik, míg végül az 1908. évi Gyermektörvény (*Children Act*) összefoglalja az idevonatkozó egész joganyagot. Anglia eleitől fogva inkább az intézeti elhelyezés rendszerét kultiválta, csak újabban kezdték párhuzamosan a családokhoz való kihelyezés rendszerét (Boarding out system) is alkalmazni.

Ugyanily buzgalommal karolta fel a gyermekvédelem ügyét az Északamerikai Egyesült Államok társadalma. Itt úgy eleinte, mint ma is, első sorban társadalmi úton magános Maecenasok és egyesületek áldozatkészségéből jöttek és jönnek létre a rengeteg számú jótékony intézetek. A vezetést e téren New York állam ragadta magához, ahol a Ch. L. Brace által 1853-ban alapított Gyer-

mekvédelmi Társaság (The New York Childrens Aid Society) lett mintája a hasonló egyesületeknek. Ezek száma már az 1909-iki hivatalos kimutatás szerint száznál több volt, az általuk fenntartott intézetek száma pedig meghaladta az ezret. Az északamerikai társadalmat a gyermek szeretete és a nők iránti különösebb tisztelet mellett a gyermekvédelemnek kézzelfogható gyakorlati haszna bírta rá e mozgalom ily nagyarányú pártolására, majd az egész kérdés törvényhozási szabályozására és állami segélyezésére. Az egyes államok aztán külön törvényekkel siettek a nemes és hasznos mozgalom támogatására s a különböző intézetekbe való beutalás szabályozására.

Elismerésreméltó az északamerikai társadalomnak a gyermekvédelem rendszere és sikere iránti folyton fokozódó érdeklődése, ami a különböző állami és nemzeti conferentiákat, majd a gyermekvédő hatóságokat (*State Board of Charities*) megteremtette. 1872-ben megalakítják a Nemzeti Jótékonyági és Javítónevelési Conferentiát (*National Conference of Charities and Correction*), mely azóta állandóan nagy buzgalommal dolgozik a gyermekvédelem egyes ágainak a fejlesztésén. 1874 óta külön „Gyermekekínzás elleni társaságok” (*Societies for the prevention of cruelty to children*) is alakultak (ezidő szerint több mint 60 működik). Mintaszerű a new-yorki *Gerry Society*, mely külön kocsikon minden reggel összeszedi az utcákon lézengő mártir-gyermekeket s azokat a megfelelő intézetekbe helyezi el. A legutóbbi conferentiák közül legnagyobb jelentőségű az 1909-iki *Fehérház-Conferentia* (*White House Conference*), mely az elhagyatott gyermekek gondozása tárgyában az utolsó évtizedekben az intézeti elhelyezés és a családokhoz való elhelyezés nagy vitakérdésében döntő határozatot hozott és pedig a családi elhelyezés javára, — valamint ajánlotta a cottage-rendszert az intézetek szervezésénél irányadóul. (E conferentia érdekes határozatait l. *Finkey*: A fiat. büntetőjoga Északamerikában. 68 s köv. l.)

Anglia után a többi európai államok is sorra hozzák a gyermekvédelmi törvényeket. Németország 1900-ban, Franciaország 1889-ben, majd 1912-ben, Norvégia és Svédország 1902-ben, Hollandia 1901-ben, Dánia 1905-ben, Belgium 1912-ben. A rendszer tekintetében mindenütt rájöttek, hogy helytelen e téren is az egyetlen rendszerre esküvés. Úgy az intézetekbe való elhelyezésnek, mint a családi rendszernek megvannak a relativ előnyei s a két rendszer okvetlenül combinative alkalmazandó. A *családi rendszer* annyiban

tökéletesebbnek látszik, hogy a gyermek lelki életének nemes irányú fejlődésére a családi tűzhelyet, az atyai és anyai szeretetet mégis pótló gyámszülei gondozásnak is nagyobb értéke és jelentősége van. De a családi rendszer csak valóban arra alkalmas és lelkiismeretes gyámszülők mellett válik be. Ilyeneket pedig nem könnyű találni. És sok gyermekre nézve egyenesen kívánatos is az intézeti erősebb fegyelem. Úgy, hogy leghelyesebb a két rendszert együtt, összekötve alkalmazni, vagyis a gyermek egyéniségének hozzávetőleges megállapítása végett ajánlatos előbb intézetbe helyezni a gyermeket s innen, gondos megállapítás után, minél hamarabb családokhoz helyezni a romlatlanokat — ellenben a túlpajkosokat és a romlottabbakat, valamint a züllésnek indultakat csak hosszabb intézeti nevelés után lehet kísérletileg kihelyezni a nevelő családokhoz. (A német birodalmi gyermekvédelmi intézetek kimerítő leírását l. *P. Seiffert-Strausberg: Deutsche Fürsorge-Erziehungs-Anstalten in Wort und Bild. 1912*; l. még *Rosnyay D.: A kényszernevelés Poroszországban. 1912.*)

Hazánkban a gyermekvédelem első fecskéi az árvaházak. Ezek első mintáját gr. *Eszterházy Ferenc* alapította a tallósi kastélyának átalakításával 1763-ban. (L. fentebb.) A másik lelkes úttörő e téren hazánkban *Brunswieck Teréz* grófnő (1775—1861), aki a kisdedóvók létesítésére indított nagyszerű mozgalmat. 1828-ban nyílik meg az első kisdedóvó intézet Budán (Angyalkert) s ugyanekkor alakul meg az első kisdedóvókat létesítő egyesület. A XIX. század derekától aztán nagyobb arányban jönnek létre a különböző nevű jótékony intézetek az elhagyatott gyermekek nevelésére, de csak 1890-ben alakult meg az első, hivatalosan is ú. n. „Gyermekvédő Egyesület“, mely céltudatosan programjába vette a züllésnek indult gyermekek megmentésére országos mozgalom indítását.

A magyar törvényhozás az 1891 : XV. t.-cikkel kezdi meg a gyermekvédelmi tevékenységét. Ez a törvény a kisdedóvás ügyét rendezi az egész országra kiterjedőleg. Majd az 1898 : XXI. t.-c. veti meg az alapját a modern értelemben vett állami gyermekvédelemnek, midőn kimondja, hogy a talált és hatóságilag elhagyatottnak nyilvánított gyermekek ápolása és nevelése *állami feladat*, melynek költségeit a gyermekek 7 éves koráig az országos betegápolási alap fedezi. Az „állami gyermekmenhelyek“ intézményét végül az 1908. évi VIII. t.-c. teremti meg s az ugyanezen évi XXI. t.-c. mondja ki, hogy az állami gyermekmenhelyekbe felvett gyermekek 15 éves

korukig a menhely kötelékében maradhatnak s azokba 7 évesnél idősebb gyermekek is felvehetők, vagyis kiterjeszti az állami gyermekvédelmet a 15 éves korig.

Ez a két utóbbi törvény képezi ma is hazánkban a gyermekvédelem szilárd talapzatát. A gyermekvédelem rendszerét és szabályait az 1903. évi 1. sz. belügyminiszteri rendelet (az ú. n. Gyermekvédelmi Szabályzat) állapítja meg. Az *állami gyermekmenhelyek* tényleges megszervezése 1903-ban indult meg *Ruffy Pál*, kormánybiztos vezetésével, mely áldásos actio eredménye a háború előtt 18 állami gyermekmenhely felállítása lett 311 teleppel. Ezen bűnügyipolitikailag is korszakos jelentőségű mozgalom folytatása aztán az 1907. évi 60.000. sz. belügyminiszteri rendelet, mely kiterjeszti a védelmet a 15 évesnél fiatalabb s eddigi környezetükben erkölcsi züllésnek kitett vagy züllésnek indult gyermekekre és fiatalkorúakra is. E rendelet értelmében az állami gyermekmenhelyekbe kell szállítani: *a)* a 15 éven aluli, habár bűncselekményt el nem követett, de züllésnek indult, — *b)* a 12 évesnél fiatalabb, de bűncselekményt elkövetett, — *c)* a 12—15 éves, a közigazgatási hatóságok elé tartozó kihágást elkövető gyermekeket és fiatalkorúakat. A beutalást az utóbbi esetben a közigazgatási hatóság csak ideiglenesen eszközli, a végleges beutalás a gyámhatóság hatáskörébe tartozik.

Betetőzik végül az elhagyatott és a züllésnek indult gyermekeknek és fiataloknak az állami gyermekmenhelyek útján való erkölcsi megmentése munkáját a Bn. és a Fb. szabályai. A Bn. 15. §-a kifejezetten azt rendeli, hogyha a hatóság megállapítja, hogy a gyermek eddigi környezetében erkölcsi romlásnak van kitéve vagy züllésnek indult, erről értesítse a gyámhatóságot s amennyiben halaszthatatlanul szükségesnek látszik, a gyermeket ideiglenes felvétele a legközelebbi állami gyermekmenhelybe szállíttassa. A gyámhatóság hivatott aztán véglegesen intézkedni a gyermek javítónevelése iránt. A 16. §-a pedig a büntetőjogi felelősségre nem vonható fiatalkorú bűnelkövetőkre nézve írja elő, hogy a bíróság elrendelheti az ilyen fiatalkorúnak házi felügyelet alatt tartását, esetleg házi vagy iskolai fenyítését. A Fb. 66. §-a pedig még részletesebben rendelkezik a büntetőjogi felelősségre nem vonható fiatalkorúak érdekében szükséges sürgős intézkedésekről.

L. *Balogh Jenő*: Fiatalkorúak és büntetőjog. 1909.; *Kun B., Marschalko J. és Rottenbiller F.*: A fiatalkorúak támogatására hivatott jótékonycélú

intézmények Magyarországon. 1911.; L. *André*: La lutte contre la criminalité juvenile. 1912.; *Hastings H. Hart*: Preventive treatment of neglected children. 1910.; Ch. R. *Henderson*: Introduction to the study of the dependent, defective and delinquent classes. 1901.; H. *Folks*: The care of destitute, neglected and delinquent children 1902.; R. *Weyl*: Das deutsche Jugendrecht. 1927.

3. *A rab-patronage*. A gyermekvédelem mellett a különös megelőzés gondolatát régóta egy másik úton is igyekszik megvalósítani a patronage mozgalom: a szabadságvesztésre elítélteknek, a börtönbe jutottaknak és az onnan kiszabadultaknak az emberbaráti támogatásával és gyámolításával. Ez a nemes törekvés eszerint két ágra különül, az ú. n. fogházmissióra és a kibocsátott rabok gyámolítására, az ú. n. rabsegélyezésre.

A *fogházmissio* már az őskeresztyénség korában megszületik. Az üldöztetés korában rengeteg keresztyén vértanu pusztult el a börtönnek nevezett szörnyű földalatti helyiségekben (katakombák). Ezeknek a kínos halálra szánt hitsorsosoknak a látogatása, a sorukon való lehető enyhítés eleinte csak önkéntes vállalkozók kegyeletos testvéri munkája volt, csakhamar azonban a szervezkedő egyház hivatalosan, illetőleg intézményesen is gondoskodik a foglyok segélyezéséről. Már a Kr. utáni harmadik század közepén a diakonuszoknak hivatalos kötelességük a foglyok gondozása. A 325-ben tartott niceai zsinat pedig erre a feladatra egy külön szervezetet létesít *procuratores pauperum* néven, mely a mai patronage gondolatának felismerését jelenti. A ker. egyház azután államvallássá erősödése után is másfélezer év óta állandóan napirenden tartja a fogházmissiót s egyes egyházfők és kiváló emberbaráti érzésű egyházi és világi tagjai (Carlo Borromeo, milánói püspök († 1584), Paulai Szt. Vince († 1660), Collier) az újkorban különböző néven jótékony egyesületeket létesítenek a foglyok látogatására, anyagi és lelki támogatására. (L. *Pulszky—Tauffer*: A börtönügy multja és jelene. 38. l. és *Bumke*: Deutsches Gefängniswesen 1928. 434.)

A XVIII. század végétől megindult nagy börtönreformálási mozgalom aztán egyszerre megteremti a modern *rabsegélyző egyesületeket*, a különböző nevű *börtönügyi társaságokat*, melyek részint a szabadságvesztésre elítélteknek a büntetés tartama alatt, részint kiszabadulásuk utáni anyagi és erkölcsi támogatását, gondozását s ezzel az újabb bűnelkövetéstől, a visszaeséstől való megmentését tűzik ki feladatukul. E téren is az északamerikai államok adnak szép példát az európaiaknak. Legrégibb ma is fennálló ilyen mo-

dern rabsegélyező egyesület a Philadelphiában 1776-ban alakult: Society for assisting distressed prisoners (kezdeményezője P. Wistar), mely 1787 óta Pennsylvania Prison Association néven működik. Európában a dániai Jütland szigeten levő Odensee városban alakult az első ily egyesület 1797-ben. A XIX. század elejétől kezdve egymás után jönnek létre hasonló egyesületek: Strassburgban 1814, Londonban 1821 (a Fry Erzsébet által alapított Ladies Association), Párisban 1833 (Béranger és Lucas alapította Société des jeunes detenus libérés), Oroszországban 1819, Svájcban 1820, Hollandiában 1824. Legnagyobb működést fejt ki ezek közt az európai rabsegélyező egyesületek közt a Theodor Fliedner által 1826-ban alapított *Reinisch-Westfälische Gefängniss-Gesellschaft* és az 1866 óta működő *Howard Association*.

Legmintaszerűbben szervezte a rabsegélyezés ügyét Belgium. Itt már 1850-ben, majd 1891-ben külön törvényt alkottak a gyermekvédő és a rabsegélyező egyesületek állami támogatásáról. E törvények alapján ma minden arrondissement székhelyén van egy Comité de patronage des condamnés libérés et de la protection de l'enfance. Az egyesületek önkéntes tagokból alakult magántestületek, melyek azonban államsegélyt kapnak. Az egyesületek tagjává csak kormányhatósági jóváhagyással vehető fel valaki. A járási patronage egyletek feletti felügyeletet a központi patronage bizottság gyakorolja, mely a király által kinevezett 9 tagból áll.

Hazánkban a rabsegélyezést részint az állam, részben társadalmi egyesületek gyakorolják. Az állam a kibocsátott raboknak csekély pénzösszeget, ruhát, vasúti jegyet (illetőségi helyükre), esetleg munkaeszközöket ad, ezenkívül a patronage egyleteket évi segéllyel támogatja. A rabsegélyező egyletek önkéntes tagokból alakulnak. Az első ily egyesület Budapesten alakult 1873-ban. Ez az egylet Kőbányán menedékházat is létesített a szabaduló foglyok ideiglenes elhelyezkedésére és munkával foglalkoztatására. A vidéki törvényszéki székhelyeken is előbb lassan, de a Pécsen 1907-ben tartott első rabsegélyezési kongresszus hatása alatt gyors ütemben mindenütt megalakultak a hasonló egyesületek. A háború előtt már 34 ily egyesületünk működött. 1909-ben, a Budapesten tartott második kongresszus már patronage kongresszus nevet vett fel, vagyis a gyermekvédelmi és a rabsegélyezési mozgalom fuzionált. A harmadik patronage kongresszus (1911, Kassa) bűnügypolitikai szempontból nagyfontosságú megállapodásra jutott, midőn ajánlotta, hogy

a hivatásos büntetésekkal szemben a patronage nem társadalmi, hanem állami úton, rendőrségi pártfogó tisztviselők által végeztessék. A negyedik patr. kongressus megtartását a háború akasztotta meg (előkészítése teljesen befejezve volt, Kolozsvárt 1914 szeptemberre, iratai meg is jelentek Finkey F. szerkesztésében, 1914).

Ezen kongressusok buzgó munkájának eredménye mindenképp előtt a Patronage Egyesületek Országos Szövetségének megalakulása 1909-ben, melybe azonnal 40 egyesület lépett be, 1914-ben pedig 79 tagegyesület tartozott bele. De nagy eredmény a patronage munka fokozása, a pártfogás rendszerének kidolgozása és a gyámolítandók körének fokozatos kiterjesztése, így különösen a fogházban levők családtagjainak, valamint a züllésnek indult fiatalok segélyre szoruló családtagjainak is az anyagi és erkölcsi támogatása.

A fúzió gondolatát mindenképpen csak helyeselni lehet. A rabsegélyezés és a gyermekvédelem kétségtelenül azonos gondolatra, vezéreszmékre van alapítva, azonos célt tűz maga elé, így helyesebb az e célra igénybeveendő társadalmi és állami erők egyesítése, mint a túlságos elkülönítésekkel azoknak esetleges elforgácsolása. Azonban a kettős főfeladatot nem szabad egymás rovására kedvezményezni vagy egyiket a másik előnyére háttérbe szorítani. A rabsegélyezés épenoly fontos erkölcsi és épenolyan nagy gyakorlati jelentőségű társadalomvédelmi munka, mint a gyermekvédelem. Egyik a kisebb, a kezdő, illetőleg leendő bűnelkövetőktől akarja a társadalmat megóvni, másik a felnőtt bűnösök súlyosabb (szabadságvesztéssel sújtott) egyéneivel szemben kíván a visszaesés ellen biztosítékot teremteni. A két feladat amennyire azonos végcélra irányul, annyira hasonlatosak a két feladat eszközei, a kivitel módzatai is.

4. A patronage munka mindakét főágának sikere azon fordul meg, hogy a patronage egyesületek tudnak-e elegendő számú arra való, komoly és ügybuzgó egyéneket, *pártfogókat* és *pártfogó tisztviselőket* állítani a két feladat gyakorlati megoldására. A siker nyitja egyedül abban áll, hogy az illető egyesületre bízott minden egyes támogatásra szoruló gyermek, fiataalkorú és rab, vagy szabadonbocsátott személy mellé az egyesület külön kijelölt *pártfogót* állítson, akinek személyes kötelessége legyen az illető gyámolításra szorultnak tanáccsal és tettel való támogatása. Csak a közvetlen érintkezés, az odaadó szíves beszélgetés, a gyámolítandó személy panaszainak, kérelmének jóakarató meghallgatása, az a felett való

eszmecsere, a helyes viselkedés és eljárás módozatai felőli részletes tájékoztatás fog bizalmat, megnyugvást önteni az illető gyámolítandó lelkébe, ez fogja őszinteségre bírni, ami legfőbb előfeltétele a megtérésnek és az erkölcsi jobbulásnak.

Ahol és ameddig ily ügybuzgó és helyes gyakorlati érzékű pártfogók elegendő számban nincsenek, ott és addig elengedhetetlen a *pártfogó tisztviselők* alkalmazása, vagyis a patronage munka végzésére megfelelő képzettségű *hivatásos* (tiszteletdíjjal jutalmazott) munkaerők beállítása. Sőt ilyen hivatásos pártfogó tisztviselők alkalmazása — a kellő számú önkéntes pártfogók meglétében is — ajánlatos a rakoncátlan, züllött fiatalok vagy a társadalmilag veszélyesnek tekinthető kiszabadult visszaesők mellé. Örömmel említem meg, hogy a budapesti fiatalok bíróságánál ezidőszere 30 pártfogó tisztviselő működik.

Pártfogókra és pártfogó tisztviselőkre azonban nemcsak a fiatalok, de a felnőtt szabadonbocsátottak gyámolítása érdekében is van szükség. Egyik legközvetlenebb oka a visszaesésnek az a tapasztalati tény, hogy a feltételesen vagy végleg kibocsátott fogházviselt embert a társadalom, sőt annak a családja és rokonsága is gyakran bizalmatlanul, sőt ellenséges indulattal fogadja. Mit tegyen már most a családja által visszautasított, munkát, keresetet nem találó kibocsátott elítélt. Bizony, ez a rideg fogadtatás nagyon érthető elkeseredést, dacot, bosszúállási gondolatokat ébreszt az illető lelkében. A munkanélküliség pedig, ami büntetlen előéletűeket is könnyen sodor a bűn útjára, a fogházviselt embert még könnyebben taszítja vissza a bűnelkövetés örvényébe. Érthető tehát a statisztikai tény, hogy a visszaesések nagy része mindjárt a fogházból kibocsátás utáni első hetekre esik. Ez ellen a biztos társadalmi veszedelem ellen a leggyakorlatiasabb intézkedés, ha minden — akár feltételesen, akár véglegesen — kibocsátott fogházviselt egyén mellé arra alkalmas pártfogót vagy pártfogó tisztviselőt állítunk, vagyis, ha mindig van valaki, aki egyénileg vállalkozik vagy hivatásánál fogva köteles vállalni a rábízott fogházviselt ember szeretetteljes gyámolítását s az újabb bűnbeeséstől való lehető visszatartását.

Sőt ennek a helyes célnak a megvalósítása érdekében kívánatos, hogy a pártfogók, illetőleg a pártfogó tisztviselők lehetőleg már jóelőre, még a fogházból való kibocsátásuk előtt megkapják a rájuk bízott egyének névsorát, hogy még a fogházban tájékozód-

janak az illetők jelleméről, személyi és családi körülményeiről s ezek alapján igyekezzenek a lehetőségig előkészíteni a szabadulandó foglyok barátságos fogadtatását családtagjaik vagy egyéb hozzátartozóik, esetleg régi munkaadóik részéről. Mindenesetre gondoskodjanak pedig a kiszabadulandónak munkával leendő ellátásáról vagy megfelelő menházi elhelyezéséről. A pártfogóknak ez az előzetes tájékozódása és gondoskodása kiegészíti a lelkészek, tanítók s a jó-tékony egyesületek tagjai részéről már a szabadságvesztésbüntetés végrehajtása alatt végzett fogház-missioi munkát s kétségtelenül leggyakorlatiasabb módja a patronage-nak.

5. Magára a patronage munka teljesítésére, annak rendszerére nézve részletes, kimerítő programot adni alig lehetséges. Az említett általános keretek és a legfőbb vezérelvek megállapítása után minden pártfogónak és pártfogó tisztviselőnek a saját egyéni képessége, ügyessége és ambíciója fogja diktálni a szükséges lépéseket. A pártfogói munka minden egyes esetben a gyámolításra szorult egyén különleges helyzetétől függ, illetőleg a gyámolítandónak korához, családi viszonyaihoz, gazdasági helyzetéhez, képességeihez és hajlamaihoz igazodik. A legelemibb követelmény tehát, hogy a pártfogó, a gondjára bízott személynek ezeket a különleges viszonyait biztosan felismerje, tehát állapítsa meg az illetőnek a pontos és megbízható, személyes tapasztalatai alapján kinyomozott *környezettanulmányát*. Ez a nyomozó tevékenység a pártfogói munka első szakasza. Ezt a fiatalkorúakra vonatkozólag már a Bn. és a Fb. végrehajtási rendeletei részletesen előírják. Természetesen ilyen környezettanulmány végzendő és szerkesztendő nemcsak a fiatalkorúakról, de a felnőtt fogházviselt egyénekről is.

A környezettanulmány készítése a pártfogó arra hivatottságának, ügybuzgóságának és lelkiismeretességének a próbaköve. Nem elég a kézbeadott iratminta rovatainak minél pontosabb kitöltése, nem elég a hivatalos anyakönyvi és más hatósági adatok beszerzése, hanem a pártfogónak személyes utánjárás és tudakozódások alapján meggyőződést kell szereznie a gyámolítandó egyén összes személyi és családi körülményeiről, eddigi előéletéről, viselkedéséről, munkaképességéről és hajlamáról, törekvéseiről. Az ilyen alapos és mindenre kiterjedő környezettanulmány nemcsak a pártfogó további munkáját, a tényleges gyámolítás módozatait fogja megkönnyíteni, de a bíróságoknak is rendkívül becses tájékoztatást nyújt a büntetés egyénítése, illetőleg a megfelelő biztonsági intéz-

kedés megválasztása tekintetében, esetleg a végrehajtó hatóságok és közegek további munkája iránt.

A patronage munka főrésze, a tettleges gyámolítás módozatai tekintetében szintén csak a helyes differenciálással tudunk általános útmutatást nyújtani.

A gyermekekkel és fiatalokkal szemben a pártfogói munka a nevelés rendes eszközeivel és annak programja nyomán halad. A pártfogó legfontosabb, de legnehezebb feladata a gyámolítandó gyermek vagy fiatal korú lelki világának megértése, vele az ő nyelvén, bizalomgerjesztően társalgás s annak az elérése, hogy a gyermek vagy fiatal korú mint jóakaróját, szülőhelyettest tekintse a pártfogót. A pártfogó ezt azzal éri el legbiztosabban, ha érdeklődik védencének minden nagy és kis dolga iránt. Testi állapotát, egészségét, értelmiségét, iskolai tanulmányait, szórakozásait, társaságát, terveit, vágyait állandó figyelemmel kíséri és mindenikre nézve jóakarató tanácsokkal, útbaigazításokkal látja el őt s ezenfelül ahol és amiben szükséges, anyagi segítséggel, könyvekkel, munkaeszközökkel, egészségi, tisztasági tárgyakkal látja el.

A pártfogónak eme tágkörű és bőséges teendői ellátása végett minél rendszeresebben látogatnia kell védencét, a pártfogó tisztviselők pedig ezenfelül helyesen teszik, ha meghatározott időszakokban magukhoz, illetőleg megfelelő iskolai helyiségekbe gyűjtik össze összes védenceiket s velük közös megbeszéléseket tartanak. Ben *Lindsey*, denveri fiat. bírāja, honosította meg ez utóbbi módszert, amit mint kitűnő nevelési eszközt a pártfogó tisztviselők nagy sikerrel alkalmazhatnak.

A *fogházmissió* teendői régóta kialakultak. A különböző vallásfelekezetek lelkészei s esetleg más tisztviselői (diakonok, diakonisszák, szerzetrendek tagjai) a lelki vigasz, a vallási és erkölcsi gyógyítás és nevelés kipróbált módszereit a fogházakban is nagy sikerrel alkalmazzák. Aminő helytelen túlzásnak és sikertelennek bizonyult a németországi fogházakban a XIX. század első felében a foglyoknak minél sűrűbb imádkozással megkísérelt javítása, époly szükséges és gyakorlati szempontból is kívánatos a szabadságvesztésre elítéltekben a vallásos érzés lehető felébresztése, illetőleg erősítése. Az őszintén vallásos ember mégis csak nagyobb lelki erővel rendelkezik a bűnelkövetésre készítő érzéki ingerekkel és a külső csábításokkal szemben. A lelkészek, tanítók mellett azonban ezt a valláserkölcsi erősítést elősegíthetik a pártfogók is a fogházakban

levő védenekik látogatásai alkalmával. E célból mindenesetre gondoskodni kell arról, hogy a pártfogóknak lehetőségig saját hitsorsosaik közül válasszuk ki védenekiket, akiknek lelki erősítésére a saját felekezeti pártfogó bizonyára nagyobb hatással és gyakorlatiassággal fog közreműködni.

A *kiszabadult felnőtt foglyok* és pedig úgy a feltételesen szabadonbocsátottak, mint a véglegesen szabadlára helyezett körüli patronage tevékenység módozatai nagyrészt hasonlóak a fiatalok körüliekkel. Itt azonban ismét különbséget kell tenni a könnyebb és a súlyosabb esetek között. Súlyosabb esetek alatt a közveszélyes munkakerülők és a megrögzöttek gondozását értjük. Ez utóbbiak erkölcsi megtérése, igazi megjavulása meglehetősen problematikus, sokszor sysifusi feladatnak tekinthető. De mégis ezeknek a gyámolítását is meg kell kísérelni és pedig szintén szeretettel, ügybuzgalommal és a jóreménység gondolatával. A patronage eszközei és módszerei különben mindkét csoportba tartozókra azonosak. A felnőttekre nézve is a pártfogó részéről a legfontosabb kezdő lépés a bizalom felkeltése. Ha a fogházból kiszabadult látja, hogy a pártfogó nem kegyeskedő leereszkedéssel, de őszinte jóakarrattal, komoly segítő szándékkal közeledik felé, ha gyakorlatias tanácsaiból, jószolgálatából kézzelfoghatóan meggyőződik, hogy a pártfogó vagy a pártfogó tisztviselő csak a javát akarja neki, ezzel lehet, hogy megnyitja a szívét a talán elkeseredett lelkű elítéltnak is. A patronage munka ezekkel szemben a leggyakorlatiasabb legyen. Praktikus tanácsok, állásszerzés, munkaalkalomnyújtás, a legszükségesebb tárgyakkal ellátás, ha elkerülhetetlen, pénzbeli segélynyújtás lesznek a legbiztosabb és célszerűbb módozatai a támogatásnak.

A *család* gondozása és pedig úgy az elhanyagolt vagy züllésnek indult gyermekek és fiatalok, mint a szabadságvesztő intézetekbe, javítóiskolákba, dologházba jutott egyének segélyre szorult családjának az erkölcsi és anyagi támogatása szintén különleges feladata a pártfogóknak és pártfogó tisztviselőknek. Ez a feladat ugyan a népjóléti szakmába, az általános szegénygondozás ügykörébe tartozik, de az igazságügyi patronage-t a legközvetlenebbül érdekli s ezért a pártfogói munkát okvetlenül erre is ki kell terjesztenünk. A gyermekek züllésének kézzelfogható bizonyossággal leggyakrabban a család erkölcsi és anyagi fogyatéka az oka. Ahol ez beigazolódott, ott a pártfogónak kötelessége a baj gyökerét is lehetőségig orvosolni, segítségére sietni a megszorult, a

nyomorba jutott családnak, hogy még nagyobb bajtól, a kriminalitásban való végleges elsüllyedéstől megmentjük a család többi tagjait.

Hogy ez a segítség miben álljon, természetesen az illető család körülményei fogják meghatározni. Ha csak lehet, nem közvetlen pénzbeli támogatásra kell gondolni, de ezt sem szabad elvileg elutasítani. Hiszen hányszor az adósság, a házbérhátralék rendezése a legsürgősebb a családnak a bajokból való megmentésére. Aztán a legszükségesebb házi és munkaeszközök, élelmi és ruházati cikkek — ha természetben nem nyújthatók hirtelenében — beszerzésére is csak a pénzbeli segély lehet a legalkalmasabb. A család segítése se merüljön azonban ki az anyagi segélynyújtásban. A műveletlen és erkölcsileg alacsonyabb színvonalon álló családokra nézve az anyagi támogatásnál még fontosabb az erkölcsi támogatás és talpraállítás. Erre pedig ismét csak a minél sűrűbb látogatás s azokon az illető családtagok értelmi és erkölcsi oktatása, a jóakarátú beszélgetés során a helyes megélési módokra, okos foglalkozásra, a tisztességes társadalmi viselkedés előnyeire való rávezetés lesz a legbiztosabb út és mód. A pártfogóknak és a pártfogó tisztviselőknek ez egyik legnemesebb és leggyakorlatiasabb kötelességük, aminek helyes és őszinte buzgalommal való teljesítésével úgy a különös, mint az általános megelőzés szempontjából kiszámíthatatlanul hasznos és áldásos munkát végeznek.

6. A rab-patronage a fentiek szerint organikus kiegészítő része a büntetésvégrehajtási jognak, melyet a büntetésvégrehajtási törvényben világosan és részletesen szabályozni kell. Nem elég magában a *pártfogó tisztviselői állások* szervezése sem, hanem gondoskodni kell úgy az állami, mint a társadalmi *patronage szervezetek* felállításáról és azok működésének helyes irányításáról, vezetéséről és ellenőrzéséről.

A rab-patronage munkáját is legtöbb helyt főként a társadalmi önkéntes egyesületek látják el, azonban ezeket az egyesületeket a börtönügyi főhatóság ellenőrzése és irányítása alá kell helyezni. Sőt leghelyesebb, ha ezen egyesületek tagjainak választását a miniszter erősíti meg, úgy mint Belgiumban történik. Az egyesületek titkárát és kiváló buzgalmú tagjait az igazságügyi tárca terhére tiszteletdíjjal kell jutalmazni. Minden törvényszék székhelyén okvetlenül szervezendő egy-egy *rab-patronage egyesület*, melynek elnökét a miniszter nevezné ki s tagjai lennének hivatalból az illető törvényszék területén működő pártfogó tisztviselők is. Ilyen módon

az állami és a társadalmi tevékenység kezefogva végezné ezt a nehéz, de a büntetésvégrehajtás sikere érdekében elengedhetetlen feladatot s így lenne biztosítva a rab-patronage munka állandósága és szakszerűsége, anélkül, hogy ebből az emberbaráti munkából az önkéntes vállalkozók jószívű segítségét kihagynók. Tisztában kell azonban lennünk azzal, hogy tisztán önkéntes vállalkozókkal és merőben társadalmi úton ezt a nagy kérdést megoldani s az elbocsátott raboknak annyira szükséges állandó felügyeletét, tetteges támogatását megoldani nem lehet.

Gondoskodni kell aztán, épenúgy mint a gyermekvédelem terén működő patronage egyesületek eredményes munkájának biztosítása végett, a kibocsátott rabok pártfogóinak időszakos tanfolyamokon való továbbképzéséről, rendszeres konferenciák tartásáról, melyeken a pártfogók tapasztalataikat kicserélik és a felmerülő nehézségeket közös erővel elintézzék. Ezenfelül az egész rab-patronage legfőbb irányítása és ellenőrzése munkájával vagy a börtönügyi főfelügyelőt kell megbízni, vagy ha ilyen szerv nem létezik, egy *országos patronage tanácsot* kell felállítani. Utóbbi alatt azonban nem valami nagy létszámú és merőben consultáló testületet kell érteni, hanem a patronage munka országos vezetőiből összeállítandó szűkebb bizottságot, mely gyakorlatias utasításokat, rendeleteket adhasson az egyes patronage egyesületeknek s így tevékeny vezető szerve legyen az egész ország rab-patronage-ának.

A rab-patronage sikere érdekében a törvényszéki patr. egyesületeknek bizonyos összeget is rendelkezésük alá kell bocsátani, hogy ahol gyors támogatásra van szükség, ezt ne csak papíron tehessék meg s ne is kelljen a szükséges segélyek kézhezvétele végett bürokratikus nehézségekkel bajlódni. Természetesen ez a pénzbeli segélyezés mindig csak átmeneti, az égető szükség által igazolt segítség, mert a munkaképes kiszabadultat minden esetben munkához kell juttatni, nehogy a munkanélküliség munkakerülővé tegye. A munkaképtelen és a beteg állapotban kikerülteket ellenben, ha családjuk nem képes őket tartani és ápolni, megfelelő menházakba, illetőleg gyógyintézetekbe kell elhelyezni.

Nagyon üdvös és egészséges gondolat a kibocsátottak számára különleges *átmeneti munkatelepeket* szervezni, amelyekben a börtönből kikerült, ha családjá nem fogadja vissza, vagy családtagjai nincsenek is, ideiglenesen lakást és munkát kapjon. Ily munkatelepek szervezésében a német társadalom mutat régóta köve-

tésre méltó szép példákat. A *Bodelschwingh* által 1882-ben alapított *Arbeitercolonie* (Wilhelmsdorf) az első ily intézmény; a *Perthes* által létesített szálláshely (*Herberg zur Heimat*) nevű ideiglenes megszálló-helyek (első Bonn, 1854), valamint az ú. n. *Naturalverpflegstationen* általános socialpolitikai jelentőségük mellett áldásos levezető csatornák a kriminalitas ellen is. A kibocsátott rab könnyen talál egy pár napra, ha szüksége van rá, hosszabb időre is tisztességes hajlékot és munkát s nem kénytelen kiszabadulása első napjaiban a bűnismétlés lehetőségére gondolni. Ily intézetek nélkül a kibocsátott rabok jelentékeny része mindig ki van téve a rossz társaságba keveredés, az újból elzüllés esélyének. (*Hippel*: Zur Vagabundenfrage 1902; *Finkey*: A csavargás és koldulás szabályozása krim. pol. szempontból. 1905.)

X. FEJEZET.

Általános megelőzési problémák.

Beccariának a híres jelszavát, mely a XVIII. század felvilágosodott irodalmának a bűnügypolitikai törekvéseit oly híven fejezi ki, hogy: „jobb megelőzni, mint büntetni“, ma — több mint másfél század multán — az egész kultúrvilág büntetőjogi irodalmában uralkodó koreszmének mondhatjuk. A klasszikus büntetőjogi iskola jogi megtorlási elmélete mellett előbb szerényen, mellékkérdés gyanánt, a XIX. század utolsó negyedétől kezdve azonban teljes erővel érvényre jutott az a helyes gondolat, hogy az állam bűnügyi törvényhozási és végrehajtási feladata nem merül ki a büntetési eszközök codifikálásával s azok gyakorlati alkalmazásával, hanem ezek mellett gondoskodnia kell a kriminalitas lehető *megelőzésének* eszközeiről és azok helyes rendszeréről is. És pedig nem elég erre nézve az ú. n. *különös* megelőzés, amit már a büntetési rendszer helyes megalkotása és okos végrehajtása s még inkább a különböző biztonsági intézkedések és a patronage teljesítenek, hanem az *általános* megelőzés eszközeinek helyes megállapítása és felkarolása is nem csupán általános népjóléti és sociálpolitikai szempontból, de egyenesen bűnügypolitikai okokból is egyik legfontosabb feladata az igazságügyi kormányzatnak.

Ez a gondolatmenet teremtette meg a büntetőjogi tudományok egyik legnépszerűbb melléktudománya gyanánt a *bűnügyi politikát*, melynek művelése és programjának kidolgozása az általános politikai tudomány művelőin kívül első sorban a büntetőjogászokat ragadta meg. Így született meg — a XVIII. század második felének és a XIX. század derekának nemes előzményei és hatalmas irodalmi úttörése (Montesquieu, Beccaria, Voltaire, Filangieri, Klein F., Hommel, Bentham, Lucas) nyomán a XIX. század utolsó negyedének s a XX. század eddigi tizedeinek a bűnügypoli-

tikai tudománya, melynek legnagyobb vezéralakja, igazi atyames-
tere Franz v. Liszt, berlini egyetemi tanár volt. Az ő *Kriminal-
politische Aufgaben* (1889) c. tanulmánya lett kiindulási pontja s
majd programja a „Nemzetközi Bűnügyi Egyesület“-nek (*Inter-
nationale Kriminalistische Vereinigung, Union Internat. de droit
Pénal*), mely 25 évi működése alatt gyűlhelye volt a büntetőjog
korszerű reformján szakszerűen munkálkodó tudományos emberek-
nek és egyesületeknek a világ összes kultúrállamaiból s melynek
kongressusai számos üdvös büntetőjogi reformeszmét juttattak dia-
dalra, így a büntetésvégrehajtás feltételes felfüggesztését, a rövid
tartamú szabadságvesztésbüntetések háttérbeszorítását, a pénzbünté-
tések hatályosabbá tételét stb.¹

A modern bűnügyi politika tudománya dolgozta ki a külö-
nös megelőzés eszközein kívül az általános megelőzés rendszerét és
annak programját is. A bűnügyi politika tudománya ugyanis
negyven évi élete alatt kinőtt a Liszt formulázásából. Ma nem egy-
szerű *büntetőpolitika*, hanem *bűnügyi politika*, vagyis abból indul
ki, hogy a kriminalitas veszélyei ellen nem csupán a büntetés által
lehet és kell harcolni, hanem a legutóbbi idők kriminológiai kuta-
tásai és a bűnügyi sociologia tényei s az ezáltal felderített törvény-
szerűségek alapján a bűnelkövetés összes tényezőinek a megszü-
ntetését vagy legalább ellensúlyozását s ezzel a bűncselekmények
csökkentését és az erre alkalmas általános eszközök és módok meg-
vitatását is feladatául kell tekinteni.

A modern bűnügypolitikai tudomány, ha valóban tudomány
akar lenni s nem csupán ötletszerű célszerűségi javaslatok tárháza,
kettős alapra építendő. Egyfelől nem szabad szem elől téveszteni,
hogy a tételes büntetőjog mai alapelvei évezredes fejlődés eredmé-
nyei s a mai uralkodó eszméket, az emberiességet és az egyénítést
mily hosszú és nehéz küzdelem után sikerült diadalra juttatni.
A bűnügyi politika útja tehát nem a rombolás, nem a társadalom
intelligens és becsületes rétegének lelkében élő eszmék felforgatása
vagy kiküszöbölése, hanem ellenkezőleg ezeken a szilárd alapokon

¹ Ezt a programot folytatja — megszükitett körben — a világháború
után, a németellenes athmoszférában, 1924-ben a francia kriminálpolitikusok
által megteremtett „*Association internationale de droit pénal*“, melybe azonban
csak a „loyalisan békeszerető, pacifista nemzetek“ (toutes les nations loyalement
pacifiées et résolument pacifistes) nyertek bebocsátást, vagyis a német és magyar
szakférfiak az eredeti elgondolás szerint elvileg kizárattak.

való *továbbépítés és fejlesztés* lehet. Maga Liszt is bölcsen figyelmeztetett a Lombroso és Ferri-féle radikálismussal szemben, hogy a törvényhozásnak számolnia kell a nép lelkében élő jogfelfogással, *a meggyökerezett értékítéletekkel*, amikkel máról holnapra szakítani nem szabad, legfeljebb annak helyesebb irányba terelését s a közfelfogásnak lassú nevelését tekinthetjük feladatunknak.

A másik alap pedig, amire támaszkodnia kell: a *kriminologiai* tudományok, a bűnügyi élettan, a b. sociologia, a b. lélektan leszűrődött tényei és igazságai. A modern bűnügyi politika egy lépést sem tehet a kriminologia nélkül. Itt is óvakodni kell azonban az elfogultságtól. Ezen új tudományok tanításait sem szabad kritika nélkül magunkévá tennünk, óvakodnunk kell a különböző idegen szakmák (orvosok, psychiaterek, sociologusok) gyakori túlzásaitól, gyakorlatiatlan követeléseitől. Ezekről a kívülálló szakemberektől is csak azokat a kiforrott tételeket szabad elfogadnunk, amelyek kétségtelenül a haladást, a természetes fejlődést jelentik s amelyek összeegyeztethetők a fennálló büntetőjog alapelveivel.

Erre a kettős alapra épített tudományos bűnügyi politika nem légváracat, nem utópiákat sző. Nem ábrándozik arról, hogy miként lehetne egy csapásra eltüntetni a kriminalitást. A bűnügyi politika csupán azt tekinti feladatának, hogy a bűnözés élettani, társadalmi és lélektani okait szem előtt tartva, kutassa ezen okok ellensúlyozásának, a bűnelkövetésre vezető tényezők hatálytalánításának a gyakorlati eszközeit és módozatait, vagyis azokat az *általános megelőzési intézkedéseket*, melyekkel az állam és a társadalom, részint törvényhozási, részint közigazgatási úton, részint társadalmi egyesületek s ennek keretében a magánosok által hozzájárulhatnak a kriminalitás csökkentéséhez.

Ezek az általános megelőzési intézkedések, mint a büntetést feleslegessé tevő, illetőleg a büntetések alkalmazását elhárító állami és társadalmi ténykedések vagy mozgalmak, ha nem tartoznak is szorosan a büntetőjog és a büntetéstan szférájába, de mindenesetre a legközelebbről érdeklik a büntetéstan tudományát. Ha megállapítottuk, hogy a büntetési rendszernek és a biztonsági intézkedéseknek egyik általános célja az általános megelőzés, a társadalom védelme, akkor az erre irányuló másféle megelőzési intézkedések és intézmények is rokonságban állanak ezekkel.

Egyik-másik általános megelőzési intézkedés nemcsak ily távolabbi vonatkozásban, de a legközvetlenebb kapcsolatban áll a

büntetési eszközökkel vagy valamely biztonsági intézkedéssel, így elég az elmegyógyintézeteket felemlítenem, melyekben sokszor bűnelkövetésre hajlamos vagy éppen büntettes elmebetegek is kezeltetnek, vagy az alkoholismus kérdésére utalnom, mely a legszorosabb kapcsolatban van a közveszélyes munkakerüléssel és a dologházakkal, — vagy a pornografiára, mely egyenesen büntetőjogi probléma is, melynek elnyomása azonban általános kultúrpolitikai feladat.

1. Fajegészségtani és fajnemesítési (eugenikai) törekvések.

A Lombroso által céltudatosan megindított bűnügyi ember-tani vizsgálódások, több mint félszázados tudományos kutatások és vitatkozások eredményeként, kellő világításba helyezték az *átöröklésnek* a bűnelkövetésben való szerepét. Lombrosznak első nagy művében (*Uomo delinquente*, 1876) felállított merész tételét, a született bűnös typus létezését s az őskori vademberre való visszaütés (atavismus) elméletét ugyan ma már teljesen visszautasítotttnak kell tekinteni, ez azonban nem azt jelenti, mintha az átöröklés nagy jelentőségét kétségbevonnók. Épen a beható embertani kutatások alapján ma mint közkeletű igazságot hirdethetjük, hogy minden ember, így a büntettes is, már születésével magával hoz, örököl bizonyos alapvonásokat, hajlamokat, melyeket a környezet és a nevelés módosíthatnak, de ki nem irthatnak. A bűnelkövetésnek tehát valamely egyén életében *egyik* tényezője lehet kétségtelenül az öröklött rossz hajlam (lobbanékony, indulatos, veszekedő, verekedő természet), az öröklött testi és szellemi vagy erkölcsi fogyatkozások (degenerált szervezet, perverz hajlamok, gyilkolási, lopási, rombolási vágy stb.). Ezt az öröklött rossz hajlamot lehet a bünteteskiszabásnál enyhítő körülményül beszámítani, sőt lehet, hogy amennyiben a többszöri bűnelkövetésből a bíróság valamely elítél-tel szemben az állandó bűnözési hajlamot megállapította, ez alapon azt megrögzött büntettesnek minősítheti és megfelelő biztonsági intézkedést rendelhet el ellene, de még ily esetben sem mondhatjuk, hogy az illető „született“ büntettes volt, aki természeti törvény kényszerűségével követte el a bűncselekményt.

Azok a szomorú tények, hogy épen a visszaeső, tehát a bűnre hajlamos egyének körében minden államban nagy számmal akadnak ilyen testileg és szellemileg elkorcsosultnak látszó (degene-

rativ ismérveket feltüntető), csökkent szellemi értékű alakok s azok a riasztóan érdekes büntettes-családfák, amiket francia és angol írók (*Despine* a *Chretien*-, *Dugdale* az amerikai *Juke*-, *Jörger* a *Zero* és a *Markus* családról) állítottak össze, a degeneratio és az átöröklés problémájával foglalkozó orvostudományi és lélektani írók figyelmét már régóta megragadták. Ma pedig, amikor a fajegészségtan, illetőleg a fajnemesítés (eugenika) problémájának tanulmányozásával egészen külön tudomány: az *eugenika* foglalkozik, ennek egyik legnépszerűbb kérdése a *gyengeelméjű* (feeble minded), az *alsóbbrendű* (underman) bűnelkövetők tanulmányozása. Ennek a problémának a buvárlói vetették fel s vitatják ma világszerte — az emberi nem testi és lelki fejlesztése érdekében — azokat a gondolatokat és terveket, amik a bűnügyi politikát is legközelebbről érintik. Így a közveszélyes vagy megrögzött büntettesekre a *házasságkötési* vagy egyenesen a *nemzési tilalom*, esetleg a *magtalanítás* (sterilizálás) megengedését, valamint az euthanasiát, az idiotáknak halálbasegítését, illetőleg „az értéktelen emberi élet” megsemmisítését.

Bárminő csábítóan hangzik az eugenika egyes fanatikusainak, így az amerikai *Popenhoe*, *Johnson* és *Stoddard*-nak az a programpontja, hogy alkossunk olyan törvényeket, melyek lehetővé tegyék, hogy a „legértéktelenebb” egyéneknek ne legyenek gyermekeik s a többi értékteleneknek is kevesebb gyermekük legyen mint ma, — gyakorlatias felfogással alig hihető, hogy ez a, különben helyes kívánság egyhamar megvalósítható legyen az egyéni szabadság kultuszában élő kultúrállamok kebelében. A *sterilisatio* vagy a még drastikusabb és anachronistikusabb *castratio* és az *euthanasia* pedig, bármily radikális eszköz lehetne a közveszélyes büntettesek egyes osztályainak a megsemmisítésére, vagy kevesbítésére, szintén alig számíthat általános meghonosításra, mert mindkét módszer, mint általános bűnügyi megelőzési eszköz annyi visszaélésre vezethetne, hogy ettől való alapos aggodalmak miatt legalább is az európai államok méltán tanusítanak tartózkodó álláspontot velők szemben. Északamerikában már 24 állam tett a *sterilisatio* törvénybeiktatása iránt lépéseket és gyakorlati kísérleteket, Európában egyedül Dánia hozott ilyirányú törvényt 1929-ben. Svéd javaslat 1930, angol javaslat 1932, német bir. javaslat 1933. (L. *Stoddard*: Lázadás a civilisatio ellen. Ford. *Horvátth* Dániel. 1931.)

Más kérdés, hogy a *sterilisatio* mint *gyógyítási mód* a *gyengeelméjű*ekre és az *euthanasia* mint a gyógyíthatatlan idioták,

imbecillisek fájdalomnélküli kimulásának kivételesen megengedett eszköze nem helyeselhető-e. Az előbbi mint az orvosi beavatkozás egy különleges esete, az utóbbi pedig mint a kívánságra való ölés legenyhébb alakja — bizonyos feltételek alatt büntetlenség biztosítása mellett — lenne szabályozandó a Btk.-ekben. (L. *Finkey*: Az eugenika jogi szempontból. M. Jogi Szemle, 1931. dec.; *Benedek László*: A cselekvő eugenikának és a pszichiátriának öröklésbiológiai és orvosi vonatkozásai. 1931; A. *Hellwig*, *Kohlrausch*, *Fetscher*, *Gruhle* cikkei a Zeitschrift f. ges. Strafrechtswiss. 52. köt. 1933. 383. és köv. l.; v. *Hentig*: Eugenik u. Kriminalwissenschaft. 1933.)

Azonban ha az eugenikai kutatók említett túlköveteléseit nem tekintjük is komoly bűnügy-politikai megelőzési program-pontunknak, azt a legbátrabban hangoztatnunk kell, hogy a kriminalitas elleni védekezésnek legegyszerűbb eszköze a közegészségügy okszerű felkarolása és gondozása az állam részéről. A betegségek, különösen a fertőző, ragályos betegségek elleni szakszerű rendszeres védekezés, a betegségek okainak biztos felkutatása és lehető eltávolítása, legközelebbbről az elkorcsosulásnak kitett osztályok testi egészségének rendszeres gondozása, a *testnevelésnek* általánossá tétele egyik fontos tényező a társadalom összes tagjai testi egészségének biztosítása, ezzel a fajnemesítés magasztos feladatának elősegítése érdekében.

Az „ép testben ép lélek“ ősi maximája szerint az éptestű emberektől kevesebb bűnelkövetés remélhető, mint az elsatnyult testű, avagy a degenerálódott, gyengeelméjű, az alkoholista, a ragályos nemi betegségekkel inficiálódott egyénektől, akiket általános tapasztalat szerint nemritkán már ez a testi, szervezeti bajuk, illetőleg betegségük készítet bizonyos bűntettek elkövetésére.

Ha elutasítjuk is *Morel*, francia orvosnak azt a már Lombroso előtt felállított (*Traité des dégénérescences physiques, intellectuelles et morales de l'espèce humaine*. 1857) túlzó tételét, hogy a bűnözés az *örökletes terheltség* egyik alakja, tehát a bűntetteknek legalább is a matadorjai voltaképen elmebetegek, de abban igazat kell neki adnunk, hogy részint bizonyos betegségek csiráinak az átörökítése, részint a kedvezőtlen gazdasági viszonyok közt, vagy éppen nyomorban tengődő osztályok életmódja biztos bűntenyésztő tényező, aminek a romboló hatását már csak bűnügy-politikai okokból is lehetőségig meg kell akadályozni. Örvendetes jelenség, hogy a legutóbbi évtizedekben az angol és az északame-

rikai társadalmakban régóta divatos testápolás és a rendszeres *testnevelés* az európai összes társadalmakban, így nálunk is népszerű lett, aminek a kriminalitas csökkentésére is kétségtelenül meglesz idővel a biztosan várható jó hatása.

2. Az elmebetegügy.

Az eugenika problémái közül legnagyobb jelentőségű ügy büntetőjogi, mint bűnügypolitikai szempontból az elmebetegség kérdése. Az a tapasztalati és statisztikai tény, hogy a bűnelkövetésnek igen gyakori közvetlen oka a kifejezett vagy a kezdődő elmebaj, valamint az a másik tény, hogy a kóros elmeegyensúlyban szenvedők épen ezen állapotuk folytán gyakran kerülnek a büntető bíróságok elé, már régóta felhívta az elmeorvosok figyelmét s ma lehet mondani, hogy az elmekórtannak egy külön ága, a *bűnügyi elmekórtan*, mely a bűnözés és az elmebetegség közötti összefüggés kérdéseivel szakszerűen foglalkozik.

Lombroso bűnügyi embertani iskolájának kialakulása idején számos kiváló orvostudományi író egyenesen elmekórtani alapon próbálta megfejtetni a kriminalitas okainak problémáját s egyesek egy sajátos elmekór-alakzat gyanánt állították fel a bűnözési elmebajt (*nèvrose criminelle*), mások pedig, így különösen az angol elmeorvosok (Maudsley, Pritchard) az erkölcsi elmezavar (*moral insanity*) fogalmát állították fel, melyben szenvednének a bűnelkövetők. Ezt a felfogást sok jogi író (Ferri s lényegében Garofalo is) is magáévá tette s a *moral insanity*, mint az elmebeteg büntetések különös elmekórformája a legutóbbi időig vita tárgya volt.

Sőt maga Lombroso is működése későbbi szakában behódolt az elmeorvosok eme tételének s a született büntettest epilepsiás elmebetegnek tekintette, aki kriminális tettekben nyilvánuló kényszerképzetek befolyása alatt áll. (*Vámbéry: Büntetőjog I. 5. l.*) Garofalo annyiban tért el előnyösen Lombrosótól, hogy született büntettesnek azt tekinti, aki erkölcsi érzés (*senso morale*) nélkül, vagyis a *pietà* és a *probità* érzelmei nélkül született, akinek az erkölcsi fejlődése a degenerációs lelki rendellenességek miatt visszamaradt. Az ilyeneknél a bűnelkövetés természetes jelenség (innen a „természetes büntett“, *delitto naturale* fogalma). A mai orvostudomány azonban ezt a túlhajtott álláspontot nem fogadja el. A mai

legkiválóbb elmeorvosok szerint sem valami külön bűnözési elmebaj, sem a moral insanity, mint külön elmekórforma nem igazolható. Csupán arról lehet szó, hogy számos elmekórforma, így különösen a dühösség, a perlekedési, a szerelmi tébolyodottság, a hysteria gyakran vezet bűnelkövetésre, tehát a közbiztonságra, mások személyi és vagyoni jogkörére veszélyes állapot, vagyis vannak ú. n. közveszélyes és bűnelkövetésre hajlamos elmebetegek, akik kellő gondozás és felügyelet nélkül előreláthatólag teméntelen személy és vagyon elleni bűncselekményt követnének el.

Ez a kézzelfogható társadalmi veszedelem elég nyomatékos figyelmeztetés a törvényhozásra és a kormányzatra, hogy az elmebeteg-üggyel a legnagyobb gondossággal foglalkozzanak és e legszerencsétlenebb betegek elhelyezéséről és szakszerű gyógyításáról vagy legalább gondozásáról a legszélesebb keretben intézkedjenek. A legtöbb kultúrállam ezt a feladatát igyekszik is a legodaadóbban teljesíteni. Sok helyt külön törvényben intézkednek az elmebeteg s különösen a közveszélyes elmebetegek elhelyezéséről és gyógyításáról. Ez a gondoskodás a legbölcsebb kriminálpolitikai védekezés is.

Egyenesen bűnügypolitikai intézkedés pedig az elmebetegséggel védekező gyanúsítottak *szakszerű megfigyelésére* berendezett különleges intézetek, valamint a különböző büntettes-*embertani laboratóriumok* felállítása, minőket a legújabb időkben egymás után létesítenek a kultúrállamok. Egyik legkiválóbb ily intézet Brüsszel mellett a forest-i Prison cellulaire-ben berendezett Laboratoire d'Anthropologie pénitentiaire (L. Hacker E.: Kriminologiai adalékok. 1928.) Hazánkban mintaszerű ily intézet az 1896-ban az országos gyűjtőfogház egy külön szárnyában létesített „a letartóztatottak és elítéltek országos megfigyelő és elmeorvóintézete”. Ugyanitt 1913-ban létesült a bűnügyi embertani laboratórium.

Az elmebeteg ügynek egyik, kriminalpolitikai szempontból legérdekesebb részlete a *gyengeelméjűek*, illetőleg a *korlátolt beszámítási képességűek* kezelésének a kérdése. A büntető bírósági gyakorlatban naponta jönnek elő esetek, amikor a gyanúsított, illetőleg vádlott egyénre az orvosszakértői vélemény azt állapítja meg, hogy az illető kifejezett elmebetegségben nem szenved ugyan, de elme-tehetsége korlátozott, fejlődésében visszamaradt s már ezen okból könnyebben sodródott a bűn útjára, mert nem volt elég ellenállási ereje a bűnelkövetésre csábító ingerek ellenében. Ezekre a „szellemi határközi állapotban” levő egyénekre állította fel a büntetőjogi

tudomány a „korlátozott beszámítási képesség“ fogalmát, a bűnügyi politika pedig követeli az ezekről való különös törvényi rendelkezést és gondoskodást.

Az elmeorvosi írók nagyobb része az ily határközi állapotban levőkre (gyengeelméjűek, alkoholisták, epileptikusok, neurastheniások) különleges *gyógyletartóztató intézetek* létesítését sürgeti, amihez a jogi írók nagy része is szívesen csatlakozik. Ily különleges intézetek szervezése, melyben megfelelő orvosi kezelés mellett az illetők el lennének különítve a szabad társadalomtól, így nem lenne alkalmuk a bűnelkövetésre, — kézzelfogható előnyére válnék úgy maguknak az illető betegeknek, mint a társadalomnak.

Kiváló érdeklődés tárgya az *elmeengedésben* szenvedők kérdése Északamerikában, ahol nagy adatgyűjtés is folyik az ide sorolható egyénekről. *Stoddard* az Egyesült államokban levő elmebetegek, gyengeelméjűek és epileptikusok számát kerekén egy millió főre teszi. *Brown* Fr. W. szerint 1929-ben az Unio kórházaiban és egyéb intézeteiben levő egyének közül 400,000-ról állapították meg az elmebeli fogyatkozást vagy epilepsiát. (*Some Aspects of Mental Hygiene. Philadelphia 1930.*) Ezek részére külön megfigyelő intézetek, iskolák és gyógyintézetek létesültek. Az általános megelőzést mindenesetre hathatósan mozdítja elő ennek a nagy problémának a minél behatóbb megvitatása és minél sikeresebb megoldása. (*Kretschmer: Medizinische Psychologie. 1930.; W. Petrzilka: Persönlichkeitsforschung u. Differenzierung im Strafvollzug. 1930.*)

3. Küzdelem az alkoholismus ellen.

Az eugenikai problémának egy további kiágazása s részben már társadalompolitikai probléma is az alkoholismus. Ennek büntetőjogi és bűnügypolitikai jelentősége közismert és szinte agyoncsépett kérdés. Ez a körülmény azonban egyáltalán nem csökkenti az alkoholismus elleni védekezés óriási jelentőségét bűnügypolitikai szempontból. Kézzelfogható igazság, hogy az alkoholismus valódi melegágya a kriminalitásnak. A bűncselekményeknek, különösen a személy elleni bűntetteknek négyötödét alkoholt élvező emberek követik el.

Az alkoholismusnak általános kriminal-aetiologiai jelentősége abban áll, hogy testileg és értelmileg gyengíti, demoralizálja a népesség azon rétegeit, melyek mértéktelenül élnek szeszes italokkal. Az alkoholista szülőktől származott utódok könnyen örökölnék

testi vagy lelki bajokat, gyengeségeket s így a degenerálódásnak is egyik hathatós tényezője az alkoholizmus.

Büntetőjogi szempontból az alkoholizmus több irányban nyújt nehéz problémát. Első ilyen probléma a szokásos ivók, az ú. n. *alkoholisták* büntetőjogi felelősségrevonásának és bűnösségük súlyának a megállapítása. Kétségtelen, hogy bizonyos fokon az alkoholistá egyén már egyenesen elmebetegnek (*delirium tremens*-ben szenvedőnek) minősíthető, aki tehát büntetőjogilag felelősségre sem vonható. Ilyen állapotú volt-e a vádlott, ezt a büntető bíró csak az orvosszakértői vélemények figyelembevételével fogja megállapíthatni. A szakemberek körében közóhaj, hogy az ilyen alkoholistá bűnelkövetők részére, ha beszámíthatóságuk nem volt megállapítható, különleges *gyógyintézetek* létesíttessenek, ahova a bíró — felmentés esetén — beutalhassa az illetőket. A még nem teljesen beszámíthatatlan, de állandóan alkoholt élvező s emiatt elmebetegségben szenvedők részére pedig a már említett *gyógytartóztató* intézetek létesítendőek, melyekben az illetők alapos kúra által e betegségekből kigyógyíthatók.

A második probléma az épelméjű bűnelkövetőknél előforduló *alkalmi részegség*, illetőleg a szesztől felhevült állapot s az ebből származó indulatosság beszámítása. Közismert dolog, hogy a szeszfogyasztás az illető egyén kedélyállapotát, gondolkozását és akaratelhatározását károsan befolyásolja, az indulatokat felkorbácsolja, a kedélyt ingerlékennyé teszi, a higgadt megfontolást korlátozza s az illetőt nem várt s maga által sem óhajtott cselekvésre készíti. A szándékos emberölés, testi sértés, a hatóság elleni és a szemérem elleni erőszak eseteinek túlnyomó része (néhol több mint 90%-a) a szesztől felhevült állapotban követtetik el. Ez a felhevült, tehát nem higgadt lelkiállapot az esetek nagy részében az illető javára enyhítő körülményül számítható be, de téves az a közkeletű felfogás, hogy a szesztől felhevült állapot, illetőleg a részegség mindig enyhítő körülmény. A büntető bíróság csak akkor tekintheti ezt az állapotot a büntetés leszállítását megokoló körülménynek, ha a lerészegedés, az italos állapot a véletlen műve volt, vagy legfeljebb gondatlanságra vezethető vissza és a bűnelkövetés ebben az állapotban emberileg menthetőnek tűnik fel. Ellenben amikor a vádlott bebizonyíthatólag a bűnelkövetés előtt épen azért élt szeszest itallal, hogy magát arra feltüzelve (bátorságot öntsön magába), vagy célzatosan enyhítő körülményt teremtsen magának, ily esetekben

nem enyhítő, de épen súlyosbító körülményül lesz beszámítandó az ilyen célzatos lerészegedés. Épúgy egy gondatlanságból elkövetett bűncselekménynél súlyosító körülménynek tekintendő, ha az, akinek hivatása, foglalkozása megköveteli annak teljesítése közben a tiszta elmeállapotot (orvos, gyógyszerész, baba, soffőr, kocsis), eme foglalkozásuk, hivatásuk teljesítéséhez alkoholos állapotban kezdenek hozzá s így követnek el bűncselekményt.

Az alkoholizmusnak ez a nagy szerepe a bűnözés okai között teljesen érthetővé teszi a bűnügyi politikusok régi követelését, hogy az ellen úgy társadalmi úton, mint állami intézkedésekkel a legerélyesebben harcolni kell. Az e célra alakult üdvös társadalmi szervezetek, mértékletességi egyesületek, — *antialkoholista ligák* jogi kényszer hiányában rendszerint igen csekély eredményt érnek el. Kíváncsinos azért az állami beavatkozás ezen a téren is. Az *általános szesztilalom*, mint az északamerikai példa mutatja, túllövés a célon. Sikeresebb intézkedések a szesztermelés és árusítás okszerű szabályozása, másrészt az alkoholisták számára megfelelő gyógyintézetek létesítése.

Érdekes, hogy legújabbban a kultúrállamok egymás után alkotják a szeszfogyasztást korlátozó és a fiatalságot a szesz élvezetétől tiltó törvényeket. Így hazánkban is az 1927. évi 33. t.-c. okos gyakorlatias intézkedéseket tesz az ifjúságnak az alkoholizmus veszélyei elleni védelme tekintetében. Így kimondja, hogy 18-ik életévét még be nem töltött ifjú számára nyilvános helyiségekben vagy helyeken szeszes italt sem fizetésért, sem ingyen kiszolgáltatni nem szabad, még akkor sem, hogy a fiatalkorú felnőtt egyén kíséretében jelent meg s nyilvános helyiségekben vagy helyeken a fiatalkorú részére a felnőtt sem rendelhet szeszes italt s törvényes képviselője vagy felügyelője sem engedheti meg neki a szeszes ital fogyasztását. A törvény részletes tilalmakat és az áthágókra megfelelő büntetési tételeket állít fel úgy az italmérőkre, mint azokra, akik másokat szándékosan lerészegítenek vagy a részeg embernek szeszes italt kiszolgáltatnak.

Természetesen ezektől az állami intézkedésektől sem szabad csodatevő hatást várni. A legnagyobb eredmény remélhető attól, ha az okos népnevelés által a fiatalabb nemzedéket le lehet szoktatni a szeszes italozásról. Etekintetben kétségtelenül nagy hatással van a mai fiatalságra a divatba jött általános sportolás, aminek teljesítése kizárja az italozást. Épúgy a levente-intézmény is felette üdvös

hatással volt a falusi fiatalságnak a korcsmázástól való leszoktatására. Tehát itt is a népnevelés, a helyes irányú testnevelés és az okos szellemi szórakoztatások rendszeresítése a leggyakorlatiasabb módozatok az alkoholizmus kriminális veszélyeinek csökkentésére.

4. Küzdelem a prostitutio és a pornografia ellen.

A prostitutio ugyan, aminek rendszerint gazdasági háttere van, első sorban társadalompolitikai és gazdasági kérdés, de kétségtelen, hogy sokszor közvetett oka ez is a bűncselekmények elkövetésének, ezért a bűnügypolitikát is igen közeliről érdekli. Magának a prostitucionak a leküzdése vagy csökkentése már csak eugenikai szempontból, a degeneratio meggátlása okából is közvetve bűnügypolitikai jelentőségű, de közvetlenül is érinti a büntetőjogot a prostitutio legrútabb kinövése: a leánykereskedés és a pornografikus sajtótermékek két problémája.

A *leánykereskedés*, a jellemzően ú. n. fehér rabszolga-kereskedés (*Traite des blanches*) elleni erélyes fellépés s ecélből a kultúr-államok nemzetközi szövetezése egyenesen a bűnügyi politikusok több évtizedes buzgólkodásának az eredménye. Valóban szégyenfoltja volt ez az aljas nővásár a kultúr-államoknak s köztük nem utolsó sorban hazánknek, ahonnan a lelketlen üzérek nagy előszere-tettel szállították külföldre (főként keletre) az ott közönségesen Hungara-nak nevezett fiatal leányokat, akiket állásszerzés, elhelyezés címe alatt csaltak lépre s őket testileg, erkölcsileg, de rendszerint anyagilag is tönkre tettek.

Egyes lelkes emberbarátok előbb egyesületi úton igyekeztek ezt az ocsmány embervásárt megakadályozni, majd miután így nem sikerült, kongresszusokat (az első Londonban 1899-ben) hívtak egybe s közös fellépéssel igyekeztek a törvényhozások figyelmét a kérdésre felhívni. 1904-ben aztán nemzetközi egyezmény jött létre 12 állam részvételével, melyhez 1905-ben Magyarország is csatlakozott. Ennek a nemzetközi egyezménynek a becikkelyezését tartalmazza az 1912. évi 49. t.-c. Ebben a nemzetközi egyezményben foglalt kötelezettség eredménye lett, hogy az 1908. évi Büntetőnovellánk az eddig csak kihágásnak tekintett *kerítést* vétséggé és büntettté emelte és mint ennek legsúlyosabb esetét: a leánykereskedést is súlyos büntetési tételek alá (tíz évig terjedhető fegyház és magas pénzbüntetés) helyezte.

Ugyanilyen módon, előbb egyesületi agitatio, majd nemzet-

közi kongresszusok és conferentiák összehozása útján sikerült a fajtalanságot tartalmazó iratok, képek stb., az ú. n. *pornografia* elnyomása érdekében is a művelt államok közös fellépését kieszközölni, aminek eredménye lett az 1910-iki párisi nemzetközi egyezmény „a fajtalan közlemények forgalmának elnyomásáról“, amely egyezményt hazánkban az 1912 : 50. t.-c. cikkelyezte be törvénytarunkba. Majd 1923-ban Genfben újabb nemzetközi egyezmény jött létre *a szeméremsértő közlemények* (les publications obscènes) forgalmának és a velök való üzérkedésnek erőteljesebb elnyomása érdekében, mely egyezményt Magyarország az 1929. évi VII. t.-c.-be iktatta be s ennek az alapján aztán ez a t.-c. hatályon kívül helyezte a Btk.-nek a szemérem elleni vétségről felette enyhén rendelkező 248. §-át és súlyosabb büntetési tételek alá helyezi; minősített esetekben büntetté nyilvánítja a pornografikus közleményeket, az azokkal való kereskedést s azok forgalmának bárminő előmozdítását. (L. e törvény ismertetését: *Finkey F.*: Budapesti Szemle. 1929. júl.)

Mindakét új törvényt bűnügypolitikai tekintetben is a legnagyobb örömmel kell üdvözölnünk. Kétségtelen, hogy úgy a leánykereskedés szigorú üldözése, mint a pornografia lehető elnyomása alkalmas eszközei az általános megelőzésnek. Az ily galád üzelmekből élő, rendszerint üzletszerű büntettesek valóban szigorú, példás megbüntetése bizonyára megriasztja az erre hajlamos egyéneket s tartózkodásra fogja őket ösztönözni.

Mindakét intézkedés a közerkölcsök emelése szempontjából is jótékony hatású, beviszi a köztudatba, hogy az állam nem tűri az ily ocsmány, erkölcstelen üzelmeket s ily értelemben is elősegíti a kriminalitas elleni általános küzdelmet. Az angol törvényhozás ebből a gondolatmenetből a mienknél is drasztikusabb eszközökhöz nyult, midőn az utálatos leánykereskedés kiirtása érdekében az 1912 dec. 13-iki törvényben a visszaeső (javíthatatlan) leánykereskedőkre mellékbüntetésül a botbüntetést is előírja (a miniszteri indokolás szavai szerint a bottól való félelem előreláthatólag elriasztó hatású lesz). Dánia 1911-iki botbüntetési törvénye is első sorban a gyermekeken elkövetett szemérem elleni erőszakoskodások miatt vezette be a botbüntetést. Ennek a hatása alatt ment bele a magyar törvényhozás is 1920-ban (26. t.-c.) a botbüntetésnek kísérletképen visszaállítására és pedig egyebek közt a szemérem elleni erőszak s a kerítés, ill. a leánykereskedés elkövetőivel szemben. Nehány amerikai állam pedig ily esetekre a castratit vagy a sterilisatit

írja elő. Ha ez utóbbi drastikus eszközöket épen a büntetőjog helyes vezéreszméi alapján nem lehet is helyeselnünk, ezek a túlhajtott intézkedések jelzik, hogy a társadalom intelligens köreiben milyen érthető erkölcsi felháborodást és utálatot kelt az ily ocsmány bűncselekmények elkövetése.

5. Küzdelem a nyomor és a gazdasági visszaélések ellen.

A bűnügyi aetiologiának egyik legáltalánosabban ismert és elismert sarkigazsága, hogy a társadalmi tényezők közül a gazdasági helyzet, különösen a nyomor a legtöbb bűncselekmény elkövetésének valódi ható oka. Már a XVI. század elején Th. Moor (Morus Tamás) éles szavakkal ítéli el Anglia akkori gazdálkodási rendszerét, hogy a nemesség nem ad munkát a szegény néposztálynak s ezzel a szegény embert az éhenhalás vagy az akasztófa dilemmája elé állítja. A XVIII. században pedig már céltudatos büntetőjogi reformeszme gyanánt hirdeti *Hommel*, lipcsei egyetemi tanár, hogy a büntetéssel való fenyegetés mitsem ér addig, amíg a nyomor bűnre csábít. Ha a bűncselekményeket el akarjuk hárítani, annak tényezőit kell megszüntetnünk, vagyis a nép gazdasági és erkölcsi színvonalát kell emelnünk. A XIX. század elején aztán Ch. Lucas, francia író állítja fel mint axiomát, hogy a bűncselekmény a nyomorból ered, a nyomor pedig párhuzamosan halad a tudatlansággal.

A bűnügyi statisztika adatai a legutolsó félszázadról és napjainkról kézzelfogható tények gyanánt állítják elénk, hogy a büntettek túlnyomó része a vagyontalan vagy az igen csekély vagyonú egyének közül kerül ki. A vagyon elleni bűncselekmények elkövetőinek pedig a kilenctizedrésze egyenesen a vagyontalanok közül ujoncozódik.

Bármennyire banális igazság azonban, hogy a nyomor bűnre csábít, vagyis a bűnelkövetés legesleggazdagabb forrása a vagyontalan emberek nehéz megélési viszonyaiban, kedvezőtlen gazdasági helyzetében, a ma már világproblémává dagadt *munkanélküliségben* található, ez a tény és igazság nem ad teljes és megnyugtató bűnügypolitikai megoldást a kriminalitás leküzdésére. Tökéletesen jogosult ugyan a legékebben E. Ferri által kifejtett socialista álláspont, hogy szüntessük meg a szegénységet s el fog tűnni a mai bűncselekmények nagy tömege, ezt a tételt azonban könnyebb felállítani, mint megvalósítani. De elvileg is hibás ez a felállítás, mert

a szegénység, sőt a nyomor sem egyedüli és nem feltétlen bűnelkövetési tényező. Már *Quetelet*, a bűnügyi statisztika atyja, bölcsen mutat rá, hogy bár a nyomor általában véve bűnre csábít, mégis Franciaországnak és Németalföldnek éppen a legszegényebb tartományaikban követnek el legkevesebb bűncselekményt, mert ahol a lakosság szegény, de *szorgalmas és józan*, ott munka útján kielégítik szükségleteiket. A szegénység csak ott lesz valóban bűnre ingerlő tényező, ahol, mint a nagy városokban, a nagy vagyonúak mellett a teljesen vagyontalanok, a proletárok tömege gyűl össze, mely utóbbiak naponta látván a rikító vagyoni ellentétet, a gazdagok fényűzését, esztelen pazarlását, csakugyan ki vannak téve a bűncselekmény kísértésének.

Ugyanezt a gondolatot, a XIX. század eseményeinek tanulságaival gazdagítva, meggyőző erővel fejti ki az újabb kriminal-sociologusok közül *G. Tarde*, aki bátran kimondja, hogy a szegénység, illetőleg a rossz gazdasági helyzet csak közvetett oka a kriminalitásnak. A bűncselekmények nagy részének, különösen a vagyon ellenieknek a közvetlen oka a bírvágy, a gazdagodási vágy, a saját sorsával való *elégedetlenség* (*inassouvissement*). A vagyonosabb, illetőleg jólétben levő embert már ez az állapot is rendszerint visszatartja a bűnelkövetéstől, bár elég sok szomorú példa van arra is, hogy a vagyonos emberen is erőt vesz a rohamosabb és mindenáron való gazdagodás vágya, úgy hogy bűncselekmények (csalás, uzsora, zsarolás) útján is megkísérli vagyona növelését. A kisvagyonú vagy teljesen vagyontalan embernél ellenben kétségtelenül az anyagi gondok, az életszükségleti tárgyak megszerzésének kínzó nehézségei vetik fel könnyen a tiltott úton való pénzszerzés gondolatát. Ezt a gondolatot aztán a gyenge erkölcsű vagy éppen laza erkölcsi felfogású egyéniség bűnös elhatározássá érleli, míg a helyes erkölcsi nevelésben részesült vagy anélkül is becsületes érzelmekkel megáldott ember sokszor a legkétségbeejtőbb helyzetben is elutasítja magától. *Tarde* conclusioja tehát az, hogy a gazdasági helyzet kétségtelenül erősen befolyásolja az egyéneket vágyaikban, törekvéseikben és cselekvéseikben, de úgy a vagyontalanság, mint a pillanatnyi nélkülözés csak *a hibás erkölcsi felfogású, lelkiismeretlen vagy könnyelmű, léha lelkületű* egyéneket motiválja bűnelkövetésre. (L. *G. Tarde*: Összehasonlító tanulmányok a kriminologia köréből. Ford. Lengyel Aurél. 1908.)

A világháborúnak váratlanul hosszú tartama, majd az utána

beállott gazdasági összeomlás és pénzkrisisek ismét új alakulatokat teremtettek a gazdasági élet és a kriminalitas összefüggésének illusztrálására. A vagyon elleni addigi bűncselekmények mellett hihetetlenül felburjánzottak mindenfelé a legkülönbözőbb uzsorásokodások és panamák (hadi uzsorák, szállítási panamák, áruuzsorák, munkabéruszorák, lánckereskedések, üzérkedések, valutaszédelgések, csempészkedések, tisztességtelen verseny, stb.), melyek ellen eleinte rendeleti úton, majd külön törvényekkel igyekeztek az államok védeni a tisztességes társadalmat. Így jöttek létre nálunk is a hadi szállítási visszaélések megtorlásáról alkotott 1915 : 19. t.-c., — az árdrágítási visszaélésekről előbb az 1916 : 4., majd az 1920 : 15. t.-c., a fizetési eszközökkel elkövetett visszaélésekről szóló 1922 : 26. t.-c., a tisztességtelen versenyről alkotott 1923 : 5. t.-c., az adócsalási törvények stb. Természetesen ezek a legnagyobbbrészt alkalmi s átmenetinek szánt törvények csak a kriminalitas új alakjait voltak hivatva szigorú megtorlás által visszaszorítani, a probléma végleges megoldását azonban ezek sem jelentik.

A szegénység és különösen az akut nyomor megszüntetése s a helyesebb vagyonmegoszlás, a megélhetés biztosítása nem is a bűnügyi politika feladata. A bűnügyi politika csak nyilvántartja ezt a minden idők legnagyobb és legnehezebb problémáját s örökös memento gyanánt tárja a mindenkori kormányok szeme elé a régi mottót: *paupertas magna meretrix!* A büntettek általános megelőzésére, a kriminalitas kevesbítésére a legnagyobb hatású tényező meggyőződéseim szerint is a tömegnyomor megszüntetése, a zsúfolt tömeglakások, az ágyrajárás, a nyomor- és bűntanyák teljes eltüntetése s ehelyett az általános gazdasági jólét megteremtése, a tisztességes munka által való tisztességes megélés lehetőségének mindenki részére való biztosítása s az ezt gátló akadályok elhárítása.

Ennek az idealis programnak a megvalósítása azonban — el kell ismernünk — szinte sysifusi feladat. Különösen ma, amikor a világszerte bekövetkezett pénzkrisis és a munkanélküliség kétségbeejtően növekvő réme valódi világgazdasági krízis elé állította nemcsak a világháborúban vesztes államokat, de az ú. n. győzteseket is. A bűnügyi politika ezért — erre a kétségtelenül csak átmeneti világválságra való tekintet nélkül — köteles és kénytelen ragaszkodni a háború előtt kiörölt helyes programjához és sürgeti, követeli a különböző *népjóléti intézmények* minél szélesebbkörű létesítését, a gazdaságilag gyengébb társadalmi osztályok anyagi, ér-

telmi és erkölcsi színvonalának céltudatos fejlesztését, a nyomor elleni előzetes, tervszerű állami actiot, a szegény emberek megélését biztosító munkaalkalmak teremtését s a gazdasági élet olyértelmű irányítását, hogy a kiáltó gazdasági ellentétek megszűnjenek s a szorgalmas, munkakereső, becsületes ember ne legyen kénytelen a bűnelkövetésre gondolni.

Ha a legújabb törvényhozások a társadalom védelme érdekében meghozták a *közveszélyes munkakerülők* és a megrögzött büntettek ellen a szükséges biztonsági intézkedéseket, ennek természetes folytatása és követelménye a munkanélküliség megszüntetése és a munkára képtelen egyének és családok emberies ellátásáról való gondoskodás. Minden lépés, amit e téren az államok tesznek, egy-egy villámhárító a bűnelkövetés ellen.

6. Küzdelem a tudatlanság és az erkölestelenség ellen.

Kétségtelen, hogy a tudatlanság, a hiányos vagy rosszirányú nevelés s az ennek folyományát képező hibás erkölcsi felfogás, a lelki durvaság, az antisociális érzelmek a gazdasági okok mellett a másik legbővebb forrása a kriminalitásnak. Igaza van Ch. Lucas-nak, hogy a nyomor ikertestvére a tudatlanság, a műveltség hiánya. A bűncselekmények legnagyobb részét a csekélyebb értelmiségű, a hiányosan nevelt, vagy éppen teljesen neveletlenül felnőtt s ezért hibás erkölcsi felfogású műveletlen emberek követik el. A jó nevelés, a valódi műveltség már magában véve erős vértettet nyújt a bűnre csábító ingerek ellen.

Természetesen a bűnelkövetésnek sohasem egyedül a műveletlenség az oka, sőt a tanulatlan vagy egészen műveletlen, jámbor emberek nagy tömegei bizonyos büntetteket már ismerethiányuk miatt sem követhetnek el. Viszont maga a műveltség, a legjobb nevelés sem zárja ki a bűnelkövetést, hiszen hány magasabb műveltségű ember kerül összeütközésbe a törvényekkel. De általánosságban mégis felállítható az a sociológiai tétel, hogy a *műveltség* terjedése, a *társadalom értelmi s különösen erkölcsi színvonalának az emelkedése* egyik leghathatósabb és legegyszerűsebb útja a kriminalitás apasztásának. Ellenben a népnevelés elhanyagolása, a tudatlanság, a babonák terjedése, a vallásosság, a jóerkölcsök megfogyatkozása, a lelki durvaság terjedése matematikai bizonyossággal

növelik a bűnelkövetések számát és súlyát. Az erőszakos, durva büntetteket rendszerint durva lelkületű, erkölcsi színvakságban vagy erkölcsi tébolyban szenvedő, másként erkölcsileg züllött egyének követik el. Érdekes statisztikai adat, hogy a visszaeső tolvajok nagyrésze az analfabéták közül kerül ki, míg az egyszerű lopásoknál a műveletlenek számaránya némileg visszamarad (nálunk az 1913-iki megállapítás szerint 100 ilyen tolvaj közül 57 tudott írni-olvasni).

Ha tehát elfogadjuk azt a tételt, hogy a tudatlanság és a műveletlenség már magában is bűnözési tényező, más tényezőkkel, különösen a nyomorral és az alkoholizmussal párosulva pedig a leghatékonyabb forrása a bűnelkövetésnek, akkor a legelemibb követelmény már csak bűnügypolitikai szempontból is a *népnevelés* minél erőteljesebb felkarolása és az *általános műveltség* lehető emelése. A népoktatás alsóbb fokozatainak céltudatos fejlesztése, a nálunk annyira fontos tanyai iskolák hálózatának teljes kiépítése, az ismétlő iskolák, a vasárnapdélutáni ismeretterjesztő előadások, erkölcsös irányú olvasmányok, helyes szórakozások rendszeresítése a legbiztosabb eszközök az alsóbb néposztályok tudatlanságának, a helytelen és erkölcstelen érzelmek és szokások kiirtására s levezető csatornák a bűnelkövetés ellen.

Hangsúlyozni kell azonban, hogy az igazi műveltség nem pusztán az iskolák végzésében áll. Az igazi műveltség, a művelt ember fogalma alatt nem szabad csupán az értelmileg képzett, a magasabb iskolákat végzett embert érteni, az igazán művelt ember fogalmának elengedhetetlen kelléke az erkölcsileg is magas színvonalon állás, vagy legalább is a kifogástalan jellem. Az ily értelemben vett igazán művelt, becsületes ember nem igen kerül a bűn útjára. A bűnelkövetők legnagyobb része épen ezt a magasabb értelemben vett *műveltséget*, az erkölcsileg is helyes életű és viselkedésű, az ú. n. becsületes ember legértékesebb vonását nélkülözi. Ez aztán lehet ismét vagy öröklött tehetségtelenség vagy rossz hajlamok vagy társadalmi nyomás (ferde szokások, babona) eredménye.

Az ily értelemben vett műveltség terjesztése, a jóérzésű, becsületes emberek számának a szaporítása a legmagasabb értékű fegyver a kriminalitas ellen. Ennek a kultúrmunkának a terjesztése, a társadalom egyéneinek erkölcsi emelése a legbiztosabb útja az általános megelőzésnek. Ezen a téren az egyházak fejtenek ki áldásos tevékenységet, de ez a hivatása az iskolának és az iskolán kívüli

népművelés különböző szervezeteinek (szabad egyetem, rádióiskola) is.

7. Küzdelem a társadalmi ferdeségek ellen.

Amint el nem lehet vitatni az átöröklésnek, a születés útján nyert hajlamoknak, a vérmérsékletnek, az egyén alapjellemének kriminalaetiologiai jelentőségét, épúgy el kell ismerni, hogy *a társadalmi környezet*, a milieu, amibe az egyén akaratán kívül beleszületik, majd később tudatosan vagy akaratán kívül belekeveredik, ennek a társadalmi rétegnek a szokásai, gyarlóságai vagy bűnei, hatalmas, legtöbbször döntő befolyást gyakorolnak a bűnelkövetés vagy az attól tartózkodás választójára került egyén elhatározására.

Tarde-nak az *utánzás törvényéről* szóló elmélete (Les lois de l'imitation, 1895) nagy igazságot tartalmaz. Az emberek nemcsak gyermekkorukban, de felnőtt állapotukban is folyton utánózzák embertársaikat. A gyermek szüleit, nagyobb testvéreit vagy a cselédeket, az iskolás gyermek iskolatársait, a gimnázista az egyetemi hallgatót, a szervezett munkás a szakszervezet vezetőit, az alsóbb társadalmi rétegbeliek a felsőbbeket. Az utánzásra vezethető vissza a társadalmi convencionális szokások, a szokás és a divat hatalma. Ez a csendesen, de annál biztosabban működő társadalmi törvény magyarázza meg a különböző társadalmi rossz szokások, ferdeségek óriási elterjedését s az egyes emberre való, szinte ellenállhatatlan erejű nyomását.

Ezek a társadalmi ferdeségek, babonák, mániák aztán sokszor a bűncselekmények egész sorozatának lesznek szülőokai vagy legalább rész-okai. Ezek romboló hatásának megszüntetése vagy legalább ellensúlyozása szintén hatalmas — részint közvetlen, részint csak közvetett — eszköze a kriminalitás általános megelőzésének. Ezek közül a társadalmi ferdeségek közül csak a legismertebbekre kívánok rámutatni, mint az általános megelőzés egyes aktuális problémáira.

A rossz nevelés. Az egyes ember egyéniségének, jellemének kialakulására kétségtelenül legnagyobb, rendszerint döntő szerepe van a gyermekkori nevelésnek. A családban nyert legelső benyomások, a szülők, a gondozók, testvérek, cselédek, nevelők beszéde, ezeknek céltudatos vagy akaratlanul elejtett mondásai, megjegyzései, meséi, tanácsai, parancsai adnak irányt a fejlődésnek induló

zsenge gyermeki léleknek. A családi körben nyert helyes, erkölcsös tanítások, az istenfélelemre, embertiszteletre és szeretetre, az engedelmességre oktatót gyermek lelki világa egészen másként alakul, mint azé, akit zsenge korában durva, cinikus, istenkáromló, mosdatlan vagy babonás beszéddel, mások becsmérlésével, osztálygyűlölködéssel oltottak be, vagy egyenesen bűnelkövetésre, lopásra, csalásra tanítottak. Ezek a gyermekkori benyomások, az első öntudatos képzetek, gondolatok, majd az iskolában kapott helyes, erkölcsi irányú vagy ellenkezőleg félszeg, helytelen célzatú tanítások vezetnek az egyik fiatalkorút a rendes, tisztességes, törvénytisztelő emberek sorába, a másikat a rendetlen, rakoncátlan, a bűnelkövetésre könnyen kapható, fegyelmezetlen elemek közé.

A családi és az iskolai nevelésnek elvitázhatatlanul igen jelentékeny befolyása van arra nézve, hogy az egyén már fiatalkorban, majd meglelt embersorban képes lesz-e ellentállani a bűnelkövetésre csábító ingereknek és alkalmaknak, a mások rosszra ösztönzésének. A *jellem* kialakulására a döntő lökést legtöbbször a környezet, annak minősége s első sorban a családi és az iskolai nevelés minéműsége adja meg. A gyermekek és a fiatalok erkölcsi elzüllésének az öröklött szervezeti tulajdonságok, a rossz hajlamok mellett kézzelfoghatóan a rossz vagy az elmaradt nevelés, a nevelatlenség, illetőleg a rosszra való nevelés a ható oka. Ha pedig valaki ily rossz környezetben, ily elhanyagolt vagy rossz irányú nevelés és példaadás mellett nőtt fel, bizony nem csoda, ha felnőtt korában is könnyen téved a bűnözés útjára, mert nincs meg a kellő erős és alapos erkölcsi vértézete.

A bűnelkövetés elleni általános védekezésnek legtermészetesebb fegyvere tehát a helyes irányú nevelés, a helyes erkölcsi eszmékre kellő időben való kitanítás, amit a család és az iskola, ennek hiányában a nevelő intézetek adnak meg. Persze, a családi és az iskolai nevelés problémája nem tartozik a bűnügyi politika körébe. A büntetőjogász és a kriminalpolitikus csupán arra mutatnak rá, hogy a *népnevelésnek* minél magasabb színvonalra emelése, az *általános műveltség* fokozása a társadalmat és az államot teméntelen bűnelkövetéstől menti meg. A nevelésügy helyes irányú vezetése s különösen az elhanyagolt néposztályok értelmi és erkölcsi színvonalának fokozása nem csupán kultúrpolitikai, de közbiztonsági, tehát a legreálisabb önvédelmi szempontból is elsőrangú sociálpoli-

tikai követelés. Az egyházak, az iskolák, a közművelődési egyesületek a bűntettek megelőzése tekintetében is nagy missiót teljesítenek.

A nevelésügy egyik ága azonban, t. i. a gyermekvédelem és a fiataalkorúak javító-nevelése — mint láttuk — egyenesen a bűnügyi politika körébe vág s annak legfontosabb problémája.

A babona. A műveletlenségnek vagy a helytelen alapon álló ú. n. félműveltségnek egyik jellemző vonása a babonákban való hit és a babonás szokások követése. A babona alapja legtöbbször az Istenségről és a természeti erőkről való téves felfogás. Sajnos, ősidőktől kezdve napjainkig nemcsak az alsó, csekélyebb szellemi képességű és képzettségű társadalmi osztályok, de a magasabb iskolázottságú, intelligens emberek körében is a kisebb-nagyobb, az ártatlan és a veszélyesebb babonák egész sorával találkozunk. Ma már szinte botránkozunk azon, hogy az annyira műveltnek tartott európai társadalom is hosszú évszázadokon át rabja volt a boszorkányhitnek s ennek az ostoba babonának annyi sok százezer élet esett áldozatául törvénytörő bírói eljárás mellett.

Sőt a boszorkányokban, illetőleg „rossz szellemekben” való hit a műveletlenebb osztályok körében ma sem példa nélküli. A mi bírói gyakorlatunkban is még a legutóbbi években is jöttek elő szörvényszerű esetek, amikor a vádlottak babonás hiedelemből megölték azt, aki őket „megrontotta” (Igazságügyi Orvosi Tanács Munkálatai II. 1912. 81.), illetőleg a „rossz szellemet” (egy siketnéma öreg asszonyt), mely a sértettet „kínozta” (Bünt. Jog Tára 81. köt. 113.). De nem ilyen babonás hitre támaszkodnak-e az occultismus, spiritismus és más hangzatos címek alatt épen az intelligens osztályok körében divatos szellemidézések?

A babona kiirtása szintén csak az általános műveltség magasabb fokra emelésétől, illetőleg a társadalom minden rétegében az értelmi és erkölcsi erő nagyobb elterjedésétől remélhető. Ennek a fokozása tehát már csak a mai kultúrára annyira megszégyenítő babonás szokások eltüntetése céljából és bűntett-megelőzési okokból is egyik nagyfontosságú kultúrpolitikai feladat.

Terror és csábítás. Az erőteljesebb egyéniségek befolyása nemcsak az utánzás említett törvényének erejével, de még gyakrabban az ily erőteljes egyéniségek suggestioja, csábítása, varázsa vagy egyenes lelki kényszere útján lesz igen sok bűncselekmény elkövetésének közvetlen vagy közvetett oka. Különösen a bűnsegédek, a bűnbandába beállást vagy a csoport általi bűnelkövetésben

való részesedést idézi elő nagyon sokszor egy-két nagystylű gonosztevő kárhozatos befolyása.

A régi világból annyiszor emlegetett *bűnszövetségek* és *bűnbandák* különböző kiadásokban napjainkban is minden államban ismeretesek. Az olasz *camorra* és *maffia* nevű bűnszövetkezetek kiáltó példái a társadalmi rossz szokások nyomásának s a banda-vezetők óriási suggestiv erejének. *Tarde* nagyszerű leírása szerint a nápolyi *camorra* és a siciliai *maffia* valódi nagyipari vállalat, illetőleg egy-egy nagyszabású szövetkezet, rendes tisztikarral, jelvényekkel, szertartásos felvételi szabályokkal, rendtartással. A mi alföldi betyárainknak a XIX. század derekán alakult rablóbandái (Rózsa Sándor és mások vezérlete alatt), ha nem is ilyen szakszerűen szervezett alakulatok, de lényegében hasonló tipikus bűnbandák voltak. Az északamerikai (Chicago) világhírű bűnszövetkezetek és az európai sejtrendszerű kommunista alakulatok pedig a mai állami és társadalmi rend teljes felforgatására irányulnak.

A társadalom mai jogrendjének védelme, a megelőzés gondolata ma már minden kultúrállamot parancsoló szükséggel kényszerített az ilyen felforgató szövetkezések elleni kíméletlen fellépésre. Az állami és társadalmi rend védelméről alkotott ezen új törvények (hazánkban az 1921. évi III. t.-c.) első sorban mindenütt az ily mozgalmak vezetőit, kezdeményezőit sujtják magasabb büntetéssel, vagyis számolnak az ily felforgató törekvések szellemi vezéreinek delejező szerepével és terrorjával. Ezt különben már a Btk. is figyelembe vette, mikor a lázadás büntetténél a felbujtókat és a vezetőket magasabb büntetési tételek alá helyezte. Az általános megelőzés szempontjából mindenesetre szükséges az ilyen bűncselekmények minél szigorúbb üldözése. Ez igazán csak az állami önvédelem józan parancsa. (L. Vargha Ferenc: A terror pszichológiája. 1921.)

A *játékszenvedély* szintén elég gyakori közvetlen oka különböző, leginkább vagyon elleni bűncselekmények elkövetésének. Legtöbbször ez a rút szenvedély is a ferde társadalmi szokásoknak, az előkelőbbek utánzásának, a könnyelmű, léha, fényűző életmód kápráztató hatásának az eredménye. Könnyelmű, erkölcsi tartalom nélküli embereket ejt hatalmába, — nemesebb életcél felismerése nélkül — a gyors meggazdagodásnak ez a lidércfénye, az alacsony élvezetekben való elmerülés vágya.

Hasonló kriminogén tényező lett napjainkban a *mozgósínház* (mozi), a fényképészeti technikának ez a rohamosan elterjedt

és hihetetlenül felvirágzott alakja. Az üzleti élelmesség rövidesen átlátta ennek az új, nagyszerű s folyton tökéletesített találmánynak a jövedelmezőségét s ez az üzleti szellem teremtette meg az ismeretterjesztő és a magas színvonalú szellemi élvezetet nyújtó filmek mellett a detektív- és egyéb rémregényeknek — az erkölcsi aggályok félretételével — mozivásznonra ültetését.

Ma már napnál világosabban áll előttünk az a tény, hogy ezek a kriminális filmek egyenesen terjesztik és szemléltetőleg tanítják az arra hajlamosaknak a gyilkosság, a lopás, csalás, hatóság elleni erőszak és más bűncselekmények kivitelének a módozatait, a büntettesek mesterfogásait. A nyomozó hatóságok és a büntető bíróságok, különösen a fiataikorúak bíróságának gyakorlata számtalan esettel igazolja, hogy fiataikorú bűnelkövetők, de felnőttek is akárhányszor egyenesen egy-egy ily mozidarab hatása alatt tervezik ki és hajtják végre a bűncselekményt. (Pozsonyban 1916-ban, tehát a mozikultusznak aránylag még a kezdetén, egy év alatt 176 bűnügyi darabot adtak elő 4 moziban. L. *Kovács Sándor*, egyetemi tanár: *Méreg* c. füzetét. 1916.) Alaptalan az a mentség, mellyel a bűnügyi filmeket mentegetik, hogy az ilyen detektív-filmek is erkölcsös célzatúak, mert a bűnöst rendszerint mégis utóléri a büntetés. A nézőt, különösen a fiatalság legnagyobb részét nem ez a tanulság, hanem a mese izgalmas részletei, a bűnügyi mozzanatok ragadják meg, amikről tudniok sem volna szabad.

A bűnügyi politika egyik legsürgősebb és határozottabb követelése azért, hogy a mozidarabok cenzurájánál az összes bűnügyi darabok mint a bűnelkövetést kézzelfoghatóan terjesztő, tehát közveszélyes filmek, feltétlenül töröltessenek az előadható darabok sorából.

Az *egyke*. A társadalmi ferde szokások közül egyik legsajnálatosabb és ártalmasabb ferdeség itt-ott az egy-gyermek-rendszer, mely hazánkban éppen a jobbmódú dunántúli és az alföldi színmagyar népünket kerítette hatalmába s érthetetlen szívóssággal tizedeli évtizedek óta a születendő gyermekeket. A magzatelhajtás és a gyermekölésnek statisztikailag alig kimutatható, de mindenesetre igen nagy százaléka esik ennek a rút, erkölcstelen és nemzetpusztító népszokásnak a terhére. Csak üdvözölni lehet e veszedelmes népszokás ellen legújabbán megindított társadalmi actiót, melyet az egyházaknak és a világi társadalomnak s az állami hatóságoknak is a legerélyesebb gyakorlati eszközökkel kell folytatniok. Kívá-

natos lesz a Btk. revisiója alkalmával a magzatelhajtás büntetési tételeinek felemelése, különösen az üzletszerű magzatelhajtóknak (angyalcsináló bábák) a mainál sokkal szigorúbb büntetés alá helyezése s a petefészek-irtás és ily célú kuruzslások szigorú büntetése. Viszont aggályosnak tartom a magzatelhajtás büntetlensége (orvosi művi elvetelés megengedése) iránt különösen a német irodalomban a legújabban megindult mozgalmat. (L. *Mendelényi* L.: *Angyal P. emlékkönyv.* 184.)

A társadalmi divatos szokások, az ú. n. társadalmi mániák közül különösen a *párbajmánia*, a magasabb intelligentiájú társadalmi rétegek különleges bűncselekménye bír bűnügypolitikai jelentőséggel. Az egyes párviadatok ugyan meglehetősen különböző okokra vezethetők vissza, kétségtelen azonban, hogy igen sok párbaj pusztán egyes társadalmi osztályok ama ferde felfogásának az eredménye, mely megköveteli, hogy az illető osztály tagjai bizonyos sérelmeket párbaj útján intézzenek el. Örvendetesen lehet ugyan megállapítanunk, hogy legújabban a párbajok száma — ami különben az összes bűncselekmények statisztikájában elenyésző csekély számmal szerepelt, — feltűnően megcsappant, amit egyfelől annak a nagy reactionnak lehet tulajdonítani, amit a háború és a belforradalmak gyakoroltak társadalmunkra. Régi megállapítás különben, hogy amikor nagyobb szabású állami vagy társadalmi kérdések foglalkoztatják az embereket, a párbajok száma leszáll. Közvetve hatással lehetett nálunk a párbajok leapadására az 1928. évi II. B.-novellának a pénzbüntetésekről szóló gyökeres reformja, mely lehetővé tette, hogy a bíróságok a párbajozókat is megfelelően magas pénzbüntetéssel sújthassák. Egyébként közismert dolog, hogy a párbaj-mánia megszüntetése csak társadalmi úton, főleg a legmagasabb körök (az államfők) erélyes fellépésétől és példaadásától remélhető.

Ezek a csak példaképen felsorolt társadalmi ferdeségek eléggé beszédes bizonyságok annak a bűnügyi sociologiai végső tételeinknek az igazolására, hogy a bűnelkövetés okai, ha nem is tisztán és kizárólag, de nagy mértékben a társadalmi bajokban, ferdeségekben lévén felfalálhatók, ezeket a társadalmi bajokat, visszasságokat kell megfelelő eszközökkel orvosolni, ha a kriminalitást csökkenteni kívánjuk.

Végeredményben tehát, — ha *toto coelo* távol állunk is a socialista túlzó követelésektől — a bűnelkövetés elleni általános megelőzés legbiztosabb és legeggyetemesebb fegyvere *a társadalom nevelése*, a felismert társadalmi bajok, visszasságok eltüntetése vagy lehető mérséklése. A bűnügyi politika s az egész büntetőjog — mint ezt nálunk már *Fayer László* tanította — „végvonalban egy nevelési rendszer sanctionális betetőzése“. (Büntetőjog kézikönyve. 1895. I. 5.) A büntetőjog a maga tilalmaival és parancsaival, a büntetés-tan a maga végrehajtási szabályaival, a különös és az általános megelőzés bemutatott eszközeivel mind arra törekeshetnek, hogy az embereket jobb erkölcsökre, helyesebb társadalmi viselkedésre, a törvények pontosabb megtartására szorítsák.

A *nevelés* eszméje tehát nemcsak a gyermek- és a fiatalokban levőkre s nemcsak a hibás erkölcsű vagy már züllésnek indult vagy éppen bűnelkövető egyénekre nézve, de a társadalom összes tagjaira vonatkozólag is az a legfontosabb vezéreszme, amit a bűnelkövetéstől való általános védekezés, az általános megelőzés érdekében minél szélesebb körben s minél tökéletesebben követelnünk kell, mint társadalmi ideált. Ha a társadalom összes tagjai valamikor oly kifogástalan viselkedésű egyének lesznek, aminőket a neveléstudomány elveinek megvalósulása mellett elképzelünk, akkor aligha lesz szükség büntetésre, legalább is a mai büntetési eszközökre és biztonsági intézkedésekre.

Reális szemmel nézve a társadalmi életet, ez az ideál még ma is megvalósíthatatlan utópiának látszik, de ez nem lehet akadálya annak, hogy a helyesnek felismert cél felé ne törekedjünk. Ellenkezőleg. Ha a büntetés-tan legmagasabb vezéreszméjét, az emberiséget — évezredes küzdelmek árán és sok visszaeséssel — sikerült végre megközelítenünk, semmi okunk a kishitűségre a bűnügyi nevelés-tan legfőbb vezéreszméjének, a *társadalmi nevelés* fent említett ideáljának megvalósíthatása iránt.

Ennek az ideálnak az előrevitelét munkálja az állam és a társadalom a bűnözés elleni rendszeres és céltudatos küzdelemmel. Ennek a küzdelemnek ezidő szerint a legfontosabb és legtöbb sikerrel biztató része — *Balogh Jenő* helyes megállapítása szerint (Nyomor és büntettek. 1908. 88.) — az elhagyatott társadalmi osztályok védelme, különösen a gyermekvédelem. De ugyanily kötelességek még az államra és a társadalomra ugyancsak *Balogh* megállapítása szerint az alsó néposztályok, főleg a *munkásosztály* jólétének emelése

és művelődési viszonyainak javítása, — a küzdelem a gazdasági visszaélések ellen, melyek az alsó néposztályok tönkretételét, kiszákmányolását célozzák.

Ez a háború előtti célkitűzés a bűnözés elleni küzdelem legközelebbi feladatait illetőleg ma is megállja a helyét. Meg kell azonban toldanunk — a világháború és a mai gazdasági világkrisis tanulságainak hatása alatt azzal, hogy a társadalom minden rétegébe be kell vinni *az emberi szolidaritásból* folyó *erkölcsi kötelességek*: a valódi *testvériesség* és *emberszeretet* gondolatát, az erkölcsi tényezők domináló szerepét s *a testi és szellemi munka kölcsönös megbecsülését*. A kriminalitás növekvése és az ebből származó társadalmi veszedelmek ellen az önvédelem természettörvénye diktálja, hogy az államnak és a társadalom tisztességes elemeinek kötelességük kezefogva minden lehetőt elkövetni, hogy az emberi művelődés vívmányait, a jogrendet, a személyi és vagyoni biztosságot a rosszindulatú egyének meg ne semmisítsék és fel ne forgassák. Ezt a társadalmi önvédelmet szolgálják a *büntetési* eszközök és a *megelőzési* intézkedések s ezt tetőzi be a *népjóléti* és a *társadalomnevelési* intézmények láncolata.

2010 APR 28

Széchenyi István Főiskola
Főiskolai Könyvtár Győr

2013 JÚL 8 1

N I
SYLVESTER
— O —
M |
D |
A | BUDAPEST
VI. Herceg-utca 17.

N
SYLVESTER
O
M
D
A

BUDAPEST
VI., Hermina-út 37.